George G. Potra

Nicolae Iorga – Nicolae Titulescu

Interferențe

Fundația Europeană Titulescu

Nicolae Iorga – Nicolae Titulescu

Interferențe

GEORGE G. POTRA

NICOLAE IORGA – NICOLAE TITULESCU

INTERFERENȚE

FUNDAȚIA EUROPEANĂ TITULESCU
BUCUREȘTI 2011

Lucrare apărută cu sprijinul
Administraţiei Fondului Cultural Naţional

Copertă și tehnoredactare: Victor Potra

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
POTRA, GEORGE G.
Nicolae Iorga - Nicolae Titulescu : interferenţe /
George G. Potra. - Bucureşti : Editura Fundaţia
Europeană Titulescu, 2011
Index
ISBN 978-606-8091-09-9

930(498) Iorga,N.
94(498)"19" Titulescu,N.

Studierea vieţii politice din România interbelică m-a pus în faţa unor constatări extrem de contrariante privind relaţiile interumane dintre unele personalităţi afirmate în prima jumătate de veac.

Am trecut peste stereotipuri, peste afirmaţii din partea unor necunoscători sau alegaţii din partea unor oameni care sunt „specialişti“ în toate epocile, problemele şi personalităţile istoriei naţionale.

Mă voi limita să afirm că este greu de acceptat că Nicolae Iorga, Octavian Goga şi Gheorghe Brătianu s-au regăsit solidari în denigrarea lui Nicolae Titulescu, în „războiul“ pentru scoaterea acestuia din viaţa politică.

Desigur, raţiunile de ordin general şi particular au fost diferite de la caz la caz, după cum la fel de diferite au fost şi mijloacele de acţiune.

Rămâne de elucidat, până la capăt, în toate aceste trei cazuri, care au fost raţiunile, forţele şi reţelele care s-au regăsit, voluntar sau involuntar, în spatele acestor adversari anti-Titulescu.

Cei trei au acţionat din interese şi impulsuri diferite, conştient sau inconştient, nu se poate analiza şi evalua atitudinea lor pornind de la şi sprijiniţi pe premisa că ar fi fost plătiţi sau că ar fi avut raţiuni eminamente subiective şi meschine.

Când afli că Nicolae Iorga a făcut din Nicolae Titulescu un adversar, obiectul (nu singular) al unei lupte dezlănţuite, distrugătoare, nu înţelegi cum a fost posibil atunci când, în marile momente ale făuririi României Mari, cei doi s-au aflat, sufleteşte şi politic, în acelaşi front; nu înţelegi faptul că marele istoric român a uitat solicitările făcute „Patronului“ diplomaţiei româneşti şi răspunsurile prompte şi pozitive, că, la solicitare sau din proprie iniţiativă, Nicolae Titulescu i-a asigurat, în Franţa sau în Marea Britanie, invitaţii, traduceri, titluri onorifice etc.

Când afli că Octavian Goga a făcut din Nicolae Titulescu un adversar, obiectul unei lupte dezlănţuite, distrugătoare, nu înţelegi cum „Poetul“ a ignorat faptul că Nicolae Titulescu a fost unul din tribunii Marii Uniri, unul din luptătorii pentru revenirea Ardealului acasă, că în

1918 Titulescu i-a făcut campanie electorală lui Goga, ajutându-l să intre în Parlamentul României, că a fost din prima zi şi a rămas până la moarte un luptător indefectibil pentru unitatea naţională şi integritatea teritorială, pentru independenţa şi suveranitatea ţării.

Când afli că Gheorghe I. Brătianu a făcut din Nicolae Titulescu un adversar, obiectul unei lupte dezlănţuite, distrugătoare, nu înţelegi cum „urmaşul lui Iorga" a ignorat că Titulescu a slujit pe liberali timp de 20 de ani, că s-a aflat alături de Ion I.C. Brătianu la Conferinţa de Pace de la Paris, că a fost ministru al acestuia, că Ion I.C. Brătianu l-a adus şi l-a impus ca ministru de Externe, că Vintilă I.C. Brătianu a făcut din „Lord" cel mai apropiat prieten şi colaborator, căruia i-a încredinţat apărarea intereselor economico-financiare ale României în negocierile postbelice pentru reparaţii şi despăgubiri de război, în Anglia, în Statele Unite ale Americii.

Aceşti adversari ai lui Nicolae Titulescu n-au fost nişte sentimentali, ei s-au comportat ca oameni politici, aşa cum sunt aceştia la noi sau aiurea, cu principii sau fără principii, cu momente de mare frumuseţe morală, dar şi cu derapaje comportamentale descalificante ş.a.

Cei trei au fost membri ai Academiei Române, dar s-au comportat faţă de colegul lor fără cavalerism, atât sub raportul mijloacelor, cât și sub raportul limbajului.

Înlăturarea lui Nicolae Titulescu a fost salutată de fiecare dintre ei drept un succes.

Şi ei, ca şi alţii[1], nu s-au mulţumit doar cu eliminarea sa din guvern, din demnitatea de titular la Palatul Sturdza, ci au pledat şi acţionat pentru scoaterea sa pentru totdeauna din viaţa politică a României, prin blocarea tuturor posibilităţilor de supravieţuire şi, cu atât mai mult, de afirmare pe scena publică românească.

Subliniind nedreptatea unei asemenea atitudini, unul dintre exegeţii contemporani ai operei omului politic şi diplomatului român remarca: „La 70 de ani de la aceste evenimente [încercarea lui Nicolae Titulescu de a reveni şi de a rămâne, în toamna-iarna anului 1937, pe scena politică românească – *n.n. G.G.P.*], încerc, alături de editori, un sentiment de tristeţe citind atacurile nedrepte, uneori viscerale, împotriva lui Nicolae Titulescu, pronunţate sau semnate în 1937 de Octavian Goga, A.C. Cuza, Gheorghe Brătianu, Nicolae Iorga, colegi la Academia Română. Dacă în cazul unora, afinităţile cu ideologiile de extrema dreaptă

[1] *Pro şi contra Titulescu,* selecţie, cuvânt înainte, note biografice, adnotări şi explicaţii, indice de George G. Potra, Fundaţia Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002, *passim.*

justifică formal o atare atitudine antititulesciană, în cazul lui Nicolae Iorga ea rămâne nejustificabilă şi chiar de neînţeles şi astăzi“.[2]

„În fruntea celor care l-au contestat şi bălăcărit pe Nicolae Titulescu, subliniam, la rândul meu, în urmă cu câţiva ani, s-au aflat – tristeţea celor ce au cunoscut asemenea atitudini stăruie peste decenii – doi mari istorici, Nicolae Iorga şi Gheorghe I. Brătianu. Citindu-le paginile din aceste luni, rămâi cu regretul că doi savanţi de renume mondial au făcut din lupta politică – de înţeles şi acceptat – o mizerie morală, căreia nu-i putem acorda nici circumstanţe, nici înţelegere“.[3]

Angajat statornic pe o linie de politică externă de fidelitate absolută faţă de normele şi principiile dreptului internaţional, de tratatele de pace de după Primul Război Mondial, de Societatea Naţiunilor şi de organizaţiile din sistemul său, Nicolae Titulescu s-a confruntat cu adversari din ţară şi din străinătate, căzând în ultimă instanţă victimă intrigilor interne şi conspiraţiei externe.[4]

Apărând drepturile şi interesele României, Nicolae Titulescu le-a răspuns tuturor adversarilor săi cu principialitate şi fermitate, evitând capcana atacurilor mizerabile formulate împotriva sa, direct sau prin interpuşi.

Nu risc să afirm că Nicolae Titulescu a avut întotdeauna dreptate, că n-a avut greşeli şi înfrângeri, dar am toate temeiurile pentru a susţine că angajamentul faţă de ţară şi pentru ţară a fost neîndoielnic şi definitiv, folosind armele inteligenţei şi cuvântului.

*

Ar fi pretenţios să afirm că ofer astăzi şi aici un studiu exhaustiv despre relaţia Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu.

Pun astăzi la dispoziţia celor interesaţi informaţii diverse, de diferite feluri, despre „întâlnirile“ în timp şi spaţiu între Nicolae Iorga şi Nicolae Titulescu, identificate în arhive din ţară şi din străinătate, unele edite, altele inedite, care pot fi contribuţii documentare la cunoaşterea şi

---

[2] Adrian Năstase, *Cuvânt înainte,* în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea I,* volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Daniela Boriceanu, Ana Potra, Gheorghe Neacşu, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2007, p. 8.

[3] George G. Potra, *Studiu introductiv,* în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea I,* p. 63.

[4] Pentru ansamblul acestei problematici: George G. Potra, *Înlăturarea lui Titulescu. Conspiraţia externă,* în „Cultura“, serie nouă, an. V, nr. 36 (291), 16 septembrie 2010, pp. 21–23; George G. Potra, *Internal Intrigue against Nicolae Titulescu. Irrepressible Enmities, Hostile Forces, Ways and Means of Action* (predat redacţiei „Anals – Series on History and Archaeology“).

definirea unei relaţii, care, cel puţin până acum, rămâne în mare necunoscută.[5]

Oricum – şi ceea ce adaug nu o fac din falsă modestie – „dosarul“ acesta rămâne deschis, nu doar pentru un plus de documente, de dorit în cel mai înalt grad, ci şi pentru interpretările şi comentariile altor specialişti.

Anexa substanţială a acestui studiu poate fi completată cu alte piese documentare.

*

Nicolae Iorga a salutat cu oarecare simpatie primele prezenţe publice ale lui Nicolae Titulescu.

În ianuarie 1908, Nicolae Iorga elogia „conf. ţinută la şcoala de adulţi din Slatina de prof. univ. N. Titulescu“.[6]

La 16 februarie 1908, Nicolae Titulescu aderă la Partidul Conservator-Democrat, condus de Take Ionescu. În 1912, pentru prima dată, şi în 1914, pentru a doua oară, Nicolae Titulescu este ales deputat de Romanaţi pe lista Partidului Conservator-Democrat. Observator atent şi analist statornic al evoluţiei forţelor şi personalităţilor politice din spaţiul românesc, Nicolae Iorga a remarcat desigur intrarea în viaţa parlamentară a tânărului şi impetuosului Nicolae Titulescu.

La 10 august 1913, Nicolae Titulescu a fost numit în Comisia pentru delimitarea frontierei în sudul Dobrogei, constituită în urma Conferinţei de Pace de la Bucureşti.

La 20 decembrie 1913, rosteşte în Camera Deputaţilor un remarcabil discurs intitulat *Poziţia României faţă de evenimentele din Balcani.* Take Ionescu l-a salutat în termeni elogioşi: „Nu numai că Titulescu a făcut ieri debutul cel mai strălucit din întreaga istorie a elocinţei parlamentare a României, dar debutul său l-a consacrat deopotrivă ca gânditor şi orator“.[7]

La 20 aprilie 1914, Nicolae Titulescu susţine în Camera Deputaţilor necesitatea reformei agrare şi a reformei electorale.

---

[5] Vezi o contribuţie relativ sumară sub raportul bazei documentare, dar interesantă prin câteva judecăţi de valoare: Gh. Buzatu, *Nicolae Iorga şi Nicolae Titulescu,* în *In memoriam Nicolae Titulescu,* studiu introductiv, texte alese, traduceri de Ion Grecescu, Editura Politică, Bucureşti, 1982, pp. 157–160.

[6] Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga. 1871–1940,* vol. 1, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică/Editura Militară, Bucureşti, 1976, p. 48.

[7] [Take Ionescu], *Titulesco,* în „La Roumanie“, 23 decembrie 1913/3/4 ianuarie 1914, *apud Pro şi contra Titulescu,* pp. 299–300.

Iată câteva repere ale intrării şi afirmării lui Nicolae Titulescu pe scena politică românească, figura noului parlamentar român impunându-se prin noutatea ideilor avansate, prin rigoarea şi frumuseţea susţinerii punctelor de vedere.

Neîndoielnic, figura lui Nicolae Titulescu avea să fie reţinută şi de Nicolae Iorga, receptiv la tot ce însemna noutate în evoluţiile de pe scena social-politică, în lumea culturală, idei şi personalităţi noi/novatoare reţinându-i precumpănitor atenţia.

Cei doi oameni politici s-au aflat aproape în unele momente semnificative ale acţiunii de solidarizare a opiniei publice româneşti în jurul idealului major al dobândirii independenţei naţionale depline şi al recunoaşterii desăvârşirii unităţii naţionale.

Astfel, la 22 martie 1915 – potrivit raportului consulului austriac la Brăila –, N. Filipescu, V. Lucaciu, B. Delavrancea şi N. Titulescu participau la o manifestare desfăşurată sub auspiciile Ligii Culturale militând pentru intrarea în acţiune de partea Aliaţilor.[8]

Nu ne îndoim că, la curent cu toată efervescenţa naţională, Nicolae Iorga avea să ia act cu interes de discursul rostit de Nicolae Titulescu la mitingul naţional de la Ploieşti din 3 mai 1915, o pledoarie extraordinară pentru intrarea României în război de partea Aliaţilor. *Inima României* a intrat în istoria oratoriei româneşti ca unul dintre cele mai mari discursuri, alături de acelea ale lui N. Filipescu, B. Delavrancea, N. Iorga, O. Goga.[9]

Deşi nu dispunem de detalii, vom menţiona că la 8 octombrie 1917, N. Iorga a avut o întrevedere cu O. Goga, I.G. Duca, N. Titulescu ş.a.[10]

Ca ministru de Finanţe, numit pentru prima dată la 23 iulie 1917, în guvernul Ion I.C. Brătianu–Take Ionescu, Nicolae Titulescu a avut un timp relaţii normale cu Nicolae Iorga, cei doi procedând la schimburi de idei şi informaţii, de literatură documentară (reviste, cărţi).[11]

---

[8] *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, vol. I, p. 572; *apud Scrisori către N. Iorga, 3, 1913–1914,* ediţie îngrijită de Petre Ţurlea; studiu introductiv de Andrei Pippidi, Editura Minerva, Bucureşti, 1988, p. XXXVIII, nota nr. 111.

[9] Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace,* ediţie îngrijită de George G. Potra şi Constantin I. Turcu; studiu introductiv de George G. Potra, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, pp. 91–95.

[10] Barbu Theodorescu, *l.c.,* p. 69.

[11] Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu lui Nicolae Iorga, [Iaşi, post 10 iulie 1917], în *Scrisori către N. Iorga, 5, 1916–1918,* ediţie îngrijită de Petre Ţurlea, Editura Minerva, Bucureşti, 1996, p. 202.

La 3 februarie 1918, în timpul Armistiţiului, Iorga a fost vizitat de Titulescu, cei doi conferind, presupun, asupra momentului politic şi a perspectivelor româneşti.[12]

La 18 iulie 1918, Nicolae Titulescu soseşte la Paris cu un grup de patrioţi români, Take Ionescu, Octavian Goga, Vasile Lucaciu, pentru a mobiliza opinia publică împotriva planurilor avansate de Puterile Centrale de dezmembrare a ţării, încercând să obţină simpatie şi sprijin pentru cauza desăvârşirii unităţii naţionale a României.

Nicolae Titulescu se va afirma printr-o prezenţă deosebit de activă, discursurile şi articolele sale reţinând atenţia cercurilor politice din ţările Antantei, opiniei publice din Franţa, Italia ş.a.[13]

Angajamentul său, caracterizat printr-o mare forţă de convingere, a impus alegerea sa ca membru în Consiliul Naţional al Unităţii Române, creat la 6 septembrie 1918, consiliul având ca preşedinte pe Take Ionescu, iar ca vicepreşedinţi pe Vasile Lucaciu, Octavian Goga, dr. Constantin Angelescu şi Ioan Th. Florescu.

La 1 decembrie 1918, Nicolae Titulescu se afla la Albano, în Italia, alături de Vasile Lucaciu, Ion Ursu şi Constantin Mille, lideri ai mişcării pentru realizarea unităţii naţionale române, în mijlocul ofiţerilor şi soldaţilor legiunii române, constituită în Italia din voluntari români, în majoritate transilvăneni, ca urmare a dezagregării armatei austro-ungare.

De-a lungul întregului an 1919, Nicolae Titulescu va continua la Paris să desfăşoare o susţinută activitate ca membru al Consiliului Naţional al Unităţii Române (convorbiri cu personalităţi politice, conferinţe, întâlniri cu ziariştii, declaraţii, interviuri.

La 20 aprilie 1920, Nicolae Titulescu a fost numit prim-delegat al României la Conferinţa de Pace de la Paris.

La 4 iunie 1920, împreună cu Ioan Cantacuzino, Nicolae Titulescu semnează, din partea României, Tratatul de pace de la Trianon, între Puterile Aliate şi Asociate, pe de o parte, şi Ungaria, pe de altă parte, prin care se recunoaşte pe plan internaţional unirea Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu România.

---

[12] Barbu Theodorescu, *l.c.,* p. 70.

[13] Luchian Deaconu, *Nicolae Titulescu şi propaganda naţională românească desfăşurată în Franţa în anii 1917–1918,* comunicare susţinută la Simpozionul organizat cu ocazia celei de a VIII-a ediţii a Zilelor „Nicolae Titulescu", 16–17 martie 1998, Inspectoratul pentru Cultură Olt, în „Caietul Simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 1998, pp. 30–33; Idem, *Patru discursuri inedite ale diplomatului român Nicolae Titulescu,* comunicare susţinută la Simpozionul organizat cu ocazia celei de a XI-a ediţii a Zilelor „Nicolae Titulescu", 16 martie 2001, în „Caietul Simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2001, pp. 8–14.

Am trecut în revistă aceste câteva date semnificative ale biografiei politice a lui Nicolae Titulescu. Am considerat că ele au fost şi rămân legate de istoria făuririi statului naţional unitar român modern, de eforturile pentru recunoaşterea sa pe plan internaţional, prin tratatele de pace de la Paris, de consolidare a sa prin reforme curajoase pe plan intern.

Nu ştim exact care a fost reacţia lui Nicolae Iorga la fiecare din aceste date. O analiză a poziţiilor adoptate de Nicolae Iorga pe parcurs de mai mulţi ani faţă de unele evenimente, partide şi personalităţi relevă serioase modificări, punerea faţă în faţă a unor opinii exprimate pe parcursul acestui interval, doar la diferenţă de câţiva ani, evidenţiind flagrante contradicţii.

Ironii gratuite la început, pamflete cu tuşă groasă mai apoi şi tot mai frecvente, atacuri dezlănţuite, de un subiectivism cras, abandonând logica şi uneori realitate, creionează ceva din atitudinea lui Nicolae Iorga faţă de Nicolae Titulescu, dezvăluie atitudini resentimentale, pe care, pentru o corectă cunoaştere a realităţii, nu le putem ignora şi cu atât mai puţin nu le putem trece sub tăcere.

„Între prietenii cei mai de aproape ai lui Take Ionescu era şi dl Titulescu. L-am cunoscut în această calitate la Iaşi – afirma Nicolae Iorga, la 24 noiembrie 1932, în interpelarea formulată în Senat la adresa lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, în legătură cu politica externă a României. Pe urmă a venit criza cea mare în război. Unii au rămas gata pentru orişice suferinţă, alţii s-au dus ca să pledeze interesele României în străinătate. Din momentul acesta l-am pierdut din vedere pe dl Titulescu. A iscălit Tratatul de la Trianon, ceea ce este o onoare foarte mare pentru dânsul. D-nealui are datoria de a apăra acest Tratat de la Trianon prin toate mijloacele, între care nu sunt desigur tumulturile de stradă, fiindcă drepturile noastre sunt atât de tari, încât ajunge un gest al guvernului şi o zăngănire de sabie a armatei, pentru ca nimeni să nu mai aibă dreptul să se amestece într-o astfel de chestiune.“[14] Iorga n-a fost capabil să-şi înfrângă resentimentele faţă de Titulescu. Mai ales în 1932. Pentru el, cei care apărau cauza naţională în România erau nişte soldaţi, iar cei care se dedicau aceleiaşi cauze în străinătate erau simpli turişti, făcând exerciţii de oratorie!

*

La 13 iunie 1920, Nicolae Titulescu este numit, pentru a doua oară, ministru de Finanţe, în guvernul Alexandru Averescu–Take Ionescu.

[14] „Monitorul Oficial“, nr. 4, joi, 1 decembrie 1932, partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Senatul, Sesiunea ordinară 1932–1933, şedinţa de joi, 24 noiembrie 1932, pp. 48–49.

Nicolae Iorga a susţinut efortul lui Nicolae Titulescu pentru elaborarea şi impunerea unei noi reforme financiare la începutul anilor '20, o perspectivă nouă, progresistă, mai democrată, mai umanitară, elementul esenţial fiind introducerea impozitului progresiv pe venit.

Încă din martie 1921, Nicolae Iorga a publicat în „Neamul Românesc" o serie de articole aprobatoare, poziţia sa contribuind la votul favorabil al deputaţilor din opoziţia naţională, la 25 iunie 1921.

La 24 martie 1921, Nicolae Iorga semna un articol-document, un elogiu adus îndrăznelii legiuitorului Nicolae Titulescu, un articol despre nevoia imperioasă ca întreaga clasă politică să fie onestă nu doar cu sine, ci şi cu ţara, să nu renunţe doar la egoism, ci să fie şi generoasă. Salutând aplauzele călduroase cu care au fost întâmpinate proiectele de reformă financiară a lui Nicolae Titulescu, Nicolae Iorga sublinia: „Afară de o manifestaţie izolată şi fără importanţă, Camera întreagă, majoritate şi minoritate, a primit cu călduroase aplauze proiectele de reformă financiară ale dlui Titulescu. // Ele cuprind crearea de venituri din cele mai însemnate şi cu un caracter permanent pentru ca statul român să iasă definitiv din grelele împrejurări în care se află, aşa de grele încât mulţi credeau că nu se va găsi nimeni care să aibă curajul de a înfrunta cumplita ură care aşteaptă pe cei ce cutează a se atinge de banul rău câştigat, rău întrebuinţat şi rău transmis. // E un întreg sistem, care pleacă de la considerarea limpede a situaţiei, de la chibzuirea curajoasă a mijloacelor de îndreptare, de la o indiferenţă vrednică de laudă faţă de scrupulele de clasă care au împiedicat până acum orice îndreptare."[15]

Intervenind în aceeaşi problemă, în iulie 1921, Nicolae Iorga califica pe Nicolae Titulescu ca un „om foarte priceput şi de o voinţă neînfrântă", care „şi-a pus în minte să aducă la sănătate viaţa financiară a României unite".[16]

Din păcate, zece ani mai târziu, Nicolae Iorga a uitat asemenea judecăţi de valoare, aprecierile călduroase făcute la adresa lui Nicolae Titulescu, a operei sale de legislator. Referindu-se la acest aspect, în 1932, într-o amplă interpelare parlamentară, Nicolae Iorga releva renunţarea la această lege, lăsând subtil să se înţeleagă că ar fi fost vorba de o invalidare valorică a Legii Titulescu, când, de fapt, la originea noilor reglementări s-au aflat interesele potentaţilor vremii.

---

[15] N. Iorga, *Proiectele dlui Titulescu,* în „Neamul Românesc", 24 martie 1921.

[16] Petre Ţurlea, *Nicolae Iorga în viaţa politică a României,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1991, p. 158.

Legea contribuţiunilor directe, promovată de Nicolae Titulescu în 1921, a fost un act curajos, revoluţionar, profund progresist, în concordanţă cu reglementările din statele occidentale avansate.

„Deşi votată de Parlament – aprecia istoricul Ion M. Oprea –, reforma fiscală menită să deschidă perspectiva organizării moderne a finanţelor României burghezo-moşiereşti a fost împiedicată să-şi spună cuvântul în viaţa practică. Reprezentanţii oligarhiei, folosindu-se de plecarea lui Titulescu, la sfârşitul anului 1921, din fruntea Ministerului de Finanţe, au luat o serie de măsuri făcând imposibilă aplicarea reformei şi înăbuşind astfel manifestarea unor viguroase principii democratice pe tărâm financiar. // Reforma contribuţiilor directe a fost ultima acţiune importantă întreprinsă de Titulescu în domeniul politicii interne a României. Totodată ea a fost în acest domeniu unica lui manifestare de proporţii mari, între cele două războaie mondiale. // Odată cu încheierea activităţii sale ca ministru de Finanţe, Titulescu nu se mai preocupă decât într-o măsură neînsemnată de politica internă.“[17]

*

Nicolae Iorga a revendicat pentru sine, pe bună dreptate, iniţiativa parlamentară a constituirii a două Instituţii româneşti de cultură în străinătate: la Roma şi la Fontenay-aux-Roses.[18] Nu e locul aici să intru în detalii. Mă mărginesc să menţionez că Accademia di Romania îşi datorează construcţia Băncii Naţionale a României. Cât priveşte Şcoala română din Franţa, de la Fontenay-aux-Roses,[19] Iorga găseşte un nou motiv pentru a-l ataca pe Titulescu, acuzat de neînţelegere şi zgârcenie: „Astfel, numai cu multă trudă s-a ajuns la o înfăptuire ale cărei foloase nu eu le voi spune, şi aici […]. Am smuls lui Take Ionescu suma necesară cumpărării, pe care ministrul de Finanţe, d. Titulescu, o promisese, dar uitase a o plăti“.[20] Ministerul de Finanţe, avându-l în frunte pe Nicolae

---

[17] Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 85; cf. şi V. Malinschi, *Economia, dreptul, diplomaţia în viziunea lui N. Titulescu,* cuvânt înainte de Manea Mănescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, pp. 100–114.

[18] George Lăzărescu, *Şcoala Română din Roma,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996; Petre Ţurlea, *Şcoala Română din Franţa,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994.

[19] Legea pentru înfiinţarea şcolii româneşti de la Roma şi Paris a fost adoptată de Adunarea Deputaţilor în şedinţa din 13 august 1920, cu o majoritate de 138 voturi, 3 fiind contra, şi de Senat, în şedinţa din 23 august 1920, cu o majoritate de 66 voturi şi 4 contra. Legea a fost promulgată prin Decretul Regal nr. 4285 din 22 octombrie 1920 – cf. Petre Ţurlea, *Şcoala Română din Franţa,* p. 10.

[20] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost,* ediţie îngrijită de Valeriu şi Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note şi comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, p. 580.

Titulescu, a dat în final 125.000 de franci pentru cumpărarea imobilului, iar Banca Blank a donat 100.000 de franci pentru mobilarea camerelor.[21]

În aceeaşi perioadă, Nicolae Titulescu, ca ministru de Finanţe, a susţinut un alt proiect românesc, angajându-se să ofere 60.000 de franci pentru tipărirea lucrării *Histoire de l'Art roumain ancien* de N. Iorga şi G. Balş, care avea să şi apară la Editura Boccard, în 1922.[22]

*

La 16 decembrie 1921, Nicolae Titulescu a fost numit trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, post pe care îl va deţine până la 6 iunie 1927. La 31 iulie 1928, revine pe acest post, pe care îl va ocupa efectiv până la 20 octombrie 1932. În realitate, Nicolae Titulescu a rămas titular şi al postului de la Londra până la 29 august 1936, când a fost înlăturat din guvern, încetând practic şi activitatea sa politico-diplomatică de prim-plan.

Nu ne propunem aici să evocăm, nici chiar în linii mari, activitatea desfăşurată de Nicolae Titulescu la Londra. Ea a făcut obiectul unor restituiri documentare, articole, studii şi lucrări substanţiale, care, fără a o epuiza, o analizează şi o restituie în datele sale esenţiale.[23]

E greu de afirmat cât de departe sau cât de aproape suntem de identificarea tuturor datelor referenţiale privind relaţia Iorga–Titulescu din această perioadă.

În calitatea sa de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, Nicolae Titulescu a procedat, la începutul anilor '20, la o promptă punere la punct a unei încercări de discreditare a lui Nicolae Iorga printr-o infamie publicată în „Mercure de France", care lansa acuza că istoricul român ar fi fost – înainte şi după declanşarea Primului Război Mondial, în perioada neutralităţii şi în timpul războiului purtat de

---

[21] Petre Ţurlea, *Şcoala română din Franţa,* p. 16.

[22] Scrisoare adresată de C. Marinescu lui N. Iorga, Paris, 28 februarie 1921, în *Nicolae Iorga şi Universitatea din Cluj. Corespondenţă (1919–1940),* ediţie îngrijită de Petre Ţurlea şi Stelian Mândruţ; studiu introductiv de Stelian Mândruţ, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", Bucureşti, 2005, doc. nr. 24, pp. 51–55.

[23] Valeriu Florin Dobrinescu, *Diplomaţia României. Titulescu şi Marea Britanie,* Editura Moldova, Iaşi, 1991, 219 p.; Idem, *Plata şi răsplata istoriei. Titulescu, Antonescu şi relaţiile anglo-române din anii '20,* Editura Neuron, [Focşani], 1995, 153 p. Marile cuvântări rostite în Marea Britanie au fost publicate în *Pro şi contra Titulescu, passim.* Vezi şi George G. Potra, *Titulescu la Londra în 1937,* studiu publicat în „Lumea", an XIII, nr. 9 (161), 2006, pp. 54–57; nr. 10 (162), 2006, pp. 60–62; nr. 11 (163), 2006, pp. 55–57, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2008, pp. 203–228.

România – un simpatizant al cauzei Puterilor Centrale. Încheind scrisoarea sa către Iorga, din 25 iulie 1922, Titulescu afirma: „Consider de datoria mea să-ţi scriu şi direct ce dezgust resimt când văd că Istoria cea mai clară şi cea mai recentă poate fi aşa de falsificată sub ochii noştri.“[24]

În aprilie 1923, aflat în Marea Britanie, la invitaţia PEN Club, pentru o suită de conferinţe, Nicolae Iorga a locuit la Nicolae Titulescu.[25]

Personalitate prodigioasă, plurivalentă, Nicolae Iorga a avut nu puţine interferenţe cu Nicolae Titulescu în materie de politică externă a României; până la un anumit punct, cei doi s-au situat pe poziţii apropiate.

Într-o scrisoare către Nicolae Iorga, din 18 noiembrie 1924, Nicolae Titulescu scria: „Pentru mine, lupta pentru ţară în politica internă evocă lupta infanteriei în tranşee! Lupta în străinătate, pentru ţară, îmi pare în schimb ca lupta din avion! Desigur n-ai, în cea de a doua, toate hărţuielile celei dintâi. Dar, în prima îţi simţi coatele alături de alţii, în a doua eşti singur! Poate, din acest motiv, tensiunea nervoasă ce se cere în a doua e mai mare“.[26]

Eşecul tratativelor romăno-sovietice de la Viena din 1924 a accentuat preocuparea oamenilor politici şi a diplomaţilor români pentru problema integrităţii graniţelor României. Dând expresie acestei preocupări, într-o scrisoare din septembrie 1925, adresată lui Nicolae Iorga, Nicolae Titulescu releva necesitatea câştigării şi prezervării sprijinului Marilor Puteri vestice în problema frontierelor.[27]

Oamenii politici şi oamenii de ştiinţă români au înţeles că, deşi tratatele de pace încheiate după Primul Război Mondial – sistemul de la Versailles – ne dăduseră dreptate şi satisfacţie – se impunea de urgenţă o vastă şi coerentă acţiune de apărare a intereselor României Mari şi de propagandă a valorilor naţiunii noastre chemată să contracareze vocile forţelor revizioniste şi revanşarde.

În ciuda distrugerilor şi a datoriilor de război, România a găsit forţa să se mobilizeze, apelând la forme şi mijloace diverse, chemării răspunzându-i mari detaşamente ale spiritualităţii şi conştiinţei româneşti.

---

[24] Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu lui Nicolae Iorga, Londra, 25 iulie 1922 – BAR, Corespondenţă N. Iorga, vol. 300, ff. 4–5 (document comunicat mie de d. Petre Ţurlea).

[25] Barbu Theodorescu, *l.c.,* p. 84.

[26] BAR, Corespondenţă N. Iorga, vol. 318, f. 52; *apud* Petre Ţurlea, *Nicolae Iorga în viaţa politică a României,* p. 258, nota nr. 281.

[27] BAR, Corespondenţă N. Iorga, vol. 320, ff. 92–93; *apud* Petre Ţurlea, *Nicolae Iorga în viaţa politică a României,* p. 259, nota nr. 285.

Nicolae Iorga, unul dintre părinţii fondatori ai României Mari, s-a aflat în prima linie, insistând pentru desfăşurarea cu precădere a unei asemenea acţiuni, la Paris şi Londra. Omul politic Nicolae Iorga era, fără îndoială, la curent cu ecourile extrem de îngrijorătoare pentru noi ale propagandei antiromâneşti desfăşurată de cercurile revizioniste maghiare, susţinută logistic şi financiar de cercuri politice şi de presă dintre cele mai influente.

În prima jumătate a anilor '20,Nicolae Iorga şi Nicolae Titulescu s-au întâlnit pe deplin şi fără rezerve în jurul necesităţii unei reacţii inteligente.

România – ca şi alte state europene – a apelat la Istorie, unul dintre mijloacele de acţiune cele mai eficiente.

Dispunem astăzi – urmare a aducerii în ţară, la începutul anilor 2000, a noi şi valoroase documentate, în principal de la Hoover Archives – de un schimb de scrisori Iorga–Titulescu privind proiectul tipăririi în limba engleză a unei Istorii a românilor în reputata colecţie „The Nations of To-Day".

Titulescu a fost solicitat de Iorga ca ultima speranţă, întârzierile neîngăduit de mari şi promisiunile vane ale unor englezi şi români nemulţumindu-l pe marele dascăl al istoriei naţionale.[28] „Eu nu cred că o bună propagandă e inutilă pentru o ţară care din nenorocire are o presă aşa de rea. Ce fac cehoslovacii şi sârbii e o minune. Şi ei n-au oamenii cu talentul şi autoritatea d-tale – îi scria Iorga lui Titulescu la 6 februarie 1924. // Sunt sigur că ar fi de ajuns să spui un cuvânt hotărât pentru ca această neglijare a noastră de către editori să dispară." Nicolae Titulescu l-a asigurat că va face tot ce îi va fi posibil pentru tipărirea cât mai rapidă şi în cele mai bune condiţii a acestei lucrări. „Pentru mine, publicarea unei istorii a românilor de dv. în limba engleză e un lucru de căpetenie, şi din punct de privire al interesului naţional, şi din punct de vedere al justiţiei către persoană, sentiment ce nu mă poate lăsa indiferent, după ceea ce v-a făcut editorul dv. anul trecut."[29]

[28] Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, [Fontenay-aux-Roses], 5 februarie 1924 – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44; Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, [Fontenay-aux-Roses], 6 februarie 1924 – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44; Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, [Fontenay-aux-Roses], 22 februarie 1924 – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

[29] Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu lui Nicolae Iorga, Paris, 26 decembrie 1924 – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box IV,

Sentimentele nutrite de Iorga faţă de Titulescu păreau relativ bune celor mai puţin informaţi; Titulescu însuşi putea să creadă în aşa ceva.

La 22 februarie 1924, aflat la Fontenay-aux-Roses, Nicolae Iorga, la curent cu suferinţele lui Nicolae Titulescu, legate de starea de sănătate a mamei acestuia, îi scria: „Ştiind de la amici din Paris îngrijorarea şi durerea d-tale, n-am vrut să te tulbur." La 20 aprilie 1924, Maria Titulescu avea să se săvârşească din viaţă. Câteva luni mai târziu, la 19 octombrie 1924, aflând că Nicolae Titulescu este suferind, Nicolae Iorga îi scria: „Doresc ca o bună îngrijire să te întremeze cu totul. Cele ce ţi se cer din partea ţării şi pe care le îndeplineşti ca nimeni altul cer să fii scutit de urâcioase griji ale sănătăţii."[30]

Iorga i se adresa cu un invariabil „scumpe domnule Titulescu", îl ruga să creadă în „vechea mea prietenie" sau să primească „încredinţarea sentimentelor mele de prietenie", cunoştinţelor, mai apropiate sau mai îndepărtate, împărtăşind „prietenia veche şi stima şi recunoştinţa pe care i-o datorăm cu toţii pentru marile servicii pe care le aduce ţării".

Aşa să fi fost? Nu îl acuz pe Nicolae Iorga *post-mortem* de poltronerie, dar trebuie să remarc cel puţin o mare inconsecvenţă, dacă nu chiar o contradicţie. Sentimentele sunt mai totdeauna şi cam pretutindeni ceva schimbător, iar cele ale lui Nicolae Iorga faţă de Nicolae Titulescu au făcut o cotitură de 180°. La mai mult de un deceniu şi jumătate de la numirea lui Nicolae Titulescu la Londra, la mai mult de un deceniu de la importante contacte pe care Iorga le-a avut cu Titulescu în legătură cu apariţia unei sinteze de istorie românească în limba engleză, procurarea unor cărţi din spaţiul britanic pentru mediul academic şi universitar românesc, pregătirea unui turneu de conferinţe şi, mai ales, pentru acordarea titlului de doctor *honoris causa* al Universităţii din Oxford, toate pentru istoricul român, Iorga scria: „…luase locul de ministru al României la Londra, care, cu toată importanţa lui, nu corespundea unei mari ambiţii, continuu agitate, pe care o sprijineau neobişnuite daruri de vorbire".[31]

Notebook 35, ff. 48–50; vezi şi *Titulescu şi strategia păcii,* coordonator Gh. Buzatu, Editura Junimea, Iaşi, 1982, pp. 398–399.

[30] Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, Vălenii de Munte, 19 octombrie 1924 – AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu, *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921–1931), partea I,* volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Gilbert Monney Câmpeanu, Daniela Boriceanu, Cristina Păiuşan, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2004, doc. nr. 54, p. 572.

[31] N. Iorga, *Istoria românilor,* vol. X, *Întregitorii,* Bucureşti, 1939, p. 441.

Inaugurarea unor catedre de istorie şi civilizaţie românească în Marea Britanie a fost gândită îndelung de Nicolae Titulescu, încă de la încredinţarea postului de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Londra. Înfiinţarea unor asemenea lectorate era resimţită deopotrivă ca o necesitate de către mediile universitare britanice, ca şi de specialiştii români, dornici să realizeze contacte între cercurile de specialitate româneşti şi mediile de profesionişti din Marea Britanie, să lărgească spaţiul de difuzare a informaţiilor esenţiale despre cultura şi civilizaţia românească.

Nu-mi propun să aduc aici ansamblul de mărturii păstrate în legătură cu acest aspect, ci voi evoca doar câteva mărturii ilustrative pentru dialogul pe această temă.

La 27 noiembrie 1923, prorectorul Universităţii Cambridge îi propunea lui Nicolae Titulescu înfiinţarea unui lectorat de istorie a României şi a Orientului Apropiat, în cadrul Universităţii şi numirea lui Ifor Leslie Evans, de la St. John's College, ca prim-titular al lectoratului.[32] În anul următor, la 29 aprilie 1924, Ernest Barker, decan al renumitului King's College din Londra, informa pe Nicolae Titulescu în legătură cu întârzierea unui răspuns edificator privind înfiinţarea unui lectorat român, nefericirilor de ordin personal adăugându-li-se lipsa unei reacţii pozitive şi categorice din partea lui Wickham Steed, ce fusese solicitat să preia unul din cursuri.[33] La 25 iulie 1930, Sir Stephen Gaselee se adresa, prin consilierul de legaţie Dimitrie Ciotori, lui Nicolae Titulescu, evocând încă o dată problema înfiinţării unui lectorat român la Cambridge.[34]

Nicolae Titulescu a stăruit ca Nicolae Iorga să vină şi să conferenţieze în Marea Britanie. Iorga a fost impresionat de insistenţele lui Titulescu, dar a exprimat anumite reticenţe: „Venirea mea la Londra în mai, întâia jumătate, n-ar întâmpina din parte-mi nicio piedică. Dar

---

[32] Scrisoare adresată de prorectorul Universităţii Cambridge lui Nicolae Titulescu, [Cambridge], 27 noiembrie 1923 – AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu, în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931), partea I,* doc. nr. 13, pp. 495−496.

[33] Scrisoare adresată de Ernest Barker, decanul Colegiului King's din Londra, lui Nicolae Titulescu, [Londra], 29 aprilie 1924 – AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu, în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931), partea I,* doc. nr. 25, pp. 516−517.

[34] Scrisoare adresată de Sir Stephen Gaselee, înalt funcţionar la Foreign Office, lui Dimitrie Ciotori, Londra, 25 iulie 1930 – AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu, în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931), partea I,* doc. nr. 330, pp. 1 012−1 014.

trebuie să ştiu dacă neputinţa mea de a vorbi englezeşte n-ar jigni. Am încercat de mai multe ori să suplinesc lipsa aceasta mare a pregătirii mele, dar niciodată n-am aflat vremea necesară. Şi poate nici metoda cea mai potrivită.“ Desigur, acest aspect formal nu era de ignorat, dar insistând, pe fond, pentru materializarea proiectului, Titulescu propunea o formulă care făcea posibil şi inteligibil mesajul lui Iorga în lumea academică şi universitară din Marea Britanie: „Cu privire la conferinţe, am vorbit cu rectorul lui King’s College, Barker. E încântat de idee. Avem o singură dificultate: limba în care veţi vorbi. El spune că dacă conferinţele nu se fac în limba engleză, nu vine publicul. // Ideea lui era aceasta. // Poate ştiţi că, după mari greutăţi, am reuşit să creez la Universitatea din Londra (King’s College) două *lectureships*, unul de literatură română, curs ce face Beza, altul de istoria politică a Europei Centrale, cu referire la România, ce face Steed, fostul director de la «Times» şi publicistul cunoscut mai ales prin lupta ce a dus contra monarhiei habsburgice. // Provincia urmează mai greu impulsul Londrei. Pentru moment, la Oxford, nu putem spera decât acceptarea unei serii de conferinţe asupra României. Principiul nu e încă admis. Barker, vechi oxfordian, mi-a spus că crede că va reuşi să convingă universitatea. Şi de reuşeşte, el doreşte ca primul conferenţiar să fiţi dv. la Oxford. // Dacă reuşeşte, aţi face câte 4 conferinţe la Oxford şi, în orice caz, 2 la King’s College. Dacă nu reuşeşte la Oxford, King’s College va fi foarte onorat să audieze cursurile dv. (în acest din urmă caz, aţi face mai multe cursuri la Londra). Universitatea v-ar invita în ambele cazuri. // Dar dificultatea e limba. Dv. ştiţi că în Occident se fac cursuri cu 3–4 studenţi. Barker spunea: pentru dl Iorga aduc sigur 50! 50, la care se adaugă ce va aduce şi ministrul României. Dar să vorbească englezeşte, ca să aibă un auditor mare. // Dar dacă la Londra cursurile în limba franceză ar merge greu, la Oxford ele trebuie făcute neapărat în limba engleză. Ştiu că posedaţi limba engleză, deşi nu vă place a o vorbi. // N-aţi putea ceti în englezeşte? // Iată o întrebare la care v-aş ruga să-mi daţi un răspuns, înainte să continui cu Barker, la înapoierea mea la Londra, discuţia asupra conferinţelor.“[35] Iorga a rămas inflexibil, scriindu-i la începutul anului 1925: „În Anglia nu m-aş duce. Abia îngân englezeşte şi nu vreau să-mi compromit ţara. Franţuzeşte, nemţeşte, italieneşte chiar tot mai ştiu ceva. Şi apoi fără amabila d-tale

[35] Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu lui Nicolae Iorga, Paris, 26 decembrie 1924 – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box IV, Notebook 35, ff. 48–50; vezi şi *Titulescu şi strategia păcii,* pp. 398–399.

intervenţie, nici King's College, nici Oxford n-ar fi ştiut măcar că exist."[36] Şi totuşi, Iorga se simţea obligat să-i scrie lui Titulescu, la 4 ianuarie 1925: „Mulţumesc din inimă pentru interesul ce porţi, între atâtea griji, modestelor mele ocupaţii."[37]

În mai multe rânduri, Iorga a apelat la Titulescu pentru diverse servicii, fie pentru obţinerea unor volume din *Cambridge Medieval History* şi a unor cărţi de istorie bizantină, cu osebire a volumelor lui Bury, *The Late Roman Empire* (la 19 octombrie 1924)[38], fie pentru ajutorarea unor studenţi (la 12 aprilie 1925)[39].

*

În prima decadă a lunii mai 1925, într-o intervenţie în Camera Deputaţilor, Nicolae Iorga afirma că Nicolae Titulescu ar beneficia, în calitatea sa de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra de un regim preferenţial, superior celui acordat colegului său, aflat în fruntea legaţiei de la Paris, Constantin Diamandy.

Insinuarea lui Nicolae Iorga l-a surprins şi l-a întristat prin nedreptatea ei pe Nicolae Titulescu. La 12 mai 1925, „Diplomatul" i-a trimis „Istoricului" o amplă telegramă de mare demnitate, în care, furnizând informaţii suplimentare, mai presus de orice echivoc, precizând regimul său financiar în capitala Marii Britanii, ca şef de misiune, îl ruga, în consecinţă, să adopte o atitudine care să pună capăt speculaţiilor şi consideraţiilor dezagreabile în mass-media şi opinia publică.

În finalul telegramei, Nicolae Titulescu afirma: „Ca să vedeţi cât de puţin intră motivele pecuniare în determinarea acţiunilor mele, îmi permit a vă spune că, dacă aş fi călăuzit de ele, n-aş fi sacrificat atâţia ani profesiunea mea de advocat mult mai rentabilă, mult mai liberă şi mult mai ferită de răspunderi. // Am dorit să vă spun acestea numai pentru lămurirea d-voastră. Las la discreţiunea profundei d-voastră onestităţi găsi

---

[36] Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, [Bucureşti], 4 ianuarie 1925 – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

[37] *Ibidem.*

[38] Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, Vălenii de Munte, 19 octombrie 1924 – AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu, *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921–1931), partea I,* doc. nr. 54, p. 572.

[39] Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, [f.l.], 12 aprilie 1925 – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44; Scrisoare adresată de C. Marinescu lui N. Iorga, Paris, 26 iunie 1921, în *Nicolae Iorga şi Universitatea din Cluj. Corespondenţă (1919–1940),* doc. nr. 29, pp. 62–64.

mijlocul ca relatările din ziare să nu creeze în opinia publică o impresie eronată asupra mea."[40]

Speculaţii făcute în primăvara anului 1925, pe marginea intervenţiei parlamentare a marelui istoric român, riscau să creeze o dezagreabilă situaţie de neîncredere între Nicolae Titulescu şi Nicolae Iorga.[41]

În consecinţă, la 13 mai 1925, Nicolae Iorga s-a simţit obligat să precizeze că nu a acuzat un regim financiar preferenţial pentru Nicolae Titulescu la Londra, ci un regim discriminatoriu pentru Constantin Diamandy la Paris: „Dar afirm şi acum că liberalii, pe care îi cunoşti şi d-ta destul de bine, nu s-ar gândi la nevoile cele mai urgente ale situaţiei d-tale, dacă n-ai fi temutul adversar politic ce eşti."[42]

Văzând cât l-a afectat pe Nicolae Titulescu intervenţia sa parlamentară, Nicolae Iorga a ţinut să atenueze această reacţie, apelând şi la intermediari, colegi şi colaboratori ai lui Nicolae Titulescu. Scrisoarea adresată lui Dimitrie N. Ciotori stă mărturie unui asemenea demers: „Amicul meu d. Titulescu va fi văzut că nu m-am exprimat despre el altfel decât îmi impunea şi prietenia veche şi stima şi recunoştinţa pe care i-o datorăm cu toţii pentru marile servicii pe care le aduce ţării."[43]

La 23 mai 1925, Nicolae Titulescu i-a mulţumit lui Nicolae Iorga pentru precizarea privind sensul intervenţiei sale parlamentare, pentru lămuririle destinate a elimina speculaţiile privind regimul financiar al diplomatului român şi pentru reafirmarea sentimentelor de preţuire şi prietenie: „Am primit scrisoarea dv. şi vă mulţumesc pentru sentimentele exprimate. // Repet că nu m-am îndoit niciodată de ele, dar că am voit să vă lămuresc pe dv. personal asupra: a) că alocaţiunile budgetare [pentru postul de ministru la] Londra existau cu mult înaintea numirii mele, deci persoana mea nu le-a influenţat cu nimic; b) că aşa cum sunt, din cauza vieţii extrem de scumpe de aci, ele sunt departe de a mă feri de grijile vieţii de toate zilele. Le am şi numai eu ştiu cât le am, ca să pot face faţă la toate obligaţiunile sarcinii mele. Ceea ce pare aci un surplus, dacă

---

[40] Original manuscris în limba română – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box III, Notebook 42, ff. 42–44; cf. şi regest în *Titulescu şi strategia păcii,* p. 403.

[41] George G. Potra, *Prefaţă,* în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931), partea I,* p. 43.

[42] Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, Bucureşti, 13 mai 1925 − AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu, în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931), partea I,* pp. 645−646.

[43] Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Dimitrie N. Ciotori, Bucureşti, 27 mai 1925 – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

converteşti salariile în lei sau franci, dispare dacă ţii seamă de schimbul urcat: aur! // Dar pentru d-ta şi mine, aurul nu e ceea ce zace în pivniţele lui Bank of England, ci ceea ce e în mintea şi inima omului."[44]

Nicolae Titulescu s-a arătat de timpuriu şi profund preocupat de insinuările şi atacurile adversarilor săi privind cheltuirea banului public. Astfel fiind, a cerut din partea factorilor responsabili ai Ministerului Afacerilor Străine, a obţinut şi a păstrat acte doveditoare privind banii primiţi, ca salarii şi indemnizaţii, pentru deplasările făcute în străinătate, în cadrul unor misiuni oficiale temporare sau permanente, cât şi acte doveditoare privind cheltuielile făcute în asemenea misiuni temporare, unde era reclamat de calitatea sa de delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, de preşedinte al unor delegaţii la negocieri bilaterale privind reglementarea datoriilor de război, la conferinţe financiare europene sau mondiale pentru punerea în practică a planurilor Dawes şi Young. Periodic, frecvent, Nicolae Titulescu a făcut ca, într-un fel sau altul, asemenea informaţii, uneori comentate de el însuşi, să apară[45] în declaraţii sau comentarii de presă, din ţară şi străinătate. Din

---

[44] Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu lui Nicolae Iorga, Londra, 23 mai 1925 – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:43/20−21; vezi şi *Titulescu şi strategia păcii,* coordonator Gh. Buzatu, Editura Junimea, Iaşi, 1982, p. 404.

[45] În Fondul Titulescu, aflat la Institute on War, Revolution and Peace, Hoover Archives, Stanford University, Palo Alto, California, USA, se află un înscris – „Câteva note pentru mine asupra remuneraţiunii mele ca ministru al României la Londra" – elaborat la 9 octombrie 1924 la Geneva, publicat cu ocazia centenarului naşterii lui N. Titulescu, în 1982, de istoricul ieşean Gh. Buzatu. „Reţinem din aceste «note» următoarele: a) «Sunt plătit ca orice ministru plenipotenţiar clasa I pe baza unui buget anterior numirii mele (bugetul 1921–1922). N-am primit niciodată, sub nici o formă, o sumă care să sporească cât de puţin alocaţiunile bugetare. Orice ministru va veni în locul meu va primi exact aceeaşi remuneraţie…»; b) Indemnizaţia de chirie a fost înscrisă în buget anterior numirii sale. Putea sta la un hotel, dar a preferat un local anume, un fel de *Casă a României;* c) Deşi numit la 15 decembrie 1921, a primit salariul de la 23 februarie 1922, după plecarea din Bucureşti, fiind până atunci reţinut de Vintilă Brătianu, pentru «toate explicaţiunile necesare» asupra afacerilor curente la Ministerul de Finanţe; d) Pentru primirea unor membri ai familiei regale ori a unor miniştri a făcut cheltuieli din leafa sa." – în *Titulescu şi strategia păcii,* p. 387.

La 12 mai 1925, N. Titulescu se adresa lui N. Iorga, comunicându-i că în ziarul „Adevărul" din 9 mai 1925 citise următoarea declaraţie făcută de Profesor la Camera Deputaţilor: „Diamandy se zbate [la] Paris [în] greutăţi pecuniare şi numai Titulescu e satisfăcut în această privinţă din interesul politic al guvernului de a ţine departe [de] ţară [un] adversar [de] valoare şi talent". N. Titulescu dezminţea că ar avea un regim special, precizând că salariul aferent postului fusese fixat înaintea trimiterii sale la Londra. În final, îl ruga pe N. Iorga să revină asupra declaraţiei sale – în *Titulescu şi strategia păcii,* p. 403.

Toate cheltuielile făcute de Nicolae Titulescu în înaltele posturi de conducere sau de reprezentare pe care le-a deţinut au fost puse sub semnul necesităţii, eficienţei şi legalităţii.

Adversarii lui au încercat totul pentru a-l compromite, ignorând în mod deliberat toate probele care îi contraziceau şi care atestă că, sub raportul cheltuielilor oficiale, susţinute de autorităţile române, Nicolae Titulescu s-a situat la nivelul omologilor săi români şi nu de puţine ori sub nivelul acestora, o sumă de cheltuieli, din raţiuni de onoare şi de bun simţ, înţelegând să dea un exemplu în momente de criză sau de jenă financiară, asumându-şi-le cu titlul personal.

Într-un asemenea context, la 28 octombrie 1925, Nicolae Titulescu, aflat la Londra, trimitea lui Ion G. Duca, ministrul Afacerilor Străine al României, o scrisoare prin care cerea dezminţirea unor alegaţii calomnioase la adresa sa. (AMAE, Fond 77/T.34, vol. II)

„Domnule ministru,

Mi se aduce la cunoştinţă că acum câtva timp un ziar din Bucureşti a publicat ştirea că aş fi primit suma de cinci milioane şapte sute mii lei pentru o călătorie de la Bucureşti la Praga.

Uimit de această născocire şi împiedicat prin funcţiunea ce ocup de a intra în polemici de presă, nu-mi rămâne decât a mă adresa dv., care ştiţi ceea ce primesc eu de la statul român, pentru a vă ruga să permiteţi ca oricine ar dori aceasta să ceară de la Ministerul de Externe, Direcţia Contabilităţii, toate sumele ce am primit de când sunt ministru la Londra, în orice împrejurare şi sub orice titlu.

Astfel, se va putea uşor constata că, departe de a avea salarii speciale, eu nu primesc nimic mai mult ca orice diplomat de carieră ar fi fost la Londra în locul meu şi aceasta pe baza unui buget în funcţiune cu mult înaintea numirii mele.

Se va mai putea astfel vedea şi ce primesc eu de la statul român în diferitele mele misiuni şi dacă acestea sunt pentru mine un profit sau o sarcină.

Astfel, vă citez următoarele:

În afacerea optanţilor unguri, care a necesitat 2 călătorii Geneva şi una Bruxelles şi prezenţa mea în aceste oraşe 34 zile, am primit de la statul român, inclusiv biletele tren, trei sute douăzeci livre sterlinge. În Afacerea Împrumutului Ungar, care a adus României rezolvarea chestiunii ocupării Budapestei şi care a necesitat la Paris şi Geneva trei călătorii şi prezenţa mea în aceste oraşe 41 zile, am primit, inclusiv biletele tren, de la statul român 390 livre sterlinge. În Afacerea Coloniştilor Unguri, care a necesitat două călătorii Geneva şi prezenţa mea în acest oraş 44 zile, am primit de la statul român, inclusiv biletele tren, 438 livre. Şi în toate călătoriile, fiind purtător de acte diplomatice, voiajez cu bilet dublu.

Dacă dezinteresarea pentru interesele statului e un sentiment în care nu se crede la noi, cu atât mai rău. Eu nu pot face altceva decât să vă adresez prezenta rugăciune şi să stărui în sentimentele cu care lucrez.

Primiţi vă rog, domnule ministru, încredinţarea înaltei mele consideraţiuni. N. Titulescu.“

I.G. Duca punea rezoluţia: „Se va da ziarelor o dezminţire“.

La cererea Catherinei Titulescu (probabil), intervenită după moartea soţului ei la 17 martie 1941, Ministerul Afacerilor Străine a eliberat un act doveditor privind salariile avute de Nicolae Titulescu ca trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra (1921–1927; 1928–1932) şi ca ministru al Afacerilor Străine (1927–1928; 1932–1936) (AMAE, Fond 77/T.34, vol. 1):

păcate, şi astăzi, se avansează alegaţii fără niciun suport, în imensa majoritate a cazurilor singura documentare o constituie atacurile adversarilor lui Nicolae Titulescu.

Schimbul de scrisori Titulescu–Iorga în jurul acestui incident estompează efectele publice, chiar dacă nu clarifică pe deplin lucrurile şi nu face să dispară în intimitatea lor raţiunile şi semnele de întrebare. Diplomaţi, amândoi vor schimba alte şi alte scrisori, cei doi gratulându-se reciproc. La 3 iunie 1925, adresându-se lui Titulescu, Iorga afirma: „Acum primesc scrisoarea d-tale, ca de obicei bună şi caldă. Îţi mulţămesc din inimă. Sunt vremi când asemenea dovezi de simpatie preţuiesc mai mult decât în zilele obişnuite.“[46] În puţinele rânduri ale acestei scrisori, înregistrăm sintagmele: „scumpe domnule Titulescu“; „multe lucruri care ne apropie“; „cele mai bune asigurări de statornică amiciţie“. Peste nu prea mult timp, asemenea epitete vor rămâne simple amintiri.

*

„CERTIFICAT

Ministerul Afacerilor Străine certifică, prin prezentul, că defunctul Niculae Titulescu a funcţionat la acest Departament, după cum urmează:

l. De la 16 decembrie 1921 până la 6 iulie 1927 trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar pe lângă fosta Legaţiune de la Londra, având un salariu bugetar brutto lunar de………………..……………5.000 lei

2. De la 6 iulie 1927 până la 1 august 1928 ministru secretar de stat al acestui Departament cu un salariu bugetar brutto lunar de……………………...….5.000 lei

3. De la 1 august 1928 până la 20 octombrie 1932, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar pe lângă fosta Legaţiune de la Londra. În acest interval de timp a avut drept salariu bugetar brutto lunar următoarele sume:

De la 1 august 1928 până la 31 decembrie 1929:..............................……5.000 lei

De la 1 ianuarie 1930 până la 31 decembrie 1931:…....................……..41.200 lei

De la 1 ianuarie 1932 până la 20 octombrie 1932:…................ ………..26.950 lei

4. De la 20 octombrie 1932 până la 10 iulie 1936 ministru secretar de stat al acestui Departament. În acest interval de timp a primit drept salariu bugetar brutto lunar următoarele sume:

noiembrie–decembrie 1932 lunar……………………………………….33.800 lei

ianuarie 1933–august 1936 lunar………………………………………..30.400 lei

Sumele de mai sus reprezintă salariul lunar bugetar brutto, din care s-au făcut reţinerile cuvenite pentru Casa Generală de Pensiuni.

S-a eliberat prezentul certificat în urma unei cereri înregistrată la Jn. M.A.S. nr. 90.722/1941.

/pentru ministrul Afacerilor Străine,

G. Lecca, ministru plenipotenţiar

director Gh. Peneş“

[46] Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, {f.l.], 3 iunie 1925 – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

În 1927, la cererea Regelui Ferdinand şi a prim-ministrului Ion I.C. Brătianu, Nicolae Titulescu a acceptat postul de ministru al Afacerilor Străine, pe care l-a ocupat în perioada 6 iulie 1927–1 august 1928.

Nu cunosc reacţiile lui Nicolae Iorga faţă de această numire. Dar ţin să relev remarca lui Ion I.C. Brătianu din declaraţia făcută la Palatul Sturdza, la 7 iulie 1927, cu ocazia instalării lui Nicolae Titulescu ca ministru de Externe: „Dacă părăsind Ministerul de Externe v-aş mulţumi pentru lucrările importante, făcute în aceste zile, ar fi o ironie, fiindcă în scurtul timp n-a fost cu putinţă să lucrăm împreună. // N-am venit să vă mulţumesc, ci am venit ca dv. să-mi mulţumiţi, fiindcă v-am adus în capul dv. pe d. Titulescu, căruia sunt sigur că-i veţi da concursul dv. preţios.“[47]

*

În septembrie 1927 orgoliul lui Nicolae Iorga a fost pus la grea încercare.

Deznodământul evoluţiei procesului alegerilor pentru Senatul Universităţii din Bucureşti a deteriorat în plus relaţiile dintre Nicolae Iorga şi Nicolae Titulescu.

Din raţiuni politicianiste, Partidul Naţional Liberal a căutat să-l convingă pe Nicolae Titulescu să candideze pentru un loc în Senatul Universităţii din Bucureşti.

La vremea aceea fiind ministru de Externe, Nicolae Titulescu nu şi-a dorit această magistratură, intuind adversităţile personale şi consecinţele politice. Ion G. Duca, ministru de Interne al României la acea dată, a manevrat însă acest joc politic, presându-l pe Nicolae Titulescu cu reveniri imperative, sfârşind prin a-l pune, fără voie, în faţa faptului împlinit, a unei candidaturi nedorite. Notaţiile zilnice ale lui Nicolae Titulescu din acele zile sunt semnificative.[48]

Reconstitui sumar filmul acestui „proces“ care a condus la un anumit „vot“.

La începutul celei de a treia decade a lunii septembrie, între Ion G. Duca şi Nicolae Titulescu are loc un schimb de scrisori pe problema

---

[47] „Universul“, 9 iulie 1927; *apud Pro şi contra Titulescu,* p. 71.

[48] Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea a II-a,* volum îngrijit de George G. Potra şi Costică Prodan; au colaborat: Daniela Boriceanu, Delia Răzdolescu, Cristina Păiuşan, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2003, doc. nr. 383, p. 939; vezi şi Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 27 septembrie 1927; 28 septembrie 1927; 30 septembrie 1927; 1 octombrie 1927; 2 octombrie 1927, în *Repere privind viaţa şi activitatea politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu pe durata primului mandat de ministru al Afacerilor Străine (6 iulie 1927–1 august 1928),* în *l.c.,* pp. 971–972.

alegerii ministrului de Externe român ca membru al Senatului Universităţii Bucureşti.

Insistenţelor lui Ion G. Duca, Nicolae Titulescu le-a răspuns prompt şi clar, considerând o asemenea candidatură drept inacceptabilă în condiţiile absenţei sale din ţară.[49]

La 28 septembrie 1927, Nicolae Titulescu a reiterat hotărârea de a nu candida la alegerile pentru Senatul Universităţii din Bucureşti.[50] „Sunt foarte sensibil la propunerea colegilor mei şi foarte doritor a nu-ţi face nici ţie, nici Guvernului cea mai mică complicaţie – îi scrie Nicolae Titulescu lui Ion G. Duca. A candida însă în lipsă la Universitate este şi o impoliteţe pentru Colegiul universitar şi luarea unui risc cu consecinţe politice mari."[51] Ion G. Duca a replicat sec: „Aşa cum se prezintă situaţia acum, impoliteţea ar fi să nu candidezi. Trimite deci consimţământul tău telegrafic urgent ca să putem îndeplini şi formele cerute".[52]

În documentul-bilanţ asupra perioadei cât a fost ministru al Afacerilor Străine, Nicolae Titulescu nu-şi putea ascunde nemulţumirea: „Telegramă necuviincioasă [de la] Duca şi candidatura cu sila. De unde pornirea contra mea, pe drept cuvânt, a lui Iorga".[53]

La rezoluţia lui Ion G. Duca – oricum ar fi calificată – Nicolae Titulescu şi-a declarat stupoarea de a i se cere să candideze, dar fără să i se precizeze împotriva cui, pe de o parte, şi de a face acest lucru fără să se evalueze şansele şi riscurile, pe de altă parte.[54] Concluzionând, excedat, Nicolae Titulescu scria, la 28 septembrie 1927: „Judecaţi singuri situaţia şi te autorizez a face ce crezi de cuviinţă".[55]

O zi mai târziu, la 29 septembrie 1927, după acest schimb de telegrame, a cărui tensiune nu poate fi ascunsă, Ion G. Duca transmitea lui

---

[49] Telegramă, Nicolae Titulescu către Ion G. Duca, Geneva, 21 septembrie 1927 – AMAE, Fond 77/T.34, vol. 1; *apud* Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice,* colectivul de redacţie: George Macovescu, redactor responsabil, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeşteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, Editura Politică, Bucureşti, 1967, doc. nr. 128, pp. 228–229; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I,* doc. nr. 58, p. 225.

[50] Telegramă, Nicolae Titulescu către Ion G. Duca, Geneva, 28 septembrie 1927 − Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I,* doc. nr. 63, pp. 235−236.

[51] *Ibidem,* p. 235.

[52] *Ibidem,* p. 236.

[53] Bilanţ făcut de Nicolae Titulescu asupra perioadei cât a fost ministru al Afacerilor Străine al României, [f.l.], august 1928, Bucureşti − *Ibidem,* doc. nr. 383, p. 939.

[54] Telegramă, Nicolae Titulescu, către Ion G. Duca, Geneva, 28 septembrie 1927 − *Ibidem,* doc. nr. 64, p. 237.

[55] *Ibidem.*

Nicolae Titulescu: „Am depus consimţământul tău“[56], responsabilitatea fiind pusă pe seama profesorilor care „s-au întrunit şi au hotărât ei să-ţi pună candidatura“.[57] La mai puţin de 24 de ore după aceea, Ministerul Afacerilor Străine „confirmă oficial“ – în lipsa lui Nicolae Titulescu – depunerea candidaturii „profesorului“ Nicolae Titulescu.[58]

La 1 octombrie 1927, Ion G. Duca transmitea sec lui Nicolae Titulescu: „Ai fost ales azi de Universitate cu o covârşitoare majoritate. Felicitări şi amiciţii“.[59]

Din totalul de 90 de voturi, Nicolae Titulescu a primit 61, Nicolae Iorga 22 şi Simion Mândrescu 6, un vot fiind anulat.[60]

Nu voi încerca să aduc aici explicaţii de epocă pentru acest vot intervenit cu mai mult de 80 de ani în urmă.

Au fost neîndoielnic atitudini obiective şi interese subiective, s-a manipulat de mai multe părţi, s-a exploatat popularitatea celor aflaţi pe val şi impopularitatea celor aflaţi într-un con de umbră.

Votul a fost o pastilă greu de înghiţit – poate a fost totdeauna respinsă – de Nicolae Iorga.

O dovedeşte indubitabil faptul că, cinci ani mai târziu, la 24 noiembrie 1932, într-o interpelare parlamentară formulată în Senat în legătură cu politica externă a României, Nicolae Iorga cobora altitudinea intervenţiei, de la chestiuni de interes naţional la reproşuri de ordin subiectiv:

„Dlor, l-am cunoscut ca profesor de universitate pe d. Titulescu. Nenorocirea făcea că d-nealui nu era în măsură de a face aşa de continuu lecţiile, cum le făceam eu. A fost totuşi şi senator al Universităţii. Mi-aduc aminte că mi-am pus şi eu candidatura la Universitate, într-un moment când trecuseră mulţi ani de zile de când împrejurările nu mai permiteau dlui Titulescu să facă cursul său la Universitate şi eu am căzut. Mi se pare chiar că d. Rădulescu-Motru îmi pusese candidatura. Aveam relaţiuni politice foarte bune în acel moment. Şi eu am căzut. Dl Titulescu a reuşit. Să-mi daţi voie să mai relev un singur lucru. // Pentru a se pune o candidatură, se cere o declaraţie că primeşte cineva candidatura. Aceea mi

---

[56] Telegramă, Ion G. Duca către Nicolae Titulescu, Geneva, 29 septembrie 1927 − *Ibidem,* doc. nr. 65, p. 237.

[57] *Ibidem.*

[58] Scrisoare, conducerea Ministerului Afacerilor Străine către rectorul Universităţii Bucureşti, Bucureşti, [30 septembrie 1927] − *Ibidem,* doc. nr. 69, p. 240.

[59] Telegramă, Ion G. Duca către Nicolae Titulescu, Geneva, 1 octombrie 1927 − *Ibidem,* doc. nr. 70, p. 241.

[60] Nota de subsol – *Ibidem,* p. 241.

se pare că a lipsit. Când s-a întors, dl Titulescu a spus: nu am ştiut că este dl Iorga candidat, fiindcă dacă aş fi ştiut, nu primeam. Dar, oricum, s-a întâmplat că a primit. Eu am rămas pe dinafară şi dumnealui a fost senator al Universităţii, unde împrejurările îl siliseră de multă vreme să nu poată funcţiona regulat. Eu, când un profesor vine de trei ori într-un an, îl socotesc regulat. Dar se întâmplă că lipseşte şi aceste trei lecţiuni pe an.“[61]

*

Parcurg cu maximă atenţie *Însemnările zilnice* ale lui Nicolae Titulescu din 1927 şi nu găsesc decât o menţiune a unei întâlniri cu Nicolae Iorga, la 30 martie 1927: „La 2,30 am fost la Iorga“.[62]

În 1928, traiectoriile lui Iorga şi Titulescu se intersectează doar de câteva ori.

Iată cele câteva menţiuni: „La 6,30 Iorga“[63]; „La 7−8 Iorga“[64] (într-o suită de întâlniri şi convorbiri cu Vintilă Brătianu, Iuliu Maniu, Nicolae Lupu, Alexandru Averescu); la 9 noiembrie 1928, Nicolae Titulescu este primit la Regenţă să-şi depună mandatul: „Fost Regenţă ora 12–1,30. Am depus mandatul şi explicat pentru ce nu pot lua Externele, fiind azi mai util Londra“[65]; „Fost g. Averescu să-mi iau adio“[66]; „5–6 Iorga. Plecase Senat Universitar şi am luat parte şedinţa recomandând trecerea D[umitru] Negulescu catedra de internaţional“[67].

*

Înfrângerea în alegerile pentru Senatul Universităţii din Bucureşti a fost considerată de Nicolae Iorga ca un afront inacceptabil.

Nicolae Iorga nu i-a iertat lui Nicolae Titulescu faptul că a răspuns pozitiv invitaţiei Regenţei de a forma, în 1928, un cabinet, după cum nu i-a iertat nici răspunsurile pozitive, încheiate cu eşec, ale lui Nicolae Titulescu la solicitările ulterioare ale lui Carol al II-lea de a forma cabinete pe deasupra partidelor politice.

Simplificând, Nicolae Iorga l-a considerat pe Nicolae Titulescu direct răspunzător de orice eşecuri în formarea unui cabinet personal sau în supravieţuirea propriului guvern (18 aprilie 1931–31 mai 1932),

---

[61] „Monitorul Oficial“, nr. 4, joi, 1 decembrie 1932, partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Senatul, Sesiunea ordinară 1932–1933, şedinţa de joi, 24 noiembrie 1932, p. 48.

[62] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Bucureşti, 30 martie 1927 – AFET.

[63]. Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Bucureşti, 28 iunie 1928 – AFET.

[64]. Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Bucureşti, 8 noiembrie 1928 – AFET.

[65] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Bucureşti, 9 noiembrie 1928 – AFET.

[66] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Bucureşti, 15 noiembrie 1928 – AFET.

[67] *Ibidem.*

suspectându-l că s-ar afla în spatele mai tuturor poziţiilor şi intervenţiilor adverse pe lângă liderii unor partide şi grupări politice din interiorul ţării, ca şi în spatele comentariilor acre, dacă nu chiar ostile istoricului, în presa română şi internaţională.

Nicolae Iorga a ales câţiva cai de bătaie: infidelitatea faţă de propriul patron politic; graba cu care a acţionat pentru ascensiunea pe scena politică internă; jocul de interese, speculând adversităţile dintre partide şi aspiraţiile şi orgoliile liderilor politici; necunoaşterea realităţilor interne.

E greu să înţelegi şi să accepţi aprecierile denigratoare şi defăimătoare ulterioare ale lui Nicolae Iorga la adresa lui Nicolae Titulescu, Istoricul uitând toate gesturile Diplomatului.

În varii locuri (declaraţii publice, interviuri, alocuţiuni, intervenţii parlamentare, articole de ziar, pagini memorialistice), se află prea multe menţiuni negative despre Nicolae Titulescu pentru a putea fi luate în considerare, de un cititor neutru, ca reacţii şi calificări obiective.

Iorga nu i-a iertat lui Titulescu afirmarea timpurie pe plan profesional şi pe plan politic. L-a calificat drept „adjutant"-ul lui Take Ionescu, un individ cu „elocvenţă în barou", bucurându-se de „o pripită şi strălucitoare carieră", „un profesor de… formă la Universitatea din Bucureşti"[68]; „alintatul tuturor, începând cu el însuşi, şi răspânditorul generos al mijloacelor ţării"; reprezentantul străinătăţii „care-l aprecia aşa de mult, după perspectivele pe care le putea deschide".[69]

Nu s-a mulţumit să-l declare pe Titulescu drept un profitor. I-a reproşat, nici mai mult, nici mai puţin, că l-a trădat pe Take Ionescu; ca atare, a pus în cârca lui Titulescu că „nu dorise întoarcerea şefului său şi visa de nu ştiu ce nou partid radical pentru sine însuşi, se grăbise a repudia orice legături cu preţiosul patron de odinioară, care i se părea acum inutil".[70]

Despărţirea lui Nicolae Titulescu de Take Ionescu i-a oferit lui Nicolae Iorga posibilitatea de a insinua şi de a ataca.[71] Punând faţă în faţă figura maestrului şi figura discipolului, Iorga a realizat un portret nedrept al lui Titulescu. Acuzat că are o singură însuşire, „meşteşugul de a apăra o cauză cu sau fără convingere", lui Titulescu i se reproşa, de asemenea,

---

[68] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost,* p. 573.
[69] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost, III. Spre înseninare,* Editura N. Stroilă, Bucureşti, 1934, p. 247.
[70] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost,* p. 573.
[71] N. Iorga, *Take Ionescu şi N. Titulescu,* în „Neamul Românesc", 3 decembrie 1932; N. Iorga, *Istoria românilor,* vol. X, *Întregitorii,* p. 441.

orgoliul de a pretinde că şi-a depăşit maestrul, acţionând pentru identificarea şi mobilizarea de adulatori, gata să se prosterneze „în faţa jucăriei de la Geneva". Iorga nu uită nimic din tot ce ar dori să-i reproşeze lui Titulescu: faptul că şi-ar fi însuşit reuşitele maestrului, că ar fi devenit prizonierul unei „vieţi de artificii şi dibăcii, care s-a consacrat autolatriei şi care a plătit cu tot ce insulta, intriga are mai dibaci, mai jignitor, orice refuz de a arde tămâie înaintea idolului van".

Deşi în privinţa „despărţirii" celor doi nu s-a obţinut, nici atunci, nici apoi, o radiografie revelatorie[72], Nicolae Iorga a formulat judecăţi pripite şi nedrepte privind trecerea lui Nicolae Titulescu de pe scena politică internă în diplomaţia românească, prin desemnarea sa ca trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra.

A ignorat prestaţia profesională şi eficientă a lui Nicolae Titulescu, rolul său remarcabil în clarificarea şi rezolvarea unor probleme economico-financiare litigioase, ca şi în activarea contrapropagandei româneşti împotriva forţelor şi curentelor adverse, de inspiraţie revizionistă ungară, care-şi găseau cameră de rezonanţă în presa britanică ş.a.

Nicolae Iorga, nedrept şi ingrat, a uitat rolul hotărâtor al lui Nicolae Titulescu în mişcările discrete care au condus la acordarea titlului de doctor *honoris causa* de către Universitatea din Oxford, în traducerea şi publicarea unor cărţi în limba engleză de case editoriale prestigioase, în pregătirea unui turneu de conferinţe al marelui savant ş.a.

La câţiva ani după aceea, într-o lucrare de sinteză, Nicolae Iorga continuă să se răfuiască cu un om care fusese înlăturat într-un mod ignobil din viaţa politică şi care nu avea putinţa să-i replice: „Titulescu, fostul ministru de Finanţe al liberalilor la Iaşi, fiind tot mai mult despărţit de Take Ionescu, pentru a se asocia, în Bucureşti, pentru acelaşi departament al Finanţelor, lui Averescu, luase locul de ministru al României la Londra, care, cu toată importanţa lui, nu corespundea unei mari ambiţii continuu agitate, pe care o sprijineau neobişnuite daruri de vorbire".[73]

*

Într-o conjunctură internaţională complexă şi defavorabilă României, la 30 martie 1928, Nicolae Iorga adresa, în Adunarea

---

[72] Portretele făcute de C. Xeni, atât lui Take Ionescu, cât şi lui Nicolae Titulescu, sunt neîndoielnic pagini scrise cu inteligenţă şi talent, dar rămân totuşi percepţii şi reflecţii subiective – vezi Constantin Xeni, *Figuri ilustre din epoca României Mari,* text stabilit, prezentare şi note Marian Ştefan, Editura Oscar Print, Bucureşti, 2009.

[73] N. Iorga, *Istoria românilor,* vol. X, *Întregitorii,* p. 441.

Deputaţilor, o interpelare privind politica externă a României promovată de guvernul Vintilă I.C. Brătianu.[74]

Titular al Ministerului Afacerilor Străine, Nicolae Titulescu era şi el vizat, dacă nu *ad-nominem.*

Problema optanţilor[75] revenise în primăvara anului 1928 pe agenda Societăţii Naţiunilor.

În septembrie 1927, Consiliul Societăţii Naţiunilor a adoptat în problema optanţilor o rezoluţie ce părea echitabilă pentru ambele părţi – pentru România şi Ungaria – şi pe care România, de la început, a anunţat că o acceptă fără rezerve. În esenţă, Consiliul aprecia că problema era de natură politică, deci de competenţa Consiliului Societăţii Naţiunilor, şi nu juridică, adică de competenţa vreunui tribunal arbitral mixt.

În martie 1928, acelaşi Consiliu a revenit asupra primei rezoluţii, îmbrăţişând o altă rezoluţie, opusă în conţinut celei din septembrie 1927, pe care, de astă dată, România nu putea s-o accepte şi pe care Nicolae Titulescu a combătut-o cu multă vigoare.

Situaţia era preocupantă pentru clasa politică românească. Au fost şi voci iresponsabile, satisfacţii perverse din partea unor indivizi sau gazete.

Nicolae Iorga a adoptat în această problemă o atitudine de principiu corectă, în concordanţă de fond cu ceea ce Guvernul României a promovat şi susţinut prin intermediul lui Nicolae Titulescu: „Dle

---

[74] „Monitorul Oficial“, nr. 87, miercuri 13 iunie 1928, partea a III-a. Dezbateri parlamentare, pp. 2 724–2 727; 2 732; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea a II-a,* doc. nr. 279, pp. 660−668.

[75] Pentru înţelegerea poziţiei României în această problemă, pentru cunoaşterea susţinerilor lui Nicolae Titulescu în faţa Societăţii Naţiunilor, vezi *La réforme agraire en Roumanie et les optants hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations, Mars–Juillet 1923,* Jouve et Cie Editeurs, Paris, 1924; *La réforme agraire en Roumanie et les optants hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations, Séance du Conseil du 7 Mars 1927,* Imprimerie de l'Etat, Bucarest, 1927; N. Titulesco, *Mémoire du Gouvernement Royal de Roumanie concernant la proposition du 9 Mars 1928 dans l'affaire des optants hongrois de Transylvanie,* Jouve et Cie Editeurs, Paris, 1928. În epocă, punctul de vedere românesc a fost analizat şi de N.N. Petrasco, *La réforme agraire roumaine et les réclamations hongroises,* Bucureşti, Bucovina, 1931; Constantin D. Cutcutache, *Un mare conflict internaţional: optanţii unguri ai Transilvaniei şi reforma agrară din România,* cu o prefaţă de Nicolae Titulescu, Tipografia revistei geniului, Bucureşti, 1931; D. Şandru, *Reforma agrară din 1921 în România,* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1975. Pentru poziţiile şi susţinerile româneşti, memoriile şi intervenţiile lui Nicolae Titulescu, relaţiile cu Bucureştii (rapoarte, indicaţii etc.), vezi Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I şi partea a II-a, passim.*

preşedinte, multe persoane, ştiind că am de gând să lămuresc aici o situaţiune, care nu este numai a mea şi a partidului meu, ci este şi a ţării, mi-au pus întrebarea, unită uneori cu rugămintea, dacă se poate să nu vorbesc de ceea ce s-a întâmplat la Geneva. Persoanele care mi-au făcut rugămintea aceasta, din care unele sunt aici de faţă – şi nu trebuie să fie jenate, căci nu voi spune care sunt şi cărui partid aparţin –, persoanele acelea pot să fie foarte sigure, căci în ceea ce priveşte situaţia României faţă de hotărârea de la Geneva, nu poate să fie decât o singură atitudine, una singură, nu mai multe: atitudinea aceea care constă în a menţine o dreptate, care ne-a fost recunoscută acolo (*Aplauze prelungite*), fie şi sub forma de aviz, căci cum s-ar fi vrut ca Societatea Naţiunilor să dea unui organ independent de dânsa o rezoluţie? // Societatea Naţiunilor nu poate comanda unui tribunal internaţional. Punctul de vedere teoretic, acela care ne interesează – şi dincolo de care este procedura de urmat cu dibăcie şi cuminţenie – este menţinerea întreagă a punctului de vedere şi eu sunt foarte bucuros că oamenii care de atâtea ori ne-au fost de cel mai mare ajutor şi acum au menţinut punctul de principiu, pe care poate sprijini orice guvern ar veni de aici înainte, acţiunea noastră. În privinţa aceasta, nu poate să existe niciun fel de îndoială."

Dacă atitudinea de principiu în această chestiune a fost corectă, poziţia adoptată faţă de Nicolae Titulescu a fost de un cras subiectivism.

Aluziv, dar perfect inteligibil, procedând la alegorii, dar şi făcând trimiteri concrete la atitudini personale în câmpul diplomaţiei româneşti, alterând relaţiile de autoritate, Nicolae Iorga se întreba retoric şi răspundea patetic: „Dar, veţi zice dumneavoastră: din faptul că şi eu cred că niciun partid, niciun guvern, nici o personalitate politică nu s-ar putea prezenta, faţă de dreptatea elementară a cauzei noastre, altfel de cum s-a prezentat delegatul României şi pe urmă guvernul românesc, din aceasta urmează că aprob întreaga politică, al cărei succes la Geneva, a fost mai mult decât îndoielnic? Eu voi răspunde hotărât că nu. […] // Datoria cui intră într-un guvern, fie şi în calitate de asociat, este însă, să servească guvernul din care face parte, fără să se gândească la personalitatea lui, pe care s-o pună înainte de interesele grupării politice care l-a primit şi care îl sprijină. Aceasta este părerea mea; pot să fie oameni mai toleranţi decât mine şi admiratori romantici ai geniului care să gândească altfel. […] // Îmi aduc aminte de vremea când politica României era foarte bine servită de oameni care n-au pretins niciodată că au talent şi care ca oricare din noi, biete fiinţe trecătoare – ce lipsă de măsură este a tinde către geniu! – câştigau, cu aceste mijloace modeste, procese pe care oameni, cu alte concepţii şi cu alte obiceiuri, le pot pierde."

Ministrului de Externe român i s-a făcut reproşul de a se fi pronunţat în chestiuni delicate care nu ne privesc şi de a se fi angajat, de a ne fi angajat, în clarificarea şi rezolvarea unor chestiuni care ţin de interesele altor jucători politici: „Nimeni nu ne-a dat această misiune şi, când ne-o atribuim noi înşine, se ridică împotriva noastră nemulţumirile celor mai mari şi mai cuminţi decât noi, care nu ne-au cerut sfatul. Şi, când nu ţi se cere sfatul, nu-l dai, fiindcă altfel, te expui, în primul moment, la ridicol, iar, în momentul celălalt, la întoarcerea împotriva dumitale a tuturor acelora care au conştiinţa că nu sunt acolo pentru a primi lecţii."

Făcând referiri pe un plan mai larg, pledând pentru o evaluare realistă a locului nostru în Europa, a limitelor implicării noastre şi a modului în care o facem, Nicolae Iorga se declara: „un om dezgustat de romantismul pe care-l practicăm în fiecare zi, făcând să intre toată politica ţării în atitudini şi fraze, ceea ce ne discreditează în ochii lumii întregi, ieşită de multă vreme din romantismul atitudinilor încordate şi frazelor demodate".

Profund preocupat de imaginea negativă a României în străinătate, Nicolae Iorga sublinia necesitatea de a depăşi mijloacele de acţiune formale destinate a o contracara şi de a gândi asupra cauzelor profunde care afectează încrederea la care se aşteaptă România în străinătate: „Un lucru foarte curios: sunt ţări care au o presă rea şi o opinie publică bună. Noi am ajuns, cu acele sacrificii şi mergând de la simple banchete şi de la complimentele de ocazie până la onorabile subvenţiuni, noi am ajuns să avem o presă foarte bună în anumite ţări, dar, în acelaşi timp, la cea dintâi ocazie, se descoperă sub presa aceasta bună că este o opinie publică foarte rea. // În ce se rezumă această opinie publică rea pe care încerc mai întâi a o defini, pentru a vă arăta care este faza din urmă a acestor porniri duşmănoase faţă de România? Este neîncrederea – mă silesc ca să rostesc această definiţie – neîncrederea în vitalitatea noastră, în unitatea indestructibilă a Statului românesc, în putinţa noastră de a fi măcar ceea ce am fost. Îndată ce trece cineva dincolo de conversaţiile acelea banale cu care se înşeală numai copiii sau sufletele acelea aşa de pline de încredere în ele însele încât se îmbată cu aceasta, îndată ce se trece de aceste fraze, se loveşte cineva de această părere adânc înrădăcinată faţă de România."

Vintilă I.C. Brătianu,[76] preşedinte al Consiliului de Miniştri, a avut o reacţie promptă şi categorică, respingând acuzele lui Nicolae Iorga: „În ceea ce priveşte chestiunea politicii externe, vă rog să nu faceţi nici o desolidarizare între politica guvernului şi politica ministrului Afacerilor Străine. […] // Noi trebuie să facem – după cum foarte bine s-a spus în diferite rânduri aici – o politică externă şi de bună pace cu toţi foştii aliaţi, cu toate statele neutre şi, dacă e posibil, şi cu statele cu care am fost în război. // De aceea, domnilor, orice contact de acest fel nu trebuie luat în nume de rău şi să fiţi siguri că nu o ia în nume de rău nici statele aliate cu noi. Din contra, când ne-am întâlnit, sfatul continuu ce ni s-a dat a fost: *fiţi bine cu toate statele cu care puteţi avea relaţii normale*. […] // Sunt convins că şi domnul Iorga, când va avea cunoştinţă mai amănunţită de modul cum a apărat domnul Titulescu interesele noastre, şi nu numai de astăzi şi cu ocazia ultimei şedinţe a Consiliului, dar cum le-a apărat în timp de 4–5 ani, va fi alături de noi să creadă că n-a fost şi că n-ar fi fost nimeni cu mai multă autoritate juridică, cu mai mult talent oratoric, care să ne poată susţine interesele. Şi e necesar, domnule Iorga, şi talentul oratoric. Eu am asistat în momentul când era chestiunea optanţilor în faţa Consiliului şi am văzut impresia pe care o făcea un om talentat, cult şi care ştie cu inimă să apere interesele ţării (*Aplauze pe băncile majorităţii*). Aceasta este opera pe care a făcut-o domnul Titulescu, domnule Iorga. Şi nu e motivul, pentru că s-a făcut o greşeală de Liga Naţiunilor, să uităm şi drepturile noastre toate şi meritele domnului Titulescu şi datoria noastră de a merge înainte cu hotărârea pe care am luat-o, eu cred în unire cu toate partidele politice şi cu ţara întreagă în apărarea intereselor noastre mari menţionate."

*

După moartea lui Ion I.C. Brătianu, preşedinţia Consiliului de Miniştri a fost preluată, la 24 noiembrie 1927, de fratele său, Vintilă I.C. Brătianu.

La 30 iulie 1928, în circumstanţele internaţionale cunoscute, Nicolae Titulescu şi-a dat demisia din postul de ministru al Afacerilor Străine, interimatul acestui departament fiind preluat de Vintilă I.C. Brătianu, la 4 august, şi apoi de Constantin Argetoianu, la 15 septembrie 1928.

---

[76] „Monitorul Oficial", nr. 87, miercuri 13 iunie 1928, partea a III-a. Dezbateri parlamentare, p. 2 732; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea a II-a,* doc. nr. 279, pp. 667−668.

Înrăutăţirea situaţiei interne, creşterea presiunii unor forţe politice adverse, sporirea tensiunii sociale, riscând să degenereze, au impus Regenţei să ceară demisia guvernului Vintilă I.C. Brătianu.

În această situaţie, Regenţa a încredinţat lui Nicolae Titulescu mandatul pentru a forma un guvern de uniune naţională. În timp ce Nicolae Iorga, Alexandru Averescu, dr. Nicolae Lupu şi Vintilă Brătianu s-au pronunţat pentru realizarea unui asemenea guvern care să obţină împrumutul de stabilizare, confirmat de Parlamentul existent, Iuliu Maniu a cerut formarea unui guvern naţional-ţărănesc, dizolvarea imediată a Parlamentului şi organizarea unor noi alegeri generale. În faţa intransigenţei liderului naţional-ţărănist, Nicolae Titulescu şi-a depus mandatul.[77]

Referindu-se la circumstanţele în care şi-a dat demisia din postul de ministru de Externe şi la cele în care a fost chemat să formeze un guvern de uniune naţională la Bucureşti, la raţiunile care l-au determinat să renunţe la mandatul încredinţat, Nicolae Titulescu scria, peste aproape un deceniu: „În iulie 1928, l-am rugat pe Vintilă Brătianu să-mi redea postul de ministru la Londra; această rugăminte era determinată de anumite împrejurări pe care nu este necesar să le amintesc aci. // Când, în octombrie 1928, Regenţa mi-a cerut să formez un guvern de concentrare, am arătat că cea mai bună soluţie ar fi aceea de a-l numi pe dl Iuliu Maniu ca preşedinte al Consiliului, deoarece liberalii nu doreau să rămână la putere. // De fapt, dl Iuliu Maniu a avut bunătatea să-mi exprime mulţumiri în Senat pentru atitudinea adoptată de mine la acea vreme. // Însă, imediat ce i s-a încredinţat formarea Cabinetului, dl Iuliu Maniu a venit să-mi ofere portofoliul Afacerilor Străine. Răspunsul pe care i l-am dat a fost următorul: «Ar fi trebuit să accept cu plăcere acest portofoliu, dar este ceva care mă împiedică să fac aceasta. Nu prevăzusem că revenirea mea la Londra ca ministru va fi urmată atât de repede de căderea guvernului Vintilă Brătianu. Deci, dacă aş accepta azi să devin ministru al Afacerilor Străine în Cabinetul dv., oamenii ar putea spune: Titulescu a părăsit guvernul lui Vintilă Brătianu pentru că ajunsese la o înţelegere cu Iuliu Maniu. Numai dv., dle Maniu, ştiţi că nu există niciun fel de înţelegere între noi asupra acestei chestiuni. Vintilă Brătianu ar putea crede însă că a existat. Nimic nu m-ar putea face să pun la îndoială loialitatea mea faţă de Vintilă Brătianu şi acesta este motivul refuzului meu». // Dacă aş fi întrebat care este cel mai mare serviciu pe care l-am

---

[77] Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne şi guvernanţi (1916−1938),* Silex, Casă de editură, presă şi impresariat, Bucureşti, 1996, p. 70.

adus ţării, aş răspunde: refuzul meu de a forma guvernul în noiembrie 1928, atunci când mi-ar fi fost uşor, dacă aş fi dat la o parte obiecţiunile dlui Iuliu Maniu, faptul că în loc să formez propriul meu guvern, am căutat să promovez venirea normală la putere a Partidului Naţional Ţărănesc în 1928. // Dovadă este faptul că transilvănenii, care până atunci fuseseră regionalişti, deveneau acum imperialişti. Pentru românii vechi, ca şi pentru cei noi, Bucureştiul a devenit centrul politic al ţării. În România nu avem niciun fel de regionalism. Nu trebuie sub niciun motiv să-i dăm naştere în viitor, prin atitudinea noastră faţă de Transilvania."[78]

După ani şi ani de la consumarea acestui moment politic, în noiembrie 1928, Nicolae Iorga scria: „…S-a recurs la d. Titulescu, sosit acum la Bucureşti din petrecerea sa în străinătate, ca ministru la Londra, după ce fusese despărţit de Take Ionescu, colaboratorul generalului Averescu. Omul sigur de marea misiune care-l aşteaptă în viaţa poporului său şi încredinţat că oricine are datoria de a-l ajuta întru aceasta ca un şef impus de geniul său diplomatic şi politic, pe când acest răsfăţat n-a fost niciodată dincolo de marginile unui avocat de talent, s-a dus la fiecare ca să-i ceară o adeziune absolută şi, fireşte, unul i-a pretins una, altul alta. Cu mine, de o amabilitate forţată, s-a înţeles uşor: n-am de ce să-l ajut, n-am de ce să-l combat".[79]

Iorga a insinuat că Titulescu a manevrat din străinătate pentru a fi chemat şi a i se încredinţa formarea guvernului, ceea ce nu corespunde adevărului, l-a jignit fără temei şi fără milă, făcând notă discordantă cu imensa majoritate a clasei politice, a opiniei publice româneşti.

Neapelându-se la el, Iorga a încercat cu această ocazie o nouă şi nejustificată frustrare, consolidând şirul reproşurilor, nu de puţine ori gratuite, făcute lui Titulescu.

*

Pentru cei ce cunosc cât de cât epoca, nu va constitui nicio surpriză afirmaţia că autorii români, atât din domeniul ştiinţelor exacte, cât şi al celor umaniste, s-au confruntat cu numeroase dificultăţi în tipărirea lucrărilor lor. Sigur, au existat şi oameni cu bani, care făceau din literatură un *violon d'Ingres,* dar cei mai mulţi dintre ei erau obligaţi să caute un Mecena, călcându-şi uneori pe inimă şi făcând, în unele cazuri,

---

[78] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937),* ediţie îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea, Fundaţia Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, 1994, pp. 52–53.

[79] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost,* p. 710.

compromisuri dureroase. Nu este cazul celor care s-au adresat lui Nicolae Titulescu.[80]

În timpul crizei economico-financiare mondiale din anii 1929–1933, care a afectat în cel mai înalt grad şi ţara noastră, instituţiile de cultură din România au fost confruntate cu numeroase şi grave dificultăţi financiare, ceea ce a condus la întreruperea sau încetarea activităţii unora dintre ele, la dispariţia de prestigioase publicaţii pe care le inauguraseră sau la moartea lentă a programelor de activitate lansate cu atâta entuziasm.[81]

La 24 iulie 1928, Nicolae Iorga solicita lui Nicolae Titulescu – desigur în calitatea acestuia de ministru al Afacerilor Străine – un ajutor financiar pentru instituţiile culturale de la Vălenii de Munte.

Niciodată, nici până atunci, nici mai târziu, relaţiile personale dintre cei doi nu au stat sub semnul deplinei cordialităţi.

Dar Nicolae Titulescu lasă deoparte orice considerente personale, atacul istoricului român la adresa sa din 30 martie 1928, menţionat şi analizat mai sus, punând cu maximă promptitudine *manu propria* rezoluţia: „Se va da una sută cincizeci mii lei“.[82]

Oricare ar fi fost sursa, oficială sau personală, a acestui ajutor financiar – şi nu este exclus ca Nicolae Titulescu, procedând imprudent, la extravaganţa de a suporta din propriul buget cheltuieli ce nu-i reveneau în niciun fel, aşa cum a făcut în privinţa asumării unei mari părţi a cheltuielilor legate de prezenţa în SUA a delegaţiei române la negocierile pentru reglementarea datoriilor de război –, suma are importanţă, iar promptitudinea reacţiei vorbeşte de la sine despre calitatea intelectualului şi omului politic Nicolae Titulescu.[83]

La 30 noiembrie 1935, în calitate de director al Institutului Român de Bizantinologie, Nicolae Iorga adresa lui Nicolae Titulescu rugămintea ca Ministerul Afacerilor Străine al României, al cărei titular era, să acorde Institutului o subvenţie globală pentru activităţile curente, în schimbul susţinerii unor conferinţe privind lumea islamică, dar şi Sud-Estul

---

[80] George G. Potra, *Prefaţă,* în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931), partea I,* p. 69.

[81] *Ibidem,* pp. 69−71.

[82] Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, Bucureşti, 24 iulie 1928 – AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu, în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931), partea a II-a,* doc. nr. 232, p. 847.

[83] *Ibidem.*

european, precum şi a unor lecţii în mai multe limbi străine (greacă nouă, turcă, bulgară, sârbă, maghiară, polonă, cehă).[84]

N-am găsit răspunsul lui Titulescu la această solicitare a lui Iorga, dar faptul că n-am găsit un comentariu negativ al lui Iorga mă face să cred că răspunsul lui Titulescu a fost, ca şi în alte rânduri, pozitiv.

Nu este exclus să fi fost şi alte asemenea solicitări.[85]

*

Spirit generos, Nicolae Titulescu a acţionat statornic pentru promovarea valorilor româneşti, a operelor şi personalităţilor naţionale.

Aşa fiind, în 1929, îl vom regăsi pe Nicolae Titulescu preocupat, ataşat intelectual şi disponibil material, pentru publicarea în limba engleză a primei traduceri din poezia lui Eminescu, o ediţie îngrijită de Sylvia Pankhurst şi Ol. Ştefanovici-Svensk. Lucrarea *Poems of Mihail Eminescu,* apărută la Londra în 1930, a beneficiat de o prefaţă elogioasă din partea lui Bernard Shaw şi o introducere din partea lui Nicolae Iorga.[86]

De-a lungul carierei sale politico-diplomatice, Nicolae Titulescu a intervenit în favoarea conaţionalilor săi, nume prestigioase, precum Dimitrie Negulescu, George Oprescu, Constantin Vişoianu, pentru a ocupa posturi de reprezentare în organisme şi structuri internaţionale (Secretariatul Societăţii Naţiunilor, Comisia Internaţională de Cooperare Intelectuală, Curtea Permanentă de Justiţie de la Haga ş.a.).

O atitudine similară a adoptat atunci când a crezut că aceasta se justifică şi în privinţa unor importante personalităţi străine din lumea dreptului şi relaţiilor internaţionale.

Bucurându-se de o mare autoritate în instituţiile internaţionale, lui Nicolae Titulescu – şi prin el României – i s-a cerut de diverse state sprijinul pentru nominalizarea şi alegerea reprezentanţilor lor în organele de conducere ale Adunării şi Consiliului Societăţii Naţiunilor, ca judecători la Curtea Permanentă de Justiţie Internaţională de la Haga. Scrisorile adresate lui Nicolae Titulescu de Frank Billings Kellogg, Gustavo Guerrero, Mineichiro Adatci sunt edificatoare pentru sensul unor

---

[84] ANIC, Fond Savel Rădulescu, dosar 13, f. 4; în „Revista Arhivelor“, an XLVIII, vol. XXXIII, nr. 3, pp. 467–468; *apud* N. Iorga, *Corespondenţă, 3,* ediţie, note, indici de Ecaterina Vaum, Editura Minerva, Bucureşti, 1991, pp. 300–301.

[85] La 21 aprilie 1935, după un dejun la Externe, Nicolae Iorga nota: „Savel Rădulescu-mi spune că sunt oameni care cred că Titulescu şi cu mine mâncăm valută“ – N. Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932-8),* vol. VII, Aşezământul tipografic „Datina Românească“ (Vălenii de Munte), Bucureşti, 1939, p. 246.

[86] Scrisoare adresată de Ol. Ştefanovici-Svensk lui N. Iorga, Cluj, 4 octombrie 1929, în *Nicolae Iorga şi Universitatea din Cluj. Corespondenţă (1919–1940),* doc. nr. 209, pp. 284–285.

asemenea solicitări, ca şi pentru gratitudinea pe care o exprimau cei ce le expediau ca urmare a demersului titulescian eficient de care se bucuraseră.[87]

O pagină dintre cele mai convingătoare pentru modul cum a conceput şi a acţionat Nicolae Titulescu pentru promovarea valorilor româneşti o constituie demersul său pentru recunoaşterea şi onorarea lui Nicolae Titulescu de către Universitatea din Oxford, una dintre cele mai vechi şi prestigioase din lume.

La 31 martie 1930, Iorga îi scrie lui Titulescu: „Mulţumesc călduros pentru marea distincţie şi cui mi-a dăruit-o şi cui a stăruit".[88]

Deşi aflat la Paris, într-o perioadă foarte solicitantă timp de peste aproape o lună de zile, la 26 aprilie 1930, Nicolae Titulescu îl vizitează pe Nicolae Iorga la Fontenay-aux-Roses.[89]

Însemnarea lui Nicolae Titulescu este extrem de laconică, dar avem raţiunea să credem că discuţia celor doi s-a axat pe varii aspecte legate de prezenţa istoricului la Oxford şi primirea titlului de doctor *honoris causa.*

Că a fost aşa, ne îndreptăţeşte s-o credem faptul că, a doua zi, Nicolae Titulescu telefonează la Londra, lui Constantin Laptew (care, în lipsa titularului, îndeplinea misiunea de însărcinat cu afaceri), „pentru vizita Iorga"[90].

Nicolae Titulescu s-a aflat alături de Nicolae Iorga în timpul vizitei acestuia din urmă în Marea Britanie cu ocazia acordării titlului de doctor *honoris causa.*

După un şir de zile, cu un program foarte dens, la Paris, titularul Legaţiei României din capitala Marii Britanii revine la Londra, pe 1 mai 1930, la orele 18,30. Abia sosit, Nicolae Titulescu se duce la Hotel „Rubens" pentru a-l saluta pe Nicolae Iorga.[91]

Atitudinea lui Nicolae Titulescu ar putea fi considerată doar normală, dar n-ar trebui uitat (sau ar trebui ţinut seama cu precădere) că era un om politic şi un diplomat cu numeroase responsabilităţi, naţionale şi internaţionale, politico-diplomatice, economico-financiare, culturale, că

---

[87] Adrian Năstase, *Cuvânt înainte,* în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931), partea I,* p. 9; George G. Potra, *Prefaţă, Ibidem,* pp. 86–87.

[88] Radiotelegramă trimisă de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, Aquitania, 31 martie 1930 – Hoover Arhives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

[89] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Paris, 26 aprilie 1930 – AFET.

[90] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Paris, 27 aprilie 1930 – AFET.

[91] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Londra, 1 mai 1930 – AFET.

agenda sa era foarte încărcată, că agenda sa presupunea frecvente şi obositoare deplasări în varii capitale sau centre politice şi diplomatice ş.a.

Salutându-l la Londra pe părintele istoriografiei româneşti, Nicolae Titulescu şi-a înfrânt orice rezerve, dând acestui moment un plus de încărcătură, sporindu-i semnificaţia şi camera de rezonanţă.

A doua zi, Nicolae Titulescu oferă un dejun în onoarea marelui român, la care au fost invitate eminente personalităţi din lumea ştiinţelor istorice, ale vieţii universitare şi culturale britanice.[92]

Pe marginea acestui eveniment, Nicolae Titulescu consemna: „Dejun oferit lui Iorga de mine la «Ritz» (18 persoane) cu Sir Fred Kenyon, directorul lui British Museum; Halliday, rector King's College; Toynbee; Steed; Montmorency".[93] Nu-i ştim pe toţi cei care au participat la acest dejun şi cu atât mai puţin pe toţi cei invitaţi. Printre cei care nu au putut onora invitaţia aceasta, dar aveau să fie alături de Nicolae Iorga la ceremonia „înnobilării" sale, s-a aflat R.W. Seton-Watson.[94]

Alte însemnări ale lui Nicolae Titulescu din aceste zile sunt relevante. Amănuntele oferite nu restituie doar culoarea unui moment, ci definesc atitudini, fie că este vorba de meschinării sau de generozităţi.

În preziua festivităţii de la Universitatea din Oxford, Nicolae Titulescu nota: „Cumpărat lui Iorga o mapă ca să-şi puie titlul de doctor Oxford".[95]

Nu cunosc procedurile aferente unui asemenea eveniment. Faptul că Titulescu se simţea obligat şi se grăbea să-i cumpere o mapă pentru diploma sus-menţionată este de intuitivă relevanţă că gazdele de la Oxford executau gestul nu cu simplitate, ci cu oarecare vulgaritate, dând în mână un asemenea simbol, care de obicei se pune într-un etu.

La 3 mai 1930, la orele 11,15, Nicolae Titulescu pleacă la Oxford, însoţit de Constantin Laptew şi Grigore Gr. Constantinescu (Gou).[96]

Ministrul României la Londra − având alături pe primul colaborator, Constantin Laptew, şi încă un colaborator de prestigiu, Grigore Gr. Constantinescu, care avea să ajungă peste câţiva ani trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Teheran − a făcut ca

---

[92] „Universul", 5 mai 1930.

[93] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Londra, 2 mai 1930 – AFET.

[94] Scrisoare adresată de R.W. Seton-Watson lui Nicolae Titulescu, [Londra], 1 mai 1930 − AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu, în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931), partea a II-a,* doc. nr. 313, pp. 985−986.

[95] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Londra, 2 mai 1930 – AFET.

[96] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Londra, 3 mai 1930 – AFET.

România să fie prezentă[97] la înnobilarea unuia din părinţii fondatori ai României Moderne: „La 2 ceremonia în aulă pentru facerea lui Iorga doctor *Letteris Honoris Causa.* M-a impresionat. Au mai făcut 2: Dembinsky (polonez) şi [Dopsch] (Austria).“[98] Nicolae Titulescu i-a oferit pentru această ocazie festivă vestimentaţia necesară. Gestul lui Nicolae Titulescu ne lasă să credem că gazdele erau de o meschinărie până la incredibil şi inacceptabil. „I-am comandat de la mine lui Iorga o robă şi tocă de doctor Oxford. Mi-a făcut mare plăcere să i-o pot oferi.“[99]

În Albumul dedicat lui Nicolae Titulescu la împlinirea a 120 de ani de la naştere, am introdus o fotografie fixând acest moment academic, atât de relevant pentru prezenţele noastre peste hotare, cât şi pentru receptarea valorilor româneşti în marile centre culturale şi universitare.[100]

După o oră de plimbare prin Oxford, Nicolae Titulescu pleacă spre Londra la orele 16,40, unde soseşte la orele 18,00, pentru a o saluta pe Catherine, ce sosea de la Paris.

Duminică, 4 mai 1930, Nicolae Iorga părăseşte Londra: „La 11 plecat Iorga Paris şi Berna. L-am condus gară.“[101]

Venit la Bucureşti la sfârşitul lunii mai – pentru o serie de contacte politice, dar mai ales pentru a saluta pe Louis Loucheur, preşedintele Comisiei reparaţiilor orientale la Haga şi Paris, aflat într-o scurtă vizită în România, pentru care ceruse concursul diplomatului român, cu care se afla în relaţii de prietenie – Nicolae Titulescu îl vizitează, la 29 mai, pe Nicolae Iorga: „La 6¾–8 fost Iorga. I-am dus roba de doctor Oxford“.[102]

La prima vedere, cel puţin pentru mine, gestul apare de neînţeles. E de neînţeles ca Nicolae Iorga să părăsească Universitatea Oxford fără roba cu care a primit titlul de doctor *honoris causa.* Oricare ar fi explicaţia, impresionează delicateţea şi atenţia arătate de Nicolae Titulescu.

---

[97] „Universul“, 7 mai 1930.

[98] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Londra, 3 mai 1930 – AFET.

[99] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Londra, 3 mai 1930 – AFET.

[100] *Nicolae Titulescu – un mare Român, un mare European, un mare Contemporan,* o restituire foto-documentară realizată de George G. Potra, Cristina Păiuşan şi Dumitru Preda; cuvânt înainte de Adrian Năstase, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2002, ilustraţia nr. 176, p. 137.

[101] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Londra, 4 mai 1930. După o sursă de presă, la plecare, Nicolae Iorga şi Ecaterina Iorga au fost salutaţi de Nicolae Titulescu şi Catherine Titulescu, împreună cu toţi membrii Legaţiei României la Londra – „Universul“, 7 mai 1930.

[102] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Bucureşti, 29 mai 1930 – AFET.

Amabilităţile continuă. Duminică, 24 august 1930, aflat la Lido-Veneţia, Titulescu nota: „Mers 6,30 cu Mironescu; Cath; Lugoşianu; Savel la dezvelirea bustului Iorga la Casa Română“. [103]

Ştiind că Nicolae Iorga nu datorează propriei opere – imensă, de valoare universală – acordarea titlului de doctor *honoris causa* al Universităţii din Oxford, ci intervenţiei lui Nicolae Titulescu − intervenţie ştiută de istoricul român, recunoscută de acesta şi pentru care chiar mulţumise fără niciun fel de echivoc – cititorul parcurge cu tristeţe o notaţie a lui Nicolae Iorga, devenită publică, privind prezenţa sa în multicentenara universitate britanică, în care din nou îl ironizează pe Nicolae Titulescu, punându-i sub semnul întrebării titlul universitar şi comportamentul: „La Oxford, care mi-a reapărut, a treia oară, cu faţadele roase, fărâmiţate de invizibilul dinte mărunt al secolelor, primit pentru câteva ceasuri într-o foarte tânără familie universitară, am început cercând pentru ceremonia ce era să se desfăşure îndată toga roşie cu lampasuri cenuşii şi căciuliţa doctorală pe care a dat apoi să mi-o copieze şi mi-a dăruit-o ministrul României în Anglia, d. Titulescu care, aşa genial cum este, după mărturisirea mai multor continente, cobora un moment privirile sale asupra puţinătăţii unui biet profesor şi, circumstanţă agravantă faţă de D-Sa, totuşi profesor de imemorială absenţă, care îşi ţine cursurile“.[104]

Cercetătorul, obiectiv, la distanţă de aproape 80 de ani, înregistrează cu neplăcere aceste noi dovezi de egodulie şi ingratitudine din partea lui Nicolae Iorga.

*

Nicolae Iorga s-a dovedit de-a dreptul ostil faţă de Nicolae Titulescu atunci când acesta a fost ales membru de onoare (în 1931) şi, mai târziu, când a fost ales membru activ (1935) al Academiei Române.[105]

---

[103] Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* Lido, 24 august 1930 – AFET.

[104] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost,* pp. 728−729.

[105] Pentru cunoaşterea relaţiilor lui Nicolae Titulescu cu Academia Română (şi pentru relaţiile Iorga–Titulescu) vezi următoarele: Petre Popescu-Gogan, *Trei decenii de la moartea lui Nicolae Titulescu – mărturii inedite,* în „Lumea“, an IX, nr. 12 (386), 18 martie 1972, pp. 22–23; Alexandru Dobre, *Nicolae Titulescu la Academia Română,* în „Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice a Academiei Republicii Socialiste România“, seria IV, tom VII, 1982, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, pp. 143–145; Idem, *Nicolae Titulescu la Academia Română,* în „Magazin Istoric“, an XIX, nr. 3 (216), martie 1985, pp. 33–35; Idem, *Precizări bibliografice. Testamentele – mistic şi de conştiinţă – ale lui Nicolae Titulescu. Cinci scrisori inedite (text stabilit, note şi comentarii de…),* în „Revista de Etnografie şi Folclor, tom 38, nr. 1–2, 1993, pp. 129–134; Idem, *Contribuţie la cunoaşterea relaţiilor dintre Nicolae Titulescu şi Moses Gaster (Perioada londoneză)* [comunicare susţinută la Simpozionul organizat cu ocazia celei de a X-a ediţii a Zilelor Nicolae Titulescu, 16–17 martie 2000], Ministerul

Nicolae Iorga a opus o rezistenţă suspect de adversă candidaturii lui Nicolae Titulescu, argumentele sale coborând în zona unui subiectivism jenant, marele istoric român bătând monedă pe ideea că „Patronul“ diplomaţiei româneşti nu are operă.

Notaţiile lui Nicolae Iorga în *Memorii* din 24, 27, 28 şi 31 mai 1935 certifică atitudinea sa adversă faţă de alegerea lui Nicolae Titulescu la Academie, poziţia gravă degenerând în băşcălie.[106]

Salutând primirea sa ca membru activ al Academiei Române, un comentator român afirma la Radio România: „Aşadar, dacă s-ar întreba cineva care-i lucrarea pentru care domnul Nicolae Titulescu a fost proclamat membru al Academiei Române, răspunsul ar veni repede şi simplu: E opera de reconstruire a Europei de azi, pe temeliile drepte ale libertăţii naţionale, în cadrul căreia niciun alt român n-a personificat, cu mai multe însuşiri de gândire, revendicările civilizaţiei noastre. // Nimeni însă nu mai cercetează motivele votului de ieri. Alegerea domnului Nicolae Titulescu a stârnit o singură mirare: mulţi au aflat cu surprindere că domnul Nicolae Titulescu nu se găsea mai demult printre academicieni“.[107]

La moartea lui Nicolae Titulescu, Academia Română l-a omagiat, încălcând restricţiile formulate de autorităţile statului de la acea dată.[108]

Luând cuvântul, la 21 martie 1941, Ion Petrovici, vicepreşedinte al Academiei Române, l-a elogiat substanţial, oprindu-se mai mult asupra calităţilor şi contribuţiilor sale ştiinţifice, fapt determinat, pe de o parte, de rigorile antonesciene restrictive („nu este oportun politiceşte să se facă elogiul politic al omului care a strălucit cu inteligenţa sa, care a încercat să facă ţării multe servicii, dar care are nevoie de transportarea în timp pentru a fi judecat la justa ei valoare“), iar, pe de altă parte, de criteriile şi reuşitele aducerii sale printre muritori ce permiteau, în ciuda tuturor dificultăţilor, o delimitare între omul politic şi omul de ştiinţă.

„Academia este, mai înainte de orice, un loc de consacrare a valorilor naţionale, iar Nicolae Titulescu a fost, desigur, o valoare excepţională. Oricine a avut prilejul să-l apropie a rămas vrăjit de ceea ce ar putea să se numească o autentică strălucire intelectuală. O viteză

Afacerilor Externe, Direcţia Arhivelor Diplomatice, Ministerul Culturii, Consiliul Judeţean Olt, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Olt, în „Caietul simpozionului“, Slatina – Nicolae Titulescu, 2000, pp. 51–60.

[106] N. Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932-8),* vol. VII, pp. 255–256.

[107] ANIC, Fond Casa Regală, dosar nr. 15/1935, ff. 1–2.

[108] George G. Potra, *Academia Română sfidează consemnul,* în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* pp. 338–343.

uluitoare a procesului cugetării, o aptitudine de a prinde îndată relaţiile ideilor cu tot ce-ar putea să şadă în legătură cu ele, o promptitudine neasemănată a replicii care se făcea cu perfecţia unui lucru îndelung pregătit, un dar torenţial de expresie, care totuşi găsea termenul cel mai propriu – fie în formă jucăuşă, fie în formă lapidară – un glas de fanfară care străbătea departe şi dădea cadenţa pasului acelora din apropiere."[109]

Doliul pentru Nicolae Titulescu nu l-a mai prins în viaţă pe Nicolae Iorga.

Cuvintele lui Ion Petrovici, Constantin Rădulescu-Motru, Alexandru Lapedatu confirmă judiciozitatea hotărârilor adoptate în 1931 şi 1935 privind locul lui Nicolae Titulescu la Academia Română, amendând indirect, dar categoric, atitudinea şi comportamentul de atunci ale lui Nicolae Iorga, care, dacă nu i-au sporit autoritatea, sigur este că i-au micşorat credibilitatea şi popularitatea în opinia publică.

*

Ca rector al Universităţii din Bucureşti,[110] la 31 martie 1931 Nicolae Iorga comunică lui Nicolae Titulescu că, la 24 martie 1931, Senatul Universităţii din Bucureşti a hotărât să-l delege reprezentant al Universităţii din Capitala României la cvadricentenarul Institutului Collège de France.[111]

Nu ştim cui se datorează iniţiativa acestei delegări.

Dincolo de datele studenţiei sale, la Sorbona, cei care l-au propus au luat în considerare aura sa internaţională: nu fusese doar de trei ori ministru, de două ori la Finanţe şi o dată la Externe, ci preşedinte al celei de a XI-a sesiuni a Adunării Societăţii Naţiunilor, cea mai înaltă magistratură obţinută vreodată de un român.

Nu înţeleg să comentez gestul lui Nicolae Iorga.

Dar mă îndoiesc că i-ar fi revenit lui Nicolae Iorga iniţiativa deciziei în acest sens.

*

Chemat la Bucureşti de Carol al II-lea, care i-a încredinţat mandatul de a forma guvernul, în zile succesive, din aprilie 1931, Nicolae Titulescu a avut întâlniri şi convorbiri cu mai toţi liderii politici din

---

[109] *Ibidem,* pp. 338–339.

[110] La 3 martie 1929, Nicolae Titulescu l-a felicitat operativ pe Nicolae Iorga cu ocazia alegerii sale ca rector al Universităţii din Bucureşti. Cf. Telegramă, Geneva, 3 martie 1929, Nicolae Titulescu către Nicolae Iorga, Bucureşti – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box IX, Notebook 151, f. 4.

[111] Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, Bucureşti, 31 martie 1931 − Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XVII:10.

România, uneori în doi, alteori în trei, odată cu toţi aceştia chemaţi de Regele Carol al II-lea, care a făcut un apel-ultimativ pentru lichidarea crizei şi formarea urgentă a unui guvern.

În acest context, Nicolae Titulescu a avut, la 17 aprilie 1931, o întrevedere de 45 de minute (orele 11,30−12,15) cu Nicolae Iorga.[112] La orele 12,30, cei doi oameni politici sunt primiţi de către Carol al II-lea, audienţa durând până la orele 13,20. La 18 aprilie 1931, după o convorbire în doi, Carol al II-lea−Nicolae Titulescu, la aceştia se alătură şi Nicolae Iorga.[113]

Nicolae Titulescu este obligat să-şi depună mandatul.

Nicolae Iorga formează guvernul. În Manifestul către ţară al noului guvern, la 19 aprilie 1931, Nicolae Iorga, preşedintele Consiliului de Miniştri, evoca eforturile zadarnice ale lui Carol al II-lea de a se realiza un guvern de uniune naţională. „Pentru aceasta, M.S. Regele a făcut apel la un om a cărui mare valoare face parte din capitalul moral al Europei actuale. Timp de două săptămâni, d. Titulescu n-a reuşit să armonizeze voinţi deprinse a-şi sta împotrivă.“[114]

După aproape zece zile de la formarea guvernului, noul prim-ministru, Nicolae Iorga, are, la 28 aprilie 1931, o lungă întrevedere cu Nicolae Titulescu, ministrul României la Londra.[115]

A doua zi, la 29 aprilie 1931, Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României în Marea Britanie, părăseşte la orele 12,15 România cu destinaţia Londra. Pe peronul Gării de Nord a fost salutat de Nicolae Iorga, preşedintele Consiliului de Miniştri, de fruntaşi liberali şi ţărănişti, de câţiva miniştri străini acreditaţi la Bucureşti.[116] Salutând pe ziarişti, Nicolae Titulescu le spune râzând: „M-aţi amărât destul! Acum puteţi scrie orice despre mine!“[117]

În anul 1931, cei doi, Iorga şi Titulescu, au continuat să mai schimbe călduroase urări de felicitare.[118]

---

[112] „Universul“, 19 aprilie 1931.
[113] „Universul“, 20 aprilie 1931.
[114] „Universul“, 22 aprilie 1931.
[115] „Universul“, 30 aprilie 1931.
[116] În vara anului 1966, cu ocazia uneia dintre întâlnirile pe care mi le-a acordat, în locuinţa sa din strada Ion Luca Caragiale, apropiatul său colaborator, Savel Rădulescu, un mare domn, evocându-mi momentul plecării, mi-a relatat schimbul fabulos de replici Iorga–Titulescu, de pe peronul Gării de Nord, pentru a-l cărui caracter anecdotic, pentru unii licenţios, pentru alţii doar masculin, îi voi căuta un loc mai potrivit.
[117] „Universul“, 1 mai 1931.
[118] Telegramă, Nicolae Titulescu către Nicolae Iorga, Bucureşti, 9 aprilie 1931 – BAR, Corespondenţă N. Iorga, vol. 369, f. 96; Telegramă, Nicolae Iorga către Nicolae

*

În primăvara anului 1932, criza economico-financiară atinge un punct critic în România, generând conflicte sociale, a căror amplificare şi radicalizare erau din ce în ce mai greu de stăvilit.

Tensiunilor interne li s-au adăugat presiuni externe.

La 26 mai 1932, Charles Rist, consilier tehnic al Societăţii Naţiunilor, şi-a încheiat raportul privind situaţia economico-financiară. Amplul rechizitoriu formulat la adresa guvernului de „tehnicieni" reproşa modul nechibzuit în care s-a operat în domeniul finanţelor publice, conchizând că „se impuneau măsuri de urgenţă pentru o reformă financiară în România pentru ca ţara să-şi poată plăti cuponul datoriei externe".

În imposibilitatea găsirii unor soluţii concrete şi rapide, cerute imperios de Carol al II-lea, Nicolae Iorga şi-a înaintat demisia la 31 mai 1932. „Cu aceasta lua sfârşit experienţa «tehnicienilor», act ce însemna în fond un vot de blam pentru Carol al II-lea, prin voinţa căruia se constituise acest guvern, în aprilie 1931. Regele şi-a dat seama că, pentru a reuşi în planurile sale, trebuia să dea dovadă de mai mult tact şi răbdare. În consecinţă, va porni o muncă perseverentă şi de lungă durată, vizând măcinarea principalelor partide, atragerea de partea sa a unui număr cât mai mare de oameni politici, crearea unei atmosfere propice instaurării unui regim autoritar."[119]

La Bucureşti se va înregistra o nouă criză de guvern.[120]

Carol al II-lea va apela din nou la Nicolae Titulescu, încredinţându-i la 3 iunie 1932 mandatul de formare a unui nou guvern de „uniune naţională". Tentativele sale au eşuat. La 6 iunie 1932, Alexandru Vaida-Voevod a constituit un guvern naţional-ţărănist.

Nicolae Iorga nu l-a iertat niciodată pe Nicolae Titulescu pentru prezenţa sa în „crizele" din 1928, 1931 şi 1932, pentru faptul că a răspuns la apelul Regenţei, în 1928, şi al Regelui, în 1931 şi 1932, de a forma guvernul. Iorga i-a reproşat lui Titulescu multiplicarea şi accentuarea manevrelor interne şi externe de discreditare a guvernului de la Bucureşti, blocarea de către diplomatul român a negocierilor româno-sovietice

---

Titulescu, Bucureşti, 19 iunie 1931; Telegramă, Nicolae Iorga către Nicolae Titulescu, Bucureşti, 8 decembrie 1931 – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

[119] Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne şi guvernanţi (1916–1938),* pp. 89–90.

[120] Ioan Scurtu, *Nicolae Iorga şi criza de guvern din 1932,* în *Nicolae Iorga. 1871–1940. Studii şi documente,* II, partea a 2-a, coordonatori Constantin Buşe, Constantin Găucan, Editura Universităţii din Bucureşti, 2006, pp. 365–372.

pentru încheierea unui tratat de neagresiune, apelul la unele formule de credit şi control internaţional sub egida Societăţii Naţiunilor ş.a.

La numai câteva zile de la formarea noului guvern, Iorga s-a dezlănţuit într-un atac furibund împotriva lui Titulescu, fie că a fost vorba de convorbiri particulare, de declaraţii publice, de articole de presă, de interpelări parlamentare.

Începutul l-a constituit o suită de patru articole din „Neamul Românesc".[121] Singurul fir roşu al acestora l-a reprezentat ostilitatea faţă de Titulescu, atacat din toate părţile, fără nicio preocupare de a demonstra o afirmaţie sau alta.

Incontestabil, din punct de vedere publicistic, aceste editoriale, ca şi altele, vizându-l pe Titulescu, sunt remarcabile prin nervul lor, prin suflul pamfletar, prin bogăţia lingvistică, sunt surprinzătoare prin asocierea atacurilor directe cu insinuările subtextuale. Multe zile la rând, Iorga va face din „Neamul Românesc" o maşină de propagandă împotriva lui Titulescu.

Iorga l-a atacat pe Titulescu pentru infidelitate faţă de fostul său patron, Take Ionescu, pentru ineficienţa operei sale de legislator în materie de reorganizare a finanţelor româneşti, pentru ambiţia de a se impune în fruntea guvernului, peste opinia partidelor politice.

Iorga i-a reproşat lui Titulescu amestecul în politica internă, considerând că acestuia îi lipsesc datele pentru asemenea întreprindere, apreciată drept imorală, întrucât ar plasa pe plan secundar pe cei care s-au dedicat răbdători şi obscur problemelor naţionale.

Iorga i-a contestat dreptul lui Titulescu de a juca un rol de frunte în politica internă, reproşându-i necunoaşterea realităţii şi lipsa de adecvare la exigenţele reale ale societăţii româneşti, o filosofie şi un mod de viaţă de sorginte străină, susceptibile să-l lase străin în propria ţară.

Iorga l-a denigrat pe Titulescu, persoanei sale, europeanului care-şi caută sprijinul în străinătate şi care caută să se impună prin acesta în România, opunându-i oameni din ţară şi pentru ţară, precum Mihail Kogălniceanu, I.C. Brătianu, Lascăr Catargiu şi Ion I.C. Brătianu.

Atacurile au continuat.

Iorga l-a făcut răspunzător pe Titulescu de venirea în România a unor experţi financiari, a căror acţiune era privită cu neîncredere: „Vin adică pedagogii dlui Titulescu. // Îndată ce a ajuns la Geneva, unde a făcut la ilustraţiile contemporane vizitele care ne-au fost comunicate telegrafic

---

[121] N. Iorga, *D. Nicolae Titulescu* (I–IV), în „Neamul Românesc", 14, 15, 16, 17 iunie 1932.

cu de-amănuntul, cel mai mare român a atins unul din acele rezultate prin care, hotărât, putem ieşi din marasmul de azi. // S-au şi găsit pedagogii prin care se va cerceta unde e buba finanţelor româneşti. Un mic efort bugetar şi ne vom putea bucura de prezenţa lor în capitala risipei, acolo unde flămândul, săracul, ia şi el de unde poate, în contra regulilor bunei cuviinţe financiare. // Ei vor veni neştiind nimic din această ţară şi din oamenii ei. […] Dar tocmai absoluta lor ignoranţă formează tăria pedagogilor care ne sosesc. Ce nu poate omul când nu ştie nimic!“[122]

Iorga a revenit în mai multe rânduri asupra acestei chestiuni, asupra prezenţei şi acţiunii grupului de experţi al Societăţii Naţiunilor, desemnat să studieze situaţia economică a României şi să prezinte guvernului român proiectul unui acord între România şi Societatea Naţiunilor. Ostil unei asemenea soluţii, Nicolae Iorga a considerat tranşant că demersul, atribuit, pe drept sau pe nedrept, exclusiv lui Nicolae Titulescu, avea toate riscurile să rămână la suprafaţa lucrurilor şi, în consecinţă, să fie ineficient: „Nu ştiu cât vor sta Cristoforii Columbi pe care elocventul clăditor de case de cărţi i-a rugat să-i facă o patrie nou nouţă. Dar, să stea şi un an de zile, ei vor şti despre România ce le-ar fi putut spune la ureche în zece minute d. Titulescu însuşi. // Cu o condiţie: să ştie el însuşi cum e ţara în care s-a născut!“[123]

Iorga l-a dezaprobat pe Titulescu care susţinea că România trebuie să se limiteze la semnarea Pactului Briand-Kellogg şi să nu se mai angajeze în negocieri privind elaborarea şi semnarea unui tratat de neagresiune româno-sovietic.[124]

Iorga a atacat comportamentul politic al lui Titulescu, acuzat de nerespectarea autorităţii – atât a Regelui, cât şi a primului-ministru –, de presiunea indusă în relaţiile cu toate guvernele, prin folosirea abuzivă a relaţiilor cu personalităţi europene de prim rang.[125]

Iorga l-a calificat pe Titulescu drept un exponent al unui mesaj ezoteric, un individ îndepărtat de România reală prin snobism şi ciocoism.[126]

Iorga l-a incriminat pe Titulescu pentru intriga care l-ar fi adus la conducerea Ministerului de Externe, afirmând că intrarea sa pe scena

[122] N. Iorga, *Vin pedagogii dlui Titulescu,* în „Neamul Românesc“, 2 iulie 1932.
[123] N. Iorga, *Cristoforii Columbi în România,* în „Neamul Românesc“, 10 septembrie 1932.
[124] N. Iorga, *Ajunge Pactul Kellogg?,* în „Neamul Românesc“, 9 octombrie 1932.
[125] N. Iorga, *O luptă pentru autoritate,* în „Neamul Românesc“, 18 octombrie 1932.
[126] N. Iorga, *„Afinităţi elective“,* în „Neamul Românesc“, 22 octombrie 1932.

politică internă va avea efecte dezastruoase pentru societatea românească, condamnată să cunoască luxul, lenea şi desfrâul.[127]

Iorga a deplâns numirea lui Titulescu ca ministru de Externe, considerând decizia ca fiind în contradicţie cu faptul că nu aparţine niciunui partid politic şi că, de-a lungul carierei, a colaborat cu toate partidele.[128]

Iorga a reproşat lui Titulescu încălcarea unor norme elementare de comportament diplomatic, a prudenţei şi discreţiei, relevând efectul negativ în planul relaţiilor bilaterale ale României cu unul dintre vecini.[129]

Iorga a asociat lui Titulescu un portret defavorabil de diplomat rupt de realităţile şi nevoile societăţii româneşti.[130]

La 24 noiembrie 1932, Nicolae Iorga a adresat în Senat o interpelare lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine, în legătură cu politica externă a României.[131]

Potrivit precizărilor introductive ale lui Nicolae Iorga, interpelatorul a adus în discuţie două chestiuni: negocierile româno-sovietice privind un tratat de neagresiune şi situaţia ministrului de Externe în viaţa politică a ţării. În ciuda faptului că Iorga a avansat informaţia privind o interpelare pe probleme de politică externă, realitatea arată că este vorba, pe de o parte, de o problemă politică şi, pe de altă parte, de o problemă personală.

Analiza acestui document impune constatarea că interpelarea a fost excesiv de amplă, că structura intervenţiei a fost dezechilibrată din start şi alterată pe parcurs de tonul discursiv şi de implicarea în replici date pe loc tuturor remarcilor şi observaţiilor din plen, că afirmaţiile nu au fost susţinute, în multe rânduri, de demonstraţii, că inexactităţile de fond, dar şi de formă, au lăsat loc impresiei de improvizaţie făcută pe bază de amintiri personale, tonul a fost patetic şi uneori chiar pătimaş.

Cea de a doua parte a interpelării lui Iorga a fost un atac la adresa lui Titulescu. Un atac şi nu o analiză. A lăsat impresia unei manifestări deplorabile de ranchiună personală.

---

[127] N. Iorga, *Avem ce-am avut…,* în „Neamul Românesc“, 23 octombrie 1932.
[128] N. Iorga, *Va să zică tot specialişti…,* în „Neamul Românesc“, 1 noiembrie 1932.
[129] N. Iorga, *Politica de gură spartă,* în „Neamul Românesc“, 4 noiembrie 1932.
[130] N. Iorga, *D. Titulescu merge acasă,* în „Neamul Românesc“, 15 noiembrie 1932.
[131] „Monitorul Oficial“, nr. 4, joi, 1 decembrie 1932, partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Senatul, Sesiunea ordinară 1932–1933, şedinţa de joi, 24 noiembrie 1932, pp. 40–51.

Iorga a uitat afirmaţia categorică de la începutul interpelării, cum că îşi propune să analizeze locul ministrului de Externe în viaţa politică a ţării.

A ironizat cariera profesorală a lui Titulescu, dar şi prezenţa şi acţiunea acestuia în Consiliul Naţional al Unităţii Române în 1918–1919; a ridiculizat relaţia cu unii colegi şi colaboratori, diplomaţi români, la Washington, cu ocazia negocierilor româno-americane privind datoriile de război; a criticat acţiunea celor care l-au adus pe Titulescu în Senatul Universităţii din Bucureşti; l-a supus oprobriului public, reproşându-i abandonarea lui Take Ionescu şi traseismul politic; l-a acuzat de indisciplină şi de nerespectarea autorităţii, atât a Regelui, cât şi a primului-ministru ş.a.

„Nu eu voi face aci – afirma Nicolae Iorga –, la un ceas atât de înaintat şi cu puţinele mele mijloace, aprecierea marilor calităţi ale dlui ministru de Externe, care i-au câştigat atâtea simpatii preţioase în străinătate, şi noi suntem oameni care urmărim foarte de aproape reputaţia compatrioţilor noştri în străinătate şi cum se face acolo, noi o şi primim imediat. Şi, într-un anume moment, dl Titulescu, desigur, fără voia D-Sale, a ajuns să fie un fel de arbitru al situaţiunilor. De câte ori mergea rău unui guvern, de atâtea ori răposatul Rege Ferdinand şi după dânsul, cine i-a succedat, se gândea la dl Titulescu.“

Trec peste amănunte legate de momentele politice din 1928, 1931 şi 1932, legate de venirea la guvernare, invocate de unul şi contestate de celălalt sau invers.

Iorga îi refuză lui Titulescu dreptul de a se manifesta în politica internă, reproşându-i, aşa cum a făcut-o în întreaga campanie de presă din lunile precedente, necunoaşterea realităţilor şi nevoilor societăţii româneşti: „Şi mai este încă ceva, este un lucru care mi se pare că nu se potriveşte cu alesele d-voastră însuşiri şi cu lumea din care nu lipseşte cavalerismul, lume în care vă petreceţi o mare parte din viaţă. // Politica în România este un lucru greu, un lucru care mănâncă sufletul, care mistuie măruntaiele omului. […] Daţi-mi voie mie, daţi voie oricui s-a frământat în aceste teribile lupte, să găsească – d-voastră ştiţi aşa de bine englezeşte, căci aţi stat aşa de mult la Londra – că nu este *fair play* să vii d-ta odihnit, nezgâriat, încurajat de amabilitatea tuturor şi să dai deoparte oameni care şi-au însemnat cariera lor cu sângele viu, curs din vinele lor, cheme-l pe acela Vaida, ori cheme-l cum mă cheamă pe mine, sau cheme-l ca pe oricine s-a chinuit, s-a martirizat în această viaţă politică a noastră şi mai ales când vin guverne ce se lovesc de cele mai teribile greutăţi şi în momentul când ar putea să aibă din partea odihniţilor tot sprijinul,

odihniţii pregătesc debarcarea celor care asudă pentru ca în momentul când este de luat personal răspunderea cu muncă şi suferinţă, o nouă întorsătură să aducă din nou toate avantagiile unei situaţii fără nimic din riscurile ei."

Dezacordul public al lui Nicolae Titulescu, ministru al României la Londra, cu prim-ministrul României, Alexandru Vaida-Voevod – pe o problemă deosebit de sensibilă ca aceea a tratatului de neagresiune româno-sovietic, în care chestiunea Basarabiei era abordată şi susţinută diferit – a fost readus în prim-plan de Nicolae Iorga, care şi-a încheiat intervenţia parlamentară cu o execuţie politică: „Am primit asigurări că d-voastră veţi face un minister sau veţi sprijini esenţial un minister naţional-ţărănist şi aţi încercat încă o dată un minister naţional. Ministerul naţional nu v-a reuşit şi aţi plecat din nou în străinătate, unde aţi stat o bucată de vreme şi, spre uimirea oricărui om, aţi căutat să aduceţi înaintea tribunalului opiniei publice al lumii o divergenţă de păreri faţă de şeful guvernului, pe care îl serveaţi, în loc să veniţi aci, la Bucureşti, să arătaţi motivele acestei deosebiri, să vă înţelegeţi cu dânsul şi, dacă ar fi fost ca el să plece, să nu plece scăzut şi înjosit la vârsta sa şi cu ceea ce reprezenta. // D-voastră aţi dat în spectacol politica Ţării Româneşti, autoritatea acestui guvern, pentru ca, pe urmă, îmbrâncind pe acest bătrân, să vă aşezaţi lângă prietenul său de-o viaţă întreagă şi să sfărâmaţi solidaritatea necesară românilor din Ardeal. (*Întreruperi*). Şi atunci, dle ministru al Afacerilor Străine, dacă voiaţi să faceţi politică, trebuia să veniţi aici, să munciţi, să sângeraţi. // Iar atâta vreme cât d-voastră veniţi cu opinia politică a străinătăţii şi cu răgazul d-voastră, după o viaţă mulţumită până acum, în faţa unor oameni care au luptat o viaţă întreagă, înţelegeţi că pe această bancă de partid nu este locul pentru omul care a servit şi părăsit pe rând toate partidele."

Ca dimensiuni, răspunsul lui Nicolae Titulescu la interpelarea formulată de Nicolae Iorga în legătură cu politica externă a României a fost de patru ori mai scurt.[132] Titulescu a respins speculaţiile şi acuzele lui Iorga privind jocul politic ce i se imputa şi care ar fi dus la demiterea guvernului Iorga şi la căderea guvernului Vaida-Voevod. La fel ca şi Iorga, a adus în circuit noi amănunte privind întâlniri, convorbiri şi negocieri, zile, date, ore, persoane, loc, afirmaţii, replici, care, toate la un loc, pot face deliciul unei reconstituiri parodice pentru zile de mare tensiune politică.

[132] „Monitorul Oficial", nr. 4, joi, 1 decembrie 1932, partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Senatul, Sesiunea ordinară 1932–1933, şedinţa de joi, 24 noiembrie 1932, pp. 51–53; *apud* ANIC, Fond Casa Regală, Cabinet Interne, dos. 57/19.

Din răspunsul lui Titulescu nu au lipsit ironiile, dar atunci când au fost făcute au avut har, unele intrând chiar în istorie: „Dle Iorga, este mult mai uşor să scrii istorie, decât să faci istorie".

Atitudinea faţă de problema încheierii unui pact de neagresiune româno-sovietic a mobilizat pe ambii vorbitori, Iorga susţinându-şi corectitudinea punctului de vedere adoptat şi promovat în timpul guvernării sale, Titulescu explicând diferenţa propriului punct de vedere, atât faţă de cel al guvernului Iorga, dar mai ales faţă de cel al guvernului Vaida-Voevod.[133]

Titulescu nu a pus niciodată sub semnul întrebării dorinţa guvernelor Iorga şi Vaida-Voevod de a încheia un tratat care să sporească gradul de securitate al ţării noastre, dar, spre deosebire de aceştia, a respins categoric punctul de vedere sovietic privind încheierea unui pact de neagresiune cu durată limitată, de 5 ani, cerinţa adresată României de a recunoaşte existenţa unei dispute pe problema Basarabiei („disputa basarabeană", „disputa teritorială", „disputa existentă").[134]

„Cel mai mare triumf al carierei mele parlamentare – scria Nicolae Titulescu, în 1937, într-o carte despre politica externă a României, care a fost interzisă de toate regimurile totalitare – a fost faptul că toate partidele politice din România, fără excepţie, au aprobat politica mea în ceea ce priveşte Pactul de neagresiune cu URSS. // Totuşi, după ce am obţinut aprobarea Camerei, am reflectat îndelung la ideea lui Ibsen, ajungând la o concluzie opusă celei a marelui scriitor: nu este adevărat că omul nu este niciodată mai mare decât atunci când este singur."[135]

În replica[136] sa nervoasă, Iorga a respins afirmaţiile lui Titulescu privind atât politica internă, cât şi politica externă, calificându-le drept

---

[133] Pentru poziţia în această chestiune a lui Alexandru Vaida-Voevod, în calitatea sa de prim-ministru şi ministru de Externe, şi diferenţa de opinii care l-a dus la o confruntare aspră cu Nicolae Titulescu vezi capitolul *Pact de neagresiune cu URSS – 1932. Titulescu. Demisia mea,* în Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii,* vol. II, prefaţă, ediţie îngrijită, note şi comentarii de Alexandru Şerban, Editura Dacia, Cluj, 1995, pp. 234–260.

[134] Pentru ansamblul relaţiilor româno-sovietice, vezi capitolul *URSS* din Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937),* pp. 100–139; vezi şi rapoartele din 16 şi 17 octombrie 1939, 4 noiembrie 1939 şi memoriul din 9 martie 1940 (toate privind relaţiile româno-sovietice, cu ample referiri la Basarabia), trimise de Nicolae Titulescu Regelui Carol al II-lea – AMAE, Fond 77/T.34, vol. 1–2; Arhiva CC al PCR, fond nr. 103, dosar nr. 8 083.

[135] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937),* p. 107.

[136] „Monitorul Oficial", nr. 4, joi, 1 decembrie 1932, partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Senatul, Sesiunea ordinară 1932–1933, şedinţa de joi, 24 noiembrie 1932, pp. 53–55.

„încercările meşteşugite de a falsifica şi politica internă şi politica externă pentru a satisface o ambiţie“, „mijloace meschine, care se întrebuinţează de oameni care nu au alte argumente“. [137]

Nu este rostul acestor rânduri de a tranşa în această dispută, de a stabili unde este adevărul şi unde este neadevărul şi, mai ales, unde se înscrie exact graniţa între ele.

Rămâne o realitate indiscutabilă că de la 20 octombrie 1932 până la 21 august 1936, Nicolae Titulescu s-a aflat la conducerea diplomaţiei româneşti, bucurându-se de susţinerea forţelor politice dominante şi a Coroanei, reuşind să supravieţuiască în această perioadă, în ciuda intrigilor interne şi a conspiraţiei externe.

Disputa din Parlament, din noiembrie 1932, a fost doar un moment din confruntarea Iorga–Titulescu.

Iorga a continuat, în „Neamul Românesc“, atacurile împotriva lui Titulescu.[138] S-a considerat poate îndreptăţit, dar a suferit întotdeauna când i s-a replicat.

Aprecierea că „relaţiile de preţuire reciprocă dintre N. Iorga şi N. Titulescu, existente după Primul Război Mondial se răciseră vizibil în timpul Regenţei, ajungând. după 1930, la o încordare aproape permanentă, fapt care nu i-a împiedicat pe cei doi să menţină constant un ton urban chiar în timpul disputelor parlamentare“[139] este doar parţial exactă. Iorga a abandonat treptat tonul urban, a procedat la caracterizări din ce în ce mai dure, din ce în ce mai caustice, a renunţat la ironii mai mult sau mai puţin acceptabile, pentru a deveni vulgar, împrumutându-i în cascadă lui Titulescu epitetele de mediocru, flecar, demagog, poltron, comediant, emfatic, neghiob, indiscret, exhibiţionist, agitat. Iorga a mers până acolo încât n-a mai scris despre Titulescu, ci despre „omul galben de la Externe“, căruia i-a indus falsa genealogie de urmaş al lui Caţavencu.

Cei ce s-au oprit, fie chiar şi tangenţial, asupra trăsăturilor de caracter ale lui Iorga, au evocat hipertrofierea acestora, personalismul exagerat, slăbiciunea faţă de orice cuvânt măgulitor şi indispoziţia până la durere faţă de orice remarcă sau comentariu critic privind viaţa sa politică şi opera ştiinţifică, faţă de om şi operă.[140]

---

[137] *Ibidem.*

[138] N. Iorga, *Un tânăr om de trecut,* în „Neamul Românesc“, 27 noiembrie 1932; Idem, *În sfârşit singuri…,* în „Neamul Românesc“, 2 decembrie 1932; Idem, *Take Ionescu şi N. Titulescu,* în „Neamul Românesc“, 3 decembrie 1932.

[139] Petre Ţurlea, *Nicolae Iorga în viaţa politică a României,* p. 266, nota nr. 13.

[140] Valeriu Râpeanu, [Studiu introductiv], în N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost,* p. XLI.

*

N-am întâlnit în corespondenţa celor doi nicio felicitare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu pentru succesele înregistrate la marile tribune internaţionale, pentru conferinţe de răsunet internaţional ţinute la Academia Diplomatică Internaţională de la Paris, la Universitatea din Cambridge, în Reichstag, la Berlin, pentru alegerea sa în fruntea unor societăţi savante, ca preşedinte al Societăţii Internaţionale de Filologie, Ştiinţe şi Arte Frumoase, ca preşedinte al Academiei Diplomatice Internaţionale de la Paris sau ca membru al Comisiei Internaţionale de Cooperare Intelectuală, alături de savanţi ca: Gilbert Murray, Maria Sklodovska-Curie, Albert Einstein, Paul Painlevé, Paul Valéry. Menţionările de acest fel ar putea continua, dar mă voi opri doar la faptul că nici chiar alegerea sa, succesiv, în 1930 şi 1931, ca preşedinte al celei de a XI-a şi al celei de a XII-a Adunări a Societăţii Naţiunilor, n-a avut niciun ecou din partea lui Nicolae Iorga.

Tăcerea ar fi fost ignorată sau trecută cu vederea, dar dispreţul arătat de Iorga lui Titulescu, conaţionalul şi contemporanul său, care cunoştea cea mai mare recunoaştere internaţională a vreunui român, a surprins negativ, ca să folosim un eufemism, în condiţiile în care clasa politică românească şi mari personalităţi ale lumii politico-diplomatice din Europa şi de peste Ocean l-au omagiat. La doar câţiva ani după ce Titulescu fusese reales preşedinte al Adunării Societăţii Naţiunilor, Iorga scria despre acesta, care îi „apărea ca un guvernator în numele Societăţii Naţiunilor, unde graţiile sale dubioase îi câştigaseră una din acele prezidenţii naţionale pe unde a trecut multă lume eteroclită“.[141]

Cercetările sunt departe de a acoperi acest segment temporal şi problematic. Între atât de rarele aprecieri pozitive publice făcute de Iorga la adresa lui Titulescu – una în 1921, cu ocazia discuţiei în Parlament a Legii contribuţiunilor directe, şi o alta în 1934, cu ocazia stabilirii relaţiilor diplomatice româno-sovietice –, voi menţiona aici cu satisfacţie preţuirea acordată diplomatului român, pe atunci trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, pentru discursul pronunţat, la 7 martie 1932, în Comisia generală a sesiunii extraordinare a Adunării Societăţii Naţiunilor, chemată să se oprească asupra conflictului chino-japonez.[142]

---

[141] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost, III. Spre înseninare,* pp. 247–248.

[142] Actes de la sésion extraordinaire de l’Assamblée de la Société des Nations, convoquée en vertu de l’article 15 du Pacte sur la demande du gouvernement chinois.

Iorga a salutat discursul „superb, pe care niciun alt personaj politic al vremii nu a avut curajul să-l facă“.[143]

*

Luând cuvântul, la 16 martie 1933, în Parlamentul României, privind Pactul de reorganizare a Micii Înţelegeri, Nicolae Titulescu afirma sintetic că actul semnat la Geneva, la 16 februarie 1933, de România, Iugoslavia şi Cehoslovacia, „încoronează 14 ani de luptă pentru organizarea păcii în Europa“.[144]

În istoriografia română[145] şi a celorlalte state semnatare ale Pactului, Mica Înţelegere ocupă un loc aparte prin numărul impresionant de studii, articole şi lucrări. Nu-mi propun aici, în niciun fel, să mă refer la geneza acestei organizaţii, la etapele evoluţiei sale, la dificultăţile construcţiei acestei structuri de securitate şi cooperare, la impactul internaţional, la ecourile naşterii sale în mediile politico-diplomatice şi militare, la disfuncţiile sale, la disoluţia şi dispariţia ei, cunoscute şi trăite de Nicolae Titulescu.

În mod firesc, semnarea Pactului de reorganizare a Micii Înţelegeri a fost salutată de cvasitotalitatea forţelor politice şi de presa române.[146]

În ceea ce îl priveşte, Iorga a minimalizat acest act politic major şi a negat orice contribuţie din partea lui Titulescu: „Nicolae Iorga şi Partidul Naţionalist-Democrat au avut o atitudine ambiguă faţă de Pactul de reorganizare a Micii Înţelegerii. Dacă totuşi l-au aprobat, ei au exprimat rezerve asupra utilităţii şi necesităţii lui şi au căutat să micşoreze meritele lui Nicolae Titulescu şi ale guvernului român (evidenţiindu-le, în schimb pe ale fostului guvern Iorga–Argetoianu, căruia îi atribuiau paternitatea ideii, şi pe ale ministrului de Externe cehoslovac, Beneš).“[147]

Quatrième séance de la Commission générale, 7 mars 1932 – SDN, A – sésion extraordinaire (1932), Supplément spécial nr. 101, pp. 59–60.

[143] Anna Eva Budura, *Solidari cu poporul chinez (1931–1945),* comunicare susţinută la Seminarul dedicat aniversării a 65 de ani de la victoria în războiul de rezistenţă al poporului chinez împotriva agresiunii japoneze şi în războiul mondial antifascist, Ambasada Republicii Populare Chineze în România, Bucureşti, 2 septembrie 2010.

[144] Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice,* doc. nr. 275, p. 477.

[145] Menţionez doar: Eliza Campus, *Mica Înţelegere,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1960; Nicolae Iordache, *La Petite Entante et l'Europe,* Genève, Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales, 1977.

[146] Vezi Ion Calafeteanu, *Politică şi interes naţional în România interbelică,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997, pp. 132–150.

[147] *Ibidem,* p. 138.

La 2 martie 1933, Iorga afirma în „Neamul Românesc“ că lui Titulescu „nu-i revine în această chestiune nici merit, nici nemerit“.[148]

*

La 9 februarie 1934, reprezentanţii Greciei, României, Turciei şi Iugoslaviei au semnat Pactul Înţelegerii Balcanice, act de naştere al unei organizaţii de securitate şi colaborare în Balcani.

În istoriografia românească, geneza unui asemenea proiect, premisele constructive, etapele procesului de construcţie şi de consolidare, rezistenţele externe, ecourile internaţionale, factorii de dezagregare şi efectele distructive pentru securitatea zonei balcanice şi continentale, au făcut obiectul unei literaturi vaste, cuprinzătoare, profunde, al unor tratări publicistice, dar şi al unor abordări academice.[149]

Pe bună dreptate, oamenii politici din România, şi nu numai, cercuri largi ale opiniei publice din statele membre ale acestui organism de securitate, i-au recunoscut lui Nicolae Titulescu un rol esenţial, atât în plan ideatic, cât şi în plan constructiv, în făurirea Înţelegerii Balcanice.[150]

„În acest cor de laude la adresa lui Nicolae Titulescu şi a Înţelegerii Balcanice, au existat şi note discordante – este adevărat, puţine –, opinii care – din diferite motive – căutau să micşoreze meritele ministrului Afacerilor Străine român şi importanţa Pactului Balcanic, să pună în discuţie înşişi factorii care au determinat încheierea Înţelegerii Balcanice, precum şi esenţa paşnică a acesteia sau care au păstrat o atitudine rezervată.“[151]

Desigur, avem în vedere pe Nicolae Iorga, care a lansat în „Neamul Românesc“ o nouă campanie împotriva lui Nicolae Titulescu. La 6 şi 8 februarie 1934, la 15 şi 21 februarie 1934, Nicolae Iorga l-a atacat pe Nicolae Titulescu din varii perspective, reproşând o origine incertă a ideii, analize şi negocieri superficiale care au dus la construcţia

---

[148] *Ibidem,* p. 139.

[149] Mă rezum la a cita studiile, articolele şi lucrările semnate, timp de mai mulţi ani, de Eliza Campus (*Înţelegerea Balcanică,* Editura Acadmiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1972) şi de Cristian Popişteanu (*România şi Antanta Balcanică. Momente şi semnificaţii de istorie diplomatică,* ediţia a II-a, Editura Politică, Bucureşti, 1971), la care se adaugă demersuri similare, elaborate de Gheorghe Zaharia, Viorica Moisuc, Constantin Botoran, Ion Calafeteanu ş.a., cu un grad mai mare sau mai mic de incidenţă cu spaţiul balcanic, dar cu pagini consacrate momentului constituirii Înţelegerii Balcanice şi rolului îndeplinit de iniţiatorul ei, şeful diplomaţiei române. Pentru destructurarea Înţelegerii Balcanice, vezi şi Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937),* pp. 81–87.

[150] Ion Calafeteanu, *Politică şi interes naţional în România interbelică,* pp. 150–191.

[151] *Ibidem,* p. 176.

acestei formule grăbite de securitate şi cooperare, un scop declarativ, dar neclar în substanţă şi dificultăţi ale funcţionării organice a Înţelegerii Balcanice, caracter limitativ dat de neimplicarea Bulgariei şi Albaniei, falsa impresie a sporirii securităţii naţionale ş.a.[152]

Fără luarea în considerare a reacţiilor negative ale unor oameni politici şi ziarişti faţă de atitudinea lui Iorga în această problemă, segmentul acesta problematic şi temporal ar rămâne incomplet abordat şi lămurit.

„Campania împotriva Pactului Balcanic şi a lui Nicolae Titulescu dusă de Nicolae Iorga şi de «Neamul Românesc» – de altfel, încheiată destul de repede – a atras reacţia – uneori vehementă – a reprezentanţilor unor largi cercuri ale opiniei publice din România, care au arătat lipsa de obiectivitate a criticilor formulate la adresa ministrului de Externe român şi a acţiunii sale politico-diplomatice în Balcani, au arătat mobilurile strict personale ce stăteau în spatele acestei atitudini negative.“[153]

Mă voi opri doar la o luare de atitudine împotriva campaniei duse de Nicolae Iorga în această situaţie. Sub titlul *Dl Iorga se supără,* omul politic şi gazetarul Grigore Filipescu scria: „La auzul numelui ministrului de Externe, dl Iorga contractează o boală. Ultima săptămână constituie o serie de zile negre pentru fostul preşedinte de Consiliu. Îmi închipui ce trebuie să fie în casa Domniei Sale când, deschizând ziarele româneşti şi străine, vede poza domnului Titulescu sub toate feţele: în joben, în pijama, în atlet, în schior [...]. Pentru d. Iorga, d. Titulescu a ajuns o obsesie. Şi negru şi alb e rău. De un an de zile nu poate să uite penibilul spectacol pe care l-a dat în Senat în faţa ministrului de Externe. [...]. De atunci caută o revanşă oriunde şi în orice fel. [...] La d. Iorga toate iau o înfăţişare de ordin personal. Măsura e o noţiune pe care n-o cunoaşte.“[154]

*

Prin persoana lui Nicolae Titulescu, România a salutat şi a sprijinit propunerea lansată, la 6 februarie 1933, în cadrul Comisiei generale a Conferinţei dezarmării de către Maksim Maksimovici Litvinov, comisarul pentru Afacerile Externe al URSS, în legătură cu definirea agresiunii. Nicolae Titulescu a participat el însuşi la redactarea textului acestei convenţii.

---

[152] *Ibidem,* pp. 176–178. Reproducerea integrală a acestor articole ar fi deosebit de utilă şi edificatoare pentru cunoaşterea relaţiilor Iorga–Titulescu. Semnalarea şi analizarea acestora de către Ion Calafeteanu reprezintă o contribuţie substanţială, pentru înlăturarea afirmaţiilor şi comentariilor susceptibile să rămână la suprafaţa lucrurilor.

[153] *Ibidem,* p. 178.

[154] „Epoca“, 14 februarie 1934; *apud* Ion Calafeteanu, *l.c.,* pp. 178–179.

În consecinţă, la 3 iulie 1933, la Londra, reprezentanţii României, Estoniei, Lituaniei, Poloniei, Turciei, URSS şi Afganistanului au semnat o Convenţie de definire a agresiunii. A doua zi, la 4 iulie 1933, tot la Londra, reprezentanţii României, Cehoslovaciei, Turciei, Iugoslaviei şi URSS au semnat o convenţie de definire a agresiunii.[155]

Nicolae Titulescu a analizat şi prezentat pe larg raţiunile de ordin politico-diplomatic, strategico-militar ale aderării de către ţara noastră la aceste convenţii, relevând repercusiunile favorabile în materie de securitate pe planul relaţiilor româno-sovietice, dar şi pe un plan mai larg, aceste documente oferind o premisă politică şi juridică substanţială pentru alte abordări constructive, pentru normalizarea relaţiilor bilaterale, elaborarea şi structurarea unor noi organisme de securitate.[156]

Liderii politici de la Bucureşti, în majoritatea lor, au apreciat pozitiv acţiunea diplomaţiei româneşti.

Spre deosebire de aceştia, fără a fi fost singular, Nicolae Iorga a exprimat în „Neamul Românesc" serioase rezerve faţă de evaluarea lui Nicolae Titulescu, care presupunea un spor de securitate pentru România prin semnarea convenţiilor de la Londra de definire a agresorului: „Dar a crede că de aici decurge necesar recunoaşterea dreptului românesc asupra Basarabiei e o formidabilă greşeală sau o perfectă copilărie – scria Nicolae Iorga. // Două-trei cuvinte ale Muscalului de origine israelită nu au nici măcar valoarea unei indicaţii şi nu cântăresc măcar cât un compliment. // Iar a ne lăsa pe tânjală pentru teoria pecetluită la Londra ar fi o adevărată crimă."[157]

Stabilirea relaţiilor diplomatice între România şi URSS,[158] la 9 iunie 1934, prin schimb de scrisori între Nicolae Titulescu şi Maksim Maksimovici Litvinov a fost salutată de majoritatea clasei politice româneşti.

La câteva zile după acest eveniment, Nicolae Iorga scria: „Printr-un schimb de scrisori, dd. Titulescu şi Litvinov recunosc nevoia unor relaţii paşnice şi normale cu fireasca reprezintare diplomatică, şi-şi iau îndatorirea de a nu se face de pe teritoriul unuia din cele două state nicio

[155] Textele ambelor convenţii, din 3 şi 4 iulie 1933, în Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937),* pp. 402–411.

[156] *Ibidem,* pp. 107–115.

[157] N. Iorga, *Acuma – suntem siguri,* în „Neamul Românesc", 18 iulie 1933.

[158] Ion M. Oprea, *O etapă rodnică din istoria relaţiilor diplomatice româno-sovietice. 1928–1936,* Editura Politică, Bucureşti, 1967, *passim.* Pentru ansamblul evoluţiei relaţiilor dintre cele două ţări, vezi *Relaţiile româno-sovietice. Documente, vol. I, 1917–1934,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1999; *Relaţiile româno-sovietice. Documente, vol. II, 1935–1941,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2003.

acţiune care ar putea ameninţa sau păgubi pe celalt. // E fără îndoială un act de o mare importanţă şi, oricâte rezerve s-ar putea face în ce priveşte sinceritatea Sovietelor, el cuprinde o asigurare reală pentru România. […] // Ar fi nedrept să nu se recunoască succesul urmărit cu o răbdătoare inteligenţă de ministrul nostru de Externe şi nu-i vom precupeţi felicitările.“[159]

Consecvent cu sine însuşi, Nicolae Iorga asociază unei laude adresate diplomatului Titulescu o critică pentru omul politic Titulescu.

Dând de-o parte sterilul discursului, rămâne clară atitudinea adversă a lui Iorga faţă de orice prezenţă, trecută sau viitoare, a lui Titulescu pe scena politică internă: „D. Titulescu ar înscrie încă mai multe acte pozitive în frumoasa sa carieră dacă el ar urma-o numai pe aceasta şi s-ar ţinea de-o parte de viaţa politică internă în care nu poate aduce nici cunoştinţa împrejurărilor, nici aportul vreunei organizaţii, nici acea măsură, acea omenitate personală, fără artificii uşoare de recunoscut, prin care sunt posibile raporturile cu oamenii, fie ei prieteni sau duşmani.“[160]

Revenind la puţine zile după aceea asupra problemei relaţiilor bilaterale, Nicolae Iorga sublinia obligaţia Palatului Sturdza de a aşeza, în prim-planul preocupărilor naţionale, după reluarea relaţiilor diplomatice, prin schimb de scrisori semnate de Titulescu şi Litvinov, redobândirea Tezaurului României trimis la Moscova în timpul Primului Război Mondial. Evocând valoarea ştiinţifică şi artistică a Tezaurului României, „depozitul care cuprinde atâtea obiecte preţioase datorite vechilor meşteri şi multe, foarte multe documente care cuprind atâtea lămuriri din trecutul nostru“, Iorga sublinia că „de prea multă vreme le ducem lipsă şi reclamaţiile mele la adunări ştiinţifice au rămas fără de răspuns“.[161]

Nicolae Iorga şi Nicolae Titulescu s-au aflat alături, la 15–16 iunie 1935, la Constanţa, la solemnitatea aducerii din URSS a arhivelor româneşti şi ale rămăşiţelor pământeşti ale domnitorului Dimitrie Cantemir. „Plecare la Bucureşti pentru strămutarea rămăşiţelor lui Dimitrie Cantemir. La Constanţa, masa de seară oferită de Titulescu, foarte amabil şi extraordinar de zgomotos.“[162]

Toate actele politice majore în planul relaţiilor româno-sovietice – în care Nicolae Titulescu a fost implicat sau la care a fost asociat, într-un fel sau altul – au avut aprobarea expresă a cercurilor guvernamentale

---

[159] N. Iorga, *Pactul cu Rusia,* în „Neamul Românesc“, 12 iunie 1934.
[160] *Ibidem.*
[161] N. Iorga, *A doua zi după pact,* în „Neamul Românesc“, 17 iunie 1934.
[162] N. Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932-8),* vol. VII, p. 259; cf. şi *Nicolae Titulescu – un mare Român, un mare European, un mare Contemporan,* pp. 244–245.

românești și a Regelui Carol al II-lea. Într-un context internațional complex, luând în considerare semnarea, la 2 mai 1935, a Tratatului de asistență mutuală franco-sovietic, iar la 16 mai 1935, la Praga a Tratatului de asistență mutuală cehoslovaco-sovietic, la 12 iulie 1935, Carol al II-lea și guvernul Tătărescu l-au autorizat pe Titulescu să negocieze și să încheie un pact de asistență mutuală cu URSS. Deplinele puteri pentru negocierea și încheierea unui pact de asistență mutuală cu URSS i-au fost reconfirmate lui Titulescu la 14 iulie 1936. Deplinele puteri acordate lui Titulescu au generat o campanie de presă furibundă și o acțiune concertată a Germaniei lui Hitler, a Italiei lui Mussolini, a Poloniei lui Beck, a Iugoslaviei lui Stojadinović, a Ungariei lui Horthy. Discreția care s-a păstrat în jurul negocierilor propriu-zise, de altfel firească, și caracterul sumar și adeseori ambiguu al răspunsurilor lui Titulescu la interpelările parlamentare făcute pe această temă sau la declarațiile categorice ale unor oameni politici au alimentat tot soiul de speculații, laitmotivul aberant fiind acela de Titulescu – „om al sovieticilor", „vândut", „trădător", „slujitor al iudeo-masoneriei și al internaționalei comuniste". Aprobat și sprijinit până atunci de imensa majoritate a establishment-ului românesc, „comunistul" Titulescu[163] va fi indicat dușman nu doar de către legionari, ci și de către oameni politici ca Octavian Goga, A.C. Cuza, Gheorghe I. Brătianu, Alexandru Vaida-Voevod, Nicolae Iorga ș.a.

Referindu-se la atitudinea lui Iorga, un biograf al acestuia sublinia: „În vara anului 1936, Titulescu (îmboldit de francezi) a încercat să îmbunătățească relațiile cu URSS (chiar să încheie o alianță, dacă era posibil, o alianță defensivă cu URSS). Iorga a rămas inflexibil. El i-a explicat Regelui că «Rusia rămâne Rusia. Se poate și nu trebuie să existe nicio alianță cu ea. Dacă Franța ar cere o astfel de alianță, am prefera să o rupem cu Franța, decât să acceptăm o astfel de alianță!»"[164]

---

[163] George G. Potra, *„Comunistul" Titulescu,* eseu publicat în „Meridian", 12 și 13 noiembrie 1992, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri* pp. 94–100.

[164] Nicholas M. Nagy-Talavera, *Nicolae Iorga. A biography,* The Center for Romanian Studies, The Romanian Cultural Foundation, Iași, 1996, p. 364. Pentru cunoașterea impactului factorului sovietic în relațiile României cu Franța și Polonia, a momentelor de tensiune generate de confruntarea punctelor de vedere ale lui Titulescu cu liderii cancelariilor diplomatice de la Paris și Varșovia, vezi Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937),* capitolul *Franța,* pp. 152–171, capitolul *Polonia,* pp. 88–99, dar și S. Mikulicz, *Wplyw diplomacji Sanacyjny na obalenie Titulescu [Aportul diplomației Sanației la înlăturarea lui Titulescu],* în „Sprawy Miedzynarodowe", nr. 7–8, 1959, pp. 104–123; George G. Potra, *Romanian's Foreign Policy (1932-1936) and the Sanacja*

La 29 august 1936, în circumstanţe complexe, marcând începutul sfârşitului politicii de securitate colectivă, Titulescu a fost înlăturat din postul de ministru de Externe al României. Titulescu a fost demis nu pentru că era un comunist, nu pentru că şi-a depăşit mandatul încredinţat de guvern, nu pentru că ar fi subscris la soluţii în contradicţie cu interesele ţării, ci pentru că cercurile guvernante româneşti considerau imposibile – în condiţiile noilor realităţi europene – promovarea pe mai departe a politicii căreia Titulescu îi fusese până atunci exponent.

*

Nicolae Iorga şi Nicolae Titulescu au avut atitudini diametral opuse în privinţa războiului italo-etiopian din anii 1935–1936. Pentru Titulescu, Italia comisese o agresiune calificată.[165] Pentru Iorga, Italia întreprinsese un act civilizator.

Ne-am putea opri aici, distanţa între cele două sisteme de gândire a făcut ca poziţiile şi atitudinile lor să fie pe deplin ireconciliabile.

Iorga a ignorat poziţia marilor state occidentale, curentul de opinie din Societatea Naţiunilor, hotărârile de condamnare a agresorului adoptate de organele forului internaţional de la Geneva prin instituirea sancţiunilor economice.

Rigoarea analizelor şi judecăţilor juristului şi diplomatului, pe de o parte, intransigenţa atitudinilor şefului diplomaţiei româneşti, pe de altă parte, nu numai că nu i-au fost iertate de Iorga, ba chiar au constituit motivul unor atacuri succesive, consecvente, de o virulenţă ieşită din comun împotriva lui Titulescu.

Atitudinile lui Iorga nu au fost adoptate sub semnul improvizaţiei sau al adversităţilor subiective.

Regime, în „Romanian–Pages of History“, an XII, n. 1–2, 1987, pp. 156–178; Nicolae Mareş, *Lumini şi umbre ale relaţiilor româno-polone în perioada interbelică,* în *Relacje polsko-rumuńskie w historii i kulturze / Relaţii polono-române în istorie şi cultură,* Suceava, 2010, pp. 167–197.

[165] George G. Potra, *La politica estera della Romania (1932–1936) e il regime mussoliniano,* în „Balcanica“, an VII, nr. 3–4, 1990, pp. 38–57; Idem, *Titulescu alături de sfinţi,* în „Magazin Istoric“, an XXXIX, serie nouă, nr. 11 (464), noiembrie 2005, pp. 63–64+2 imagini color (planşa coperta III), în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* pp. 383–386; vezi şi N.Z. Lupu, *Conflictul italo-etiopian şi problema nerecunoaşterii achiziţiilor teritoriale obţinute prin forţă,* în *Relaţii internaţionale în perioada interbelică,* Editura Politică, Bucureşti, 1980, pp. 131–173; Idem, *Diplomaţia română şi războiul Italiei fasciste împotriva Etiopiei,* în *Titulescu şi strategia păcii,* pp. 204–217.

Gravitatea unei asemenea atitudini descalificante rezidă în faptul că autorul ei, Iorga, a perpetuat-o, că a proiectat-o ca o expresie a unei necesităţi de solidaritate latină.

Atitudinea lui Iorga contravenea flagrant spiritului şi deciziilor Societăţii Naţiunilor.

Nu ştiu prea bine care erau cunoştinţele de drept internaţional ale lui Iorga, dar constat cu tristeţe – cu atât mai mult cu cât fusese deputat, senator, ministru şi prim-ministru – că ignora toate normele şi principiile de drept internaţional.

Neînţelegând cursul evenimentelor internaţionale de la mijlocul anilor '30, stăruind în a susţine politica agresivă a Italiei mussoliniene, incriminând sever atitudinea adoptată de Nicolae Titulescu la Geneva, de condamnare a ocupării Abisiniei şi a alinierii României la politica de sancţiuni adoptată de Societatea Naţiunilor, Nicolae Iorga continua să creadă, în septembrie 1936, sensibil fiind, pe cale indirectă, la ecourile mareşalului Badoglio, că Titulescu a adus mari deservicii relaţiilor româno-italiene, că acestea se vor resimţi vreme îndelungată.[166] Modul cum înregistrează, la 3 decembrie 1936, o convorbire purtată cu Ugo Sola, ministrul Italiei la Bucureşti, după cunoscutul discurs antiromânesc şi prorevizionist pronunţat de Mussolini, ne arată un Iorga naiv, un credul, un om politic rupt de realităţi, un om care rămâne prizonier în politica curentă amintirilor şi studiilor sale italiene: „Vorbesc îndelung cu Ugo Sola. Îndreptăţeşte cu totul, după datoria lui, pe Mussolini. Ne-am speriat degeaba. Trezim astfel poftele ungureşti. La Budapesta ar trebui să se ridice un monument lui Titulescu şi altul lui Stelian Popescu. Dovedim că ne temem. Citează vechi asigurări ale şefului guvernului italian. Nu poate fi vorba de hotarele României, ci mai curând ale Cehoslovaciei. Mussolini a recunoscut că populaţia României e compactă, că între moştenitorii Austro-Ungariei ne prezentăm cu mai mult drept şi cu mai multă siguranţă. I-a spus-o lui, şi apăsat. Noi suntem singurii care reprezentăm o singură naţiune. De ce am făcut distincţie între regele Italiei şi Mussolini, care el a dictat discursurile? Regele însuşi era pentru adoptarea altei atitudini faţă de România. Telegrama lui Victor Antonescu părea că inaugurează o altă eră; apoi a venit votul aceluiaşi pentru admiterea abisinienilor. Numai sub Averescu şi sub mine Italia a fost tratată altfel."[167]

---

[166] N. Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932–8),* vol. VII (15 septembrie 1936), p. 356.
[167] *Ibidem* (3 decembrie 1936), p. 314.

La trei ani de la consumarea acestor evenimente, de la eliminarea lui Titulescu din viaţa politică românească printr-o lovitură în spatele căreia s-au aflat forţe ostile din ţară şi de peste hotare, Germania hitleristă, dar şi Italia mussoliniană, Iorga revenea penibil asupra războiului italo-etiopian în *Istoria românilor,* decepţionând prin faptul că rămâne în continuare prizonierul unor clişee şi prin tristeţea că introducea un atac publicistic modest într-o sinteză ce se voia de vocaţie şi altitudine academice.

„Războiul Italiei în Africa – scria Iorga –, pe care încercase a-l evita înţelepciunea preşedintelui de Consiliu Laval, punea însă înaintea Ligii de la Geneva, în care Anglia îşi adusese toţi dependenţii şi clienţii, o problemă de o extraordinară gravitate. Titulescu socoti că angajamentul României îi impune să fie un statornic şi – dat fiind temperamentul său iritabil şi teatral – un violent inamic al dreptului Italiei mult timp jignite şi umilite, ca una care rămăsese, cu enorma-i creştere de populaţie, fără colonii, de a câştiga pentru cultura ei latină şi romană aşa de arhaic înapoiata Abisinie a «Împăratului», Negusului de imitaţie bizantină, Hailé Selassie, al cărui trecut pătat de sânge nu era potrivit ca să inspire nimănui o sinceră simpatie. El va merge în sprijinirea sancţiunilor ofensatoare, refuzând cu îndărătnicie acel export de petrol fără care italienii păreau că vor trebui să-şi oprească fulgerătoarea ofensivă tehnică, fireşte irezistibilă, până la gesturi, de altfel tăgăduite de dânsul, pe care Italia nu le putea uita niciodată.“[168]

Din false pudori, în istoriografia română asemenea atitudini, precum aceea a lui Nicolae Iorga, din partea unor personalităţi politice, ale ştiinţei şi culturii româneşti, în probleme de mare gravitate de pe scena internaţională, au fost ignorate sau trecute cu vederea. Cei ce l-au condamnat sever pe Nicolae Titulescu, pe nedrept, înlăturându-l din viaţa politică, acuzându-l că nu a servit cum trebuie interese naţionale, ba chiar că le-a trădat, aceste personalităţi româneşti rămân nesancţionate moral, perpetuându-se o nedreptate, atât în cazul celui vinovat, cât şi în cazul celui nevinovat.

*

Noua manifestare de forţă de pe continentul european – ocuparea zonei demilitarizate renane de către trupele hitleriste[169] – a preocupat profund şi cercurile politico-diplomatice din România.

---

[168] N. Iorga, *Istoria românilor,* vol. X, *Întregitorii,* pp. 442–443.
[169] 7 martie 1936.

Cu ocazia dejunului dat în cinstea ministrului de Externe francez, Henri Bonnet, Nicolae Titulescu a avut o convorbire cu Nicolae Iorga privind efectele ocupării zonei demilitarizate renane: „Nici Titulescu nu crede că lucrul va rămâne fără urmări. Vede, la oarecare distanţă, şi un război în perspectivă. Recunoaşte că situaţia militară nu s-a schimbat mult, dar nu se poate accepta sfidarea“.[170]

Din poziţii şi cu responsabilităţi diferite, cei doi oameni politici, Nicolae Iorga şi Nicolae Titulescu, au adoptat o atitudine similară, aprecierile lor privind gravitatea actului şi ecourile sale coincizând în cea mai mare parte.

La 11 martie 1936, Consiliile Permanente ale Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice – în care România era reprezentată prin Nicolae Titulescu – au adoptat o atitudine de fermă dezaprobare a ocupării de către Germania a zonei demilitarizate renane.

Consecvent cu sine însuşi, cu principiile de drept internaţional ale politicii externe a României, la cea de a 91-a sesiune (extraordinară) a Consiliului Societăţii Naţiunilor, întrunite la Londra, Nicolae Titulescu a rostit, în numele Micii Înţelegeri, un discurs condamnând actul agresiv al Germaniei hitleriste, cerând măsuri pentru întărirea securităţii şi legalităţii.[171]

*

Orgolios şi frustrat, preţuind „tinichelele“, cum le numea pe bună dreptate un diplomat român, şi acceptând uniforma, Iorga s-a plâns anturajului politic, prietenilor şi colaboratorilor, ziariştilor, că, în ciuda faptului că are cele mai înalte distincţii româneşti, nu i s-a dat Cordonul Legiunii de Onoare. În *Memoriile* sale, Nicolae Iorga evocă intervenţia Regelui Carol al II-lea, care ar fi cerut lui Nicolae Titulescu să acţioneze pentru corijarea acestei situaţii.[172]

Ministrul de Externe român a făcut la Paris toate diligenţele pe lângă Quai d'Orsay şi Elysée pentru satisfacerea vanităţilor lui Nicolae Iorga. Iată ce nota acesta din urmă, la începutul lunii februarie 1936: „În

---

[170] N. Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932–8),* vol. VII (8 martie 1936). , p. 321

[171] SDN, CL, XC (1936), nr. 4 (première partie), pp. 331−332, doc. nr. 3720: Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice,* colectivul de redacţie: George Macovescu, redactor responsabil; Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeşteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, Editura Politică, Bucureşti, 1967, doc. nr. 426, pp. 726−728.

[172] N. Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932–8),* vol. VII (22 aprilie 1935), p. 247.

termeni foarte măgulitori, Titulescu-mi anunţă acordarea Cordonului Legiunii de Onoare“.[173]

Poate fi întrucâtva rizibil faptul că, la peste trei sferturi de veac de la consumarea acestor lucruri, le mai acordăm atenţie.

Cei care se apleacă mai mult asupra epocii vor descoperi că, alături de interese şi intrigi, decoraţiile au avut un rol important, şi nu doar la noi, în implicarea în demersuri, în exprimarea de atitudini, în afecţiuni şi dezafecţiuni.

*

Nicolae Iorga a înregistrat cu satisfacţie demiterea lui Nicolae Titulescu.

Deşi nu a fost în miezul evenimentelor, care au dus la decizia de la 29 august 1936, Nicolae Iorga avea suficiente informaţii pentru a evalua, cel puţin la modul general, amploarea curentului anti-Titulescu, pentru a simţi ceva din cabala împotriva ministrului de Externe, fie la Palatul Regal, fie la Palatul Cantacuzino (sediul guvernului).

Nicolae Iorga nu s-a mulţumit cu ştirea înlăturării lui Nicolae Titulescu; a vrut mai mult, ci a dorit să ştie „cum s-a produs schimbarea“.

I-a căutat şi i-a contactat pe toţi cei care-i puteau satisface o asemenea curiozitate.

Ion Inculeţ a fost – cred eu – doar unul dintre ei.[174]

La întâlnirea intervenită după numai câteva zile de la debarcarea lui Nicolae Titulescu, cei doi – Inculeţ şi Iorga – au avut satisfacţia şi rolul lor: Inculeţ să aducă noutăţi, să dea amănunte, să certifice; Iorga, să facă glume proaste pe seama celui lovit, regretând că nu propusese acestuia „să intre în partidul [Partidul Naţional Liberal – *n.n. G.G.P.*] care-şi cerea un guvern strict omogen“.[175]

Călătorind prin Europa, spre congrese şi de la congrese, Nicolae Iorga se întâlneşte cu oameni gata să-l critice pe Nicolae Titulescu.

Interesat, Nicolae Iorga notează – aşa cum o face după discuţia cu Marcu Beza – tot ceea ce i se putea reproşa lui Nicolae Titulescu.

Unii dintre foştii colaboratori i-au rămas fideli lui Nicolae Titulescu. Alţii – precum Dimitrie Ciotori, Marcu Beza, Victor Slăvescu, Ion Antonescu – s-au dedat la calificative şi reproşuri pe care nu le îndrăzniseră până atunci.

---

[173] *Ibidem* (6 februarie 1936), p. 315.

[174] N. Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932-8),* vol. VII (2 septembrie 1936), p. 353.

[175] *Ibidem.*

Puse faţă în faţă, vorbele de „azi“ cu cele de „ieri“, adică cele de după şi cele de dinainte de demitere, aduc şi în acest caz, ca în atâtea altele, probleme de caracter.[176]

*

Debarcarea lui Nicolae Titulescu a fost amplu dezbătută în cele două Camere ale Parlamentului României.

Nicolae Iorga a fost prezent la aceste dezbateri. Notele sale critice au fost, de astă dată, mai puţin corozive, au abandonat atacul direct la persoană, tonul pamfletar şi modul injurios al altor intervenţii la tribuna parlamentară sau în presă.

Înlăturarea lui Nicolae Titulescu din guvern nu îl mulţumea pe deplin pe Nicolae Iorga, care reproşa lui Gheorghe Tătărescu că a acceptat ca Ministerul Afacerilor Externe să fie încredinţat unei personalităţi fără de partid: „Însă cred că aţi făcut o greşeală atunci când, sub anumite presiuni, care nu se discută, şi pe care nu eu le voi discuta, aţi admis că un guvern poate face o politică externă şi cu cineva care nu-i aparţine. Aceasta nu se poate în chip normal, oricare ar fi valoarea omului, oricare ar fi legăturile lui, pe care eu le recunosc foarte preţioase, legături minunate, pe care acest om, chiar când nu este la guvernare, nu va săvârşi niciodată greşeala de a le rupe ţării sale.“[177]

Repetând reproşul adresat lui Nicolae Titulescu privind modul de a face politică externă, declarativismul şi festivismul poziţiilor şi manifestărilor fostului ministru de Externe, Nicolae Iorga afirma: „Dar eu am o anumită părere în ce priveşte felul de a se face politica externă a ţării şi părerea mea este în legătură cu zilele vechi ale mele, cu ce am văzut aici în ţară şi în străinătate, cu ce am citit pe paginile istoriei. Lucrurile cele mai mari în materie de politică externă se fac fără discursuri răsunătoare, se fac fără angajamente personale, care pot să ajungă periculoase şi fără nicio grijă de exhibiţionism personal. Cu cât o politică este mai tăcută, este mai tare; şi cu cât ea cuprinde mai multe jertfe ale omului, cu atât politica aceea este mai bună.“[178] În acelaşi sens, Nicolae Iorga continua: „Purtat prin toate gazetele, prea s-a strigat în toate întrunirile, prea s-au răspândit toate calificativele asupra acelora care displăceau cui avea în acel moment grija exclusivă, nesupusă guvernului, a politicii României. Prea s-au strâns anume mâini, pe care e bine că le

---

[176] *Ibidem* (3 octombrie 1936), p. 362.

[177] „Monitorul Oficial“, partea a III-a, Dezbaterile Parlamentare, Senatul, nr. 6, 12 decembrie 1936, p. 84.

[178] *Ibidem.*

avem în ale noastre, dar nu este nevoie să ne sărutăm de nu ştiu câte ori pe zi în necazul altora.“[179]

În faţa colegilor senatori, Nicolae Iorga a procedat în antiteză la elogierea lui Victor Antonescu. Stăruind asupra marilor calităţi ale lui Victor Antonescu, vorbind de efectele pozitive obţinute pe parcursul a doar trei luni pe linia detensionării relaţiilor atât cu aliaţii, cât şi cu adversarii, Nicolae Iorga afirma: „Vă mai pot adăuga că, de când dl Victor Antonescu a venit la Ministerul de Externe, foarte multe din criticile care se puteau face acestui minister au căzut. // Sunt oameni care au noroc în viaţă, pe care îi ocoleşte oricine. Este o forţă misterioasă care îi înconjoară; când se strâmbă, se zice: «ce zâmbet plăcut!», când ameninţă, se zice «ce mână prietenească!», când se face chiar o prostie, se zice: «ce element genial a intervenit în conducerea României!». // Dar sunt oameni care n-au noroc. Eu l-am cunoscut la Paris pe dl Victor Antonescu. Dv., care nu eraţi acolo, nu vă daţi seama de însemnătatea legăturilor pe care acest om modest, acest patriot călduros, le-a avut acolo. Eu mi-am putut da seama de felul cum s-au tratat interesele României în momentul când fără legăturile dlui Victor Antonescu nu ajungeam unde am ajuns şi am spus-o totdeauna, când era o campanie de presă împotriva Domniei Sale, campanie de presă din acelea pe care le vedem venind cu violenţă extraordinară, apoi potolindu-se, aşa încât cutare, care nu putea suferi un nume fără a-l caricatura, ajunge să se ridice la tribună ca să înalţe imnurile cele mai călduroase celuia care îi servea pentru glumele sale proaste. Era o presă care se arunca asupra actualului ministru de Externe, asupra activităţii lui, pe care o socotea că nu este oportună. Însă împrejurările din timpul din urmă ne arată că nu este o prietenie pe care Domnia Sa să nu o fi ajutat şi nu este o duşmănie pe care să nu fi căutat s-o slăbească. // Iar, dacă este vorba să definim, sub acest regim, în care nu mai avem a face cu o personalitate care face ce vrea, ci numai cu un ministru care ia răspunderea întreagă a politicii externe a României, dacă e vorba s-o definim, ea stă aşa: // Avem hotare de apărat cu acei care au de apărat aceleaşi hotare, avem de păstrat datoria de recunoştinţă acelora prin care am ajuns, pe lângă silinţele noastre disperate şi jertfele noastre fără nume (?), la această hotărâre.“[180] Asemenea accente din partea lui Nicolae Iorga au frizat ridicolul, numeroşi oameni politici, diplomaţi de carieră şi ziarişti de marcă

[179] *Ibidem.*
[180] *Ibidem,* p. 85.

consumând numeroase şi frecvente ironii la adresa lui Victor Antonescu, pe întreg parcursul carierei sale.

În fine, lui Nicolae Titulescu îi erau reproşate, aluziv, dar perfect inteligibil, manifestările sale excesiv de călduroase faţă de diplomaţia sovietică: „Prea s-au strâns anume mâini, pe care e bine că le avem în ale noastre, dar nu este nevoie să ne sărutăm de nu ştiu câte ori pe zi în necazul altora. Ştiţi la ce alianţă mă gândesc. Eu nu cuget s-o zguduim; este foarte folositoare, mai ales bine observată, fiindcă în ce priveşte viaţa internă sunt prietenii mai siguri cu un jandarm la dreapta, cu unul la stânga, cu unul în faţă şi cu unul în spate, dar încolo sentimentele să fie fără îndoială cele mai călduroase. // Nu mă gândesc să zguduim anumite alianţe într-o anumită direcţie şi nu voi săvârşi actul de ipocrizie de a striga «Trăiască România sovietică» şi «Jos Kominternul» fiindcă nu sunt capabil să fac deosebiri prea netede în acest domeniu. Fireşte, sunt mari diplomaţi care le ştiu, dar eu ca istoric nu le găsesc. Dar nu este nevoie, când anumite împrejurări impun o alianţă, nu este nevoie să salţi la hotar, spunând că orice primejdie a dispărut şi că de aici înainte vom fi, în toate împrejurările, alături de cine, poate, în altă formă, n-a fost niciodată alături de noi, ci tocmai contrariul. // Sunt îmbrăţişări care nu sunt necesare, fiindcă iubirea este aşa de veche încât nimeni nu se mai poate gândi la o nouă democraţie. Sunt îmbrăţişări foarte periculoase, fiindcă pot ajunge din cale afară de strânse, deşi formăm în momentul acesta una din ţările cele mai respectabile, cu un admirabil popor…“[181]

*

Una dintre cele mai importante acţiuni ale lui Nicolae Titulescu rămâne indiscutabil întâlnirea sa de la Talloires, din mai 1937, cu Maksim Maksimovici Litvinov, comisarul pentru Afaceri Externe al URSS, discuţiile prilejuind abordarea unor aspecte ale politicii externe româneşti şi ale relaţiilor româno-sovietice, ca şi a unor chestiuni mai generale privind Europa Centrală şi Răsăriteană, securitatea colectivă, politica Micii Înţelegeri, viitorul Societăţii Naţiunilor.[182]

---

[181] *Ibidem,* p. 84.

[182] George G. Potra, *Convorbirile Nicolae Titulescu–Maksim Maksimovici Litvinov de la Talloires (28 mai 1937),* comunicare susţinută la cea de a XVIII-a ediţie a Zilelor „Nicolae Titulescu“, comuna Nicolae Titulescu, judeţul Olt, 17 martie 2009, publicată în „Caietul Simpozionului. Zilele Nicolae Titulescu“, ediţia a XVIII-a, Consiliul Judeţean Olt, Muzeul Judeţean Olt, Slatina, 2009, pp. 17–58; Idem, *Convorbirile N. Titulescu–M.M. Litvinov de la Talloires (28 mai 1937),* în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanenţe. Omagiu profesorului Gh. Buzatu,* vol. I, coordonator Stela Cheptea, Academia Română – Filiala Iaşi, Centrul de Istorie şi Civilizaţie Europeană, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2009, pp. 393–407.

Convorbirile Titulescu−Litvinov de la Talloires au avut un larg ecou în presa din mai multe ţări europene, ca şi în organele de presă din România.

Aflat în centrul unui eveniment cu ecouri largi, Nicolae Titulescu a fost atacat de adversari – şi nu erau puţini şi veneau din multe părţi ale eşichierului politic românesc – şi de duşmani ireductibili, care nu se sfiau să-l indice drept un trădător gata să pactizeze cu duşmanii.

Într-una din tabletele sale zilnice, de substanţă politică, plecând de la o gratuitate, trecând prin insinuare şi ajungând la atac, Nicolae Iorga afirma în „Neamul Românesc" că „în ultimul timp asistăm la negociaţii şi hotărâri despre România, care se iau în afară de România şi de alţii decât factorii oficiali", că „d. Titulescu, înconjurat de o întreagă suită de diplomaţi români, tot în disponibilitate, merge să întâlnească pe d. Litvinov, care, nefiind în disponibilitate, a uitat că România are un guvern" şi „că d. Litvinov vrea să ne impuie o politică a sa printr-un om al său?"[183]

Afirmaţia lui Nicolae Iorga era o calomnie, pe care nimic şi niciodată n-ar fi putut-o justifica. „Neamul Românesc" a devenit o tribună anti-Titulescu, de la care, în mod consecvent, Nicolae Iorga l-a defăimat pe fostul şef al diplomaţiei româneşti în cursive pamfletare dintre cele mai corozive.

Adversarii lui Nicolae Titulescu s-au întâlnit de multe ori, fie că au luat, fie că nu au luat atitudine publică. Am să mă opresc la unul singur în acest caz, la Constantin Argetoianu, care înregistra cu aparte satisfacţie articolele ostile lui Nicolae Titulescu. Uneori, aşa cum se întâmpla cu editorialul *Vrem să ştim cine conduce,* Constantin Argetoianu comenta, la capătul paginilor în care îl copia în propriile *Însemnări zilnice:* „Cu rezerva laudelor aduse unui guvern de neputincioşi şi de gheşeftari, articolul e excelent: are Iorga momentele lui – am recunoscut-o totdeauna. Tăcerea guvernului faţă de acţiunea lui Titulescu, aproape o acţiune de înaltă trădare, e însă tot atât de uimitoare ca şi prolixitatea defunctului nostru ministru de Externe. M-am gândit un moment să adresez o interpelare pe această chestiune, deşi ştiu bine că Camera nu se va mai întruni, numai ca să silesc guvernul să iasă din rezerva lui. Am renunţat însă, căci la urma urmelor n-am nicio răspundere în iubita mea ţară şi nu

[183] N. Iorga, *Vrem să ştim cine conduce,* în „Neamul Românesc", 5 iunie 1937; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 118, pp. 979−980.

mi-a plăcut niciodată să scot castanele din foc pentru alţii. Şi am făcut bine, căci «a pus chestiunea» Iorga, şi a pus-o bine“.[184]

Departe de a fi prieten al lui Nicolae Titulescu şi cu atât mai puţin partizan al acestuia, filosoful şi teologul Nichifor Crainic scria, la mijlocul acelui „desfrâu“ mediatic din vara–toamna anului 1937: „Că noi, cei de acasă, continuăm să atacăm pe Nicolae Titulescu e un lucru inerent imbecilităţii noastre morale. E de ajuns să se ridice cineva ca un stat de palmă peste nivelul mediocrităţii ca să-l izbim cu sălbăticie. Puţin ne pasă de foloasele pe care el le-a adus sau le poate aduce încă acestei ţări. Ceea ce nu putem suferi în omul superior e tocmai superioritatea lui. Fiecare se crede mai presus de toţi ceilalţi şi, cum apare unul realmente mai presus de ceilalţi, ne jigneşte şi trebuie să-l lovim cu copitele. Când Titulescu era grav bolnav, toată ţara asta, emoţionată, a ridicat rugăciuni pentru sănătatea lui. Dacă el ar fi murit, ar fi fost plâns unanim şi tot atât de unanim elogiat. Dar fiindcă s-a însănătoşit şi ni se dovedeşte util fără voia noastră, trebuie, evident, să-l batjocorim. Îmi face impresia că ne-am rugat să nu moară tocmai ca să avem pe cine înjura mai departe.“[185]

Prin condeiul mai tânărului Leon Kalustian, „Lumea“ a adus în acele zile de dezmăţ ziaristic o punere la punct exemplară, care şi-ar găsi un binevenit loc într-o antologie a pamfletului românesc: „Câteva călimări care scuipă, elegant, veninul, în absenţa adversarului – şi numai atunci – nu mai prididesc, prezentându-l pe Nicolae Titulescu ca pe un duşman al naţiei acesteia pe care – nici mai mult, nici mai puţin – ar vrea s-o desfiinţeze şi s-o şteargă de pe harta lumii. Evident, citind asemenea stupidităţi, ar trebui să ne umple râsul. E, poate, unica replică ce se poate da. Să râzi. Dar, vedeţi, e aici ceva mai grav şi mai serios. Aceia care se căznesc să-l prezinte pe Nicolae Titulescu ca pe un vândut altor interese decât cele româneşti, n-o fac pentru că, în adevăr, cred în ceea ce susţin, nu săvârşesc erezia asta grosolană şi abjectă cu sinceritate, pentru că atuncea ar mai încăpea o scuză, o justificare. Ci, pur şi simplu, din patimă şi din rea-credinţă încearcă să mistifice spiritul public, să măsluiască realităţile, să trişeze cu adevărurile simple şi luminoase. Şi titulescofobii au pornit hora calomniilor şi-şi ţipă neputinţa şi nevropările din rărunchi. Titulescu să nu se mai amestece în politică. [...] Şi a se tăgădui dreptul lui

[184] Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice, vol. II (1 ianuarie–30 iunie 1937),* ediţie de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2001, pp. 258–259.

[185] Nichifor Crainic, *Nicolae Titulescu* în *Trei chestiuni felurite…,* în „Sfarmă-piatră“, an III, nr. 82, 24 iunie 1937, p. 2; *apud Pro şi contra Titulescu,* p. 177; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 175, p. 1 114.

Nicolae Titulescu de-a vedea pe aceia alături de care a lucrat şi activat, este mai mult decât ridicol: este o uluitoare imbecilitate.“[186]

*

Revenirea lui Nicolae Titulescu în România, în decembrie 1937, i-a oferit lui Nicolae Iorga oportunitatea unui atac dezlănţuit.

Reacţiile sale publice evidenţiază că „istoricul“ l-a atacat pe Titulescu pe o mare plajă de subiecte de politică internă şi de politică externă.

Dincolo de raţiuni, motivaţii, gravitate, Nicolae Iorga şi-a aşezat atacurile sale pe prima pagină din „Neamul Românesc“.

Atacurile au fost fie directe, fie insidioase.

Din dorinţa de a acredita o gamă mai largă de adversari, Nicolae Iorga a apelat şi la o sumă de ciraci sau colaboratori.

În mod nefericit, Nicolae Iorga s-a aflat – desigur, din raţiuni diverse – în acelaşi pluton anti-Titulescu, care a înscris în rândul său pe Octavian Goga, Gheorghe Brătianu.

Iorga a uitat de toate obligaţiile sale faţă de Titulescu – şi erau destule – dedându-se uneori la atacuri doar din dragul de a o face, riscând să devină rizibil, pentru cei ce contau pe analize serioase, fundamentate.

Mimetic nu de puţine ori, Iorga a fost satisfăcut, ba chiar încântat, că atacurile sale au fost gustate de toţi adversarii lui Titulescu din ţară şi străinătate.

Pentru a răspunde „gusturilor“ acestora, Iorga a coborât altitudinea limbajului, pamfletarul lăsând loc unor cuvinte şi expresii care nu-l onorau.

*

Deşi atacurile împotriva lui Titulescu s-au lansat în contextul campaniei electorale, Iorga nu s-a rezumat la calitatea prestaţiei lui Titulescu în cadrul acesteia.

Ridicol, Iorga a început – şi a crezut că atinge un punct sensibil − prin a pune sub semnul întrebării însăşi calitatea de profesor universitar „fie şi cu o absenţă de vreo douăzeci de ani, determinată de cerinţele inexorabile ale Patriei“.[187]

---

[186] Leon Kalustian, *Pentru ce?,* în „Lumea“, 11 iunie 1937; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 140, p. 1 037.

[187] N. Iorga, *D. Titulescu şi literatura,* în „Neamul Românesc“, 23 decembrie 1937; *apud Pro şi contra Titulescu,* p. 304; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 360, p. 1 441.

Iorga l-a atacat pe Titulescu şi pentru calitatea (sau lipsa de calitate) a demersului lui Titulescu în campania electorală din decembrie 1937. „Rostirile dlui Titulescu către a sa Slatină sunt de un ridicul desăvârşit sau, ca să vorbim ca D-Sa, perfect «rizibile».“[188]

Demersul electoral, evaluat „inferior ca literatură“, a fost atacat şi pentru modalitatea tehnică – „cu patefonul în căruţă prin sate“ − inedită şi originală în spaţiul românesc de la acea dată.

Dacă, până la un punct, maliţiozităţile privind stilul şi procedura din campania electorală sunt dacă nu sustenabile, ci cel puţin de înţeles, ironia groasă, asociindu-l pe Titulescu cu Caţavencu, este fără egal. „S-a gândit oare Caragiale că modestul său Caţavencu va putea ajunge ministru de Externe şi mare European şi va vorbi, de mult curaj ce are, ca d. Titulescu, cu patefonul în căruţă prin sate?“[189]

Oricât am fi invitaţi să recunoaştem şi să acceptăm regulile pamfletului, nu ne putem refuza constatarea că era prea mult să ridiculizezi pe Titulescu, juristul, omul politic şi diplomatul de talie europeană, să-l calificaci drept un comedian, drept un flecar, drept un poltron, un demagog.

*

Nicolae Iorga se înscrie printre primii oameni politici, dacă nu chiar primul, care l-a denigrat pe Nicolae Titulescu, până la a-l considera pe acesta nu un diplomat, ci un simplu avocat. „Să nu facem dintr-un avocat cu temperament un diplomat în serviciul ţării“ − cerea Nicolae Iorga.[190]

Acuzându-l pe Nicolae Titulescu de abandonarea tuturor atributelor (valenţelor) şi exigenţelor funcţiei şi muncii diplomatice, Nicolae Iorga s-a lansat în acuze pe care nu s-a simţit obligat nicio clipă să le susţină şi să le justifice.

Convins că misiunea diplomatică reprezintă „grea şi delicată artă care cere uitarea de sine“, Nicolae Iorga a descoperit că Nicolae Titulescu era „un nerăbdător, un pripit, un agitat“.[191]

Lui Nicolae Titulescu i s-a reproşat: ignorarea a ceea ce criticul său considera esenţial: „evitarea luminilor tari şi a sunetelor de gong, a

---

[188] *Ibidem.*

[189] *Ibidem.*

[190] N. Iorga, *O lecţie de diplomaţie,* în „Neamul Românesc“, 20 decembrie 1937; *apud Pro şi contra Titulescu,* pp. 303−304; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 356, pp. 1 435−1 436.

[191] *Ibidem.*

luminilor electrice proiectate violent asupra actorului pentru a-i da o expresie pe care cu mijloacele sale fireşti n-o poate găsi“.[192]

Neavând de partea sa nici formaţia şi nici experienţa diplomatică, ba chiar fiind renumit printr-o suită de gafe politice şi diplomatice, Nicolae Iorga califica pe Nicolae Titulescu drept autorul unui periculos „foc de artificii“, drept un provocator al unor destăinuiri[193] incomode.

Nicolae Iorga a fost frecvent şi profund nedreptăţit. Dar n-a învăţat nimic din asta. Şi-a făcut duşmani cu o consecvenţă demnă de cauze mai bune.

Considerându-se nedreptăţit, Nicolae Iorga l-a calificat pe Nicolae Titulescu un neghiob care calcă în străchini, dezvăluind secretele care-i sunt încredinţate, pe care le „strigă în momentul când, orice pagubă ar face ţării lui, ele îi vin de folos pentru o satisfacţie personală“[194].

*

Nicolae Iorga a pus semnul întrebării sinceritatea lui Nicolae Titulescu în problema atitudinii şi a asumării responsabilităţii în problema scoaterii Gărzii de Fier în afara legii.[195]

Speculând, Nicolae Iorga lasă să se creadă, de către neavizaţi, că Nicolae Titulescu ar fi fost împotriva deciziei guvernului condus de Ion G. Duca privind scoaterea Gărzii de Fier în afara lui, ceea ce nu are nicio susţinere veridică.

Nicolae Titulescu nu s-a opus scoaterii Gărzii de Fier în afara legii, ba chiar a fost statornic în război cu forţele extremiste şi a urmărit blocarea prezenţei lor pe scena politică.

În articolul *Eu şi Garda de Fier*[196], publicat în decembrie 1937, Nicolae Titulescu îşi reafirma categoric adversitatea faţă de legionari – care l-au condamnat la moarte în aprilie 1936, la Congresul tineretului

---

[192] *Ibidem.*

[193] *Ibidem.*

[194] *Ibidem.*

[195] N. Iorga, *Un proces inutil,* în „Neamul Românesc“, 18 decembrie 1937; *apud Pro şi contra Titulescu,* p. 303; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* p. 1 428.

[196] Nicolae Titulescu, *Eu şi Garda de Fier,* în „Universul“, 12 decembrie 1937; Idem, *Eu şi Garda de Fier,* Tipografia „Universul“, Bucureşti, 1937, pp. 5–16; *În jurul dizolvării Gărzii de Fier. O scrisoare a dlui Titulescu,* în „Universul“, 16 decembrie 1937; *N. Titulescu răspunde,* în „Universul“, 17 decembrie 1937 – toate în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 302, 306, 334, pp. 1 333–1 341; 1 345; 1 397–1 402; George G. Potra, *„Eu şi Garda de Fier“ – un document controversat,* în „Oltul cultural“ (periodic al Direcţiei Judeţene Olt pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional, Slatina), an XII, nr. 1 (44), martie 2009, pp. 4–29.

legionar de la Târgu Mureş −, dar respinge reproşul că s-ar fi aflat la originea acestei hotărâri şi că ar fi condiţionat-o, mergând până la şantaj.

În plină campanie electorală, un asemenea reproş, precum acela al lui Iorga, viza micşorarea scorului electoral de care ar fi beneficiat Nicolae Titulescu, mergând până la înfrângerea sa şi nealegerea în Parlament.

Nicolae Iorga nu şi-a propus să analizeze şi să clarifice acest „dosar", mulţumindu-se să însumeze o „nouă vinovăţie" a lui Nicolae Titulescu, certificând că „Istoricul" nu s-a mulţumit doar cu eliminarea lui Titulescu din guvern, dorind ca eliminarea lui din viaţa politică să fie definitivă.

*

Nicolae Iorga a înregistrat tot ceea ce ar fi putut să se reproşeze lui Nicolae Titulescu, ca om politic şi diplomat român. Nicolae Iorga nu s-a preocupat nicio clipă să analizeze şi să documenteze asemenea acuze, s-a mulţumit să le aducă în prim-plan, fie în discuţii private, în intervenţii publice sau în propria publicaţie sau în unele publicaţii apropiate.

Aşa fiind, rând pe rând, Nicolae Iorga i-a contestat lui Nicolae Titulescu intelectualismul şi profesionalismul, reproşându-i încălcarea rigorilor elementare ale funcţiei de ministru de Externe: prudenţă, echilibru, discreţie: „Pentru fostul ministru de Externe al României [Nicolae Titulescu − *n.n. G.G.P.*], diplomaţia nu era o artă de mare prudenţă şi de mijloace adesea tăinuite, ci prilejul unei exhibiţii personale permanente, orice prilej fiind bun pentru un discurs difuzat apoi în cele patru colţuri ale lumii".[197]

Vorbind despre pericolul unui pact de asistenţă mutuală româno-sovietic, Nicolae Iorga i-a opus lipsa de preocupare a şefului diplomaţiei române pentru normalizarea relaţiilor cu Germania. „Unde e propunerea repetată către Germania de a încheia cu noi, care, sărmanii, habar n-aveam, nu ştiu ce «pact de asistenţă reciprocă»."[198]

Controversele continuă să existe. Nu este mai puţin adevărat că sunt indicii – de netrecut cu vederea – care confirmă că Nicolae Titulescu a avut în vedere elaborarea şi semnarea concomitentă (sau

[197] N. Iorga, *Destăinuirile dlui Titulescu,* în „Neamul Românesc", 16 decembrie 1937; *apud Pro şi contra Titulescu,* p. 302; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 326, p. 1 375.

[198] *Ibidem.*

cvasiconcomitentă) a unor pacte de asistenţă mutuală cu Uniunea Sovietică şi Germania.[199]

*

Figuri legendare ale istoriei naţionale, părinţi fondatori ai României moderne, oameni care au trăit şi au murit pentru Ţară, Iorga şi Titulescu n-au mai avut timp să se împace.

Au slujit amândoi neamul românesc fără rezerve, cu totală dăruire. S-au înfruntat şi s-au confruntat doar din dorinţa de a face mai bine, mai repede, mai durabil.

România ar fi avut nevoie de ei atunci când tenebrele războiului au îndoliat Europa şi mai ales atunci când, după suferinţe fără margini, încercam încă o dată speranţe de pace. Gesturi criminale ni i-au răpit pe amândoi, lăsând ca invalizi politic şi infirmi moral să ne reprezinte și să ne apere interesele.

România are nevoie de ei şi azi, de lumina lor, când ţara şi neamul se află în impas.

S-au născut şi au murit români, creştini, amândoi având la căpătâi câte o candelă în Panteonul recunoştinţei naţionale.

---

[199] La 14 aprilie 1937, Victor Bădulescu, subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine, solicita lui Nicolae Petrescu-Comnen, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Berlin, informaţii cu privire la eventualele demersuri făcute în vederea unei vizite a lui Nicolae Titulescu la Berlin – *Ibidem,* doc. nr. 42, pp. 767−768. Operativ, la 20 aprilie 1937, Nicolae Petrescu-Comnen retransmitea Bucureştilor textul telegramei ce-i adresase Nicolae Titulescu privind disponibilitatea României de a încheia pacte de asistenţă mutuală deopotrivă cu URSS şi Germania − *Ibidem,* doc. nr. 48, pp. 781−782.

DOCUMENTE

REZUMATUL DOCUMENTELOR

1. **[Iaşi, post 10 iulie 1917].** *Nicolae Titulescu mulţumeşte lui Nicolae Iorga pentru materialul documentar oferit.*
2. **24 martie 1921, Bucureşti.** *Articol publicat de Nicolae Iorga în „Neamul Românesc“ cu privire la reforma financiară (Legea contribuţiunilor directe) a lui Nicolae Titulescu, ministru de Finanţe al României.*
3. **25 iulie 1922, Londra.** *Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, lui Nicolae Iorga prin care îl informează asupra unei prompte puneri la punct a unei încercări de discreditare a savantului printr-o infamie publicată în „Mercure de France“.*
4. **5 februarie 1924, [Fontenay-aux-Roses].** *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care se interesează de apariţia unei cărţi semnate de el, o scurtă istorie a românilor, încredinţată unui editor englez.*
5. **6 februarie 1924, [Fontenay-aux-Roses].** *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi solicită o intervenţie pe lângă Editura Hodder and Stoughton pentru a obţine paginile de corectură ale unei lucrări despre trecutul românesc, elaborată de marele istoric român pentru colecţia „The Nations of To-Day“.*
6. **22 februarie 1924, [Fontenay-aux-Roses].** *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi mulţumeşte pentru telegrama referitoare la cartea sa despre o scurtă istorie a românilor, publicată în Anglia.*
7. **19 octombrie 1924, Vălenii de Munte.** *Scrisoare adresată de profesorul Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îşi exprimă rugămintea de a-i găsi un traducător de*

limba engleză şi de a-i obţine unele cărţi necesare pentru seminarul său.

8. **26 decembrie 1924, Paris.** *Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, profesorului Nicolae Iorga privind traducerea în limba engleză a unei istorii a românilor, precum şi în legătură cu unele aspecte ale susţinerii de către savantul român a unor conferinţe la universităţile din Oxford şi Londra.*

9. **4 ianuarie 1925, [Bucureşti].** *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi anunţă proiectele referitoare la cărţile sale publicate în Marea Britanie şi îi mulţumeşte pentru sprijinul acordat.*

10. **12 aprilie 1925, [f.l.].** *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi solicită să avanseze o sumă de bani unei cunoştinţe.*

11. **12 mai 1923 [1925], [Londra].** *Telegramă adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, profesorului Nicolae Iorga, prin care face o precizare privind regimul său financiar în capitala Marii Britanii, ca şef de misiune, şi-l roagă, în consecinţă, să adopte o atitudine care să pună capăt speculaţiilor şi consideraţiilor dezagreabile în mass-media şi opinia publică.*

12. **13 mai 1925, Bucureşti.** *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care face precizări care să elimine speculaţiile defavorabile şi prin care îl asigură de stima sa.*

13. **23 mai 1925, [Londra].** *Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, profesorului Nicolae Iorga, prin care îi mulţumeşte pentru sentimentele exprimate, pentru precizările destinate a elimina speculaţiile privind regimul financiar al diplomatului român, aducându-i un plus de informaţie privind definitivarea ediţiei engleze a* Istoriei Românilor.

14. **27 mai 1925, Bucureşti.** *Scrisoare trimisă de Nicolae Iorga lui Dimitrie N. Ciotori, prin care îi adresează mulţumiri pentru*

concursul acordat la traducerea lucrării sale în limba engleză şi prin care exprimă sentimentele de stimă şi recunoştinţă faţă de Nicolae Titulescu pentru marile servicii care le aduce ţării.

15. **3 iunie 1925, [Bucureşti].** *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi mulţumeşte pentru corespondenţă şi îl anunţă că va veni la Paris în luna ianuarie.*

16. **30 martie 1927, Bucureşti.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

17. **21 septembrie 1927, [Bucureşti].** *Telegramă adresată de Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru a.i. al Afacerilor Străine al României, lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, prin care îl informează că acţionează pentru alegerea sa în Senatul Universităţii din Bucureşti.*

18. **21 septembrie 1927, Geneva.** *Telegramă adresată de Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, lui Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru a.i. al Afacerilor Străine al României, prin care roagă să nu i se pună candidatura pentru Senatul Universităţii din Bucureşti, considerând-o inacceptabilă în condiţiile absenţei sale din ţară.*

19. **27 septembrie 1927, [Bucureşti].** *Telegramă adresată de Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru a.i. al Afacerilor Străine al României, lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, prin care revine insistent pentru a obţine autorizarea sa în vederea depunerii candidaturii sale la Senatul Universităţii din Bucureşti.*

20. **28 septembrie 1927, Geneva.** *Telegramă adresată de Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, către Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru a.i. al Afacerilor Străine al României, prin care reiterează hotărârea de a nu candida la alegerile pentru Senatul Universităţii din Bucureşti.*

21. **28 septembrie 1927, Geneva.** *Telegramă a lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, către Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru a.i. al Afacerilor Străine al României, privind depunerea candidaturii sale la alegerile pentru Senatul Universităţii din Bucureşti.*

22. **29 septembrie 1927, [Bucureşti].** *Telegramă a lui Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru a.i. al Afacerilor Străine al României, către Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, prin care îl anunţă că i-a fost depusă candidatura la alegerile pentru Senatul Universităţii din Bucureşti.*

23. **[30 septembrie 1927], Bucureşti.** *Scrisoare adresată de Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru a.i. al Afacerilor Străine al României rectorului Universităţii din Bucureşti, prin care se depune candidatura lui Nicolae Titulescu la alegerile pentru Senatul Universităţii din Bucureşti.*

24. **1 octombrie 1927, Bucureşti.** *Telegramă prin care Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru a.i. al Afacerilor Străine al României, comunică lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, că a fost ales senator al Universităţii din Bucureşti.*

25. **30 martie 1928, Bucureşti.** *Interpelare formulată de Nicolae Iorga în Adunarea Deputaţilor privind politica externă a României promovată de guvernul Vintilă I.C. Brătianu.*

26. **28 iunie 1928, Bucureşti.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

27. **[Ante 24 iulie 1928].** *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, prin care solicită un ajutor financiar pentru instituţiile culturale de la Vălenii de Munte.*

28. **8 noiembrie 1928, Bucureşti.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

29. **9 noiembrie 1928, Bucureşti.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

30. **15 noiembrie 1928, Bucureşti.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

31. **3 martie 1929, Geneva.** *Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, îl felicită pe Nicolae Iorga pentru alegerea sa ca rector al Universităţii Bucureşti.*

32. **21 martie 1930, Aquitania.** *Radiotelegramă expediată de istoricul Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, prin care îi mulţumeşte pentru contribuţia sa la decernarea titlului de doctor* honoris causa *atribuit de Universitatea din Oxford.*

33. **26 aprilie 1930, Paris.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

34. **27 aprilie 1930, Paris.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

35. **1 mai 1930, [Londra].** *Scrisoare trimisă de R.W. Seton-Watson lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, prin care îşi cere scuze că nu poate da curs invitaţiei acestuia la dejun din cauza unui angajament anterior.*

36. **1 mai 1930, Paris−Londra.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

37. **2 mai 1930, Londra.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

38. **3 mai 1930, Londra.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

39. **[mai 1930, Oxford].** *Nicolae Iorga, Memorialistică.*

40. **4 mai 1930, Londra−Bournemouth.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

41. **29 mai 1930, Bucureşti.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

42. **24 august 1930, Lido.** *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

43. **31 martie 1931, [Bucureşti].** *Scrisoare adresată de Universitatea din Bucureşti lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, prin care i se comunică faptul că Senatul universitar l-a delegat să-l reprezinte la al IV-lea centenar al Institutului Collège de France.*

44. **9 aprilie 1931, Bucureşti.** *Telegramă adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, preşedinte al Adunării Societăţii Naţiunilor, lui Nicolae Iorga prin care îşi exprimă dorinţa de a-l întâlni la Bucureşti.*

45. 7 noiembrie 1931, Londra. *Telegramă adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, preşedinte al Adunării Societăţii Naţiunilor, lui Nicolae Iorga cu ocazia acordării titlului de doctor* honoris causa *al Universităţii din Paris.*

46. 19 iunie 1931, Bucureşti. *Telegramă de mulţumiri pentru urări expediată de Nicolae Iorga, preşedintele Consiliului de Miniştri al României, lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor.*

47. 8 decembrie 1931, Bucureşti. *Telegramă de felicitări trimisă de Nicolae Iorga preşedintele Consiliului de Miniştri şi ministru al Instrucţiunii şi Cultelor al României, lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, cu ocazia zilei onomastice.*

48. 14 iunie 1932, Bucureşti. *Nicolae Iorga îl atacă pe Nicolae Titulescu în „Neamul Românesc" pentru infidelitate faţă de fostul său patron, Take Ionescu, pentru ineficienţa operei sale de legislator în materie de reorganizare a Finanţelor româneşti, pentru ambiţia de a se impune în fruntea guvernului, peste opinia partidelor politice.*

49. 15 iunie 1932, Bucureşti. *Nicolae Iorga îi reproşează în „Neamul Românesc" lui Nicolae Titulescu amestecul în politica internă, considerând că acestuia îi lipsesc datele pentru asemenea întreprindere şi o consideră imorală, întrucât ar plasa pe plan secundar pe cei care s-au dedicat răbdător şi obscur problemelor naţionale.*

50. 16 iunie 1932, Bucureşti. *Nicolae Iorga contestă în „Neamul Românesc" dreptul lui Nicolae Titulescu de a juca un rol de frunte în politica internă, reproşându-i-se necunoaşterea realităţii şi lipsa de adecvare la exigenţele reale ale societăţii româneşti, o filosofie şi un mod de viaţă de sorginte străină, susceptibile să-l lase străin în propria ţară.*

51. 17 iunie 1932, Bucureşti. *Nicolae Iorga denigrează în „Neamul Românesc" pe Nicolae Titulescu, persoanei sale, europeanului care-şi caută sprijinul în străinătate şi care caută să se impună*

prin acesta în România, opunându-i oameni din ţară şi pentru ţară, precum Mihail Kogălniceanu, I.C. Brătianu, Lascăr Catargiu şi Ion I.C. Brătianu.

52. **2 iulie 1932, Bucureşti.** *Nicolae Iorga reproşează lui Nicolae Titulescu venirea în România a unor experţi financiari ai Societăţii Naţiunilor, a căror acţiune este privită cu neîncredere.*

53. **10 septembrie 1932, Bucureşti.** *Nicolae Iorga reproşează în „Neamul Românesc" lui Nicolae Titulescu venirea în România a grupului de experţi al Societăţii Naţiunilor pentru a studia situaţia economică a României şi pentru a prezenta guvernului român proiectul unui acord între România şi Societatea Naţiunilor, considerând că demersul acestuia are toate riscurile să rămână la suprafaţa lucrurilor şi, în consecinţă, să fie ineficient.*

54. **9 octombrie 1932, Bucureşti.** *Nicolae Iorga dezaprobă în „Neamul Românesc" opinia lui Nicolae Titulescu care susţine că România trebuie să se limiteze la semnarea Pactului Briand-Kellogg şi să nu se mai angajeze în negocieri privind elaborarea şi semnarea unui tratat de neagresiune româno-sovietic.*

55. **12 octombrie 1932, Bucureşti.** *Exerciţiu speculativ, publicat ca editorial de „Neamul Românesc", privind eventualitatea şi efectele venirii lui Nicolae Titulescu la conducerea Ministerul Afacerilor Străine, pledând indirect pentru rămânerea acestuia în sfera diplomaţiei, a executării, dar nu a gândirii şi elaborării politicii externe româneşti.*

56. **18 octombrie 1932, Bucureşti.** *Nicolae Iorga atacă în „Neamul Românesc" comportamentul politic al lui Nicolae Titulescu, acuzat de nerespectarea autorităţii – atât a Regelui, cât şi a primului-ministru –, de presiunea indusă în relaţiile cu toate guvernele, prin folosirea abuzivă a relaţiilor cu personalităţi europene de prim rang.*

57. **22 octombrie 1932, Bucureşti.** *Nicolae Iorga califică în „Neamul Românesc" pe Nicolae Titulescu drept un exponent al unui mesaj ezoteric, un individ îndepărtat de România reală prin snobism şi ciocoism.*

58. **23 octombrie 1932, Bucureşti.** *Nicolae Iorga incriminează în „Neamul Românesc" pe Nicolae Titulescu pentru intriga care l-ar fi adus la conducerea Ministerului de Externe, afirmând că*

intrarea sa pe scena politică internă va avea efecte dezastruoase pentru societatea românească, condamnată să cunoască luxul, lenea şi desfrâul.

59. **1 noiembrie 1932, Bucureşti.** *Nicolae Iorga deplânge în „Neamul Românesc" numirea lui Nicolae Titulescu ca ministru de Externe, considerând decizia ca fiind în contradicţie cu faptul că nu aparţine niciunui partid politic şi că, de-a lungul carierei, a colaborat cu toate partidele.*

60. **4 noiembrie 1932, Bucureşti.** *Nicolae Iorga reproşează în „Neamul Românesc" lui Nicolae Titulescu încălcarea unor norme elementare de comportament diplomatic, a prudenţei şi discreţiei, relevând efectul negativ în planul relaţiilor bilaterale ale României cu unul dintre vecini.*

61. **15 noiembrie 1932, Bucureşti.** *În „Neamul Românesc" N. Iorga asociază lui Nicolae Titulescu un portret defavorabil de diplomat rupt de realităţile şi nevoile societăţii româneşti.*

62. **22 noiembrie 1932, [Bucureşti].** *Preşedinţia Senatului României informează pe Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, despre interpelarea ce îi este adresată de către Nicolae Iorga în legătură cu politica externă a României.*

63. **24 noiembrie 1932, Bucureşti.** *Interpelare formulată de Nicolae Iorga în Senat lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, în legătură cu politica externă a României.*

64. **24 noiembrie 1932, Bucureşti.** *Răspunsul lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, la interpelarea formulată în Senat de Nicolae Iorga în legătură cu politica externă a României.*

65. **24 noiembrie 1932, Bucureşti.** *Replica lui Nicolae Iorga la răspunsul lui Nicolae Titulescu la interpelarea formulată în Senat de Nicolae Iorga în legătură cu politica externă a României.*

66. **27 noiembrie 1932, Bucureşti.** *Nicolae Iorga deplânge în „Neamul Românesc" numirea lui Nicolae Titulescu ca ministru de Externe, al cărui discurs este apreciat drept steril şi teatral.*

67. **2 decembrie 1932, Bucureşti.** *Nicolae Iorga atacă în „Neamul Românesc" pe Nicolae Titulescu, făcându-l responsabil de deteriorarea relaţiilor cu aliaţii României prin atitudinea şi*

declaraţiile sale în problema încheierii unui pact de neagresiune româno-sovietic.

68. 3 decembrie 1932, Bucureşti. *N. Iorga pune faţă în faţă, în „Neamul Românesc“, personalitatea maestrului şi figura discipolului, pentru a justifica un portret acrimoniu al lui Nicolae Titulescu.*

69. 13 decembrie 1932, Bucureşti. *Nicolae Iorga continuă în „Neamul Românesc“ atacurile la adresa lui Nicolae Titulescu, considerând că ruperea negocierilor cu Sovietele de către acesta a avut repercusiuni negative nu doar asupra relaţiilor României cu Franţa şi Polonia, dar riscă să aibă aceleaşi efecte în raporturile cu Cehoslovacia.*

70. 18 iulie 1933, Bucureşti. *Nicolae Iorga exprimă în „Neamul Românesc“ serioase rezerve faţă de evaluarea lui Nicolae Titulescu, care presupunea un spor de securitate pentru România prin semnarea Convenţiilor de la Londra privind definirea agresorului.*

71. 29 octombrie 1933, Bucureşti. *Nicolae Iorga califică în „Neamul Românesc“ vizita lui Nicolae Titulescu la Sofia şi negocierile privind atragerea Bulgariei într-o viitoare înţelegere balcanică drept un eşec.*

72. 12 iunie 1934, Bucureşti. *Articol publicat de Nicolae Iorga în „Neamul Românesc“ în legătură cu stabilirea relaţiilor diplomatice dintre România şi URSS.*

73. 17 iunie 1934, Bucureşti. *Nicolae Iorga relevă în „Neamul Românesc“ obligaţia de a aşeza, în prim-planul preocupărilor naţionale, după reluarea relaţiilor diplomatice, prin schimb de scrisori semnate de Titulescu şi Litvinov, redobândirea Tezaurului României trimis la Moscova în timpul Primului Război Mondial.*

74. [ante 20 iunie 1934, Bucureşti]. *Invitaţie adresată de Nicolae Titulescu, titularul Ministerului Afacerilor Străine, profesorului Nicolae Iorga la prânzul oferit la Palatul Sturdza în onoarea lui Louis Barthou, ministru de Externe al Franţei.*

75. [ante 20 iunie 1934, Bucureşti]. *Nicolae Iorga transmite lui Nicolae Titulescu că, din motive de sănătate, nu poate da curs invitaţiei de a participa la prânzul oferit la 20 iunie 1934 în onoarea lui Louis Barthou, ministru de Externe al Franţei.*

76. **1934.** *Nicolae Iorga, Memorii* (5 octombrie).

77. **1935.** *Nicolae Iorga, Memorii* (23 ianuarie; 16 aprilie; 21 aprilie; 22 aprilie; 24 aprilie; 29 aprilie; 8 mai; 24 mai; 27 mai; 28 mai; 31 mai; 15 iunie; 16 iunie; 15 iulie; 22 august; 16 octombrie; 15 noiembrie; 19 noiembrie; 24 noiembrie; 27 noiembrie; 3 decembrie; 4 decembrie; 6 decembrie; 9 decembrie; 13 decembrie; 16 decembrie).

78. **[1935?].** *Prin intermediul unei cărţi de vizită, Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, transmite omagii lui Nicolae Iorga şi soţiei acestuia şi le adresează bune urări pentru concediu.*

79. **30 noiembrie 1935, Bucureşti.** *În calitatea de director al Institutului Român de Bizantinologie, Nicolae Iorga adresează lui Nicolae Titulescu rugămintea ca Ministerul Afacerilor Străine al României, al cărui titular era, să acorde Institutului o subvenţie globală pentru activităţile curente, în schimbul susţinerii unor conferinţe şi a unor lecţii în mai multe limbi străine.*

80. **6 decembrie 1935, [f.l.].** *Telegramă de felicitări adresată de Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, lui Nicolae Iorga, cu ocazia zilei onomastice.*

81. **1936.** *Nicolae Iorga, Memorii* (4 februarie; 6 februarie; 17 februarie; 18 februarie; 8 martie; 6 iunie; 15 iunie; 15 iulie; 20 iulie; 2 septembrie; 15 septembrie; 3 octombrie; 26 octombrie; 2 decembrie; 3 decembrie).

82. **8 septembrie 1936, Bucureşti.** *Nicolae Iorga respinge în „Neamul Românesc“ o presupusă speculaţie a adversarilor săi din străinătate cum că s-ar afla la originea iniţiativei de a înlocui orientarea politică tradiţională antantistă cu o politică filogermană.*

83. **27 noiembrie 1936, Bucureşti.** *Intervenţia lui Nicolae Iorga în şedinţa Senatului (fragmente).*

84. **1937.** *Nicolae Iorga, Memorii* (14 ianuarie, 24 ianuarie; 8 februarie; 12 decembrie).

85. **5 iunie 1937.** *Articol publicat de Nicolae Iorga în ziarul „Neamul Românesc“, cu privire la întâlnirea de la Talloires dintre Nicolae Titulescu şi Maksim Maksimovici Litvinov.*

86. **7 iulie 1937, Bucureşti.** *Nicolae Iorga incriminează în ziarul „Neamul Românesc“ publicaţia „Gazette de Roumanie“, nou apărută la Paris, pentru atitudinea pozitivă faţă de întâlnirea de la Talloires dintre Nicolae Titulescu şi Maksim Maksimovici Litvinov.*

87. **1 decembrie 1937, Bucureşti.** *În „Neamul Românesc“, Nicolae Iorga acuză pe Nicolae Titulescu de oportunism politic, de alianţă electorală cu Partidul Naţional Ţărănesc şi Garda de Fier.*

88. **2 decembrie 1937, Bucureşti.** *Nicolae Iorga atacă în „Neamul Românesc“ pe Iuliu Maniu şi Nicolae Titulescu.*

89. **14 decembrie 1937, Bucureşti.** *Nicolae Iorga neagă în „Neamul Românesc“ autenticitatea afirmaţiilor lui Nicolae Titulescu privind desfiinţarea Gărzii de Fier, ca şi a celor referitoare la poziţia României în privinţa sancţiunilor economice aplicate Italiei fasciste ca urmare a agresiunii împotriva Etiopiei.*

90. **16 decembrie 1937, Bucureşti.** *Articol publicat de istoricul Nicolae Iorga în ziarul „Neamul Românesc“ prin care îl acuză pe Nicolae Titulescu de duplicitate politică.*

91. **18 decembrie 1937, Bucureşti.** *Nicolae Iorga dezaprobă în „Neamul Românesc“ articolul* Eu şi Garda de Fier *al lui Nicolae Titulescu.*

92. **20 decembrie 1937, Bucureşti.** *Nicolae Iorga se dezlănţuie în „Neamul Românesc“ într-un atac nedrept împotriva lui Nicolae Titulescu, acuzat de abandonarea tuturor exigenţelor funcţiei şi muncii diplomatice.*

93. **23 decembrie 1937, Bucureşti.** *Nicolae Iorga ironizează în ziarul „Neamul Românesc“ calitatea prestaţiei lui Nicolae Titulescu în campania electorală.*

ÉCOLE ROUMAINE EN FRANCE

50, RUE DES CHATAIGNIERS

FONTENAY-AUX-ROSES (SEINE)

TÉLÉPHONE 11

5 Februar 1924.

Iorga

Scumpe Dle Titulescu,

Neprimind niciun răspuns la două scrisori adresate d-lui Beza sînt silit a te deranja pe d-ta.

Era vorba de acea scurtă istorie a Românilor pe care de trei ani — de n'or fi și patru — am dat-o unui editor englez, care a și plătit-o, și care încă n'a ajuns, de și apariția ei ar putea fi de oarecare folos propagandei noastre. Ultima știre de la d. Beza era că apare în Decembre. Și noi am intrat în Februar...

Îți arătam și dorința ca Legația, având fonduri, să ia prin mine pentru biblioteca de la noi volumul IV din „Cambridge mediaeval history" în care Românii au o parte. De nu ești îngrozit de prețul de 60 de shillingi, o iau pentru mine.

Aici, unde fac ce pot, voi sta până la sfârșitul lunii.

Rugându-te să prezinți d-nei Titulescu omagiile mele, te rog a crede în vechea mea prietenie.

N. Iorga

5 februarie 1924, [Fontenay-aux-Roses]. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care se interesează de apariţia unei cărţi semnate de el, o scurtă istorie a românilor, încredinţată unui editor englez.*

ÉCOLE ROUMAINE EN FRANCE

50, RUE DES CHATAIGNIERS
FONTENAY-AUX-ROSES (SEINE)

TÉLÉPHONE 11

6 Februar 1920.

Iorga

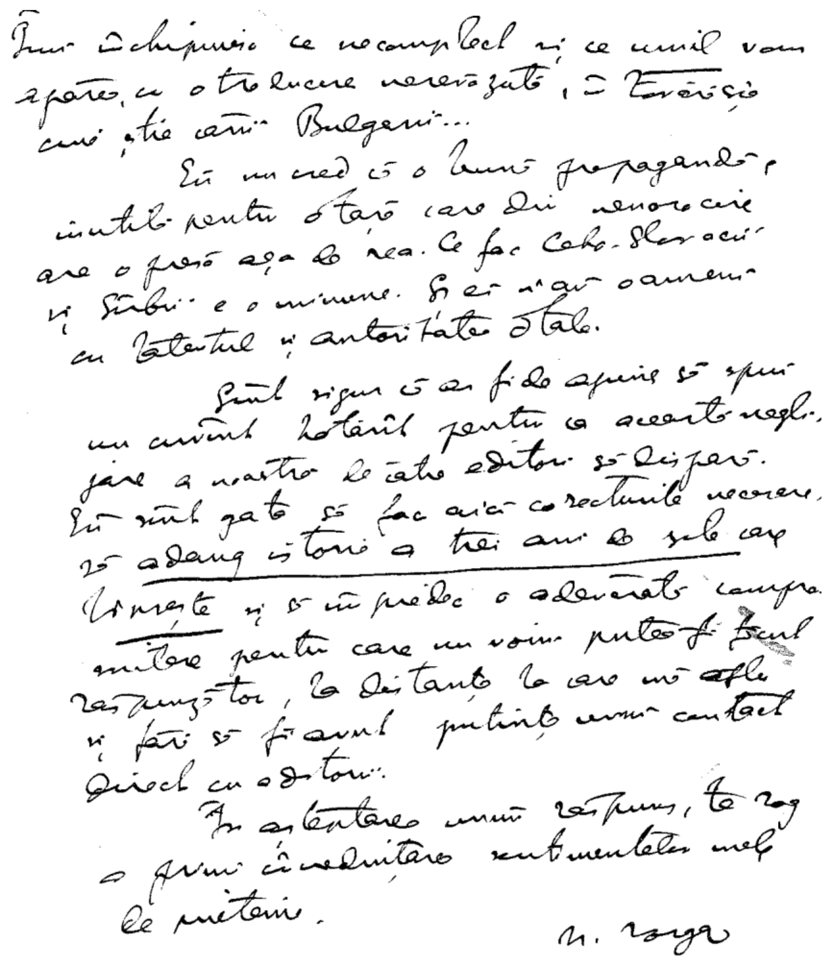
Scumpe Dle Titulescu,

D. Beza mi-a răspuns, dar trebuie totuși să te rog de o intervenție care, venită de la D-ta, ar avea altă greutate.

Sunt trei ani de când mi s'au cerut vreo cincizeci-șaizeci de pagini despre poporul român pentru colecția „The nations of to-day" editată de John Buchan, la Hodder și Stoughton, Londra.

Am dat un text francez. Traducerea n'am văzut-o. Tipărirea s'a zăbovit necontenit. Mi se spunea că această contribuție a mea va ieși alături cu paginile despre Jugoslavia până la sfârșitul anului trecut. Nu s'a făcut nimic. Astăzi d. Beza, care a propus colaborarea mea, pentru care-i sunt mulțumitor, îmi spune că publicația e în curs, dar fără termin.

Pe volumul „Franței", pe care mi-l comunică D-sa, văd anunțată Jugoslavia, România nu. Nu s'a luat nicio măsură pentru o parte culturală și economică, necesară. Nu s'a procurat o hartă bună, sau mai multe.

Îmi închipuiesc ce incomplect și ce inutil vom apărea, cu o astfel de lucrare nerevăzută, în Englitera unde știe câți Bulgari...

Eu nu cred că o bună propagandă e inutilă pentru o țară care din nenorocire are o presă așa de rea. Ce fac Ceho-Slovacii și Sârbii e o minune. Și ei n-au oameni cu talentul și autoritatea d-tale.

Sunt sigur că ar fi de ajuns să spui un cuvânt hotărît pentru ca această neglijare a noastră de către editor să dispară. Eu sunt gata să fac aici corecturile necesare și să adaug istoria a trei ani de zile care lipsește și să împiedec o adevărată compromitere pentru care nu voim putea fi făcut răspunzător, la distanța la care mă aflu și fără să fi avut puțința unui contact direct cu editorul.

În așteptarea unui răspuns, te rog a primi încredințarea sentimentelor mele de prietenie.

N. Iorga

6 februarie 1924, [Fontenay-aux-Roses]. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi solicită o intervenţie pe lângă Editura Hodder and Stoughton pentru a obţine paginile de corectură ale unei lucrări despre trecutul românesc, elaborată de marele istoric român pentru colecţia „The Nations of To-Day".*

ÉCOLE ROUMAINE EN FRANCE

50, RUE DES CHATAIGNIERS

FONTENAY-AUX-ROSES (SEINE)

TÉLÉPHONE 11

22 februar 1924.

Scumpe Domnule Titulescu,

Știind că la venirea din Paris îngrijorarea și durerea d-tale, n'am venit să te turbur.

Telegrama d-tale e plină de cele mai bune făgăduieli, și-ți mulțumesc. Cartea n'a sosit aici; se va fi rătăcit pe undeva; dar nu e nicio grabă, căci plec abia pe la 29 sau la 1 Mart. Prin intervenția d-tale ar face îndată ca România să nu fie, în colecția Gleichen, în urma Turciei.

Rugându-te să prezinți d-nei Titulescu omagiile mele, rămân al d-tale cu toată prietenie

N. Iorga

22 februarie 1924, [Fontenay-aux-Roses]. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi mulţumeşte pentru telegrama referitoare la cartea sa despre o scurtă istorie a românilor, publicată în Anglia.*

Paris 26 Decembrie 924.

Scumpe Domnule Iorga,

Viu să vă scriu cu privire la traducerea istoriei D-tale și a conferințelor în Anglia.

Dar de ce din Paris? mă întreb și eu!

Având de pregătit Conferința financiară de la 6 Ianuarie, și neavând până atunci, dacă deduceam sărbătorile și Duminicile decât 4 zile de lucru aci, am cerut mai multe întâlniri politice la Paris. Și unele mi-au fost fixate la 26 Dec.!

Așa fiind, Crăciunul l'am petrecut în tren și pe mare! Pe o mare așa de afurisită, încât după 24 ore sunt încă amețit. Epoca fericită a diplomației a intrat în istoria veche.

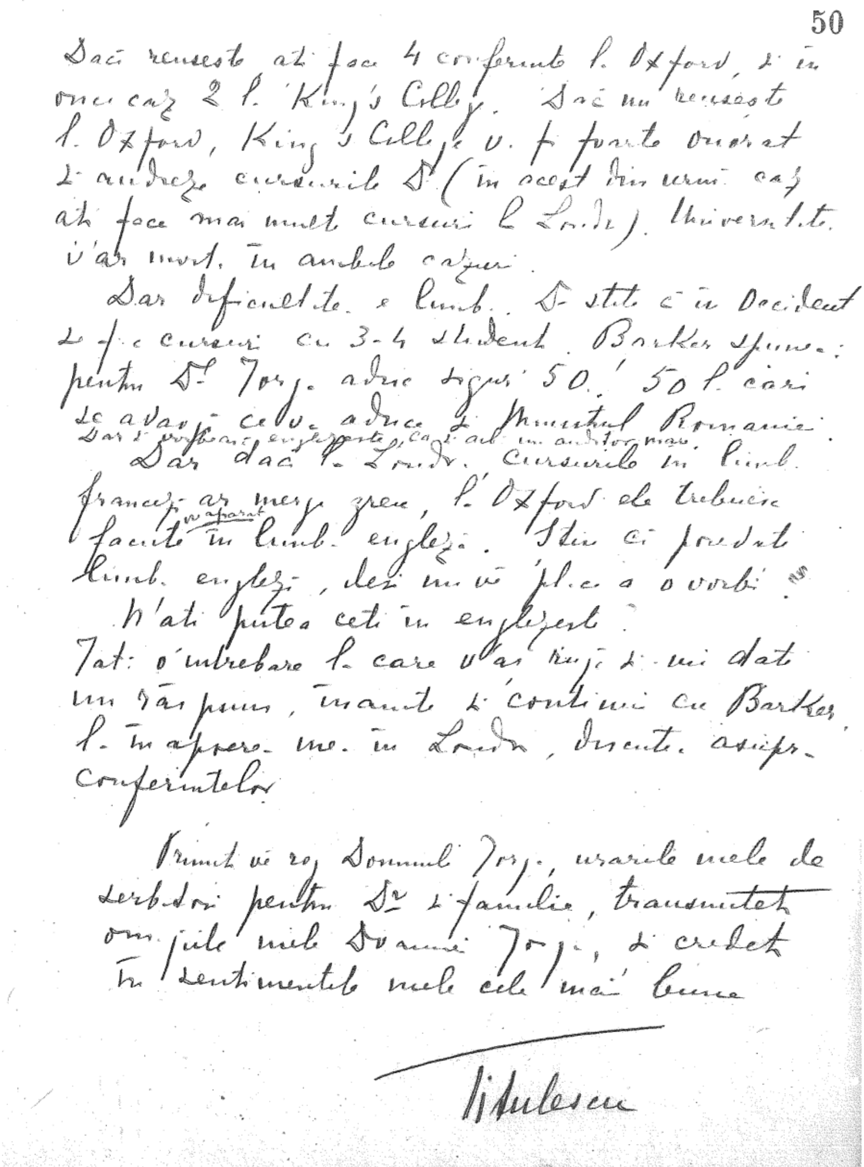
Cu privire la traducerea istoriei Românilor, am l'embarras du choix (iertați acest franțuzism, care nu știu cum mi-a venit sub condei!). Am ofert de la o librărie engleză cu care s'a mai tratat acum câtva timp, și de la un tânăr graduat de la Oxford, prieten cu lectorul Watson.

Chestiunea principală e: care e textul definitiv ce dau la tradus? Aveți modificări sau completări de făcut în volumul francez? Dacă nu, traducerea începe imediat. Dacă da, rog a-mi trimite cât mai grabnic textul definitiv. În orice caz fiți așa bun și scrieți-mi la Paris, hotel Chatam cum stau lucrurile.

Pentru nime, publicarea unei istorii a Romanilor de D: * în limb. englezo, e un lucru de capitenie și din punct de privire al interesului național, și din punct de vedere al justiției către persoana. sentiment ce nu mă poate lăsa indiferent, după cei ce i-a făcut editorul D. anul trecut.

Cu privire l. conferințe, am vorbit cu Rectorul lui King's College, Barker. E încântat de ideea. Avem o singură dificultate: limb. în care veți vorbi. El spune că dacă conferințele nu se fac în limb. englez:, nu vine public.
Ideea lui ex. aceasta.

Port stăt, că după mari greutăți, am reușit să creez la Universitatea din Londra (King's College) două lectureships, unul de literatură română, curs ce f.c. Bez., altul de istoria politică a Europei Centrale cu referire l. Romani, ce f.c. Steed, fostul director de la Times, și publicistul cunoscut mai ales prin lupt. ce a dus contr. Monarchiei Habsburgice.
Provincia, urmează mai greu impulsul Londrei. Pentru moment, l. Oxford, nu putem sper. decât acceptarea unei serii de conferințe asupr. României. Principiul nu e încă admis. Barker, vechiu Oxfordian, mi-a spus că crede că v. reuși să convingă Universit.. Și de reușește, el dorește ca primul conferențiar să fiți D. la Oxford.

50

Dacă reușesc ați face 4 conferințe la Oxford, și în orice caz 2 la King's College. Dacă nu reușesc la Oxford, King's College v-ar fi foarte onorat să audieze cursurile D[voastră] (în acest din urmă caz ați face mai mult cursuri la Londra). Universitatea v-ar mulțumi în ambele cazuri.

Dar dificultatea e limba. D[voastră] știți că în Occident se fac cursuri cu 3-4 studenți. Barker spunea: pentru D-l Iorga adică sigur 50. 50 la cari se adaugă ceva adică și Ministrul României. Dar și profesorii englezi [illegible] un auditor mare.

Dar dacă la Londra cursurile în limba franceză ar merge greu, la Oxford ele trebuiesc în aparență făcute în limba engleză. Știu că posedați limba engleză, deși nu vă place a o vorbi!

N-ați putea citi în englezește?

Iată o întrebare la care v-aș ruga să-mi dați un răspuns, înainte să continui cu Barker, la înapoierea mea în Londra, discuția asupra conferințelor.

Primiți vă rog, Domnule Iorga, urările mele de sărbători pentru D-voastră și familie, transmiteți omagiile mele Doamnei Iorga, și credeți în sentimentele mele cele mai bune

Titulescu

26 decembrie 1924, Paris. *Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, profesorului Nicolae Iorga privind traducerea în limba engleză a unei istorii a românilor, precum şi în legătură cu unele aspecte ale susţinerii de către savantul român a unor conferinţe la universităţile din Oxford şi Londra.*

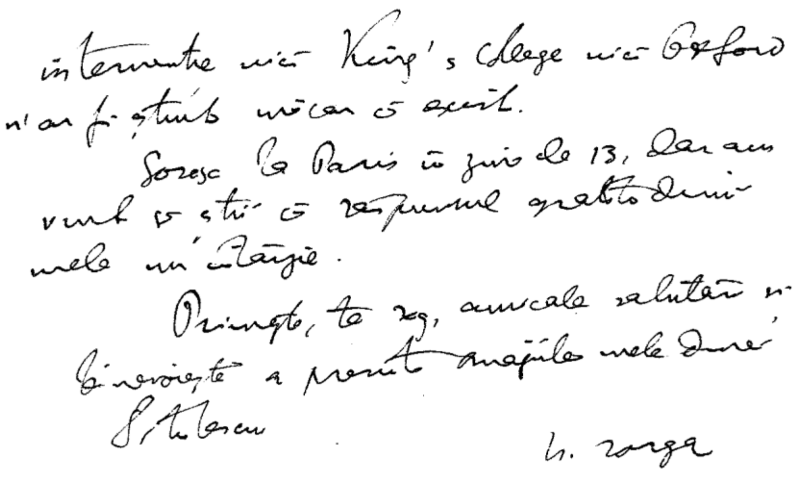
11 Ianuar
1925.

Scumpe D-le Vintilescu,

Mulțumesc din inimă pentru interesul ce porți, între atâtea griji, modestelor mele ocupații.

Istoria e de tradus fără schimbare din partea mea. Doresc să verific traducerea. Cred că e bine să adaug prescurtări din Istoria literaturii, comerțului, bisericii, armatei, presei. Ilustrații îmi par indispensabile.

În Anglia nu m-aș duce. Abia <u>îngân</u> englezește, și nu vreau să nu cunosc țara. Franțuzește, nemțește, italienește chiar tot mai știu ceva. Și aşa fără amabila d-tale

intervenție nici King's College nici Oxford
n'ar fi știut măcar că exist.
Sosesc la Paris în ziua de 13, dar am
vrut să știi că răspunsul gratitudinii
mele nu întârzie.
Primește, te rog, amicale salutări și
binevoiește a prezenta omagiile mele doamnei
Titulescu
N. Iorga

4 ianuarie 1925, [Bucureşti]. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi anunţă proiectele referitoare la cărţile sale publicate în Marea Britanie şi îi mulţumeşte pentru sprijinul acordat.*

12 May 923

Profesor Nicolae Iorga
Bucharest

(Roumania)

Citesc in Adeverul 9 Mai urmatoarea fraza discursul Dvoastra Stop Diamandy se sbate Paris greutati pecuniare si numai Titulescu e satisfacut in aceasta privinta din interesul politic al guvernului de a tine departe tara adversar valoare si talent Stop. Nu stiu daca relatarea gazetelor perfect fidela Stop Ori ce ar fi nu mi trece o clipa prin gand ca ati fi avut vreo intentie rea voitoare fata de mine. Stop De aceasta sunt sigur. Stop Me simt insa dator sa vé dau anume lamuriri. Stop Eu nu primesc la Londra de cat alocatiunile strict budgetare Stop Ele nau fost facute special pentru mine si ~~au fost fixate~~ ereau in vigoare mult inaintea numirei mele Londra Stop ~~Oricum~~ Oricine ar fi Ministru ~~[illegible]~~ maine Londra ar primi exact salarul meu. Stop Adaog ca Legatia Londra nu primeste nici un fel de ~~[illegible]~~ fonduri pentru alte destinatii Stop Cred in fine că nimeni nu mi face dezonoarea sa creada

(N.T)

ca eu as fi omul care sa primeasca fonduri secrete. Stop Rog binevoiti lua informatii contabilitatea Ministerului Externe. Stop In rezumat sunt in situatia ori carui ministru plenipotentiar clasa I de cariera ~~din activitat~~ numit post important in tarile cu moneda aur. Stop Si postul Ministru Londra nu e unic in felul lui Stop Mai sunt si altele Stop Salariile in tarile cu moneda aur par foarte mari cand le transformi in lei, dar obisnuit se uita ca toate cheltuelile in aceste tari se fac in aur Stop Cat despre satisfactiile mele pecuniare la Londra tin la dispozitia Dvoastra contabilitatea mea privata ca sa vedeti si nebanuitele greutati ale (N.T) vietii in aceasta tara cu cheltueli ~~Londra~~ aur si cumpatarea cheltuelilor facute precum si sacrificiile mele personale despre cari n'as fi vorbit daca nu se prezenta aceasta ocazie Stop Ca sa vedeti cat de putin intra motivele pecuniare in determinarea actiunilor mele imi permit a va spune ca daca as fi calauzit de ele n'as fi sacrificat atatia ani profesiunea mea de advocat mult mai rentabila mult mai libera si mult mai ferita de raspunderi. Stop Am dorit sa ve ~~dau~~ spun acestea

44

a numai pentru lamurirea Dvoastra. Stop Las la discretiunea profundei Dvoastra onestitati gasi mijlocul ca reportarile din ziare sa nu creeze in opinia publica o impresie eronata asupra mea. Stop Cu aceleasi bune sentimente

Titulescu

12 mai 1923 [1925], [Londra]. *Telegramă adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, profesorului Nicolae Iorga, prin care face o precizare privind regimul său financiar în capitala Marii Britanii, ca şef de misiune, şi-l roagă, în consecinţă, să adopte o atitudine care să pună capăt speculaţiilor şi consideraţiilor dezagreabile în mass-media şi opinia publică.*

DOCUMENTE

1.

[Iaşi, post 10 iulie 1917]. *Nicolae Titulescu mulţumeşte lui Nicolae Iorga pentru materialul documentar oferit.*

[Iaşi, post 10 iulie 1917]

Nicolae Titulescu
Ministrul Finanţelor

Mulţumeşte mult dlui Iorga pentru bunăvoinţa ce a avut de a-i trimete cartea şi revista pentru care l-a rugat. Revista, după cetire, va fi remisă la dl Negroponte.

Biblioteca Academiei Române, Corespondenţa N. Iorga, vol. 268, f. 217; *apud Scrisori către N. Iorga, 5 (1916–1918),* ediţie îngrijită de Petre Ţurlea, Editura Minerva, Bucureşti, 1996, p. 202.

2.

Bucureşti, 24 martie 1921. *Articol publicat de Nicolae Iorga în „Neamul Românesc" cu privire la reforma financiară (Legea contribuţiunilor directe) a lui Nicolae Titulescu, ministru de Finanţe al României.*

Proiectele dlui Titulescu

Afară de o manifestaţie izolată şi fără importanţă, Camera întreagă, majoritate şi minoritate, a primit cu călduroase aplauze proiectele de reformă financiară ale dlui Titulescu.

Ele cuprind crearea de venituri din cele mai însemnate şi cu un caracter permanent pentru ca statul român să iasă definitiv din grelele împrejurări în care se aflǎ, aşa de grele încât mulţi credeau că nu se va găsi nimeni care să aibă curajul de a înfrunta cumplita ură care aşteaptă pe cei ce cutează a se atinge de banul rău câştigat, rău întrebuinţat şi rău transmis.

E un întreg sistem, care pleacă de la considerarea limpede a situaţiei, de la chibzuirea curajoasă a mijloacelor de îndreptare, de la o

indiferenţă vrednică de laudă faţă de scrupulele de clasă care au împiedicat până acum orice îndreptare.

Putem avea nădejdea că proiectele vor trece repede, fără ca acei cărora li se cere o contribuţie de mult datorită şi atât de egoist refuzată să ia măsurile potrivite pentru a înlătura primejdia de deasupra capetelor lor. Căci se ştie că o dizolvare promptă aşteaptă Camerele care îndrăznesc a se atinge de anume situaţii inexpugnabile.

Dar, când legile vor fi votate, va fi necesar ca un corp întreg de funcţionari cinstiţi, fără nicio teamă în îndeplinirea datoriei lor şi fără nicio părtinire pentru cei puternici, să lucreze, cu o hărnicie care nu stă în obiceiurile noastre, pentru ca izvoarele să nu se ascundă.

Şi aceasta presupune un guvern de autoritate, un regim de legalitate energică.

Astfel şi pe această cale ne întoarcem la o problemă pe care nimic n-o poate ascunde.

N. Iorga

N. Iorga, *Proiectele dlui Titulescu,* în „Neamul Românesc", 24 martie 1921.

3.

Londra, 25 iulie 1922. *Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, lui Nicolae Iorga prin care îl informează asupra unei prompte puneri la punct a unei încercări de discreditare a savantului printr-o infamie publicată în „Mercure de France".*

Londra
50 Grosvenor Street

Londra, 25 iulie 1922

Iubite domnule Iorga,

Mi s-a atras atenţia deunăzi asupra unui articol din „Mercure de France", în care cineva, desigur nu cineva cunoscut, scria că sentimentele d-tale prieteneşti către Înţelegere sunt de dată recentă şi că înainte simpatizai cu cauza Puterilor Centrale. Inutil să spun că am răspuns aşa cum se cuvenea.

Mi se pare însă că nu e de ajuns. Şi, ca unul ce am cunoscut de aproape lupta ce ai dus pentru cauza naţională, deci pentru cauza Înţelegerii cu care ea se confunda, şi în timpul neutralităţii şi în timpul războiului, la Iaşi, şi după ce forţa majoră a scos România momentan din luptă, consider de datoria mea să-ţi scriu şi direct ce dezgust resimt când văd că istoria cea mai clară şi cea mai recentă poate fi aşa falsificată sub ochii noştri.

Primeşte, te rog, domnule Iorga, asigurarea înaltei mele consideraţiuni.

N. Titulescu

Biblioteca Academiei Române, Corespondenţă N. Iorga, vol. 300, ff. 4–5 (document comunicat mie de d. Petre Ţurlea).

4.

[Fontenay-aux-Roses], 5 februarie 1924. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care se interesează de apariţia unei cărţi semnate de el, o scurtă istorie a românilor, încredinţată unui editor englez.*

École Roumaine en France
50, Rue des Chataigniers
Fontenay-aux-Roses (Seine)

[Fontenay-aux-Roses], 5 februarie 1924

Scumpe dle Titulescu,

Neprimind niciun răspuns la două scrisori adresate dlui Beza[200] sunt silit a te deranja pe d-ta.

Era vorba de acea scurtă istorie a românilor pe care de trei ani – de n-ar fi şi patru – am dat-o unui editor englez, care a şi plătit-o şi care încă n-a apărut, deşi apariţia ei ar putea fi de oarecare folos propagandei noastre. Ultima ştire de la d. Beza era că apare în decembrie. Şi noi am intrat în februarie.

[200] Marcu Beza (20 iunie 1882–30 mai 1949). Scriitor şi diplomat român. Consul general al României în Marea Britanie şi profesor de limbă şi literatură română la King's College şi la Universitatea din Londra (1920–1932) la data respectivă. Membru corespondent al Academiei Române.

Îi arătam şi dorinţa ca legaţia, având fonduri, să dea prin mine unei biblioteci de la noi volumul IV din „Cambridge Mediaeval History“ în care România are o parte. Să nu vă fi îngrozit preţul de 60 de shillingi, o luam pentru mine.

Aici, unde fac ce pot, voi sta până la sfârşitul lunii.

Rugându-te să prezinţi dnei Titulescu omagiile mele, te rog a crede în vechea mea prietenie.

(ss) N. Iorga

Original manuscris în limba română – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

5.

[Fontenay-aux-Roses], 6 februarie 1924. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi solicită o intervenţie pe lângă Editura Hodder and Stoughton pentru a obţine paginile de corectură ale unei lucrări despre trecutul românesc, elaborată de marele istoric român pentru colecţia „The Nations of To-Day“.*

École Roumaine en France
50, Rue des Chataigniers
Fontenay-aux-Roses (Seine)

[Fontenay-aux-Roses], 6 februarie 1924

Scumpe dle Titulescu,

D. Beza mi-a răspuns, dar trebuie totuşi să te rog de o intervenţie care venită de la d-ta, ar avea altă greutate.

Sunt trei ani de când mi s-au cerut vreo cincizeci-şaizeci de pagini despre trecutul românesc pentru colecţia „The Nations of To-Day“ editată de John Buchan, la Hodder and Stoughton, Londra.

Am dat un text francez. Traducerea n-am văzut-o. Spaima m-a zăbisit necontenit. Mi se spusese că această contribuţie a mea va ieşi alături cu paginile despre Iugoslavia până la sfârşitul anului trecut. Nu s-a făcut nimic. Astăzi d. Beza, care a propus colaborarea mea, pentru care-i sunt mulţumitor, îmi spune că publicaţia e în curs, dar fără termen.

Pe volumul „Franţa“, pe care mi-l comunica D-Sa, văd anunţată Iugoslavia, România nu. Nu s-a luat nicio măsură. Nu s-a procurat o hartă

bună, sau mai multe. Îmi închipui ce necomplet şi ce umil vom apărea, cu o traducere nerevăzută, în tovărăşia cine ştie cărei Bulgarii…

Eu nu cred că o bună propagandă e inutilă pentru o ţară care din nenorocire are o presă aşa de rea. Ce fac cehoslovacii şi sârbii e o minune. Şi ei n-au oamenii cu talentul şi autoritatea d-tale.

Sunt sigur că ar fi de ajuns să spui un cuvânt hotărât pentru ca această neglijare a noastră de către editori să dispară. Eu sunt gata să fac aici corecturile necesare, să *adaug istorie a trei ani de zile care lipseşte* şi să împiedic o adevărată compromitere pentru care nu voi putea fi făcut răspunzător, la distanţa la care mă aflu şi fără să fi avut putinţa unui contact direct cu editorii.

În aşteptarea unui răspuns, te rog a primi încredinţarea sentimentelor mele de prietenie.

(ss) N. Iorga

Original manuscris în limba română – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

6.

[Fontenay-aux-Roses], 22 februarie 1924. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi mulţumeşte pentru telegrama referitoare la cartea sa despre o scurtă istorie a românilor, publicată în Anglia.*

École Roumaine en France
50, Rue des Chataigniers
Fontenay-aux-Roses (Seine)

[Fontenay-aux-Roses], 22 februarie 1924

Scumpe domnule Titulescu,

Ştiind de la amici din Paris îngrijorarea[201] şi durerea d-tale, n-am vrut să te tulbur.

Telegrama d-tale e plină de cele mai bune făgăduieli, şi-ţi mulţămesc. Cartea n-a sosit aici: se va fi rătăcit pe undeva; dar nu e nicio

[201] Presupunem că este vorba de starea alterată de sănătate a mamei lui Nicolae Titulescu, Maria Titulescu, care avea să se săvârşească din viaţă la 20 aprilie 1924.

grabă, căci plec abia pe la 29 sau la 1 martie. Iar intervenţia d-tale ar face îndată ca România să nu fie în colecţia Gleichen, în urma tuturor.

Rugându-te să prezinţi dnei Titulescu omagiile mele, rămân al d-tale cu toată prietenia.

(ss) N. Iorga

Original manuscris în limba română – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

7.

Vălenii de Munte, 19 octombrie 1924. *Scrisoare adresată de profesorul Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îşi exprimă rugămintea de a-i găsi un traducător de limba engleză şi de a-i obţine unele cărţi necesare pentru seminarul său.*

Vălenii de Munte, 19 octombrie 1924

Scumpe domnule Titulescu,

Doresc ca o bună îngrijire să te întremeze cu totul. Cele ce ţi se cer din partea ţării şi pe care le îndeplineşti ca nimeni altul cer să fii scutit de urâcioase griji ale sănătăţii.

N-am nimic contra traducătorului de care-mi vorbeşti. Powles[202] poate fi găsit la editorul Dent din Bedford Place. Totuşi cred că e cel mai bun.

Venirea mea la Londra în mai, întâia jumătate, n-ar întâmpina din parte-mi nicio piedică. Dar trebuie să ştiu dacă neputinţa mea de a vorbi englezeşte n-ar jigni. Am încercat de mai multe ori să suplinesc lipsa aceasta mare a pregătirii mele, dar niciodată n-am aflat vremea necesară. Şi poate nici metoda cea mai potrivită.

Dorind să te revăd cât mai curând şi cât mai bine, te rog a primi cele mai bune salutări amicale.

(ss) N. Iorga

Din *Cambridge Medieval History*, n-aş putea căpăta în seama Ministeriului de Externe pentru Seminariul meu vol. I–III, precum şi cele

[202] Nume incert.

două cărţi de istorie bizantină ale lui Bury (*The Late Roman Empire,* 2 volume)? Mult îmi lipsesc!

Pe plic:
Monsieur N.P. Comnène, ministre de Roumanie
(pour Monsieur N. Titulesco,
ministre de Roumanie à Londres)
Berne

Original manuscris în limba română – AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931), partea I,* volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Gilbert Monney Câmpeanu, Daniela Boriceanu, Cristina Păiuşan, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2004 (în continuare Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931)*, doc. nr. 54, p. 572.

8.

Paris, 26 decembrie 1924. *Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, profesorului Nicolae Iorga privind traducerea în limba engleză a unei Istorii a Românilor, precum şi în legătură cu unele aspecte ale susţinerii de către savantul român a unor conferinţe la universităţile din Oxford şi Londra.*

Paris, 26 decembrie [1]924

Scumpe domnule Iorga,
Viu să vă scriu cu privire la traducerea *Istoriei* dv. şi a conferinţelor în Anglia.
Dar de ce din Paris? Mă întreb şi eu!
Având de pregătit Conferinţa financiară de la 6 ianuarie şi neavând până atunci, dacă deducem sărbătorile şi duminicile, decât 4 zile de lucru aci, am cerut mai multe întâlniri politice la Paris. Şi unele mi-au fost fixate la 26 dec!
Aşa fiind, Crăciunul l-am petrecut în tren şi pe mare! Pe o mare aşa de afurisită, încât după 24 ore sunt încă ameţit. Epoca fericită a diplomaţiei a intrat în istoria veche.

Cu privire la traducerea *Istoriei Românilor*, am *l'embarras du choix* (iertaţi acest franţuzism care nu ştiu cum mi-a venit sub condei). Am oferte de la o librărie engleză cu care s-a mai tratat acum câtva timp şi de la un tânăr graduat de la Oxford, prieten cu Seton-Watson.

Chestiunea principală e: care e textul definitiv ce dau la tradus? Aveţi modificări sau completări de făcut în volumul francez? Dacă nu, traducerea începe imediat. Dacă da, rog a-mi trimite cât mai grabnic textul definitiv. În orice caz fiţi aşa bun şi scrieţi-mi la Paris, Hôtel Chatham, cum stau lucrurile.

Pentru mine, publicarea unei istorii a românilor de dv. în limba engleză e un lucru de căpetenie, şi din punct de privire al interesului naţional, şi din punct de vedere al justiţiei către persoană, sentiment ce nu mă poate lăsa indiferent, după ceea ce v-a făcut editorul dv. anul trecut.

Cu privire la conferinţe, am vorbit cu rectorul lui King's College, Barker. E încântat de idee. Avem o singură dificultate: limba în care veţi vorbi. El spune că dacă conferinţele nu se fac în limba engleză, nu vine publicul.

Ideea lui era aceasta.

Poate ştiţi că, după mari greutăţi, am reuşit să creez la Universitatea din Londra (King's College) două *lectureships*, unul de literatură română, curs ce face Beza, altul de istoria politică a Europei Centrale, cu referire la România, ce face Steed, fostul director de la „Times" şi publicistul cunoscut mai ales prin lupta ce a dus contra monarhiei habsburgice.

Provincia urmează mai greu impulsul Londrei. Pentru moment, la Oxford, nu putem spera decât acceptarea unei serii de conferinţe asupra României. Principiul nu e încă admis. Barker, vechi oxfordian, mi-a spus că crede că va reuşi să convingă universitatea. Şi de reuşeşte, el doreşte ca primul conferenţiar să fiţi dv. la Oxford.

Dacă reuşeşte, aţi face câte 4 conferinţe la Oxford şi, în orice caz, 2 la King's College. Dacă nu reuşeşte la Oxford, King's College va fi foarte onorat să audieze cursurile dv. (în acest din urmă caz, aţi face mai multe cursuri la Londra). Universitatea v-ar invita în ambele cazuri.

Dar dificultatea e limba. Dv. ştiţi că în Occident se fac cursuri cu 3–4 studenţi. Barker spunea: pentru dl Iorga aduc sigur 50! 50, la care se adaugă ce va aduce şi ministrul României. Dar să vorbească englezeşte, ca să aibă un auditor mare.

Dar dacă la Londra cursurile în limba franceză ar merge greu, la Oxford ele trebuie făcute neapărat în limba engleză. Ştiu că posedaţi limba engleză, deşi nu vă place a o vorbi.

N-aţi putea ceti în englezeşte?

Iată o întrebare la care v-aş ruga să-mi daţi un răspuns, înainte să continui cu Barker, la înapoierea mea la Londra, discuţia asupra conferinţelor.

Primiţi, vă rog, domnule Iorga, urările mele de sărbători pentru dv. şi familie, transmiteţi omagiile mele doamnei Iorga şi credeţi în sentimentele mele cele mai bune.

(ss) Titulescu

Original manuscris în limba română – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box III, Notebook 35, ff. 48–50; vezi şi *Titulescu şi strategia păcii,* coordonator Gh. Buzatu, Editura Junimea, Iaşi, 1982, pp. 398–399.

9.

[Bucureşti], 4 ianuarie 1925. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi anunţă proiectele referitoare la cărţile sale publicate în Marea Britanie şi îi mulţumeşte pentru sprijinul acordat.*

[Bucureşti], 4 ianuarie 1925

Scumpe dle Titulescu,

Mulţumesc din inimă pentru interesul ce porţi, între atâtea griji, modestelor mele ocupaţii.

„Istoria“ e de tradus fără schimbare din partea mea. Doresc să verific traducerea. Cred că e bine să adaug prescurtări din „Istoria literaturii, comerţului, bisericii, armatei, presei“. Ilustraţii îmi par indispensabile.

În Anglia nu m-aş duce. Abia îngân englezeşte şi nu vreau să-mi compromit ţara. Franţuzeşte, nemţeşte, italieneşte chiar tot mai ştiu ceva. Şi apoi fără amabila d-tale intervenţie, nici King’s College, nici Oxford n-ar fi ştiut măcar că exist.

Sosesc la Paris în ziua de 13, dar am vrut să ştii că răspunsul gratitudinii mele nu întârzie.

Primeşte, te rog, amicale salutări şi binevoieşte a prezenta omagiile mele dnei Titulescu.

(ss) N. Iorga

Original manuscris în limba română – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44; în „Cronica", an XVII, nr. 39, 25 septembrie 1982, p. 8; *apud* N. Iorga, *Corespondenţă, 3,* ediţie, note, indici de Ecaterina Vaum, Editura Minerva, Bucureşti, 1991, p. 299.

10.

[f.l.], 12 aprilie 1925. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi solicită să avanseze o sumă de bani unei cunoştinţe.*

[f.l.], 12 aprili[ie] 1925

Dragă domnule Titulescu,

Te rog să-mi faci îndatorirea personală, şi la care ţin foarte mult, de a înainta drei Rainer schimbul pe iulie–septembrie, fiindu-i absolut necesar pentru îngrijirea sănătăţii şi taxele la examene.

Primeşte, te rog, asigurarea prieteniei mele.

(ss) N. Iorga

Original manuscris în limba română – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

11.

[Londra], 12 mai [1]923 [1925]. *Telegramă adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, profesorului Nicolae Iorga, prin care face o precizare privind regimul său financiar în capitala Marii Britanii, ca şef de misiune, şi-l roagă, în consecinţă, să adopte o atitudine care să pună capăt speculaţiilor şi consideraţiilor dezagreabile în mass-media şi opinia publică.*

[Londra], 12 mai [1]923 [1925]

Profesor Nicolae Iorga
Bucharest
(Roumania)

Citesc în „Adevărul“ 9 mai următoarea frază discursul d-voastră: Diamandy se zbate Paris greutăţi pecuniare şi numai Titulescu e satisfăcut în această privinţă din interesul politic al guvernului de a ţine departe ţara adversar valoare şi talent.

Nu ştiu dacă relatarea gazetelor perfect fidelă. Orice ar fi, nu-mi trece o clipă prin gând că aţi fi avut vreo intenţie reavoitoare faţă de mine. De aceasta sunt sigur. Mă simt însă dator să vă dau anume lămuriri. Eu nu primesc la Londra decât alocaţiunile strict budgetare. Ele n-au fost făcute special pentru mine şi erau în vigoare mult înaintea numirii mele Londra. Oricine ar fi ministru mâine Londra ar primi exact salariul meu. Adaog că Legaţia Londra nu primeşte niciun fel de fonduri pentru alte destinaţii. Cred, în fine, că nimeni nu-mi face dezonoarea să creadă că eu aş fi omul care să primească fonduri secrete. Rog binevoiţi lua informaţii contabilitatea Ministerului Externe.

În rezumat, sunt în situaţia oricărui ministru plenipotenţiar clasa I de carieră numit post important în ţările cu monedă aur. Şi postul ministru Londra nu e unic în felul lui. Mai sunt şi altele. Salariile în ţările cu monedă aur par foarte mari când le transformi în lei, dar obişnuit se uită că toate cheltuielile în aceste ţări se fac în aur. Cât despre satisfacţiile mele pecuniare la Londra, ţin la dispoziţia d-voastră contabilitatea mea privată ca să vedeţi şi nebănuitele greutăţi ale vieţii în această ţară cu cheltuieli aur şi cumpătarea cheltuielilor făcute, precum şi sacrificiile mele personale despre care n-aş fi vorbit dacă nu se prezenta această ocazie. Ca să vedeţi cât de puţin intră motivele pecuniare în determinarea acţiunilor mele, îmi permit a vă spune că, dacă aş fi călăuzit de ele, n-aş fi sacrificat atâţia ani profesiunea mea de advocat mult mai rentabilă, mult mai liberă şi mult mai ferită de răspunderi.

Am dorit să vă spun acestea numai pentru lămurirea d-voastră. Las la discreţiunea profundei d-voastră onestităţi găsi mijlocul ca relatările din ziare să nu creeze în opinia publică o impresie eronată asupra mea.

Cu aceleaşi bune sentimente

Titulescu

Original manuscris în limba română – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box III, Notebook 42, ff. 42–44; cf. şi regest în *Titulescu şi strategia păcii,* coordonator Gh. Buzatu, Editura Junimea, Iaşi, 1982, p. 403.

12.

Bucureşti, 13 mai 1925. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care face precizări care să elimine speculaţiile defavorabile şi prin care îl asigură de stima sa.*

Bucureşti, 13 mai 1925

Scumpe dle Titulescu,

De ce n-ai fi aşteptat textul însuşi al discursului meu? Ai fi văzut că n-am spus un cuvânt de ce ţi s-ar fi acordat peste ce trebuie – pentru că ar trebui să fiu mai puţin inteligent şi decât mă cred cei ce mă stimează mai puţin –, ci de faptul că lui Diamandy[203] nu i se dă nici ceea ce-i trebuie.

Dar afirm şi acum că liberalii, pe care îi cunoşti şi d-ta destul de bine, nu s-ar gândi la nevoile cele mai urgente ale situaţiei d-tale, dacă n-ai fi temutul adversar politic ce eşti.

Eu însumi, dacă ajung acum, măcar în parte, să smulg ce se cere pentru greaua operă ce fac, era numai din acest motiv.

Ce alte explicaţii îţi pot da?

Sigur că acestea sunt de natură a te satisface, te asigur de sentimentele pe care ai avut de atâtea ori prilejul de a le încerca.

(ss) N. Iorga

Pe plic:
Monsieur N. Titulesco
Ministre de Roumanie
Cromwell Place
London
Anglia

Original manuscris în limba română, 2 file/2 pagini – AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921–1931), partea I,* doc. nr. 96, pp. 645−646.

---

[203] Constantin Diamandy (1868–1931). Diplomat român. Trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Paris la acea dată.

13.

[Londra], 23 mai 1925. *Scrisoare adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, profesorului Nicolae Iorga, prin care îi mulţumeşte pentru sentimentele exprimate, pentru precizările destinate a elimina speculaţiile privind regimul financiar al diplomatului român, aducându-i un plus de informaţie privind definitivarea ediţiei engleze a* Istoriei Românilor.

[Londra], 23 mai 1925

Scumpe domnule Iorga,

Am primit scrisoarea dv. şi vă mulţumesc pentru sentimentele exprimate.

Repet că nu m-am îndoit niciodată de ele, dar că am voit să vă lămuresc pe dv. personal asupra: a) că alocaţiunile budgetare [pentru postul de ministru la] Londra existau cu mult înaintea numirii mele, deci persoana mea nu le-a influenţat cu nimic; b) că aşa cum sunt, din cauza vieţii extrem de scumpe de aci, ele sunt departe de a mă feri de grijile vieţii de toate zilele. Le am şi numai eu ştiu cât le am, ca să pot face faţă la toate obligaţiunile sarcinii mele. Ceea ce pare aci un surplus, dacă converteşti salariile în lei sau franci, dispare dacă ţii seamă de schimbul urcat: aur!

Dar pentru d-ta şi mine, aurul nu e ceea ce zace în pivniţele lui Bank of England, ci ceea ce e în mintea şi inima omului.

Iată-mă dar adus a-ţi vorbi de lucruri mai interesante: cartea d-tale. Traducerea *Istoriei* d-tale e gata. Ciotori a revăzut-o în manuscript. Acum se scrie la maşină. În cursul verii la tipar şi la toamnă… la galantar!

Ce bine îmi pare că al 3-lea lectureship ce am creat la Universitatea din Londra, dând suma deja din 1920, când eram vistiernic, nu începe decât la toamnă. Am avut astfel o economie, care ne-a permis traducerea în englezeşte a *Istoriei Românilor*.

Ciotori spune că traducerea e foarte bună.

Profesorul Sir Bernard Pares vrea să scrie, dacă n-a şi scris-o deja, o prefaţă la traducerea engleză. Noi credem că pentru publicul englez e bine, căci n-ai d-ta nevoie de prefaţă.

Dar d-ta ce zici?

Sir Bernard Pares a spus lui Ciotori că vrea pe această carte să-şi arate recunoştinţa pentru ce ai făcut în România.

Primeşte, iubite domnule Iorga, încredinţarea sentimentelor mele cele mai bune

(ss) Titulescu

50, Groswenor Square

Original manuscris în limba română – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box III, Notebook 43, ff. 20–21; vezi şi *Titulescu şi strategia păcii,* coordonator Gh. Buzatu, Editura Junimea, Iaşi, 1982, p. 404.

14.

Bucureşti, 27 mai 1925. *Scrisoare trimisă de Nicolae Iorga lui Dimitrie N. Ciotori, prin care îi adresează mulţumiri pentru concursul acordat la traducerea lucrării sale în limba engleză şi prin care exprimă sentimentele de stimă şi recunoştinţă faţă de Nicolae Titulescu pentru marile servicii care le aduce ţării.*

Adunarea Deputaţilor

Bucureşti, 27 mai 1925

Scumpe dle Ciotori,

Încă odată cele mai calde mulţumiri ale mele.

Dacă ţi-a plăcut traducerea, aceasta înseamnă că e foarte bună. Totuşi, *pentru forma numelor proprii şi pentru greşeli ce se vor fi strecurat* o corectură a mea rămâne necesară.

Pun chiar acum să se facă o tablă pe ales. Cum englezii nu pun toate numele, ar putea să-şi scoate pe unele din ele.

„Monitorul“ va fi sosit şi amicul meu d. Titulescu[204] va fi văzut că nu m-am exprimat despre el altfel decât îmi impunea şi prietenia veche şi

---

[204] La 12 mai 1925, Nicolae Titulescu îi exprima în scris lui Nicolae Iorga surprinderea de a citi, în ziarul „Adevărul“ din 9 mai 1925 o declaraţie făcută de marele istoric în Camera Deputaţilor, insinuând că ministrul român s-ar fi bucurat la Londra de un regim superior celui asigurat ministrului român la Paris. Dându-i informaţii suplimentare, Nicolae Titulescu cere lui Nicolae Iorga să revină asupra celor declarate – *apud* Gh. Buzatu, *N. Titulescu. Pagini de „Jurnal“* (poziţia 177), în *Titulescu şi strategia păcii,* coordonator Gh. Buzatu, Editura Junimea, Iaşi, 1982, p. 403. Cf. şi *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii,* culegere de documente alcătuită de

stima şi recunoştinţa pe care i-o datorăm cu toţii pentru marile servicii pe care le aduce ţării.

Primeşte, te rog, cele mai bune salutări amicale.

(ss) N. Iorga

Original manuscris în limba română – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

15.

[Bucureşti], 3 iunie 1925. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, prin care îi mulţumeşte pentru corespondenţă şi îl anunţă că va veni la Paris în luna ianuarie.*

[Bucureşti], 3 iunie 1925

Scumpe domnule Titulescu,

Acum primesc scrisoarea d-tale, ca de obicei bună şi caldă. Îţi mulţămesc din inimă. Sunt vremi când asemenea dovezi de simpatie preţuiesc mai mult decât în zilele obişnuite.

Îmi pare bine că vom avea o expunere engleză a trecutului nostru, şi oferta dlui Pares, de a cărui vizită îmi amintesc cu deosebită plăcere, e îndeosebi măgulitoare pentru mine.

Poate în toamnă, oricum în ianuarie voi fi în Paris şi vom putea vorbi de multe lucruri care ne apropie.

Primeşte, te rog, cele mai bune asigurări de statornică amiciţie.

(ss) N. Iorga

Original manuscris în limba română – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44; în „Cronica“, an XVII, nr. 39, 25 septembrie 1982, p. 2; *apud* N. Iorga, *Corespondenţă, 3,* ediţie, note, indici de Ecaterina Vaum, Editura Minerva, Bucureşti, 1991, p. 300.

16.

Bucureşti, 30 martie 1927. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Bucureşti, miercuri 30 martie 1927
Adormit 3. Sculat 10. (7 ore)
Venit Lucette[205]; Tantzi[206].
Venit Vintilă[207] şi Ottulescu[208].
Venit Streitmann[209].
Dejunat cu Ella[210] la Sever[211].
La 2,30 am fost la Iorga.
La 3,30 am primit pe Dobrescu[212].
La 5−7 fost la Mitilineu[213].
Primit pe Bercovici[214]; Neculcea[215].
Prânzit Dobrovici[216]; Stănescu; Alexandra[217]; Pancu[218] la noi.
Mort de oboseală.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1927 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

---

[205] Lucia (Lucette) Puşcariu.
[206] Probabil Constanţa (Constantza, Constance) Pleniceanu.
[207] Vintilă I.C. Brătianu.
[208] Alexandru Ottulescu.
[209] Henric Ştefan Streitmann. Ziarist şi publicist român.
[210] Ella Caracostea, născută Nenişor. Nepoată de soră a lui Nicolae Titulescu.
[211] Sever Pleniceanu. Cumnat al lui Nicolae Titulescu.
[212] Dem I. Dobrescu. Jurist şi om politic român.
[213] Ion M. Mitilineu. Jurist, om politic şi de stat român.
[214] Itzhak Dor Bercovici (Bercowitz). Ziarist român.
[215] Eugen (Eugeniu) Neculcea. Matematician, fizician, chimist, diplomat român.
[216] Gheorghe M. Dobrovici. Economist şi publicist român.
[217] Alexandra Fălcoianu [?].
[218] Radu Pancu. Cumnat al lui Nicolae Titulescu.

17.

[Bucureşti], 21 septembrie 1927. *Telegramă adresată de Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru* a.i. *al Afacerilor Străine al României, lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, prin care îl informează că acţionează pentru alegerea sa în Senatul Universităţii din Bucureşti.*

Ministerul Afacerilor Străine

Telegramă cifrată
Nr. 52 534

[Bucureşti], 21 septembrie 1927

Titulescu
Bergues
Genève

Personal

Rog telegrafiază care îţi este programul şi când poţi veni. Am început să ne ocupăm serios de alegerea ta la Universitate. Ce mai face Caterina? Amiciţii

Duca

AMAE, Fond 77/T.34, vol. 1; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I,* volum îngrijit de George G. Potra, Costică Prodan; au colaborat: Daniela Boriceanu, Delia Răzdolescu, Cristina Păiuşan, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2003 (în continuare Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928),* doc. nr. 57, p. 224.

18.

Geneva, 21 septembrie 1927. *Telegramă adresată de Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, lui Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru* a.i. *al Afacerilor Străine al României, prin care roagă să nu i se pună candidatura pentru Senatul Universităţii din Bucureşti, considerând-o inacceptabilă în condiţiile absenţei sale din ţară.*

Legaţiunea română din Geneva

Telegramă cifrată
Nr. 113

Înregistrată la MAS
Cabinetul ministrului
la nr. 52 936
din 23 septembrie 1927

Geneva, 21 septembrie 1927

Duca
Externe
Bucarest

Personal şi strict confidenţial

Mulţumesc pentru telegrama ta prietenească. Programul meu este în funcţiune de extrema stare de oboseală în care mă aflu. Îmi trebuie cel puţin 15 zile de repaus după terminarea lucrărilor cu Societatea Naţiunilor, pentru a putea relua lucrul. Cum alegerea mea la Universitate nu poate avea loc decât eu fiind prezent, dat fiind că ar fi o impoliteţă faţă de colegii mei să procedez altminterea, te rog să nu pui candidatura mea la Universitate. Regret din suflet complicaţiunea ce produc, dar îmi este imposibil să fac altfel şi cauze independente de voinţa mea m-au adus aci. Voi candida la primul loc vacant ce se va face la Cameră sau la Senat.

Titulescu

AMAE, Fond 77/T.34, vol. 1; *apud* Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice,* colectivul de redacţie: George Macovescu, redactor responsabil, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeşteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, Editura Politică, Bucureşti, 1967 (în continuare Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice)*, doc. nr. 128, pp. 228–229; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I,* doc. nr. 58, p. 225.

19.

[Bucureşti], 27 septembrie 1927. *Telegramă adresată de Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru* a.i. *al Afacerilor Străine al României, lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, prin care revine insistent pentru a obţine autorizarea sa în vederea depunerii candidaturii sale la Senatul Universităţii din Bucureşti.*

Ministerul de Interne
Şeful de Cabinet

Telegramă cifrată
Nr. 52 936
Extra urgent

[Bucureşti], 27 septembrie 1927

Titulescu
Bergues
Genève

Deşi scrii că nu poţi veni, mulţi profesori vor să-ţi pui candidatura la Universitate. Autorizează-mă să ţi-o pun. Telegrafiază-mi urgent.

Duca

AMAE, Fond 77/T.34, vol. 1; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I,* doc. nr. 61, p. 229.

20.

Geneva, 28 septembrie 1927. *Telegramă adresată de Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, către Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru* a.i. *al Afacerilor Străine al României, prin care reiterează hotărârea de a nu candida la alegerile pentru Senatul Universităţii din Bucureşti.*

Legaţiunea română din Geneva

Telegramă cifrată
Nr. 137

Extra urgent

Geneva, 28 septembrie 1927

Înreg. la MAS
Cabinetul ministrului
cu nr. 53 798/28 septembrie 1927

Duca
Externe
Bucarest

Strict confidenţial

Răspuns la telegrama nr. 52 936.

Sunt foarte sensibil la propunerea colegilor mei şi foarte doritor a nu-ţi face nici ţie, nici guvernului cea mai mică complicaţie. A candida însă în lipsă la Universitate este şi o impoliteţe pentru Colegiul universitar şi luarea unui risc cu consecinţe politice mari. De altminterea, şedinţele Societăţii Naţiunilor nefiind încă terminate şi având afaceri cu colegul meu francez asupra chestiunii optanţilor şi chestiunii greceşti „Salamis“, nici nu am timpul material să sosesc la Bucureşti pentru data alegerilor.

Titulescu

[Rezoluţie:]

Extra urgent

Titulescu
Bergues
Genève

Răspuns 137: Aşa cum se prezintă situaţia acum, impoliteţea ar fi să nu candidezi. Trimite deci consimţământul tău telegrafic urgent ca să putem îndeplini şi formele cerute.

(ss) Duca

AMAE, Fond 77/T.34, vol. 1; *apud* Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, doc. nr. 129,p. 229 (în această lucrare lipseşte adnotarea de pe document); Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I,* doc. nr. 63, pp. 235−236.

21.

Geneva, 28 septembrie 1927. *Telegramă a lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, către Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru* a.i. *al Afacerilor Străine al României, privind depunerea candidaturii sale la alegerile pentru Senatul Universităţii din Bucureşti.*

Legaţiunea română de la Geneva

Telegramă cifrată
Nr. 148

Geneva, 28 septembrie 1927

Înreg. la MAS
Cabinetul ministrului
cu nr. 53 950/29 septembrie 1927

Duca
Externe
Bucarest

Răspuns la telegrama nr. 53 798.

Mi se pare foarte ciudat ca tocmai datoria firească de politeţe ce am faţă de membrii Colegiului universitar de a nu le cere votul lor în absenţa mea, să se transforme în o impoliteţe. Aceasta cu atât mai mult cu cât prin telegrama ta nr. 52 934 ai împărtăşit şi tu concepţiunea mea asupra politeţei care mă împiedică de a candida la Universitate. Eu nu lipsesc din Bucureşti pentru o călătorie de plăcere. De 40 zile stau la Geneva numai pentru apărarea intereselor româneşti şi chiar astăzi am avut de urmărit de aproape o afacere cu grave repercutări pentru noi. Evenimentele pe care nu le-a putut prevedea nimeni şi împlinirea datoriei profesionale a făcut astfel încât chiar dacă aş pleca chiar azi din Geneva nu aş putea sosi la timp la Bucureşti.

Tu nu mi-ai spus în telegramele tale nici cine candidează contra mea, nici care sunt şansele mele în această alegere. Vei pricepe ca şi mine că în calitatea de ministru al Afacerilor Străine eu nu pot [...][219] un eşec electoral, cu atât mai mult cu cât pentru împlinirea unei misiuni pentru

[219]. Nedescifrat.

ţară nu am avut timp a prepara alegerea. În urma telegramelor tale nu îmi rămâne decât un răspuns: Judecaţi singuri situaţiunea şi te autoriz să faci ce crezi de cuviinţă.

Titulescu

AMAE, fond 77/T.34, vol. 1; *apud* Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice,* doc. nr. 130, pp. 229–230; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I,* doc. nr. 64, pp. 236−237.

22.

[Bucureşti], 29 septembrie 1927. *Telegramă a lui Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru* a.i. *al Afacerilor Străine al României, către Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, prin care îl anunţă că i-a fost depusă candidatura la alegerile pentru Senatul Universităţii din Bucureşti.*

Telegramă cifrată
Nr. 53 950
Extra urgent

[Bucureşti], 29 septembrie 1927

Titulescu
Bergues
Genève

Profesorii ştiau că nu poţi veni, cu toate acestea s-au întrunit şi au hotărât ei să-ţi puie candidatura. Pricepi că nici noi nu am fi stăruit să candidezi dacă ar fi fost să te expunem la o cădere. În urma ultimei telegrame am depus consimţământul în numele tău. Amiciţii.

Duca

AMAE, Fond 77/T.34, vol. 1; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I,* doc. nr. 65, p. 237.

23.

Bucureşti, 30 septembrie 1927. *Scrisoare adresată de Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru* a.i. *al Afacerilor Străine al României rectorului Universităţii din Bucureşti, prin care se depune candidatura lui Nicolae Titulescu la alegerile pentru Senatul Universităţii din Bucureşti.*

MAS
Nr. 54 280/30 septembrie 1927

Bucureşti, [30 septembrie 1927]

Domnule rector,

Domnul Nicolae Titulescu, ministru de Externe şi profesor la Facultatea din Bucureşti, îmi telegrafiază din Geneva că acceptă candidatura la alegerea de senator al Universităţii din Bucureşti, care va avea loc la 1 octombrie a.c., candidatură ce colegii săi i-au oferit şi în consecinţă mă însărcinează să vă declar şi formal că îşi pune candidatura la această alegere, declaraţiune de care vă rog să binevoiţi a lua act.

Primiţi, domnule rector, asigurarea distinsei mele consideraţiuni.

Ministru
(ss) I.G. Duca

Director
(ss) Tresnea-Grecianu

Domniei Sale
Domnului rector al Universităţii din Bucureşti

AMAE, Fond 77/T.34, vol. 1; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I,* doc. nr. 69, p. 240.

24.

Bucureşti, 1 octombrie 1927. *Telegramă prin care Ion G. Duca, ministru de Interne şi ministru* a.i. *al Afacerilor Străine al României, comunică lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, că a fost ales senator al Universităţii din Bucureşti.*

MAS
Telegramă cifrată
Nr. 54 385

[Bucureşti], 1 octombrie 1927

Titulescu
Bergues
Genève

Ai fost ales azi de Universitate cu o covârşitoare majoritate[220].
Felicitări şi amiciţii.

Duca

AMAE, Fond 77/T. 34, vol. 1; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I,* doc. nr. 70, p. 241.

25.

Bucureşti, 30 martie 1928. *Interpelare formulată de Nicolae Iorga în Adunarea Deputaţilor privind politica externă a României promovată de guvernul Vintilă I.C. Brătianu.*

Bucureşti, 30 martie 1928

Dl N. Iorga: Cer cuvântul.

Dl N.N. Săveanu: Aveţi cuvântul.

Dl N. Iorga: Domnule preşedinte, să-mi permiteţi să vorbesc de la locul pe care l-am ocupat timp de opt legislaturi, cu trei singure întreruperi: întâia, sub guvernul în care Alexandru Marghiloman a fost ministru de Interne; a doua, sub guvernul din timpul ocupaţiunii şi a treia, sub guvernul care a ieşit din ultimele alegeri.

Să-mi daţi voie să vorbesc de la locul acesta, unde multă vreme am fost de prisos şi cu prisosinţă înlocuit; să vorbesc de la locul unde recunosc totul, în afară de starea mobilelor care, în urma ultimelor lupte parlamentare ale dumneavoastră, este remarcabil mai proastă decât înainte

[220]. Din totalul de 90 de voturi, Nicolae Titulescu a primit 61, Nicolae Iorga 22 şi Simion Mândrescu 6, un vot fiind anulat.

(*Ilaritate*) şi recomand mobilierul îngrijirii dumneavoastră deosebite, domnule preşedinte.

În călătoria aceasta din urmă, a mea, ca şi în atâtea altele, am fost întrebat adeseori care este calitatea de căpetenie a poporului român. Adeseori mi s-a întâmplat să răspund că este inteligenţa; chiar cu riscul de a fi dezminţit imediat, de anumite împrejurări, care, cu concursul tuturor, se petreceau în ţară la mine. Dar pe lângă afirmarea aceasta a unei calităţi incontestabile pe care o cunoaştem aşa de bine şi o avem aşa de mult, încât ne batem joc de dânsa, pe lângă aceasta am răspuns întotdeauna, când am fost întrebat care este calitatea de căpetenie a poporului român, am răspuns: omenia. Acest lucru intraductibil, care se cheamă omenie şi care este principalul nostru titlu de onoare.

Să-mi daţi voie prin urmare, ca, în împrejurarea în care mă găsesc, în care vă găsiţi dumneavoastră, în care se găseşte ţara şi cu legăturile pe care le am, pe care nu le tăgăduiesc, şi cu rezervele pe care le am şi pe care nu le ascund, să vorbesc înainte de toate cu omenie.

Cei care se aşteptau la altceva, judecând poate uneori după ei, vor rămâne dezamăgiţi.

Însă, între această omenie, pe care am văzut-o de atâtea ori şi pe care am simţit-o totdeauna cu o deosebită mândrie naţională şi între fiinţa mea, la vârsta la care am ajuns, cu câtă experienţă am putut adăuga şi cu puţina perspectivă, care mi se mai deschide înainte, s-a creat o legătură pe care nu o pot repudia.

Or, cea dintâi datorie a unui om de omenie, este să mulţumească tuturor acelora care, răzgândindu-se, prieteni şi adversari, au crezut că pe lângă atâtea glasuri, care vorbesc tare şi au dreptul să vorbească tare, nu strică şi un glas de unul singur care poate să cuprindă ceva din acea înţelepciune dezinteresată ce nu strică în mijlocul luptelor politice ale unui popor. (*Aplauze pe băncile majorităţii*)

Sunt dator, din locul acesta, să mulţumesc şi oamenilor, care nu fac parte, în sensul de rasă, din naţionalitatea mea, dar care sunt cetăţeni ai României, cum suntem şi noi şi care s-au gândit la un lucru la care mulţi alegători români, cu sau fără teroare electorală, nu s-au gândit, s-au gândit că este bine ca şi partidul de intelectualitate naţională şi patriotică, ireductibilă, pe care îl conduc să fie reprezentat prin cineva, şi mi-au făcut onoarea să creadă că eu l-aş putea reprezenta aici.

Acestor alegători, care sunt fără îndoială români ca sentiment, care trebuie să fie români ca drept, şi care primesc cu plăcere ca să fie români ca datorie, eu le mulţumesc, nu printr-un articol de ziar sau printr-o

conversaţie pe care cineva o înţelege cum vrea, ci le mulţumesc foarte călduros de aici.

Dle preşedinte, multe persoane, ştiind că am de gând să lămuresc aici o situaţiune, care nu este numai a mea şi a partidului meu, ci este şi a ţării, mi-au pus întrebarea, unită uneori cu rugămintea, dacă se poate să nu vorbesc de ceea ce s-a întâmplat la Geneva. Persoanele care mi-au făcut rugămintea aceasta, din care unele sunt aici de faţă – şi nu trebuie să fie jenate, căci nu voi spune care sunt şi cărui partid aparţin –, persoanele acelea pot să fie foarte sigure, căci în ceea ce priveşte situaţia României faţă de hotărârea de la Geneva, nu poate să fie decât o singură atitudine, una singură, nu mai multe: atitudinea aceea care constă în a menţine o dreptate, care ne-a fost recunoscută acolo (*Aplauze prelungite*), fie şi sub forma de aviz, căci cum s-ar fi vrut ca Societatea Naţiunilor să dea unui organ independent de dânsa o rezoluţie?

Societatea Naţiunilor nu poate comanda unui tribunal internaţional. Punctul de vedere teoretic, acela care ne interesează – şi dincolo de care este procedura de urmat cu dibăcie şi cuminţenie – este menţinerea întreagă a punctului de vedere şi eu sunt foarte bucuros că oamenii care de atâtea ori ne-au fost de cel mai mare ajutor şi acum au menţinut punctul de principiu, pe care poate sprijini orice guvern ar veni de aici înainte, acţiunea noastră. În privinţa aceasta, nu poate să existe niciun fel de îndoială. Dar, veţi zice dumneavoastră: din faptul că şi eu cred că niciun partid, niciun guvern, nicio personalitate politică nu s-ar putea prezenta, faţă de dreptatea elementară a cauzei noastre, altfel de cum s-a prezentat delegatul României şi pe urmă guvernul românesc, din aceasta urmează că aprob întreaga politică, al cărei succes la Geneva a fost mai mult decât îndoielnic? Eu voi răspunde hotărât că nu. Şi nu voi fi dintre aceia care zic că un genial ministru de Externe a pierdut un proces, din cauza unui îndărătnic ministru de Finanţe. Este totdeauna foarte rău ca, atunci când oamenii se găsesc bine împreună – cum cred că vă găsiţi bine împreună cu noii dumneavoastră prieteni şi cu acela singur, care este numai asociatul dumneavoastră – să se introducă motive de dihonie. Nu voi uita sentimentul foarte neplăcut pe care, cercetând arhiva Ministerului de Externe, acum câţiva ani, l-am avut, atunci când am constat – şi nu voi spune numele, deşi, în rezumat, acel document diplomatic este tipărit în colecţia mea de documente privitoare la politica externă a Regelui Carol – când am constatat că era cândva un ministru al României la Berlin, care trimitea rapoarte ministrului de Externe – era Mihail Kogălniceanu – e foarte bine apreciat la Berlin, dar, din nenorocire, nu este apreciat la Berlin şi preşedintele Consiliului, Ion Brătianu, care, în părerea

ministrului de la Berlin, avea o importanţă mult mai mică şi o valoare personală mai scăzută decât ministrul de Externe.

Datoria cui intră într-un guvern, fie şi în calitate de asociat, este, însă, să servească guvernul din care face parte, fără să se gândească la personalitatea lui, pe care s-o pună înainte de interesele grupării politice care l-a primit şi care îl sprijină. Aceasta este părerea mea; pot să fie oameni mai toleranţi decât mine şi admiratori romantici ai geniului care să gândească altfel. Părerea mea este că nu se poate ca un stat să aibă, în acelaşi timp, două politici: o politică oarecum de tradiţie; care trece de la un om la altul, de la un guvern la alt guvern, politica pe care o are România şi care este compusă din două elemente; un element: alături de cei care nu admit să se schimbe tratatele de pace, legături definitive, cu acei care apără graniţele noastre stropite de sânge (*Aplauze pe băncile majorităţii*) şi, al doilea: o politică de rasă, care introduce măcar o notă sentimentală, atunci când, cu părerea noastră de rău, nu se poate introduce mai mult. Eu nu înţeleg să poată fi această politică şi o a doua politică, purtată de-a lungul Europei, purtată de la Roma la Paris, de la Paris la Geneva, mâine la Berlin, poimâine la Belgrad, trecând şi prin Atena, în care noi, câţi suntem şi atât cât însemnăm, să ne închipuim că putem servi de regulatori politicii generale a Europei.

Îmi aduc aminte de vremea când politica României era foarte bine servită de oameni care n-au pretins niciodată că au talent şi care ca oricare din noi, biete fiinţe trecătoare – ce lipsă de măsură este a tinde către geniu! – câştigau, cu aceste mijloace modeste, procese pe care oameni, cu alte concepţii şi cu alte obiceiuri, le pot pierde.

Suntem chemaţi să împăcăm Belgradul cu Roma, nu suntem chemaţi să împăcăm Roma cu Parisul. Nimeni nu ne-a dat această misiune şi, când ne-o atribuim noi înşine, se ridică împotriva noastră nemulţumirile celor mai mari şi mai cuminţi decât noi, care nu ne-au cerut sfatul. Şi, când nu ţi se cere sfatul, nu-l dai, fiindcă altfel te expui, în primul moment, la ridicol, iar, în momentul celălalt, la întoarcerea împotriva dumitale a tuturor acelora care au conştiinţa că nu sunt acolo pentru a primi lecţii.

Din nenorocire, între aliaţii noştri iugoslavi şi între aceia de care este legată inima noastră, între ei şi italieni sunt deosebiri pe care numai vremea şi o mai bună cumpănire le vor putea înlătura. Şi ne doare inima când vedem că între cele două mari naţiuni latine din vest nu sunt legăturile pe care le-am dori. De aceea, nu urmează să ne amestecăm unde nu suntem chemaţi şi să ne aruncăm cu tot felul de planuri imposibile şi irealizabile în vâltoarea politicii internaţionale, care este condusă de forţe

cu mult mai puternice decât ca bietul degeţel al nostru să le poată împiedica de a funcţiona. Să ne fie o învăţătură, că amestecându-ne în ceea ce nu ne privea, ne-am ales cu o lovitură într-un domeniu care era al intereselor noastre propriu-zise.

Dar cine crede că rostul întreg al comunicării mele de astăzi stă în exploatarea – şi nimic nu este mai urât decât să exploatăm o înfrângere de care nu eşti vinovat – situaţiei care s-a creat, printr-un act care nu este un dezastru şi care se poate îndrepta în consecinţele sale, s-a înşelat. Aceasta însemnă că de multă vreme mă găsesc în mijlocul clasei politice a ţării mele, care mă apreciază cum vrea ea şi eu cum ştiu eu, mă găsesc, zic, de multă vreme, în mijlocul clasei politice a ţării mele şi, cu toate acestea, tot nu ne putem înţelege pe deplin.

Am venit aici pentru un alt motiv. Şi nici pentru motivul de a da acestei Camere, care începuse să fie puţintel cam pustie, o şedinţă senzaţională. Vedeţi, eu am fost foarte adesea învinuit de romantism; dar, dacă este un om dezgustat de romantismul pe care-l practicăm în fiecare zi, făcând să intre toată politica ţării în atitudini şi fraze, ceea ce ne discreditează în ochii lumii întregi, ieşită de multă vreme din romantismul atitudinilor încordate şi frazelor demodate, acela – cel puţin acum cum sunt – , sunt eu. Nu ţin a figura în vitrina pe care nu am cerut-o şi pe care aţi avut amabilitatea de a nu mi-o refuza.

Nu aceasta mă face, la sfârşitul unei călătorii obositoare, în momentul, aşa de greu, când cineva ia firul întrerupt al vieţii sale de toate zilele, să fiu acum iarăşi aici. Aceasta nu însemnă pentru mine a sprijini o cauză care nu este a mea. Nu pentru a-mi pregăti poduri pentru ambiţiunile pe care le am; dar nu înţeleg a le satisface din mila nimănui pe care – din orice parte mi-ar oferi-o cineva – permiteţi-mi să spun că o dispreţuiesc. Şi iarăşi nu sunt aici pentru a dezaproba o cauză pe care o doresc să învingă, dar o doresc să învingă după metodele mele şi pentru ţinta mea, care este legalitatea sprijinită pe sfânta linişte a ţării mele. (*Aplauze pe banca majorităţii, strigăte de bravo*)

Domnilor, am venit aici ca să vă înfăţişez un sentiment de durere provocat de tot ceea ce am auzit îndată ce am părăsit ţara. Am auzit tot mai des, tot mai tare, şi cu atât mai adâncă a fost durerea mea în a constata o situaţie pe care Domniile Voastre, amestecaţi în lupte, nu o vedeţi îndeajuns, este explicabilă. Nu caut împreună cu dumneavoastră răspunsul, pe care mi-l va da preşedintele Consiliului şi aş dori ca el să fie în afară de ceea ce ştim fiecare de la unul, de la altul. Cum eu înfăţişez preşedintelui Consiliului lucruri pe care el nu le-a auzit totdeauna de la mine, aş dori, ca în afară de ceea ce cunosc perfect, dintr-o prietenie de

mulţi zeci de ani de zile, la dumnealui să fie şi câte un lucru nou. Altfel, aş fi silit de la început să spun: da, este dl Vintilă Brătianu cum l-am cunoscut totdeauna. Şi atât. Aş dori să fie şi ceva mai mult, cum însumi încerc să dau ceva mai mult decât ştie dumnealui despre mine. Prin urmare, nu printr-o discuţie cu Domniile Voastre, dar printr-o discuţie cu mine însumi, cu îngrijorarea conştiinţei mele dureroase mă încerc să văd ce s-ar putea face.

Şi acela care îşi închipuie, dintr-o parte sau din altă parte, că este foarte bine aşa cum este la noi acum, nu are idee nici de puterile ascunse în acest popor, nici de acel foarte puţin lucru, în afară de luptele de partid, care trebuie întrebuinţat, pentru ca toate aceste puteri să fie dezlănţuite spre a crea, în loc să fie ţinute în loc pentru a mucezi şi a se otrăvi ca astăzi. Incapacitatea noastră de a crea, paralizia aceasta progresivă, aceasta creează toţi germenii de descompunere din poporul nostru. Libertatea, forţele acestea pot să facă din acest pământ, din această naţiune, din naţiile vrednice, care stau alături de noi, un paradis pe pământ. Curăţirea ochilor de fantasmele rele, care ne stau înainte, o stăpânire a pornirilor duşmănoase din sufletul nostru, puţin sacrificiu din partea tuturor, începând cu acel lucru vrednic de dispreţ care este personalitatea exagerată a cui strigă turbat către stăpânirea pe care o are sau după aceea pe care ar vrea să o aibă, atâta trebuie, pentru a face fericită o ţară, care aşteaptă de la noi nu discursuri multe şi atâtea schimbări dese, nici prefaceri în acelaşi partid, ci aşteaptă câţiva oameni de ispravă, lucrând uniţi în linişte, cu braţele deschise pentru oricine vine, aducând o putere pentru ridicarea acestei ţări.

Asta se cere.

Dar este într-adevăr aşa de rea atmosfera României în străinătate? Apoi, noi ştim cu toţii sacrificiile mari pe care le-a făcut Statul român în străinătate, ca să aibă o atmosferă bună. Dl ministru de Finanţe are porniri de generozitate, care se îndreaptă – este adevărat – numai către anume persoane şi în anume împrejurări, dar care depăşesc orice imaginaţie; şi, mulţumită acestei porniri de generozitate, sunt foarte mulţi ziarişti în toată lumea, care ne sunt simpatici. Un lucru foarte curios: sunt ţări care au o presă rea şi o opinie publică bună. Noi am ajuns, cu acele sacrificii şi mergând de la simple banchete şi de la complimentele de ocazie până la onorabile subvenţiuni, noi am ajuns să avem o presă foarte bună în anumite ţări, dar, în acelaşi timp, la cea dintâi ocazie, se descoperă sub presa aceasta bună că este o opinie publică foarte rea.

În ce se rezumă această opinie publică rea pe care încerc mai întâi a o defini, pentru a vă arăta care este faza din urmă a acestor porniri

duşmănoase faţă de România? Este neîncrederea – mă silesc ca să rostesc această definiţie –, neîncrederea în vitalitatea noastră, în unitatea indestructibilă a Statului românesc, în putinţa noastră de a fi măcar ceea ce am fost. Îndată ce trece cineva dincolo de conversaţiile acelea banale cu care se înşeală numai copiii sau sufletele acelea aşa de pline de încredere în ele însele, încât se îmbată cu aceasta, îndată ce se trece de aceste fraze, se loveşte cineva de această părere adânc înrădăcinată faţă de România. Înainte de război nu era aşa. N-a fost în momentele acelea în care elementele uşoare au rătăcit în lume, în care elementele inutile au fost date într-un colţ şi în care a rămas pe frontul militar numai care avea sânge de dat şi pe frontul politic numai cine avea minte de împărtăşit. Atunci nu era aşa. Acum este.

Şi, ca să vă arăt unde s-a ajuns în această judecată osânditoare a împrejurărilor româneşti, vă voi cita cazul foilor italiene acum în urmă. Am fost la Milano; am stat trei zile acolo. Întâia oară în viaţa mea, m-am simţit dator să rog pe ziarişti să vie acasă la mine, ca să se convingă că România nu se desface, că nu se va aprinde ţara de la un capăt la altul şi că, în felul ce priveşte felul de a judeca al guvernului român, guvernul român încă este capabil să înţeleagă că sunt situaţiuni în care poţi rămânea şi situaţiuni în care cel mai bun lucru este să te gândeşti care este cel mai bun mijloc de retragere pe care, pentru opera dumitale însăşi, ar trebui să-l cauţi. A trebuit să lupt cu această opinie manifestată prin articole cum a fost acela din „Seccolo“ în săptămâna trecută chiar, în care erau prezentate cele patru naţii bolnave şi noi eram în fruntea acelor patru naţii bolnave. „Corriere dela Sera“ publica o corespondenţă din Bucureşti prin care se zicea, că, dacă anumite lucruri nu se vor întâmpla, România se va dezmembra imediat. Ceea ce era în foi, acelaşi lucru îl întâlnea cineva pe buzele fiecăruia.

Am ajuns, prin urmare, prin dezvoltarea unei situaţiuni rele, creată printr-o chibzuială greşită, am ajuns acolo încât în momentul de faţă încrederea în viitorul acestei ţări, chemată la o aşa de mare misiune, se dărâmă încetul cu încetul.

Atunci întrebarea este cum am ajuns acolo? Cum am ajuns la o situaţiune pe care, fără să ieşim din România, n-avem decât s-o observăm aici la noi sub ochii noştri. Agricultura încă dezorganizată cu toate silinţele pe care le face prietenul meu personal, fostul meu prieten politic, Argetoianu, agricultura noastră este, fără îndoială, complet dezorganizată. O mare proprietate zdrobită cu desăvârşire, o mică proprietate care stă în vânt. Un comerţ în care se înfăţişează aproape în fiecare zi o lungă listă de

falimente, menite să arunce discreditul cel mai firesc asupra vieţii economice şi asupra onorabilităţii acestei ţări.

În ce priveşte armata, nu este unul dintre noi care să nu gândească cu îngrijorare la ziua de mâine. Şi eu mi-am permis să spun în foaia mea un lucru, pe care îl spun şi acum. Să ne uităm la duşmăniile care se pregătesc în jurul nostru şi care sunt cumplite – nu este nevoie să recurgă cineva la declaraţiunea foarte îndoielnică încă a domnului Mussolini faţă de acel om de stat englez, de mâna a patra, care trăieşte în mare parte din lucruri inventate şi din interviuri transformate; eu refuz a crede că s-au putut rosti acele cuvinte şi, în orice caz, că sentimentul poporului italian a putut să fie întrupat în acele cuvinte; da, n-avem decât să ne uităm la pregătirile din jur-împrejurul nostru. Ne-am speriat de mitralierele comandate în Italia şi am făcut din această chestiune a mitralierelor unul din punctele principale de agitaţie ale unei opinii publice, care nu-şi poate ţine de la o bucată de vreme cumpătul. Am văzut cu mirare cum foaia unuia din miniştri îşi bate joc de Liga Naţiunilor, a doua zi după ce Liga Naţiunilor dăduse hotărârea pe care a dat-o. Dar nu putem dezaproba astfel un organism internaţional pe care de atâtea ori l-am aprobat cu aplauzele noastre zgomotoase şi la care, de câte ori ne vom duce din nou, sunt convins că vom găsi dreptatea noastră. În loc să ne aprindem cu chestiunea mitralierelor şi pe urmă, pentru anumite motive, s-o lăsăm puţin mai moale faţă de aliaţii noştri, ca să revenim iarăşi la politica incoerentă pe care o calificam încă de la începutul acestei cuvântări.

În loc de aceasta, noi avem datoria de a ne înarma. Am vorbit şi eu de mitraliere, acolo în Italia. Am spus: Cineva a vândut de la dumneavoastră mitraliere. Dacă nu le cumpărau ungurii de la dumneavoastră, le-ar fi cumpărat de aiurea; le-ar fi cumpărat din Germania, din Rusia. Nu aveau decât să cumpere bucăţele, pe care să le lege; cum au putut să le spargă, fie şi numai provizoriu, tot aşa ar fi putut să le lege la dânşii.

În materie de apărare, există numai un singur mijloc; acel mijloc înseamnează, la fiecare înarmare a duşmanului dumitale, să te înarmezi mai mult decât dânsul (*Aplauze pe băncile majorităţii*), până la ultimul ban, până la bucata de pâine ruptă din gura copiilor noştri. Avem datoria de a ne înarma (*Aplauze prelungite pe băncile majorităţii*), iar în ceea ce priveşte persoanele care ar neglija – eu o repet aici –, oricine ar fi la guvern, în momentul când nenorocirea ar face ca din nou armele noastre să nu fie triumfătoare şi ar fi avut timpul de a pregăti, merită să fie împuşcat pe front a doua zi după înfrângere.

Prin urmare armata o vedem încă în starea aceasta de început de pregătire.

[...]

Dl N.N. Săveanu: Dl preşedinte al Consiliului are cuvântul.

Dl Vintilă I.C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri şi ministrul Finanţelor: Domnilor deputaţi, mărturisesc că aş fi dorit ca această cuvântare, care vine la sfârşitul acestei sesiuni, să fi fost făcută – încă o dată exprim regretul meu că domnul Iorga era lipsă de la ea – la discuţia generală a Mesajului, unde am fi putut răspunde pe larg la această întreagă revedere a situaţiei politice, nu de astăzi, dar luată pe un timp mai lung. În calitate de preşedinte al Consiliului sunt silit să ţin, poate, şi mai mult seamă de timpul scurt ce ne rămâne pentru votarea proiectelor de legi, pe care le avem de examinat, făgăduiesc deci că voi căuta să fiu cât mai scurt şi să nu răspund decât la unele lucruri care sunt absolut în datoria mea de şef de guvern ca să răspund. Rog pe domnul Iorga să aştepte răspunsul complet la discuţia generală a Mesajului, la toamnă (*Aplauze pe băncile majorităţii*).

Dl N. Iorga: Cer cuvântul.

Dl Vintilă I.C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri şi ministrul Finanţelor: Cu ocazia începutului sesiunii viitoare a Parlamentului vom putea discuta pe larg care trebuie să fie îndrumarea politică a statului nostru şi nu la sfârşitul unei sesiuni se poate face această lămurire.

În ceea ce priveşte chestiunea politicii externe, vă rog să nu faceţi nicio desolidarizare între politica guvernului şi politica ministrului Afacerilor Străine.

Domnul Titulescu, în toată politica pe care a dus-o şi, în special, aceea pe care a dus-o la Roma, a făcut-o fiind prezent şi actualul ministru interimar, în prezenţa fostului prim-ministru şi cu ştiinţa lui. Era un punct de politică generală nu numai a actualului guvern, dar şi a guvernului trecut, prezidat de un om care, cred, în politica externă cel puţin, i se poate recunoaşte, acum, după ce a murit, oarecare destoinicie. Cred că acea politică a contribuit întru ceva la noua situaţie politică a României mărite (*Aplauze prelungite pe băncile majorităţii*).

Domnilor, suntem, cum am spus-o totdeauna, alături de toate statele cu care am fost în război şi alături de toate cele care luptă pentru neschimbarea tratatelor; prin urmare, există solidaritate în această politică. Italia a fost unul din factorii importanţi ai politicii războiului. Noi nu am avut pretenţia nici să împăcăm Franţa cu Italia şi nici Serbia cu Italia, însă era datoria noastră să explicăm Italiei de ce putem fi bine şi cu dânsa şi cu

Iugoslavia (*Aplauze pe băncile majorităţii*) şi, în acelaşi timp, să explicăm de ce interesele noastre, legate de cele ale Micii Înţelegeri, nu pot fi în contrazicere nici cu interesele Italiei, nici cu ale Franţei, nici cu ale Angliei. Noi trebuie să facem – după cum foarte bine s-a spus în diferite rânduri aici – o politică externă şi de bună pace cu toţi foştii aliaţi, cu toate statele neutre şi, dacă e posibil, şi cu statele cu care am fost în război.

De aceea, domnilor, orice contact de acest fel nu trebuie luat în nume de rău şi să fiţi siguri că nu o ia în nume de rău nici statele aliate cu noi. Din contra, când ne-am întâlnit, sfatul continuu ce ni s-a dat a fost: fiţi bine cu toate statele cu care puteţi avea relaţii normale. Aceasta a fost şi rostul călătoriei la Roma şi toată politica noastră externă (*Aplauze pe băncile majorităţii*).

Chestiunea ea însăşi de la Geneva n-aş crede, cunoscând şi patriotismul domnului Iorga, că e o chestiune care în momentul de faţă se poate discuta, fiind încă într-o fază – nu zic de pregătire, pentru că pentru noi, chestiunea a fost rezolvată, după cum foarte bine a spus şi domnul Iorga, prin hotărâre a Ligii Naţiunilor – însă mai cere apărare în faţa opiniei publice europene. Prin urmare, sunt convins că şi domnul Iorga, când va avea cunoştinţă mai amănunţită de modul cum a apărat domnul Titulescu interesele noastre, şi nu numai de astăzi şi cu ocazia ultimei şedinţe a Consiliului, dar cum le-a apărat în timp de 4–5 ani, va fi alături de noi să creadă că n-a fost şi că n-ar fi fost nimeni cu mai multă autoritate juridică, cu mai mult talent oratoric, care să ne poată susţine interesele. Şi e necesar, domnule Iorga, şi talentul oratoric. Eu am asistat în momentul când era chestiunea optanţilor în faţa Consiliului şi am văzut impresia pe care o făcea un om talentat, cult şi care ştie cu inimă să apere interesele ţării (*Aplauze pe băncile majorităţii*). Aceasta este opera pe care a făcut-o domnul Titulescu, domnule Iorga. Şi nu e motivul, pentru că s-a făcut o greşeală de Liga Naţiunilor, să uităm şi drepturile noastre toate şi meritele domnului Titulescu şi datoria noastră de a merge înainte cu hotărârea pe care am luat-o, eu cred în unire cu toate partidele politice şi cu ţara întreagă în apărarea intereselor noastre mari menţionate.

[...]

„Monitorul Oficial", nr. 87, miercuri 13 iunie 1928, partea a III-a, Dezbateri parlamentare, pp. 2 724–2 727; 2 732; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea a II-a,* doc. nr. 279, pp. 660−668.

26.

Bucureşti, 28 iunie 1928. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Bucureşti, joi 28 iunie 1928
Adormit 4. Sculat 11. (7 ore)
De la 12−1,30 la Regenţă.
Telegrafiat Ghyka în chestia comunicatului „Rador".
Dejunat acasă.
La 3,30 primit Olănescu[221]; Arion[222]; Titeanu[223] şi cei de la „Rador". Scos pe Paleologu care s-a declarat vinovat (am impresia că nu este şi s-a făcut singur vinovat să scape pe alţii).
La 5 Averescu.
La 6,30 Iorga.
Primit 8 Hiott[224]; Bibi Negulescu.[225]
La 8,30 prânzit la Preziosi[226], ministrul Italiei.
Obosit mort.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1928 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

27.

[Ante 24 iulie 1928]. *Scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, prin care solicită un ajutor financiar pentru instituţiile culturale de la Vălenii de Munte.*

[ante 24 iulie 1928]

Domnule ministru,

Aţi binevoit a promite, pentru instituţiunile culturale din Vălenii de Munte, un ajutor bănesc, care, oricând, este binevenit.

---

[221] Constantin C. Olănescu. Diplomat român.
[222] Mihail (Mişa, Mişu) Arion. Diplomat român.
[223] Eugen Titeanu. Jurist, ziarist şi om politic român.
[224] Constantin Hiott. Diplomat şi om politic român.
[225] Dimitrie (Dumitru, Demetru) Negulescu. Jurist şi om politic român.
[226] Gabriel Preziosi. Diplomat italian.

Ca atare, am onoare a vă ruga să binevoiţi a aproba ordonanţarea sumelor ce veţi crede, în favoarea instituţiunilor arătate.

Cu stimă

(ss) N. Iorga

Rezoluţie marginală semnată *manu propria*:
Se va da una sută cincizeci mii lei

N. Titulescu

Am primit suma de una sută cincizeci mii lei p[entru] instituţiile culturale de la Vălenii de Munte.

(ss) N. Georgescu[227]
24 iulie 1928

Domniei Sale
Domnului ministru de Externe
Bucureşti

Original manuscris în limba română, 2 file/1pagină – AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931)*, *partea a II-a,* doc. nr. 232, p. 847.

28.

Bucureşti, 8 noiembrie 1928. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Bucureşti, joi 8 noiembrie 1928
Adormit 4,30. Sculat 7. (2 ore 30)
Gazetari, lume gară.
La 11 fost Regenţă, care m-a însărcinat a face un guvern de concentrare, dându-mi şi dreptul de dizolvare a Camerelor.
La 3,30 fost la V[intilă] Brătianu.
5−7 Maniu.
7−8 Iorga.

[227] Nicolae Georgescu-Cocoş (1887–?). Ziarist, om politic şi de stat român. Licenţiat în Drept. Doctor în Ştiinţe economice şi sociale. Debut jurnalistic în „Epoca“. Director al ziarului „Neamul Românesc“. Deputat averescan de Teleorman (1920) şi iorghist de Ilfov (1931–1932). Chestor al Camerei (1931–1932). Secretar general la Ministerul Cultelor şi Artelor (1937).

8−8,30 Lupu[228].
9−10,30 gen[eral] Averescu.
Prânzit „Flora“ cu familia.
Venit Victor Bădulescu.
Obosit mort, dar mă ţin băţ.
Mai bine.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1928 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

29.

Bucureşti, 9 noiembrie 1928. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Bucureşti, vineri 9 noiembrie 1928
Adormit 1,30. Sculat 10,30. (9 ore)
Venit general Iliescu; Ella[229].
Fost Regenţă ora 12−1,30. Am depus mandatul şi explicat pentru ce nu pot lua Externele, fiind azi mai util Londra.
Manifestări. Gazetari 20: dat comunicat.
Venit Titeanu; Filotti[230].
Dejunat ora 4 Streitmann.
Fost Duca. Primit Lumby[231] de la „Times“.
De la 6,30−8 fost Regent Buzdugan[232].
Primit Ch[arles] Wood; Şerban Cantacuzino; Stoica[233]; Tabacovici.
Prânzit acasă. Familia seara.
Obosit mort.
Mai bine.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1928 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

---

[228] Dr. Nicolae Lupu. Medic şi om politic român.
[229] Ella Caracostea.
[230] Eugen Filotti. Avocat, ziarist, diplomat şi om de stat român.
[231] John Rawson Lumby Ziarist britanic.
[232] Gheorghe Buzdugan. Jurist, om politic şi de stat român.
[233] Vasile Stoica. Publicist, ofiţer, diplomat, om politic şi de stat român.

30.

Bucureşti, 15 noiembrie 1928. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Bucureşti, joi 15 noiembrie 1928
Adormit 3,30. Sculat 9,30. (6 ore)
Primit Gafencu.
Fost 11−1,30 la Maniu cu Mironescu.
Văzut Cazana[234].
Dejunat acasă.
3−4 primit Madgearu.
4−5 fost V[intilă] Brătianu.
5−6 Iorga. Plecase Senat Universitar şi am luat parte şedinţa recomandând trecerea D[umitru] Negulescu catedra de internaţional.
Făcut bagaje.
Primit V[ictor] Bădulescu; ministrul Serbiei.
Fost g[eneral] Averescu să-mi iau adio.
Întâlnit acolo Iorga şi Goga. Primit apoi Hiott[235].
Prânzit acasă cu Lică Buzdugan; Streitmann; Dobrovici; Pella[236].
Venit Madgearu. La gară Mironescu; Madgearu; Gafencu; Pavlică[237]; Olănescu; Arion; toţi Externele! (200 persoane).
Mai bine.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1928 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

31.

Geneva, 3 martie 1929. *Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, îl felicită pe Nicolae Iorga pentru alegerea sa ca rector al Universităţii Bucureşti.*

[234] Athanasie Cazana. Diplomat român.
[235] Constantin Hiott.
[236] Vespasian V. Pella. Jurist, diplomat şi om politic român.
[237] Paul (Pavel, Pavlică) Brătăşanu. Jurist, om politic român.

Geneva, 3 martie 1929

Professeur Iorga
Recteur l'Université
Bucarest

Rog a primi călduroasele mele felicitări pentru alegerea D-Voastre ca rector care onorează Universitatea.

Titulescu

Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box IX, Notebook 151, f. 4.

32.

Aquitania, 21 martie 1930. *Radiotelegramă expediată de istoricul Nicolae Iorga lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, prin care îi mulţumeşte pentru contribuţia sa la decernarea titlului de doctor* honoris causa *atribuit de Universitatea din Oxford.*

Titulescu
Legation of Romania
London

Aquitania, 21 martie 1930

Mulţumesc călduros pentru marea distincţie şi cui mi-au dăruit-o şi cui a stăruit.[238]

Iorga

Radiotelegramă în clar în limba română, blanchetă, 1 pagină – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

---

[238] La 3 mai 1930, Nicolae Titulescu s-a aflat alături de Nicolae Iorga, la ceremonia de la Universitatea din Oxford, când marelui istoric român i s-a înmânat titlul de doctor *honoris causa.*

33.

Paris, 26 aprilie 1930. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Paris, sâmbătă 26 aprilie 1930
Adormit 3½. Sculat 8½. (5 ore) D[ormit] fer[eastra] desch[isă].
Pe jos 25 minute. D[ormit] fer[eastra] deschisă.
Conferinţă de la 9,30−1,30. Primit Pion[239] şi Negulescu.
La 2,30−3,30 fost Loucheur[240], unde era şi Beneš.
Mi-a scăzut anuitatea rentei de la 600 mii la 500 mii franci.
De la 3,30−8¾ conferinţă.
Fost apoi la Iorga, Fontenay-aux-Roses şi înapoiat ora 10. Mâncat în cinci minute cu Stănescu[241] la „Monte-Carlo".
De la 10¼−2 noaptea, conferinţă.
A semnat Beneš şi Loucheur, iar noi semnăm luni textul francez.
Venit pe jos cu Savel şi Buzdugan[242] (25 minute).
Mai bine.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1930 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

34.

Paris, 27 aprilie 1930. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Paris, duminică 27 aprilie 1930
Adormit 5. Sculat 10. (5 ore) D[ormit] fer[eastra] desch[isă].
Pe jos două ore şi cinci. D[ormit] fer[eastra] deschisă.
Telefonat Rosental[243]; Ottulescu[244]; Laptew[245] pentru vizita Iorga. Telegrafiat Mironescu rezultatele conferinţei.
Dejunat hotel cu Lugoşianu[246]. Cath[247] ieri şi azi în pat răcită.

---

[239] Ion Panait (Popescu-Pion). Ziarist român.
[240] Louis Loucheur. Inginer, diplomat, om politic şi de stat francez.
[241] Alexandru Stănescu. Jurist şi diplomat român.
[242] Dimitrie G. Buzdugan. Diplomat român.
[243] Solomon Rosental (Rosenthal). Jurist şi diplomat român.
[244] Emil Ottulescu. Jurist şi publicist român.
[245] Constantin M. Laptew. Diplomat român.
[246] Ion Lugoşianu (Lugojanu). Jurist, om politic şi de stat, diplomat român.
[247] Ecaterina (Catherine, Cath) Titulescu.

Mers cu Lugoşianu şi Savel la curse la Longchamps. Umblat pe jos o oră ¾. Întâlnit pe Pantazi[248]; Pascal; Toncescu; Fotić[249].
Primit pe generalul Toma Dumitrescu la 6,30. Fost apoi Ottulescu şi l-am găsit îmbrăcat. Venit Negulescu.
Prânzit „Fouquet's" cu Savel. Întâlnit acolo pe Dreyfus cu Marchiza de Crusol.
Venit pe jos şi mers în tot[al] 20 minute.
Mai bine.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1930 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

35.

[Londra], 1 mai 1930. *Scrisoare trimisă de R.W. Seton-Watson lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, prin care îşi cere scuze că nu poate da curs invitaţiei acestuia la dejun din cauza unui angajament anterior.*

1, Buckingham Street,
Buckingham Gate, S.W.1

[London], 1 May 1930

My dear Minister,
I only got your invitation to lunch on Friday, on my return from Scotland this morning: and to my great regret I am not able to accept, owing to a previous engagement which I can no longer alter, as it relates to an important & rather urgent business matter.
May I ask you to give the enclosed to Professor Iorga, and to say how sorry I am to be prevented. I assume, however, that I shall see him at the Conference to-morrow.
Believe me,
Yours very sincerely

(ss) R.W. Seton-Watson

[248] Emanuel (Emanoil) Pantazi. Jurist şi om politic român.
[249] Constantin Alexandru Fotić. Diplomat şi om de stat sârb.

[Traducere]

1, Buckingham Street,
Buckingham Gate, S.W.1

[Londra], 1 mai 1930

Stimate domnule ministru,

Am primit invitaţia dumneavoastră la dejun pentru vineri de-abia la reîntoarcerea mea din Scoţia, azi dimineaţă, şi spre marele meu regret nu o pot accepta, din cauza unui angajament anterior, pe care nu-l mai pot modifica, privind o chestiune importantă şi foarte urgentă de afaceri.

V-aş ruga să-i daţi nota ataşată profesorului Iorga şi să-i spuneţi cât de rău îmi pare că sunt împiedicat [să vin]. Presupun, totuşi, că îl voi vedea mâine la Conferinţă.

Rămân,

Al dumneavoastră foarte devotat

(ss) R.W. Seton-Watson

Original manuscris în limba engleză, 1 filă/1 pagină − AFET, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondenţă, vol. I (1921−1931), partea a II-a,* doc. nr. 313, pp. 985−986.

36.

Paris−Londra, 1 mai 1930. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Paris−Londra, joi 1 mai 1930

Adormit 4,30. Sculat 9,30 de ciocanele [indescifrabil] mei. (5 ore) D[ormit] fer[eastra] desch[isă].
Pe jos 1 oră 20 minute. D[ormit] fer[eastra] desch[isă].
Venit Vişoianu[250]; Negulescu; Zeuceanu[251].
Plecat din Paris ora 12. La gară Ottulescu; Cantacuzino; Legaţia.
Traversarea rea, dar n-am avut rău de mare.
La Dover mă aştepta Gou[252].
Sosit 6,35 Londra. La gară Legaţia.

[250] Constantin Vişoianu. Diplomat, om politic şi de stat român.
[251] Alexandru Zeuceanu. Jurist, economist, diplomat român.
[252] Grigore Gr. Constantinescu. Diplomat român.

Aceeaşi impresie de ordine, forţă şi curăţenie îmi face Londra după 11 luni de lipsă.
Fost Iorga Hotel „Rubens“.
Primit pe comandorul Niculescu; dr. Giordani.
Mers pe jos ¾ oră şi prânzit apoi „Oderino“, unde *maître d'hotel* e român.
Mers iar pe jos ½ oră.
Mai bine.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1930 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

37.

Londra, 2 mai 1930. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Londra, vineri 2 mai 1930
Adormit 2,30. Sculat 10. (7 ore 30) D[ormit] fer[eastra] deschisă şi a fost tot timpul un zgomot infernal de pe Piccadilly. Ce mă fac? Nu pot renunţa la ferestrele deschise după ce m-am învăţat.
Pe jos 2 ore jumătate. Dormit fer[eastra] deschisă.
Ieşit pe jos la bancă şi în Hyde Park 50 minute.
Dejun oferit lui Iorga de mine la „Ritz“ (18 persoane) cu Sir Fred Kenyon, directorul lui British Museum; Halliday, rector King's College; Toynbee[253]; Steed[254]; Montmorency.
Cumpărat lui Iorga o mapă ca să-şi puie mâine titlul de doctor Oxford.
Ieşit cu Gou pe jos oraş şi Hyde Park o oră 5 min[ute]. Vizitat o casă pentru legaţie Belgrave 11 (prea mică).
Prânzit „Oderino“ cu Laptew; Ciotori; Gou.
Umblat pe jos 35 minute.
Mai bine.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1930 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

[253] Arnold J. Toynbee. Istoric şi diplomat britanic.
[254] Henry Wickham Steed. Ziarist britanic.

38.

Londra, 3 mai 1930. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Londra, sâmbătă 3 mai 1930
Adormit 1. Sculat 9,30. (8 ore) D[ormit] fer[eastra] deschisă. Afară ceaţă şi umed.
Pe jos 1 oră 40 minute. D[ormit] fer[eastra] deschisă.
Plecat 11¼ cu Laptew şi Gou *la Oxford.*
În tren mi-a fost foarte frig şi n-aveam decât un pardesiu subţire.
Dejunat cu ei la *Mitre*[?] Oxford.
La 2 *ceremonia în aulă pentru facerea lui Iorga doctor letteris honoris causa.*
M-a impresionat. Au mai fost făcuţi 2: Dembinsky (polonez) şi [loc liber] (Austria).
Ceai la vicecancelarul Universităţii.
I-am comandat de la mine lui Iorga o robă şi tocă de doctor Oxford. Mi-a făcut mare plăcere să i-o pot oferi.
Umblat pe jos o oră la Oxford.
Plecat 4,40, sosit Londra 6 şi mers direct [Gara] Victoria, unde a sosit Cath de la Paris. Era şi Margery în tren. Mâncat prost „Medias“ cu Cath, băieţii. Umblat 40 minute.
Mai bine.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1930 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

39.

[Oxford, mai 1930]. *Nicolae Iorga, Memorialistică.*

La Oxford, care mi-a reapărut, a treia oară, cu faţadele roase, fărâmiţate de invizibilul dinte mărunt al secolelor, primit pentru câteva ceasuri într-o foarte tânără familie universitară, am început cercând pentru ceremonia ce era să se desfăşure îndată toga roşie cu lampasuri cenuşii şi căciuliţa doctorală pe care a dat apoi să mi-o copieze şi mi-a dăruit-o ministrul României în Anglia, d. Titulescu care, aşa genial cum este, după mărturisirea mai multor continente, cobora un moment privirile sale asupra puţinătăţii unui biet profesor şi, circumstanţă agravantă faţă de D-Sa, totuşi profesor de imemorială absenţă, care îşi ţine cursurile. După-

amiază, împreună cu trei colegi, un austriac, d. Dopsch, un spaniol, impozantul Rafael de Altemira, creatorul istoriei patriei sale cu jertfa legendelor trecutului, şi un polon, atât de amabilul conte Dembinski, eram dus din capela unde nu ne rugasem decât poate în gând şi, oricum, după alte rituri, în holul solemnităţilor, între uşieri cu bastonul de argint, ca să auzim în latineşte lauda meritelor pe care le-am fi putut avea şi, închinându-se înaintea reprezentantului Facultăţii, aşezat în vârful scărilor, să luăm locul pe bănci în aplauzele amicilor şi conaţionalilor. Adânc impresionantă scenă, pe care nu voi putea-o uita niciodată şi care răsplătea cu prisos studii îndelungate, în mare parte necunoscute din cauza limbii noastre, dar din care unele, ca acelea despre secolul al XIV-lea franco-englez, mă apropiaseră de preocupaţiile principale de aici. În frumosul costum care mă acoperea am dat apoi o raită la anticari ale căror preţuri erau la nivelul unor studenţi şi profesori care nu sunt totdeauna dintre cei mai bogaţi oameni ai Angliei.

N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost,* ediţie îngrijită de Valeriu şi Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note şi comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, pp. 728−729.

40.

Londra−Bournemouth, 4 mai 1930. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Londra−Bournemouth, duminică 4 mai 1930
Adormit 1,30. Sculat 9,30. (8 ore) D[ormit] fer[eastra] desch[isă].
Pe jos două ore zece. D[ormit] fer[eastra] deschisă.
La 11 plecat Iorga Paris şi Berna. L-am condus gară.
La 12 primit pe Madge[255] şi l-am reţinut la dejun.
La 2 plecat cu Gou Bournemouth (Cath şi Laptew venit cu auto).
Aci soare şi un splendid apartament zidit peste turlă, cu prilejul refacerii hotelului, după indicaţiile ce am dat când mi-au arătat planurile anul trecut. L-a ocupat Grandi[256] în timpul Conferinţei Navale. Ieşit cu Gou pe jos o oră ¼. Venit Cath la 7.

[255] E.D. Madge. Publicist britanic.
[256] Dino Grandi di Mordano. Om politic, diplomat şi om de stat fascist italian.

Prânzit jos. Ieşit pe jos 55 minute pe malul mării pe lună până la Pils şi venit cu taxi.
Mai bine.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1930 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

41.

Bucureşti, 29 mai 1930. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Bucureşti, joi 29 mai 1930
Adormit 4. Sculat 10. (6 ore). Dormit cu fer[eastra] desch[isă].
D[ormit] fer[eastra] desch[isă].
Primit Tabacovici; George Ioan[257].
De la 11½−1 audienţă Principesa Elena.
Primit Pavlică; Oroveanu.
Dejunat la Vintilă Brătianu.
La 4 primit Tehas Florescu[258].
4,30−6 pe Rosental.
6 pe Mavrodi[259] („Viitorul“).
6¼ pe nunţiul papal Dolci.
La 6¾−8 fost Iorga. I-am dus roba de doctor Oxford.
La 8,30 banchet şi recepţie Externe în onoarea lui St.-Aulaire. Vorbit f[oarte] multă lume (Lupu; Gr[igore] Filipescu; min[istrul] Serbiei; al Italiei). Am stat 15 ore în şir încordat.
Mai bine.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1930 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

[257] Olymp (Olimp) Grigore Ioan. Ziarist român.
[258] Ioan (Jean) Theodor Florescu. Diplomat, om politic şi de stat român
[259] Alexandru P. Mavrodi. Ziarist şi om politic român.

42.

Lido, 24 august 1930. *Însemnări zilnice ale lui Nicolae Titulescu.*

Lido, duminică 24 august 1930
Adormit 1,30 (jazz pe terasă; scandal). Sculat 7,30. (6 ore) D[ormit] f[ereastra] desch[isă].
Pe jos o oră patruzeci. D[ormit] f[ereastra] desch[isă].
La început nori. Pare însă a se lumina.
Odaie 26 grade. Afară, la umbră, 31 grade.
A 34-a zi de baie. Plajă de la 9,25 la 5,30 (adică opt ore). Soare 3 ore ¼.
Mers gol pe plajă o oră. Mare, de 2 ori 40 minute (înotat 5 corzi). Ramat ¼ oră.
În 34 zile de baie, făcut gol plajă 238 ore.
Dejunat jos. Plecat Tabacovici şi Jenny Mironescu. Mi-a părut rău.
Mers 6,30 cu Mironescu; Cath; Lugoşianu; Savel la dezvelirea bustului Iorga la Casa Română. Mers pe jos Veneţia 40 min[ute].
Prânzit cu Mironescu „Florian“. Ceilalţi la „Taverna“.
De la 1 aug[ust], mers pe jos 24 ore. Seara 27 grade.
Mai bine.

Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice,* 1930 – AFET, Fond Constantin Antoniade/Vlad Antoniade.

43.

[Bucureşti], 31 martie 1931. *Scrisoare adresată de Universitatea din Bucureşti lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, prin care i se comunică faptul că Senatul universitar l-a delegat să-l reprezinte la al IV-lea centenar al Institutului Collège de France.*

România
Universitatea din Bucureşti
Nr. 577

[Bucureşti], 31 martie 1931

Domnului ministru plenipotenţiar al României la Londra

şi profesor la Facultatea de Drept din Bucureşti

Domnule ministru,

Senatul Universitar, în şedinţa sa de la 24 martie 1931, v-a delegat pe D. V. să-l reprezentaţi la al IV-lea Centenar al Colegiului de Franţa, care se va sărbători de la 18–20 iunie a.c.

Sper, domnule ministru, că veţi binevoi să primiţi această delegaţiune şi că veţi reprezenta, aşa cum ştiţi D. V., Universitatea noastră, la Centenarul ilustrului Institut al Franţei.

Primiţi, vă rog, domnule ministru, asigurarea deosebitei mele consideraţiuni.

Rector,
(ss) N. Iorga

Secretar general,
(ss) G.I. Chelaru

Original, dactilografiat, în limbile română şi franceză – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XVII:10.

44.

Bucureşti, 9 aprilie 1931. *Telegramă adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, preşedinte al Adunării Societăţii Naţiunilor, lui Nicolae Iorga prin care îşi exprimă dorinţa de a-l întâlni la Bucureşti.*

Bucureşti, 9.4.1931, ora 22,40
Vălenii de Munte, 10.IV.31

Dlui Nicolae Iorga

Am dorit să vă văd azi când am sosit. Regret că nu v-am găsit. V-aş îndatora a-mi răspunde când v-aş putea vedea la Bucureşti. Omagii respectuoase doamnei. Cele mai bune sentimente.

Titulescu

Biblioteca Academiei Române, Corespondenţă N. Iorga, vol. 369, f. 96 (document comunicat mie de d. Petre Ţurlea).

45.

Londra, 7 noiembrie 1931. *Telegramă adresată de Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, preşedinte al Adunării Societăţii Naţiunilor, lui Nicolae Iorga cu ocazia acordării titlului de doctor* honoris causa *al Universităţii din Paris.*

E.S. N. Iorga
Premier ministre de Roumanie
Fontenay-aux-Roses, Seine
France

Londra, 7.XI.[19]31

Îngăduiţi-mi să vă exprim bucuria şi mândria mea de român pentru marea cinste făcută persoanei dumneavoastră şi care odată mai mult se revarsă asupra întregii ţări.

Titulescu

Biblioteca Academiei Române, Corespondenţă N. Iorga, vol. 371, f. 104 (document comunicat mie de d. Petre Ţurlea).

46.

Bucureşti, 19 iunie 1931. *Telegramă de mulţumiri pentru urări expediată de Nicolae Iorga, preşedintele Consiliului de Miniştri al României, lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor.*

Bucarest, 19 Juin 1931

Titulescu
Ministre de Roumanie
Cromwell Place
London

Merçi pour la chaleureuse sincerité de vos voeux.

N. Iorga

[Traducere]

București, 19 iunie 1931

Titulescu
Ministru al României
Cromwell Place
London

Mulţumesc pentru sinceritatea călduroasă a urărilor dumitale.[260]

N. Iorga

Telegramă, în clar, în limba franceză, blanchetă, 1 pagină – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

47.

București, 8 decembrie 1931. *Telegramă de felicitări trimisă de Nicolae Iorga președintele Consiliului de Miniștri și ministru al Instrucţiunii și Cultelor al României, lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar și ministru plenipotenţiar al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Naţiunilor, cu ocazia zilei onomastice.*

[București], 8 decembrie 1931

N. Titulescu
Ministre de Roumanie à London

Cele mai bune urări de ziua onomastică.

N. Iorga

Telegramă, în clar, în limba română, blanchetă, 1 pagină – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:44.

---

[260] Probabil trimisă cu ocazia împlinirii de către Nicolae Iorga a vârstei de 60 de ani (n. 17 iunie 1871).

48.

Bucureşti, 14 iunie 1932. *Nicolae Iorga îl atacă pe Nicolae Titulescu în „Neamul Românesc“ pentru infidelitate faţă de fostul său patron, Take Ionescu, pentru ineficienţa operei sale de legislator în materie de reorganizare a Finanţelor româneşti, pentru ambiţia de a se impune în fruntea guvernului, peste opinia partidelor politice.*

D. Nicolae Titulescu (I)

Pentru ca să arate o deosebită preţuire dlui Nicolae Titulescu, Regele, lăsând noii miniştri la Bucureşti, s-a făcut întovărăşit la Galaţi numai de ministrul nostru la Londra.

„Ministru la Londra“ e un fel de a vorbi. De fapt d. Titulescu are în viaţa politică a României un alt rol pe lângă acela pe care şi l-a câştigat, prin mari calităţi sociale, în viaţa internaţională, unde nu o dată a adus însemnate servicii patriei sale.

E greu de definit rolul său românesc, pe care uneori se pare că l-ar privi ca accesoriu pe lângă celălalt, destul de însemnat pentru a măguli o mândrie din care nu ne gândim a-i face un cap de acuzare.

Prietenul de odinioară al lui Take Ionescu, de care s-a despărţit fără a suferi prea mult, marele avocat bucureştean, profesorul unei Universităţi căreia n-a avut timp să-i consacre ostenelile sale, dar al cărui senator a fost, ales contra altuia care muncise peste treizeci de ani efectiv pentru dânsa, ministrul de Finanţe ale cărui bune intenţii ne-au dat un regim fiscal imposibil, şi el cauză a ruinei de azi, are legaţia sa ca punct de plecare numai sau ca popas de trecătoare odihnă. De fapt, de la domnia regelui Ferdinand încoace, politica externă a României o pretinde pentru sine, peste capul ministrului de resort şi ea-i revine totdeauna.

Va veni vremea când nu se va mai găsi niciun om cu demnitate care să primească a lucra în aceste condiţii: „riscul pentru el şi gloria pentru altul“. Dar ambiţiile dlui Titulescu nu se opresc numai aici. D-Sa vrea să fie conducătorul suprem, peste partide, dar cu partidele, şi al politicii interne a României.

De aceea e chemat, de la domnia regelui Ferdinand înainte, la orice criză ministerială, ba chiar atunci când miniştrii în funcţiune se trezesc cu prezenţa sa la Bucureşti, unde totdeauna e sigur să întâlnească prietenia absolut dezinteresată a unei tagme de ziarişti pe care humorul său îi incită şi care se oferă cântăreţi convinşi ai patronului.

Acestălalt rol merită a fi cercetat ca îndreptăţire mai întâi şi apoi ca putinţă de înfăptuire.

N. Iorga

N. Iorga, *D. Nicolae Titulescu* (I), în „Neamul Românesc", 14 iunie 1932.

49.

Bucureşti, 15 iunie 1932. *Nicolae Iorga îi reproşează în „Neamul Românesc" lui Nicolae Titulescu amestecul în politica internă, considerând că acestuia îi lipsesc datele pentru asemenea întreprindere şi o consideră imorală, întrucât ar plasa pe plan secundar pe cei care s-au dedicat răbdător şi obscur problemelor naţionale.*

D. Nicolae Titulescu (II)

D. Nicolae Titulescu n-are partid. N-a vrut să intre în vreunul, deşi a stat la dreapta generalului Averescu. Şi n-a căutat să întemeieze altul pe baze deosebite de-ale grupărilor pe care le-a găsit. Nu e contra ideii de partid, pe care o acceptă cu condiţia să găsească partidul gata făcut sau să se înşire în faţa superiorităţii sale axiomatice capetele plecate ale tuturor acelora care au onoarea de a conduce un partid.

Încercarea nu i-a reuşit de trei ori până acum. Dar D-Sa va încerca din nou. Reputaţia legăturilor sale în străinătate îl impune dorinţei de sus de a face un minister căruia Finanţa internaţională să-i acorde favoruri refuzate unui simplu indigen. Şi acum prelungirea şederii sale în Bucureşti nu înseamnă decât aşteptarea momentului când, peste curiosul Ministeriu pe care se zice că l-a recomandat, D-Sale i-ar veni rândul de a mai adăuga un capitol la seria încercărilor care-l ţin necontenit la suprafaţă. A doua zi după fiecare refuz, d. Titulescu are caritatea de a lăsa în zare steluţa unei speranţe.

Acest necontenit amestec al D-Sale în politica internă a României e nejustificat în sine, nedrept faţă de aceia pe care-i aruncă pe planul unor utilităţi de clasa a doua când marea necesitate personificată în D-Sa nu reuşeşte.

În politică nu se impune cineva numai prin talent, ci se cer, mai ales, şi alte însuşiri. Altfel, opera lui Pericle ar fi fost continuată cu a lui Alcibiade, care găsea totdeauna mijlocul de a fi la ordinea zilei. Politica e

în acelaşi timp un lucru de răbdare, de muncă obscură, de adâncă înrădăcinare în mediul naţional, de jertfă şi de suferinţă.

Dar frumoasa inteligenţă a dlui Titulescu se satisface cu sclipirile sale, atât de apreciate. Întunerecul silinţelor nevăzute îl dezgustă. Ţara, aşa cum e, săracă şi înapoiată, îi jigneşte obiceiurile de „european“. Iar suferinţele nu alcătuiesc urzeala unei vieţi atât de rafinat răzgâiate.

N. Iorga

N. Iorga, *D. Nicolae Titulescu* (II), în „Neamul Românesc“, 15 iunie 1932.

50.

Bucureşti, 16 iunie 1932. *Nicolae Iorga contestă în „Neamul Românesc“ dreptul lui Nicolae Titulescu de a juca un rol de frunte în politica internă, reproşându-i-se necunoaşterea realităţii şi lipsa de adecvare la exigenţele reale ale societăţii româneşti, o filosofie şi un mod de viaţă de sorginte străină, susceptibile să-l lase străin în propria ţară.*

D. Nicolae Titulescu (III)

Să zicem însă că împrejurările l-ar impune pe d. Titulescu, a doua zi după alt drum la Dunăre cu Suveranul, la conducerea statului român, a acestui biet stat român, stors de atâtea regimuri prădalnice şi veşnic zguduit de oarba ciocnire a partidelor de interese personale.

Poate D-Sa să biruie vremi cum sunt acestea? Pentru a răspunde la această întrebare, nu trebuie numai să amintim tot ce acest artist al artei de a trăi aduce ca element personal, tot ceea ce face din D-Sa, nu legionarul legat în fier stând dârz înaintea tuturor primejdiilor şi ameninţărilor, ci o delicată statuetă de biscuit fragil care trebuie ferită cu îngrijire de toate brutalităţile care sfarmă, de toate injuriile care murdăresc pe adevăratul om politic. Ci trebuie să ne întrebăm: ce aduce D-Sa, ca om de guvern, nu ca reprezentant la conferinţele internaţionale, la întâlnirile oamenilor politici străini din care a ştiut să-şi facă atât de buni prieteni?

Împrumuturi? Facilităţi de plată? Cele dintâi ar fi o pacoste, căci cetăţeanul nu poate da mai mult şi din ce dă nu mai iese niciun cupon. Cealaltă? Cataplasme pe răni care trebuie tratate cu fierul roşu care distruge cărnurile moarte.

Dar, după atât de doritul, veşnic doritul ajutor al străinătăţii, ce credinţă aduce D-Sa în viaţa generală a statului? În ce program a îmbrăcat-o? Care e sistemul pe care ni-l descoperă? În ce parte din viaţa D-Sale îl putem culege?

Şi, să aibă toate aceste însuşiri, cât cunoaşte D-Sa din viaţa complicată a unui organism politic în care s-au unit atâtea provincii deprinse a trăi deosebit? Când i-a pătruns ochiul inteligent în trecutul plin de învăţăminte? Şi cum s-a deprins acest om de viaţă luxoasă şi dulce a se frământa cu mulţimile care vorbesc altfel decât un grup de fini diplomaţi la sfârşitul unui banchet de gală? N. Titulescu în faţa lui Stalin şi împotriva furiei de revanşă a duşmanilor care ne pândesc?

Ce glumă pentru ţară şi pentru D-Sa ce primejdie!

N. Iorga

N. Iorga, *D. Nicolae Titulescu* (III), în „Neamul Românesc“, 16 iunie 1932.

51.

Bucureşti, 17 iunie 1932. *Nicolae Iorga denigrează în „Neamul Românesc“ pe Nicolae Titulescu, persoanei sale, europeanului care-şi caută sprijinul în străinătate şi care caută să se impună prin acesta în România, opunându-i oameni din ţară şi pentru ţară, precum Mihail Kogălniceanu, I.C. Brătianu, Lascăr Catargiu şi Ion I.C. Brătianu.*

D. Nicolae Titulescu (IV)

E evident că d. Nicolae Titulescu nu crede că o guvernare a sa, cu toată lumea, prin toată lumea şi peste toată lumea, e imposibilă. D-Sa îşi atribuie o misiune, deşi, în deosebire de ceilalţi salvatori, înlocuieşte brutalitatea demagogului cu dinţii veşnic afară şi beatitudinea acelui care se prezintă poporului ca să fie adorat, prin zâmbetul finului diplomat de şcoală europeană, care lasă a se înţelege că vrea tot fără a spune însă nimic.

Ţara ar avea nevoie de un om, şi acela este D-Sa. Numele Titulescu s-ar adăugi astfel la ale acelora care, cu partid sau fără, au fost marele sprijin al ţării în vremurile grele: un Mihail Kogălniceanu, un I.C. Brătianu, un Lascăr Catargiu, un I.I.C. Brătianu.

Dar să ne uităm puţin la viaţa, la cariera acestora ca să vedem prin ce s-au impus.

Kogălniceanu a fost cea mai mare minte creatoare din generaţia sa şi munca pe care a desfăşurat-o a mers de la publicarea de cronici la agricultura de la Râpi şi la fabrica pe care a întemeiat-o, urmând exemplul altui cărturar ilustru: Asachi. Bătrânul Brătianu a fost ofiţer şi vier; a trecut prin suferinţile pribegiei şi riscurile conspiraţiei, a răbdat exilul, sărăcia, aproape foamea; şi-a pus viaţa în primejdie după lungi ani de luptă fără perspective de succes. Lascăr Catargiu a rămas totdeauna omul de la Golăşei, plugarul cu iubire de brazda sa. Lui Brătianu cel tânăr, bibliofil pasionat, diletant de numismatică, râvnitor spre satisfacţiile muncii istorice şi literare, Florica lui i-a fost îndemnul şi mângâierea.

La toţi, ţara le-a fost cel mai sfânt lucru pe lume. A căuta sprijinul în străinătate, a se impune prin ea le-ar fi părut o degradare. Kogălniceanu, la guvern, a sfidat pe puternicul Andrássy, Ion Brătianu s-a luat de piept cu lăcomia Rusiei, Lascăr Catargiu nu şi-a corectat franţuzeasca de „Viana“, iar al doilea Brătianu a plecat de la putere ca să nu semneze ce i se părea, fără dreptate, că scade România.

Oameni din ţară, oameni pentru ţară, aceştia au fost personalităţile dominante ale României.

Să credem oare că a venit vremea să se schimbe acest sistem?

N. Iorga

N. Iorga, *D. Nicolae Titulescu* (IV), în „Neamul Românesc“, 17 iunie 1932.

52.

Bucureşti, 2 iulie 1932. *Nicolae Iorga reproşează lui Nicolae Titulescu venirea în România a unor experţi financiari ai Societăţii Naţiunilor, a căror acţiune este privită cu neîncredere.*

Vin pedagogii dlui Titulescu

Câteva ziare sunt în culmea bucuriei.

Şi au de ce. Năcazurile pe care le-am îndurat stau să se împrăştie. Un aer învietor intră în plămânii noştri. Orice om se simte mai uşor, mai dornic de viaţă şi mai capabil de energie de când ne-a sosit vestea cea bună, pe care aceste organe ale celei mai autentice opinii publice se grăbesc a o răspândi, pentru cea mai mare mulţămire a contribuabilului moldo-valah.

Vin adică pedagogii dlui Titulescu.

Îndată ce a ajuns la Geneva, unde a făcut la ilustraţiile contemporane vizitele care ne-au fost comunicate telegrafic cu de-amănuntul, cel mai mare român a atins unul din acele rezultate prin care, hotărât, putem ieşi din marasmul de azi.

S-au şi găsit pedagogii prin care se va cerceta unde e buba finanţelor româneşti. Un mic efort bugetar şi ne vom putea bucura de prezenţa lor în capitala risipei, acolo unde flămândul, săracul, ia şi el de unde poate, în contra regulilor bunei cuviinţe financiare.

Ei vor veni neştiind nimic din această ţară şi din oamenii ei. Vor veni cum am fi noi, cu d Titulescu în frunte, dacă am fi trimeşi în Groenlanda ca să vedem de ce locuitorii de acolo sufăr de durere de măsele sau de ce majoritatea japonezilor n-au mustăţi şi barbă.

Dar tocmai absoluta lor ignoranţă formează tăria pedagogilor care ne sosesc. Ce nu poate omul când nu ştie nimic!

Iar noi vom avea folosul acestei inspecţii, dar mai ales, popor deprins cu biciul, una din acele satisfacţii de a fi sângeraţi drept în faţă – care vin doar la un secol odată şi mai ales când eşti independent şi învingător!

N. Iorga

N. Iorga, *Vin pedagogii dlui Titulescu,* în „Neamul Românesc", 2 iulie 1932.

53.

Bucureşti, 10 septembrie 1932. *Nicolae Iorga reproşează în „Neamul Românesc" lui Nicolae Titulescu venirea în România a grupului de experţi al Societăţii Naţiunilor pentru a studia situaţia economică a României şi pentru a prezenta guvernului român proiectul unui acord între România şi Societatea Naţiunilor, considerând că demersul acestuia are toate riscurile să rămână la suprafaţa lucrurilor şi, în consecinţă, să fie ineficient.*

Cristoforii Columbi în România

România e pe cale de a fi descoperită, dar descoperită esenţial, până în fundul fundurilor ei şi orice patimi ale ei vor dispărea din momentul în care ancheta descoperitorilor – ca „savanţii" expediţiei lui Bonaparte în Egipt – îşi vor fi terminat lucrările în faţa cărora presa indigenă se extaziază.

D. Titulescu, om cu manevre infinite pentru un vas care nu mişcă din loc, ne-a trimes pe oamenii, desigur foarte stimabili şi merituoşi fiecare la locul lui, care au sarcina de a ne reface complet şi imediat, întrebuinţând, am propune, ca odată în Macedonia, şi o jandarmerie internaţională.

Este acum în lume, ca „spiritul de la Geneva", în partea lui naivă, ceva care seamănă cu „filosofia omului" în secolul al XVIII-lea, când Diderot, chemat de Ecaterina a II-a pentru a crea noua Rusie, începea prin a lipi la uşile viitoarelor birouri firme fericitoare. Se crede că naţiile seamănă şi că se poate face pentru oricare, după aceleaşi principii, forme de stat, asemenea cu casele demontabile pe care le vinde America.

Nu ştiu cât vor sta Cristoforii Columbi pe care elocventul clăditor de case de cărţi i-a rugat să-i facă o patrie nou nouţă. Dar, să stea şi un an de zile, ei vor şti despre România ce le-ar fi putut spune la ureche în zece minute d. Titulescu însuşi.

Cu o condiţie: să ştie el însuşi cum e ţara în care s-a născut!

N. Iorga

N. Iorga, *Cristoforii Columbi în România,* în „Neamul Românesc", 10 septembrie 1932.

54.

Bucureşti, 9 octombrie 1932. *Nicolae Iorga dezaprobă în „Neamul Românesc" opinia lui Nicolae Titulescu care susţine că România trebuie să se limiteze la semnarea Pactului Briand-Kellogg şi să nu se mai angajeze în negocieri privind elaborarea şi semnarea unui tratat de neagresiune româno-sovietic.*

Ajunge Pactul Kellogg?

În legătură cu una din demisiile dlui Titulescu, care va reveni desigur, căci politica românească, făcută din nedreptăţi şi insulte, nu i-ar putea compensa pierderea situaţiei strălucite pe care i-a dat-o străinătatea, s-a prezintat, de D-Sa şi de amicii D-Sale, teza că ne putea ajunge Pactul Kellogg şi că, deci, s-a greşit reluând negocierile cu Sovietele pentru ca să avem un pact inferior. S-a greşit **de la început.**

Las la o parte rolul pe care D-Sa l-a avut în negocierile anterioare pe care le-a frânt gestul brutal al Sovietelor. Ci mă simt dator numai a spune **de ce** şi **cu ce sentiment** a consimţit a le începe guvernul trecut.

Nici eu, nici d. Ghika, n-am crezut în loialitatea Sovietelor. Negând tot ce e în societatea burgheză, ele nu pot fi loiale. A clădi ceva pe un pact cu un stat care e în Rusia, dar se consideră **pentru toată lumea,** ar fi o neiertată naivitate.

Dar ne-am crezut datori a urma un îndemn venit de la aliaţii noştri, ale căror motive, mai mult de ordin intern, le înţelegeam, dar nu socoteam că trebuie să ne desfacem de o acţiune pornită de dânşii.

Ceea ce nu înseamnă că am fi fost dispuşi a le sacrifica interesele şi demnitatea României. Când ele au fost în joc, ne-am oprit.

Deci cu totul altceva decât actualul guvern, care urmăreşte două lucruri: un gest de stânga şi un strălucitor succes pe care nu-l va avea.

N. Iorga

N. Iorga, *Ajunge Pactul Kellogg?,* în „Neamul Românesc“, 9 octombrie 1932.

55.

Bucureşti, 12 octombrie 1932. *Exerciţiu speculativ, publicat ca editorial de „Neamul Românesc“, privind eventualitatea şi efectele venirii lui Nicolae Titulescu la conducerea Ministerul Afacerilor Străine, pledând indirect pentru rămânerea acestuia în sfera diplomaţiei, a executării, dar nu a gândirii şi elaborării politicii externe româneşti.*

Cazul Titulescu

Să presupunem că protestările amicilor dlui Titulescu împotriva versiunii că intrarea în guvern a fostului ministru la Londra – care totuşi nu şi-a prezentat scrisorile de rechemare – înseamnă introducerea calului Troian în cetatea Aventurii corespund adevărului.

În acest caz, se pune întrebarea dacă poate fi adevărată, sau măcar verosimilă, versiunea că d. Titulescu a acceptat departamentul Externelor în guvernul Vaida, în scopul de a sprijini regimul şi a-l întări spre a se mai putea menţine câtva timp la putere. E destul să ne amintim că d. Titulescu a refuzat **de la început,** când, atât factorul constituţional, cât şi o parte din opinia publică, aveau oarecari nădejdi în ce privea activitatea, care începea, a guvernului şi când acesta, bucurându-se de oarecare încredere, nu acumulase încă şirul de greşeli şi gafe care îi fac astăzi imposibilă menţinerea lui la locul de răspundere.

Dar să zicem că d. Titulescu s-a răzgândit şi că vrea să colaboreze sincer cu guvernul Vaida. Este posibilă, în practică, această colaborare?

Mai întâi guvernul, întregit cu d. Titulescu, va trebui să lămurească atitudinea lui în politica externă şi, îndeosebi, chestiunea pactului de neagresiune cu Rusia. Este inadmisibilă ipoteza că d. Titulescu ar consimţi, împotriva recentelor sale declaraţii categorice înregistrate de presa mondială, să reia tratativele cu Rusia.

Fie că Rusia ar refuza să reia tratativele întrerupte la Geneva, fie că guvernul român ar socoti rupte aceste tratative, un învins tot rămâne. Acela este personal d. Vaida, preşedinte al Consiliului şi ministru de Externe.

Întrebarea este dacă, după uzanţele constituţionale, d. Vaida mai poate continua să prezideze un guvern a cărui acţiune externă a dat faliment cu atâta brio.

Pe urmă, d. Titulescu, în calitate de conducător al politicii externe, va avea să se ocupe şi de chestiunea financiară, întrucât azi concepţia D-Sae despre rolul diplomatului care nu se amestecă în chestiunile economico-financiare a devenit o erezie, o idee arhaică. Economicul nu mai poate fi desfăcut de politic decât sub pedeapsa falimentului sigur al celui care practică un asemenea sistem.

Viitorul ministru de Externe va fi silit deci să se ocupe de chestiunea financiară şi să ia o atitudine pentru sau contra procedeurilor Ligii Naţiunilor în materie de colaborare cu statele care le solicită asistenţa. În aceste condiţiuni se pune întrebarea dacă e de ajuns personalitatea singură a dlui Titulescu şi dacă guvernul, prezidat de d. Vaida, are autoritatea necesară spre a rezolva, faţă în faţă cu Liga Naţiunilor, această gravă şi delicată problemă a României.

Incontestabil că nu. De aci şi încheierea că venirea dlui Titulescu la Ministerul de Externe are cu totul alte scopuri decât o mână de ajutor – absolut inutilă în cazul de faţă! – întinsă unui guvern care ameninţă să se înece.

Indiferent de soarta guvernului Vaida – care va fi lichidat în câteva zile –, aducerea dlui Titulescu la Externe, gest care a costat, oricum, ceva din prestigiul şi mândria autorităţii statului român reprezentat prin guvernul său, a corespuns unei necesităţi de ordin diplomatic.

D. Titulescu este un element necesar diplomaţiei şi un instrument preţios de aplicare a politicii noastre externe. Şi trebuia salvat de pe povârnişul pe care se rostogolise el însuşi, cu colaborarea benevolă a dlui Vaida.

******, *Cazul Titulescu,* în „Neamul Românesc“, 12 octombrie 1932.**

56.

Bucureşti, 18 octombrie 1932. *Nicolae Iorga atacă în „Neamul Românesc“ comportamentul politic al lui Nicolae Titulescu, acuzat de nerespectarea autorităţii – atât a Regelui, cât şi a primului-ministru –, de presiunea indusă în relaţiile cu toate guvernele, prin folosirea abuzivă a relaţiilor cu personalităţi europene de prim rang.*

O luptă pentru autoritate

Se duce acum la Sinaia o luptă, al cărei aspect comic l-au fixat în articolul de alături aşa cum îl fixează, sunt sigur, şi conştiinţa publică, atâta, cât mai există.

Sub aspectul acesta comic al luptătorilor se ascunde însă o problemă pe care cele două vanităţi exasperate au trezit-o.

E problema autorităţii.

Un ministru plenipotenţiar, cheme-l cum l-o chema, zburdă de ani de zile peste toate guvernele şi exhibează certificate de la toate mai-mărimile europene, mexicane şi chineze. El are o presă în ţară, una în străinătate, un cortegiu şi un buget, care sunt ale sale, numai ale sale. Suveranul însuşi nu există pentru el: când nu-i place atitudinea regelui ţării sale, strigă la dânsul ca la un secretar de legaţie. Am fost martor la o asemenea scenă.

El se pune în conflict cu şeful său, primul-ministru, îi combate politica în calitate de simplu ministru extern; i-o combate şi după ce a primit să-i fie ministru în cabinet. Şi dă ordin ca şeful său să-i vie la gară şi-l sileşte să-i facă prima vizită.

*

Faţă de asemenea atitudini anarhiste, d. Vaida reacţionează.

Cine e d. Vaida, cum a ajuns la guvern, cum guvernează, n-are a face. El reprezintă astăzi principiul de autoritate.

Şi oricine înţelege că fără autoritate ne ducem de râpă, trebuie să fie pentru biruinţa punctului de vedere al primului-ministru.

N. Iorga

N. Iorga, *O luptă pentru autoritate,* în „Neamul Românesc“, 18 octombrie 1932.

57.

Bucureşti, 22 octombrie 1932. *Nicolae Iorga califică în „Neamul Românesc“ pe Nicolae Titulescu drept un exponent al unui mesaj ezoteric, un individ îndepărtat de România reală prin snobism şi ciocoism.*

„Afinităţi elective“

Mulţi oameni simpli din această bună ţară se întreabă de unde vine afecţiunea aşa de puternică prin care sunt legaţi doi oameni aşa de deosebiţi ca aspect fizic, ca d. Mihalache, cu „mustaţa-n barbaric“, şi exilatul domn Titulescu.

E vorba nu atâta de idei, pentru că, pe cât e d. Mihalache de adversar al „ciocoilor“, pe atâta e de „ciocoi“ fratele său de cruce, cât de asemănări sufleteşti, de „afinităţi elective“.

D. Titulescu este un intelectual rafinat, care şi-a scos din cărţi tot felul de a gândi şi de a se manifesta; e un produs distilat al veacului eminamente subţiat. Dar e de ajuns să asculţi pe d. Mihalache, membru al corpului didactic, care-şi găseşte expresia în fineţea aristocratică a dlui Ţoni, ca să-ţi dai seama de câtă lectură i s-a cerut pentru ca să se exprime totdeauna sociologic – de-o samă şi cu d. Gusti – în cuvinte de cel mai înalt „radical“.

Cugetare, artă, viaţă mondenă, iată esenţa dlui Titulescu. N-ar fi oare nedrept să se conteste aceste însuşiri dlui Mihalache, care, de doi ani de zile, sătul de vulgaritatea vieţii indigene, tinde necontenit către orizonturile exotice, care singure-i pot satisface mentalitatea completă?

Nu, nu vă miraţi. Aceşti oameni erau făcuţi unul pentru altul. Ei s-au găsit numai prea târziu, pentru simplul motiv că unul nu ieşise din România ca să descopere pe acela care uitase că România există.

N. Iorga

N. Iorga, *„Afinităţi elective“*, în „Neamul Românesc“, 22 octombrie 1932.

58.

Bucureşti, 23 octombrie 1932. *Nicolae Iorga incriminează în „Neamul Românesc" pe Nicolae Titulescu pentru intriga care l-ar fi adus la conducerea Ministerului de Externe, afirmând că intrarea sa pe scena politică internă va avea efecte dezastruoase pentru societatea românească, condamnată să cunoască luxul, lenea şi desfrâul.*

Avem ce-am avut…

După atâtea strigăte în largul Europei, după marele pugilat Vaida-Titulescu, după înşirarea şi deşirarea tuturor abilităţilor dlui Maniu, cel care se cere rugat, şi ale dlui Titulescu, cel care se vrea cu de-a sila băgat, avem ce?

Avem ce-am avut. Exact ce-am avut şi cu d. Gusti, care s-a făcut maramureşean ca să nu trebuiască a avea o părere.

Dar veţi zice: D. Maniu preşedinte, d. Titulescu la Externe…

Că d. Maniu trece din dos în faţă, „împăcându-se" cu regele, asta are puţin a face: tot schivnicul de la Bădăcin trage sforile care doar nu mai trec prin trupul „fratelui Alexandru".

Iar d. Titulescu… Ce plăcere că-l avem în fine la noi! Că a mutat Sybaris aice! Că vom putea să ne luăm la trântă frumos, româneşte, cu cel Unul între Români, pe care nu-l puteam găsi până acuma fiindcă sta tot în locuri prea scumpe.

Iar, ca efect pentru guvern, nimic. *În România,* d. Titulescu nu poate face nici măcar o intrigă!

N. Iorga

N. Iorga, *Avem ce-am avut…*, în „Neamul Românesc", 23 octombrie 1932.

59.

Bucureşti, 1 noiembrie 1932. *Nicolae Iorga deplânge în „Neamul Românesc" numirea lui Nicolae Titulescu ca ministru de Externe, considerând decizia ca fiind în contradicţie cu faptul că nu aparţine niciunui partid politic şi că, de-a lungul carierei, a colaborat cu toate partidele.*

Va să zică tot specialişti…

D. Titulescu, omul Genevei, al Europei şi al celor cinci continente până va sosi şi încredinţarea din partea planetei Marte, unde D-Sa e cunoscut de multă vreme, intră în ministeriu ca şef al său propriu la Londra, ca om fără partid, ca unul care a colaborat – sau mai bine zis: „le-a colaborat“ pe toate – ca specialist şi tehnician.

Deci, la Externe **trebuie** un tehnician.

La Finanţe, d. Mironescu a fost înlocuit ca prea bătrân şi uzat, noile metode avându-le polimatul domn Virgil Madgearu, care ceteşte toate cărţile germane în măsura apariţiei lor şi a cărui confuzie vine din neputinţa de a le armoniza. Deci, un specialist, un tehnician.

Omul comandelor în străinătate, d. Lugojanu, intră la Industrie ca unul care cunoaşte felul de lucru al Apusului la acest departament. Alt tehnician.

Dd. Crişan, Halippa şi Sauciuc sunt miniştri fiindcă s-au născut dincolo de Carpaţi, de Prut şi de Moina. Tehnicieni ai genealogiei provinciale. Şi aşa mai departe…

Dar veţi zice. Tehnicieni, dar şi oameni politici.

Dar ce înseamnă d-lor în adevăr ca oameni politici?

N. Iorga

N. Iorga, *Va să zică tot specialişti…*, în „Neamul Românesc“, 1 noiembrie 1932.

60.

Bucureşti, 4 noiembrie 1932. *Nicolae Iorga reproşează în „Neamul Românesc“ lui Nicolae Titulescu încălcarea unor norme elementare de comportament diplomatic, a prudenţei şi discreţiei, relevând efectul negativ în planul relaţiilor bilaterale ale României cu unul dintre vecini.*

Politica de gură spartă

Se pare că avem şi un conflict cu Polonia.

Se poate. Ea ţine cu orice preţ la pactul cu Sovietele. Iar noi nu putem primi **orice** pact cu Sovietele.

Aici este deosebirea.

Dar ea durează de mult.

Durează de luni de zile. Însă până ce d. Titulescu, care creează o chestie după alta pentru o nesăţioasă vanitate şi ale cărui strigăte umplu

Europa de vreo zece, cincisprezece ani, acesta era un lucru pe care-l ştiu cine trebuie să ştie şi, numai cine trebuie s-o ştie.

Că ni s-au prezentat asemenea dorinţe, chiar într-o formă stăruitoare şi prin personalităţi de înalta valoare a mareşalului Piłsudski, asta o ştia regele, o ştiam eu ca preşedinte de Consiliu, o ştia ministrul de Externe, o ştia ministrul de la Paris şi atât. Dar, câtă vreme se ţine în acest cerc o divergenţă între aliaţi – şi nici Polonia n-are de ce să arunce prietenia noastră, chiar dacă are pact cu d. Litvinov, nici noi pe a ei, chiar dacă are pact cu d. Litvinov, orice lucru se poate **potrivi** – că de aceea este diplomaţie.

Diplomaţia care nu iese la fereastră şi ţipă, şi ce poate şi ce, din nenorocire, nu poate; diplomaţia care nu e politică de gură spartă.

N. Iorga

N. Iorga, *Politica de gură spartă,* în „Neamul Românesc“, 4 noiembrie 1932.

61.

Bucureşti, 15 noiembrie 1932. *În „Neamul Românesc“ N. Iorga asociază lui Nicolae Titulescu un portret defavorabil de diplomat rupt de realităţile şi nevoile societăţii româneşti.*

D. Titulescu merge acasă

Ziarele anunţă că două zile după deschiderea Parlamentului fabricat de popularitatea dlor Vaida şi Maniu, d. Titulescu va merge la Geneva pentru nu ştiu ce discuţii cu privire la dezarmarea imposibilă şi acolo va sta tocmai atâta timp cât vor ţinea şedinţele adunărilor.

Apoi se va întoarce, sperăm, de Crăciun, dar, cum va reîncepe sesiunea parlamentară, se va duce iarăşi la Geneva, unde nu putea lipsi probabil altă ocupaţie pentru binele umanităţii.

Înţelegem foarte bine de ce marele ordonator al politicii noastre externe, obosit de o serie de succese diplomatice şi copleşit de popularitate, nu vrea să se încaiere, aşa dezarmat cum e din fire, cu o mulţime de oameni care au să-i prezinte oarecare conturi.

Dar nu e numai atât.

D. Titulescu, om de o rafinerie unică în cele cinci continente, nu se simte bine de vreo lună, două, de când mănâncă mămăligă cu ceapă alături de noi. D-Sa e aici un străin şi toate trebuie să jignească o

sensibilitate „exchisă“. Silit de hazardul care nu l-a făcut să se nască în Occidentul care ni-l invidiază demult, să facă parte dintr-o naţie „demi-barbară“, D-Sa e prins continuu de cel mai firesc dor de ducă.

Plecând spre Geneva, spre Geneva sa, d. Titulescu merge acasă.

S-au şi luat măsuri acolo ca în timpul şederii sale să nu fie demonstraţii socialiste şi să nu-l tulbure mitralierele.

N. Iorga

N. Iorga, *D. Titulescu merge acasă,* în „Neamul Românesc“, 15 noiembrie 1932.

62.

[Bucureşti], 22 noiembrie 1932. *Preşedinţia Senatului României informează pe Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, despre interpelarea ce îi este adresată de către Nicolae Iorga în legătură cu politica externă a României.*

România
Preşedinţia Senatului
Nr. 0752/22 nov. 1932

Domnule ministru,

În şedinţa din 17 noiembrie a.c., dl senator N. Iorga v-a adresat o interpelare cu privire la politica externă a guvernului, cum şi la eventualitatea încheierii unui pact de neagresiune cu Uniunea Sovietelor.

În şedinţa de astăzi, 22 noiembrie curent, D-Sa a rugat Biroul Senatului a i se fixa la ordinea zilei, pentru şedinţa de vineri, 25 noiembrie a.c., această interpelare.

Potrivit art. 95 din regulamentul interior al Senatului, avem onoarea a vă aduce aceasta la cunoştinţă, anexându-vă copie după interpelare şi rugându-vă să binevoiţi a lua parte la acea şedinţă, spre a răspunde dlui senator N. Iorga.

p. Preşedinte,
Romulus Georoceanu

Secretar general,
Al. Constantinescu

Domniei Sale

Domnului ministru al Afacerilor Străine

ANIC, Fond Casa Regală, Cab. Interne, dos. 57/19.

63.

Bucureşti, 24 noiembrie 1932. *Interpelare formulată de Nicolae Iorga în Senat lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, în legătură cu politica externă a României.*

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Dl ministru al Apărării Naţionale va da răspunsul.

Dlor senatori, dl ministru de Externe Titulescu declară că este gata să răspundă la interpelarea dlui senator Iorga, a cărei dezvoltare fusese fixată pentru ziua de mâine. V-aş ruga să admiteţi intervertirea ordinei de zi pentru ca dl senator Iorga să-şi poată dezvolta interpelarea în şedinţa de azi.

– Senatul aprobă intervertirea ordinei de zi.

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Dl senator N. Iorga are cuvântul.

Dl profesor N. Iorga: Dle preşedinte, dlor senatori, să-mi iertaţi întâi pretenţiunea de a vorbi la această tribună. Pe vremea când eram în Camera Deputaţilor, eu evitam tribuna; vorbeam de la locul meu. Mi s-a atras atenţia asupra faptului că aici, în Senat, acustica este de aşa natură încât vorbind de la locul meu riscam să nu fiu auzit. Prin urmare, să nu se creadă că mi-a venit la o vârstă târzie o ambiţie exhibiţionistă, pe care n-am avut-o niciodată.

Înainte de a intra în materia însăşi a întrebărilor comunicaţiunii mele, să mi se dea voie să mulţumesc dlui ministru de Externe, care a binevoit să se deranjeze să vină cu o zi înainte de ziua în care îl aşteptam; şi vă mulţumesc şi d-voastră că aţi consimţit să se schimbe ordinea de zi; şi mulţumesc şi întâmplării. Şi iată de ce mulţumesc întâmplării: pentru joi se aştepta una din acele discuţiuni, în care de obicei sunt în joc două ambiţiuni, şi ascultătorii sunt acolo pentru a pronunţa o sentinţă de natură estetică: care a fost mai bine din doi – totdeauna am avut o profundă oroare pentru acest păcat al vieţii – parlamentare – şi de aceea se întâmplă foarte bine că persoane, care-şi rezervează locuri pentru ceea ce presa numeşte un duel, nu vor fi aci, pentru că nu vor fi aflat că în loc de vineri eu vorbesc joi.

Aci noi avem să înfăţişăm, foarte scurt şi foarte hotărât, două puncte de vedere în ceea ce priveşte politica externă şi internă a României. Foarte bine că se interesează publicul; poate în felul acesta să se formeze şi o opiniune publică, pe care eu o aştept de vreo 30–40 ani şi care n-a venit încă. Dar fără îndoială că aceste chestiuni, prezentate în faţa Corpurilor Legiuitoare, privesc în rândul întâi pe membrii Corpurilor Legiuitoare, şi anume privesc aceste chestiuni, fără îndoială, şi în legătură cu punctul lor de vedere de partid, dar privesc înainte de toate din punctul de vedere al grijii pe care fiecare o avem pentru interesele ţării.

Şi aşa fiind, fără altă explicaţiune, încep.

Eu am pus dlui ministru de Externe un şir de întrebări, care întrebările acestea se pot aduna în două: unele privesc negociaţiuni pe care trei guverne româneşti, acesta fiind al treilea – l-am putea considera, dacă n-ar fi prezenţa D-Sale, al doilea – le-au dus cu Sovietele. Al doilea punct de vedere, a doua chestiune care ne interesează, este aceea a situaţiunii însăşi a dlui ministru de Externe în viaţa politică a ţării.

Voi pune în rândul întâi chestiunea care a fost tratată şi ieri la Cameră, în urma interpelării dlui George Brătianu, la care dl ministru de Externe a răspuns, şi şefii deosebitelor partide, destul de numeroase, s-au grăbit să ia cuvântul şi să fixeze fiecare punctul său de vedere faţă de chestiunea tratată. Vedeţi dar: dacă n-aş fi avut de la început gândul de a pune chestiunea legăturilor noastre cu Sovietele în primul rând, va trebui s-o fac după discuţiunea de la Cameră.

În discuţiunea de la Cameră a fost vorba şi despre guvernul pe care nu l-am căutat, pe care l-am părăsit bucuros şi care a fost pentru mine una din cele mai grele jertfe ale vieţii mele, fără niciun fel de mulţumire, de niciun fel, decât numai a puţinelor opere de creaţiune care mi-au fost îngăduite de consimţământul general al tuturor partidelor. Acest guvern, care nu seamănă cu celelalte care aveau o răspundere mai grea decât răspunderea pe care poate s-o aibă un guvern de partid, căci guvernul de partid a mai guvernat şi speră că va mai guverna şi, prin urmare, greşelile pe care le face într-un moment poate să le scuze prin faptele folositoare ţării pe care le-a făcut înainte sau poate să zică: da, într-adevăr, în timpul guvernării noastre am greşit, dar vom mai veni la guvern şi vom drege totul. Guvernul pe care l-am prezidat eu nu se găsea într-o astfel de situaţiune. Aşa încât, când unui astfel de guvern i se aduc învinuirile care i s-au adus la Cameră, nu numai din gura conducătorilor politicii noastre externe, dar şi din gura unui şef de partid puternic de la noi, când i se spune că într-o chestiune esenţială, care angajează viitorul nostru, care priveşte soarta unei provincii pe care am câştigat-o după atâtea aşteptări şi

după atâtea suferinţe, în puterea dreptului nostru nezguduit înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor, cum este dreptul nostru asupra Basarabiei, când se spune că acest guvern a greşit, vă puteţi închipui cât de greu apasă asupra mea această învinuire. Cu atât mai mult cu cât în guvernul trecut, sub regimul trecut, eu am fost luni întregi de zile însărcinat cu conducerea Ministerului Afacerilor Străine.

Dl Ghika[261] era în străinătate, îşi îndeplinea datoriile acolo, şi eu am fost lăsat să conduc 4–5 luni de zile Ministerul Afacerilor Străine[262]. Când au început negocierile cu Sovietele, este adevărat că dl Ghika era aci. Dar când a fost de dat cel dintâi răspuns lămurit, răspunsul acela cu care mă mândresc – nu îmi pare rău de dânsul şi nu este om onest în această Cameră care, când îl va auzi, să nu fie de o părere cu mine –, răspunsul acela eu l-am dat. Şi când s-a făcut din partea Poloniei cu câteva zile înaintea plecării mele – nu neaşteptată, cine ştie ce a fost guvernarea condusă de mine ştie că aveam dreptul să mă aştept la orice –, când, cu câteva zile înainte de sfârşitul guvernării mele, s-a dat ultimul răspuns stăruinţelor Poloniei, acest răspuns de care sunt mai mândru ca de cel dintâi, eu l-am dat. Dl ministru al Afacerilor Străine a fost evident rău informat – şi eu sunt aci pentru a-l informa, nu sunt aci pentru a-l convinge. Niciodată nu mi-am făcut iluzii în ce priveşte puterea mea de a convinge pe cineva, dar am avut o credinţă că nu apăr niciodată pe cineva fără să apăr o cauză dreaptă, în ce priveşte convingerile, ca toate lucrurile din lume, sunt din nenorocire relative. Ba, pe dl ministru al Afacerilor Străine nu am pretenţiunea de a-l convinge, dar am datoria de a-l informa, cum am datoria de a vă lumina pe D-Voastre. Datoria de a vă lumina, căci eu ţin la părerea D-Voastre, pentru că sunteţi membri ai Senatului, dar ţin şi la părerea celui din urmă om dintre oamenii din această ţară.

Eu nu am vârsta din acelea care să poată îngădui ca o pată, care nu corespunde cu nevrednicia mea, să apese pe numele şi pe activitatea mea.

După aceea s-a ridicat şeful unui puternic partid. Ce se petrece în partidul acela nu mă priveşte pe mine. Eu văd unde sunt oamenii pe care-i cunosc. În Partidul Liberal evident că oamenii pe care îi cunosc sunt în momentul de faţă sub conducerea dlui Duca. Şi dl Duca, în discursul D-Sale, rău informat şi D-Sa – are o scuză: nu avea la îndemână actele pe care poate să le aibă dl ministru de Afaceri Străine –, dl Duca vorbea de greşelile făcute de guvernul tehnicienilor.

---

[261] Dimitrie I. Ghika. Diplomat şi om de stat român. Ministru de Externe al României (18 aprilie 1931–6 iunie 1932).

[262] Ca *ad-interim.*

Vom vedea dacă a greşit guvernul tehnicienilor. Şi ce spirit prost este acela care în fiecare moment se leagă de cuvântul tehnicieni, pe care nu l-am inventat eu. Este o formulă care într-un anume moment s-a dat unui guvern. Dacă aş zice de necesitatea naţională, v-aţi revolta poate, dar când Coroana nu mai are pe nimeni să consimtă a o servi, guvernul acela, al oricăruia ar fi, al unui om de pe stradă care se oferă, este un guvern de necesitate naţională.

Şi guvernul acesta de tehnicieni ar fi compromis interesele României!

Ia să vedem dacă le-a compromis.

Dlor senatori, sunt multe feluri de a prezenta o chestiune. Un fel este să alegi dintr-însa ce îţi convine şi să întrebuinţezi meşteşugul de logică? Acela îl ştiu, dar nu întrebuinţez niciodată această formă de meşteşug. Eu respect o altă logică, nu personală, ci faptică, ieşind din faptul însuşi. Şi cu acest sistem şi cu acest obicei, eu – să mă iertaţi – prezint o chestiune altfel.

Şi nu pot să uit un lucru: nu pot să uit profesiunea mea care de la o bucată de vreme a devenit un obicei de spirit, şi având să aleg între acest obicei de spirit şi altele, eu îl prefer pe al meu, fiindcă pleacă de la fapte, urmează faptele, se sprijină pe dovezi şi uneori poate să nu tragă nicio concluzie, fiindcă orice om care judecă drept şi orice om onest concluzia poate să o tragă singur.

Iată ce pot spune în privinţa politicii pe care România a urmat-o faţă de Soviete, începând cu momentul din ianuarie 1932, când din nou chestiunea legăturilor noastre cu Rusia Sovietică a fost pusă, şi a fost pusă nici din interesul nostru şi nici din dorinţa noastră, ne-a fost pusă dinainte de alţii, pe care fără îndoială era delicat, dacă nu folositor, să-i urmăm.

Nu le puteam răspunde printr-un refuz la o astfel de invitaţie de a negocia.

Acesta este adevărul.

Dar, vă rog, de la venirea mea la guvern până la ianuarie 1932 au trecut câteva luni de zile; în aceste câteva luni de zile, guvernul pe care îl prezidam şi în care îndeplineam uneori funcţiunea de ministru de Externe a avut prilejul să fixeze şi atitudinea sa faţă de Aliaţi, fiindcă la Cameră s-a discutat şi aceasta: că ar fi fost în România guverne lângă Aliaţi, sincer şi călduros lângă Aliaţi, şi în special faţă de Franţa, pe care eu mă găsesc în situaţiunea de a nu trebui să o glorific aci, în Senat, fiindcă am cunoscut-o în clipele cele mai grele, atunci când cauza noastră era aşa de strâns legată de cauza ei, încât ne puteam întreba dacă aceeaşi catastrofă nu ne va cuprinde pentru aceeaşi cauză a dreptăţii, şi pe dânsa aşa de

mare, şi pe noi aşa cum ne-a lăsat Dumnezeu. Dar, în momentul când toată lumea, la Iaşi, afară de doi-trei oameni, se ferea de Casa Legaţiunii Franceze, eu mă mândresc – şi ministrul Franţei atunci, contele de Saint-Aulaire[263], a avut prilejul să o spună – mă mândresc de a fi fost comensal[264] al acestei case, de a fi căutat-o într-adins, în vederea tuturora, ca o afirmaţiune de credinţă şi ca o sfidare pentru alţii.

Cu toate acestea, dintr-un izvor pe care îmi voi permite să-l arăt mai încolo, guvernul pe care l-am prezidat a fost înfăţişat, timp de luni întregi, ca un duşman unei părţi din presa franceză, care nu avea de unde să fie informată, de oameni de valoarea nu ştiu cărui gazetar de vagă origine sau provenienţă teritorială românească, cu numele eroic „Mircea“, care a trecut, înainte de a se bucura de favoarea unor importanţi bărbaţi politici, printr-un tribunal corecţional din Italia. Şi astfel de informatori au răspândit cu stăruinţă, cu o perversă stăruinţă, că în România s-a instalat la sfârşitul lunii lui aprilie 1931 un guvern care vrea să părăsească direcţia urmată până atunci cu statornicie – nu cu aceeaşi căldură totdeauna, dar cu statornicie – de toate guvernele româneşti care erau alături de Franţa.

Să-mi daţi voie să fac o observaţiune cu caracter general: este ştiut că dintre acei care au luptat împreună pentru izbânda a ceea ce credeam noi că este dreptatea – eu credeam, cum o cred şi astăzi, orice s-ar fi întâmplat pe urmă –, unii sunt pentru tratate, alţii sunt contra tratatelor, şi unii o spun, alţii nu o spun. Acum noi ne dăm seama de deosebirile politice ale unora sau a altora dintre aliaţii de odinioară, pe care-i leagă totuşi acelaşi trecut: acela nu se poate distruge, nu se poate nimici, orice s-ar întâmpla astăzi.

Dar, oricare ar fi guvernul român, el ar fi mai stupid decât toate formaţiunile guvernamentale din lume, dacă ar încerca un singur moment să scadă, să slăbească legăturile noastre cu Franţa. Întâi, fiindcă este Franţa şi al doilea, fiindcă împreună cu dânsa noi apărăm tratatele aşa cum sunt. Dar ce, eram noi o colecţiune de idioţi, de fanatici – de fanatici pe căi nebune – pentru ca să urmărim o altă politică? Din acelaşi izvor, ştampilat de justiţia italiană, ne-am trezit într-un anumit moment înfăţişaţi ca nişte mari prieteni ai unei politici de alianţă cu Germania. De ce, vă rog? Când am venit la guvern, am găsit tratative începute de oameni care nu aveau sentimente aşa de rele pentru Germania, tratative care aveau în vedere o vânzare de orz – era vorba de exportul orzului nostru – şi se uită un lucru: în ministerul nostru, noi am avut, luni întregi, la un loc

[263] Félix Charles Saint-Aulaire, conte de Beaupoil. Trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Franţei în România (1916–1918).
[264] Conviv (fr.).

însemnat, la Ministerul de Comerţ, pe cineva care fusese membru al guvernului trecut şi evident că nu noi l-am îndemnat întâi să meargă pe o cale care putea să ducă la un export avantajos pentru ţară. Şi s-a ajuns la o înţelegere, dar, după ce s-a ajuns la această înţelegere, toată lumea ştie ce a făcut guvernul pe care-l prezidam eu.[265]

Pentru ca Franţa să nu se creadă câtuşi de puţin jignită de acest gest, nu am aplicat această convenţiune. Nu am aplicat-o. Nu numai atât: se ţinea aici conferinţa aşa-numitei „Mica Înţelegere". Nu îmi place deloc: nici „Înţelegere", nici „Mică". Ori nu suntem mici şi de ce să spunem că suntem, ori suntem mici şi nu este nevoie s-o spunem. Dar, în sfârşit, era una din conferinţele obişnuite ale celor trei aliaţi, care apără hotarele. Germania s-a grăbit – din ce motive şi prin vinovăţia cui, care nu era în guvernul român, care era aiurea, nu este locul să spun – nu ştiu – căutau să dea impresiunea că în adevăr se urmăreşte o altă politică externă în România. Şi atunci, aş califica actul acesta de aproape brutal – evident este – şi l-am făcut tocmai pentru a înlătura aceste bănuieli, ei nu şi-au putut continua drumul la Bucureşti, au fost opriţi acolo. S-au supărat, s-au întors la Berlin. De acolo, de la Berlin, s-au început din nou negocieri şi, când a fost să se ajungă la parafarea acestei înţelegeri, de natură pur comercială, căci nu putea fi legătură politică, cu un stat care avea tot interesul să desfiinţeze tratatele, care este dator faţă de el însuşi, de interesele sale, să lupte împotriva tratatelor pe care şi le-a meritat fără îndoială, ei bine, atunci noi am declarat că nu o facem decât cu învoirea Franţei, şi nu o facem la Berlin, o facem la Geneva. Mă întreb: dar, pentru Dumnezeu, poate fi orice guvern mai grijuliu, mai îngrijit de păstrarea nu numai a fondului, dar şi a tuturor aparenţelor unei politici legate de politica Franţei? Şi am avut, nu o dată, de atâtea ori prilejul să mă explic şi înaintea ministrului Franţei în România. I-am învederat că, orice i s-ar spune, în România nu poate fi decât o singură politică, o politică, este adevărat, care nu se face în genunchi, care se face stând drept, dar România stând drept face şi va face, sunt sigur, sub orice guvern, aceeaşi politică.

Am comunicat-o cu mai mult simţ, pentru istoria Franţei, pe care o cunosc, pentru rolul Franţei, care se învaţă, în biblioteca lui, de profesorul de istorie universală de la universitate, am făcut-o cu acea căldură care vine din legăturile mele cu întreaga generaţie a mea de intelectuali francezi, am făcut-o cu acel sentiment pe care-l are omul care a stat ani de zile în mijlocul lor şi le-a simţit sufletul, altfel decât cum sufletul unei

---

[265] 18 aprilie 1931–31 mai 1932.

naţiuni se poate înţelege din note diplomatice sau din articole de gazetă. Şi m-am dus în Franţa, în noiembrie, chemat pentru ceea ce nu ştiu acei oameni de la noi, care consideră că e un lucru care se poate căpăta printr-un fel de petiţie, adică să spun: eu, profesor din Bucureşti, am dorinţa să fiu doctor de onoare al Sorbonei şi vă rog foarte mult să-mi acordaţi, cu sprijinul guvernului român, pe care se întâmplă că îl prezidez, acest titlu. Trebuie să fie cineva ultimul dintre analfabeţi, ca să nu înţeleagă cu câtă greutate se capătă o astfel de distincţiune, pentru care se luptă oameni din toate ţările, care au de multe ori merite mai mari decât ale mele. Când m-am dus acolo, am vorbit cu reprezentanţii opiniei publice franceze şi, evident, a fost altfel când s-au găsit puşi nu înaintea palavrelor condamnaţilor tribunalului italian sau altor agenţi, anume plătiţi pentru a discredita un guvern, ştiind că în felul acesta se face un rău ţării.

Am avut înaintea mea întreaga presă franceză, de două ori reprezentată prin ziariştii cei mai în vază, cei mai respectaţi. Am răspuns la toate întrebările lor. Am avut pentru întâia oară cinstea, eu, care în viaţa mea n-am cultivat prietenii care să-mi raporte, nici în România, nici în afară, am avut onoarea, şi aveam şi datoria, să cunosc pe Briand[266], pe d. Laval[267], pe d. Tardieu[268], pe conducătorii politicii franceze. I-am întrebat, cu toată sinceritatea, dacă au vreo îndoială în ceea ce priveşte politica pe care o servesc şi niciunul dintr-înşii nu m-a lăsat să înţeleg, printr-un gest, că politica României din acel moment ar fi o politică de natură să dăuneze interesele marilor noştri Aliaţi.

În această situaţiune eram în ceea ce priveşte Franţa atunci când chestiunea raporturilor cu Sovietele a fost pusă – şi n-a fost pusă de noi, ci de Aliaţii noştri: a fost pusă de Franţa şi de Polonia. De Franţa şi de Polonia a fost pusă această chestiune.

Eu, în situaţiunea în care mă găsesc, n-am nevoie să mă ascund şi să nu spun anumite lucruri, care trebuie spuse cu francheţă, cu sinceritate şi cu curaj. Şi, eu asigur pe orişicine că între cine apără interesele ţării sale, cu toată hotărârea şi cu orice risc, şi între cine, pentru a-şi menaja o situaţiune personală, lasă de-o parte unele lucruri, oamenii politici din străinătate preţuiesc mai mult pe cel dintâi, decât pe cel de al doilea. Când, cu câţiva ani înainte de a primi această grea şi dureroasă sarcină, am văzut pe un om politic francez care mi-a spus – cu privire la doi oameni de stat români, dintre care unul era Ion Brătianu, pe celălalt nu găsesc de cuviinţă să-l numesc – mi-a spus următorul lucru: „Vezi d-ta,

---

266 Aristide Briand. Om politic francez.
267 Pierre Laval. Om politic francez.
268 André Tardieu. Om politic francez.

cutare era mai totdeauna de o părere cu noi, ne dădea în glas; foarte adeseori însă, Ion Brătianu a fost contra părerilor ce le exprimam; însă noi ştiam de ce el nu era totdeauna de aceeaşi părere cu noi: fiindcă datoria lui faţă de ţara şi naţiunea lui îi impunea să fie întâi alături de interesele ţării şi ale neamului său. Şi noi, francezii, ştim să preţuim mai mult felul întâi de oameni, decât cel de-al doilea".

Eu în viaţa mea nu am măgulit pe nimeni, în viaţa mea nu m-am coborât să câştig avantaje pentru mine, prin tot felul de meşteşuguri, de artificii, de învârteli. Şi eu spun lucrurile care sunt, le spun până acolo unde interesele României astăzi ar putea să fie primejduite.

Am învăţat în istoria atâtor popoare, care de atâtea ori au trecut înaintea ochilor mei, din spectacolul multor diplomaţii, adesea mai dibace şi mai geniale decât diplomaţia pe care o puteam da noi, am învăţat şi că adevărul trebuie spus – un diplomat italian de la noi zicea: să-l spunem pentru că, dacă minţim astăzi, peste două zile se ştie adevărul, aşa încât nici nu face să minţim – şi am învăţat şi altceva: am învăţat unde încetează istoria şi începe lucrul de valoare actuală. Şi acolo, eu, după o veche deprindere şi după tot ceea ce am învăţat într-o lungă viaţă, mă opresc.

Să intrăm în materie. Aci, nu voi lua lucrurile zi de zi, fiindcă negociaţiunile acestea reveneau din când în când. Am, la intervale foarte scurte, fiecare moment din aceste negociaţii. D-voastră veţi aprecia, după cum veţi aprecia şi când voi veni la partea a doua şi când îmi voi permite să mă ocup de activitatea politică a dlui ministru de Externe. Este un drept al meu şi eu ştiu să observ acea formă care se cuvine în discuţiunea dintre oamenii care sunt, oarecum, din acelaşi mediu.

Încep. Până la începutul lui ianuarie 1932, nu mi s-a vorbit deloc de o dorinţă ca noi să negociem cu Sovietele. Deloc. Se va spune: „Bine, nu s-a vorbit fiindcă nu a fost ocaziunea". Ba da, am avut ocaziunea, şi anume am aflat într-un moment că era vorba să meargă la Moscova d. de Monzie[269]. Nu era adevărat. N-am întrebat şi n-aveam nevoie să mi se răspundă că nu era adevărat. Aceasta era prin luna mai 1931. Atunci am auzit despre acest lucru, dar nu m-am interesat.

Pe urmă, am avut aici, în România, ca oaspete foarte iubit şi foarte dorit, de sănătatea căruia ne-am îngrijit aşa cum se cuvine să se îngrijească cineva de sănătatea unui creator de ţară, unui ctitor de patrie, d. Piłsudski.[270] Nu se poate zice mai mult despre D-Sa decât aceasta: că el

---

[269] Anatole de Monzie. Om politic francez. Deputat (1909–1919; 1929–1940). Senator (1920–1929). De mai multe ori ministru.
[270] Józef Piłsudski. Om politic şi de stat polonez.

şi-a făcut ţara din nou. Este cea mai mare glorie pe care o poate avea un om. Şi o apără cu un eroism simplu, care învederează pe omul de adevărată genialitate politică.

A fost d. Piłsudski la noi. L-am văzut la 13 octombrie, dar nu mi-a spus absolut nimic despre această intenţiune.

Când m-am dus la Paris, în noiembrie, am stat foarte puţin, dar am avut vreme să văd mulţi oameni politici. Am stat puţin, căci am lăsat aci un angajament, să nu se petreacă nimic, deşi, când m-am întors, am găsit ideea conversiunii; prin urmare, nu-mi luasem toate măsurile. (*Ilaritate*). Am stat puţin la Paris pentru ca nimic să nu se poată petrece în lipsa mea şi, cu toate acestea, am văzut acolo, între alţii, pe d. Briand, foarte important om politic şi tatăl negocierilor, se poate zice, pentru statutul viitor al Europei, înfrăţirea dintre naţiuni, noua filantropie, acestea se datoresc în prima linie dlui Briand. Daţi-mi voie să-i spun domnul, este un obicei francez ca după moartea cuiva să i se zică, un timp, tot domnul, căci se pare că, cu această expresiune, îl mai reţine între cei vii.

La 5 ianuarie, d. Ghika, ministrul de Externe, mi-a anunţat dorinţa pe care o are Franţa şi Polonia, de a se începe noi negociaţiuni cu Sovietele.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Ce dată? De 5 ianuarie?

Dl profesor N. Iorga: Eu am fost încunoştinţat la 5 ianuarie. Nu cunosc data notei. Mie îmi ajungea faptul că se prezenta această dorinţă.

Mă rog, aci, la noi, foarte multă vreme o parte din presă şi oameni politici s-au complăcut să trateze aşa uşor pe dl Dimitrie Ghika: că dl Dimitrie Ghika ar fi fost nedibaci, uşor, un om pe care cine ştie unde l-aş fi găsit şi l-aş fi pus unde se cer alte calităţi. Daţi-mi voie, pentru cine nu cunoaşte pe dl Ghika, sunt dator cu aceste lămuriri. Şi o lămurire iniţială: eu am primit Ministerul[271] aşa cum i s-a propus dlui Hitler la Berlin, acum câteva zile. (*Ilaritate*). L-am primit în anumite condiţiuni.

Eu înţeleg că d-voastră sunteţi oameni spirituali, dar nu văd precis ce vă face să râdeţi, fiindcă vă asigur că, dacă aţi fi fost în situaţiunea mea, şi d-voastră aţi fi primit, în interesul ţării, această însărcinare. A nu refuza pentru condiţiuni, care te jignesc pe d-ta personal, dar în care poţi servi ţara, este o datorie, cu atât mai mult cu cât cineva este pus într-o situaţiune mai grea în îndeplinirea datoriei sale faţă de ţară. Veţi vedea imediat, şi mulţi care au râs vor vedea în ce condiţiuni am luat sarcina

[271] Ministerul = Guvernul, Cabinetul.

ţării. A râde este un gest obişnuit la noi în ţară; suntem un popor care râde foarte uşor; dar nu era nimic îndreptăţit în cazul de faţă.

Eu l-am luat pe dl Ghika împreună cu cea mai mare parte din miniştrii care trebuiau să fie ai dlui Titulescu; în Ministerul Titulescu, D-Sa trebuia să fie ministru de Externe. Dar de ce l-am primit pe dl Ghika? L-am primit pentru că eu am o foarte mare stimă pentru omul patriot, de rasă mare, de creştere anume pentru a îndeplini asemenea funcţiuni.

El este nepotul dlui Grigore Vodă Ghika[272] şi fiu al lui Ioan Ghika, a căruia amintire este legată de luptele noastre pentru Basarabia, împotriva ruşilor, la 1878. Generalul Prinţ Ioan Ghika a arătat atunci ca boier de neam altceva decât poate da cine ştie cine pus în astfel de situaţii. Şi eu mai ştiu un lucru: că dlui Ghika i s-a încredinţat negocierile dinaintea războiului balcanic şi că aceste negociaţiuni au continuat mai bine de un an de zile, spre mulţumirea tuturor. Mai ştiu un lucru, că, atunci când a fost să căpătăm protocolul pentru Silistra. Indiferent acum că acela a fost ridicol, căci ni se dădea jumătate din Silistra, dar aceasta este o greşeală a răposatului Maiorescu[273]; ferească Dumnezeu, când îi intră unui profesor care este şi filosof şi are o anumită vârstă, o idee, nu se mai desparte de dânsa. (*Mare ilaritate*). Era vorba să fie două Silistre, o Silistră bulgărească şi o Silistră românească, şi s-o plătim cu podul de peste Dunăre etc. – în momentul acela a fost trimis la Petersburg dl Ghika.

Eu am rapoartele austriece şi în aceste rapoarte – de partea cealaltă era Daneff[274] – se relevează superioritatea strivitoare pe care o avea reprezentantul român faţă de acel al Bulgariei. În tot timpul cât am lucrat cu d. Ghika, nu râdeţi dle ministru al Afacerilor Străine, *rira bien qui rira le dernier*[275], şi, în orice caz, eu când am râs în viaţa mea, am râs aşa fel, încât să nu trebuiască să plâng a doua zi. Eu vă urez să nu ajungeţi momentul când, cunoscând majoritatea şi majoritatea cunoscându-vă pe d-voastră, să nu râd eu pe această bancă. Am puţintel darul profeţiei şi n-am văzut niciodată un intrus întovărăşit până la sfârşit de aplauzele acelora cărora li s-a impus.

Şi, după aceasta, continuu. Dl Ghika a fost, prin urmare, un om în care eu îmi puteam pune toată încrederea şi care niciodată în cursul acestor negocieri nu şi-a permis un lucru care nu este îngăduit nimănui: să lucrezi în afară de colegii d-tale sau, dacă eşti funcţionar, să lucrezi fără

---

[272] Grigore Alexandru Ghica. Domn al Ţării Româneşti (1849–1853; 1854–1856).
[273] Titu Maiorescu.
[274] Simeon Danev. Om politic şi de stat bulgar. Ministru de Externe (1901–1903; 1913).
[275] Râde mai bine cine râde la urmă (fr.).

ştiinţa şi fără mandatul guvernului care te menţine la un anumit post. Şi, dacă guvernul şi politica lui nu-ţi convin, părăseşte acest post, dar în nici într-un caz nu poţi să păstrezi postul şi să faci politica d-tale, pe care guvernul d-tale nu o ştie.

Eu pot dovedi că s-a făcut alături de politica guvernului şi o altă politică. Pot dovedi aceasta cu rapoartele diplomatice pe care le am aci.

Şi acum, când am trecut de faza râsului şi am ieşit, din cauza acestui râs, din atitudinea amabilă pe care mi-am impus-o la începutul acestei comunicări, să mergem mai departe.

Am aflat, prin urmare, că se doreşte ca noi să reluăm discuţiunile cu Sovietele. Cu Sovietele noi avem – o ştie toată lumea şi a spus-o la Cameră dl ministru de Externe –, noi avem Pactul Kellogg[276] pe care l-a iscălit dl Davila[277]. Dacă d-voastră doriţi să ştiţi care era atitudinea Sovietelor în momentul când dl Davila şi-a pus iscălitura[278], nu ştiu dacă dl Davila este încă în Bucureşti, dar nu aveţi decât să-i scrieţi şi veţi vedea din ceea ce vă va spune dl Davila în ce atmosferă şi-a pus iscălitura: într-o atmosferă care nu făgăduia nimic pentru garantarea intereselor României, pentru garantarea păcii pe care o propunem oricui, dar de care nu ne rugăm la nimeni şi pentru menţinerea dreptului nostru asupra Basarabiei, pe care, cum o spune toată lumea, şi eu spun între acei care apasă mai mult, noi o apărăm până la ultima picătură de sânge şi aceasta este hotărârea întregului popor. (*Aplauze*).

Dlor, când ni s-a spus că doresc aliaţii noştri astfel de negocieri – şi aceasta trebuia să vă spun –, mie mi-a venit în minte un lucru: eu am cunoscut în mici amănunte, mulţi ani de zile am cercetat atitudinea revoluţionarilor francezi de la 1793, care îşi omorâseră o întreagă clasă dominatoare faţă de statele nerevoluţionare. Acei de la 1793 iscăleau orice şi, a doua zi după ce iscăleau, îşi băteau joc de ceea ce au iscălit. Sunt momente în istorie, şi la 1793, şi la 1929, şi la 1932, când nu mai există o singură lume politică, ci există două lumi politice, dintre care una tolerează pe cealaltă, fiindcă nu are ce-i face, dar nu pierde un singur moment intenţiunea de a o distruge. Adică, este între d-voastră cineva aşa de încrezător – nu vreau să zic naiv –, care să-şi închipuie că vreodată un stat de un caracter aşa de internaţional cum este Uniunea Sovietelor, îşi va

---

[276] 27 august 1928.

[277] Carol (Citta) Davila. Om politic şi diplomat român. Trimis extrordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Varşovia (1 iulie 1927–15 iulie 1929) şi la Washington (15 iulie 1929–31 ianuarie 1938).

[278] România aderă la Tratatul multilateral pentru renunţarea la război ca instrument de politică naţională la 4 septembrie 1928.

interzice să treacă de o anumită graniţă şi că interdicţiunea cea mai serioasă este în ceea ce priveşte graniţa noastră basarabeană? Sau crede cineva că ruşii-sovietici sunt în fundul sufletului lor mai puţin naţionalişti decât ruşii de la 1812 sau ruşii de la 1877, pe care i-am cunoscut noi în timpul războiului şi i-a cunoscut toată lumea? Aceasta a fost în părerea mea – dar, fireşte, nu m-am dus să le-o spun – şi, dacă aş fi în situaţia cuiva care ar putea să se găsească înaintea nevoii de a da un răspuns, poate nu aş vorbi cum vorbesc astăzi, dar în situaţiunea în care sunt eu astăzi pot să spun foarte lămurit că mi-am dat toată silinţa să cred în sinceritatea dorinţei Sovietelor, transmisă prin mediaţiuni, de a avea pace veşnică cu noi şi de a nu atinge chestiunea Basarabiei, dar nu am putut să ajung la o astfel de credinţă. Totuşi, atunci când Aliaţii noştri doresc un lucru, când ştiam pentru ce fiecare din Aliaţii noştri doresc acest lucru, ştiam că era în discuţie dezarmarea, ştiam că era o intrigă de la Berlin, pe care anumite negociaţiuni cu Moscova o puteau împiedica, ştiam că erau şi chestiuni economice şi financiare, ştiam dorinţa firească a Poloniei, pe care a avut-o din întâiul moment, de a juca un mare rol conducător în Răsăritul acesta al Europei: provinciile baltice mici, provinciile baltice slabe, conduse de Polonia, cu asentimentul României, ar fi format una din acele mari unităţi politice, la care Polonia, gândindu-se la tot ceea ce a fost odinioară – şi a fost o margine, o „marche“, a civilizaţiei apusene şi catolice – avea tot dreptul să ţintească. Şi atunci când, fără a crede că s-a petrecut o miraculoasă schimbare interioară la sovietici, că oamenii şi-au transformat sufletul în altul, când am socotit – şi nu numai eu, ci şi ministrul de Externe şi toţi colegii mei, căci nu-mi este permis să amestec în discuţiune decât ministerul –, când am crezut că o astfel de ofertă nu poate să fie refuzată, atunci iată la ce formă am ajuns noi.

Când Sovietele au făcut o declaraţie care, este bine s-o ştiţi, Polonia a vrut să încheiem un act care să meargă mai departe decât asigurările dinainte. Aceste asigurări existau în Pactul Kellogg, care este pentru mine o formă făcută pentru a înşela o lume burgheză, menită să dispară strivită sub călcâiul soldatului sovietic, acesta este adevărul. Şi atunci am propus să se prezinte şi din partea noastră forma polonă.

Forma polonă a fost refuzată de către Soviete. Sovietele nu consimt să negocieze cu acelaşi text şi cu unii şi cu alţii. Atunci a trebuit să dăm noi un text. Ce era să punem în textul acesta? Că cerem recunoaşterea Basarabiei? Ştiam foarte bine că nu o puteam face, ştiam cine sunt acei oameni, ştiam care este opinia publică din jurul lor, ştiam ce nu vor să dea şi ştiam ce nu pot să dea, şi am ţinut seama şi de ce nu vor să dea şi de ce nu pot să dea. Atunci am căutat, simplu, în

„Dicţionarul de conversaţie“. Aceasta putea să servească drept mijloc de înţelegere şi cu Sovietele şi cu mentalităţile cele mai puţin dezvoltate. Fiindcă nouă ni s-a trimis la Riga – veţi vedea de ce la Riga – nu un om de întâia mână, ci ni s-a trimis d. Stenimacov[279]. Dl Stenimacov este un bulgar relativ tânăr, unul din refugiaţii bulgari din Rusia, a cărei origine se poate ghici uşor după numele său: este din Stenimaca, o localitate foarte interesantă sub raportul istoric, de pe lângă Filipopol, în Peninsula Balcanică. Şi atunci, ca să poată înţelege, la rigoare, şi d. Stenimacov, am luat „Dicţionarul de conversaţie“, singurul mijloc de a ne înţelege cu astfel de persoane şi înăuntru am căutat definiţia unei ţări şi am găsit această definiţie, care merge dintr-un dicţionar de conversaţi în alt dicţionar de conversaţiune: „teritoriul asupra căruia se întinde suveranitatea unui stat“. Aceasta înseamnă o ţară.

Aceasta este forma pe care am prezentat-o. N-am stârnit noi chestiunea basarabeană. Nu că am fi vrut să cedăm ceva, să ascundem dreptul nostru, o spunem în fiecare zi, dar nu ştie toată lumea cum suntem, din generaţie în generaţie: oameni legaţi de pământul acesta. Am pierdut, în timpul războiului atât de mult fiindcă nu ne-am hotărât să evacuăm o parte din teritoriul nostru, cum ne recomandau generalii aliaţi. Este între sufletul nostru şi fiecare brazdă din pământul acesta o legătură sfântă, fanatică, pe care deseori străinii nu o pot înţelege. Nu era să dăm explicaţii despre ce este la spatele acestei formule. Dar datoria noastră era, când intram într-o negociaţie, să nu începem negociaţia pentru ca în momentul următor să o rupem pentru formule în care am prezentat noi chestiunea. Am adaos că în instrucţiunile date dlui Sturdza[280] de la Riga, un excelent diplomat, un om încă tânăr, dar care are toate însuşirile pentru a îndeplini un astfel de rol, am adaos în această instrucţiune să păstreze toate rezervele şi să facă a se înţelege că nu de la noi pleacă iniţiativa. Nu să le-o spună, dar prin atitudinea lui să se vadă că iniţiativa nu pleacă de la noi.

Ce s-a întâmplat acolo, la Riga?

D. Stenimacov a opus propunerii noastre o declaraţiune foarte dârză, în care vorbea de Basarabia. Ce puteam noi face faţă de o astfel de declaraţiune intempestivă şi nescuzabilă, fiindcă noi nu atinsesem această chestiune? Am fost întrebaţi dacă trebuie restituită hârtia. Am spus: „Nu trebuie restituită; trebuie pusă la dosar, ca o curiozitate“. În orişice caz,

---

[279] Boris Spiridonovici Stomoniakov. Diplomat sovietic. Membru al Colegiului Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe (1926–1934).

[280] Mihail R. Sturdza. Om politic şi diplomat român. Trimis extrordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Riga (1 iunie 1932–15 septembrie 1935).

noi am avut de propus un lucru; acesta este lucrul pe care l-am propus noi. Cine are să propuie altceva, să poftească. Nu cred că între d-voastră să se găsească cineva care să creadă că, odată ce s-a admis acest punct de vedere, noi ne puteam despărţi de Aliaţi în acţiunea noastră. Nimeni n-ar fi întrebuinţat cu mai multă prudenţă o formulă în care să se cuprindă mai multă rezervă necesară şi o atitudine care, fără a tăia negocierile, să nu pericliteze întru nimic dreptul nostru desăvârşit şi sfânt.

Cercetez mai departe. Aceasta era la 5 ianuarie. La 13 ianuarie am primit ştirea de la Riga – şi omisesem un lucru, pe care nu l-am explicat: de ce la Riga? Sovietele propuseseră Moscova; noi propuseserăm Varşovia. Sovietele n-au admis Varşovia şi am ajuns la Riga. Dacă nu primeam Riga, ajungeam la Arhanghelsk, dar, în orişice caz, noi nu mergeam la Moscova. La 13 ianuarie am primit de la Riga răspunsul. Dar se pare că reprezentantul Sovietelor a întrebat chiar oral: „De ce ne menţinem în Basarabia?“ Şi atunci d. Sturdza spunea: „Într-o astfel de situaţiune, vom face posibilul şi imposibilul“, iar noi i-am spus să nu facă un pas mai departe. Noi, ce am avut de spus, am spus şi nu ţineam din punctul nostru de vedere, pentru interesele noastre şi pentru plăcerea noastră, nu ţineam numaidecât la aceasta.

Până acum, sper că suntem înţeleşi cu toţii.

La 18 noiembrie s-a ţinut un Consiliu de Miniştri. În acest Consiliu de Miniştri…

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: La 18 noiembrie?

Dl profesor N. Iorga: Nu vă place data?

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Mi se pare ciudată, fiindcă spuneaţi că nu ştiţi nimic până la 5 ianuarie. Aţi spus 18 noiembrie.

Dl profesor N. Iorga: Nu, la 18 ianuarie. Am spus 18 noiembrie?

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Ne-am înţeles acum. Data este de 18 ianuarie. Acum suntem de acord.

Dl profesor N. Iorga: Dacă am fi aşa până la sfârşit. Aşteptaţi, vă rog, aşteptaţi.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Aşteptaţi şi d-voastră.

Dl profesor N. Iorga: *Il y a de quoi*[281].

Prin urmare, s-a ţinut un Consiliu de Miniştri şi am arătat atunci refuzul Sovietelor. Dar în acelaşi timp am arătat la 18 ianuarie că d.

[281] Avem şi de ce (fr.).

Zaleski[282], ministrul de Externe al Poloniei, ne asigura că Polonia nu va iscăli fără noi – aceasta la 18 ianuarie – şi că îşi închipuie că un nou efort va face pe sovietici să cedeze.

Acum, aici trebuie să vă dau o explicaţiune. Voi întrerupe prezentarea mea istorică pentru a vă arăta o situaţiune de care eu nu m-am putut despărţi până la sfârşit.

Se întâmplă în unele ţări, cum este Franţa, că guvernele se schimbă. După un guvern de dreapta, cum a fost guvernul Tardieu, vine un guvern de stânga. Eu cunosc de foarte multă vreme pe d. Herriot[283] şi ştiu ce păreri are D-Sa în ceea ce priveşte Rusia. Nu comit o indiscreţie când spun că acum câţiva ani credea chiar că Rusia îşi va plăti datoriile. La un banchet, pe care mi-a făcut onoarea să mi-l dea la Lyon, m-a asigurat că nu va trece multă vreme şi Rusia Sovietică va plăti datoriile Rusiei celei vechi. Să aşteptăm să plătească!

Când se schimbă un guvern de dreapta cu unul de stânga, natural că şi atitudinea – nu zic că este foarte bine, dar este natural – şi atitudinea faţă de marile probleme ale diplomaţiei se schimbă.

Sunt însă ţări care nu au, propriu vorbind, un regim parlamentar. Şi în ţările acestea, atunci când vrei să cunoşti politica pe care o urmează, te adresezi, mă rog, la cine? La ministrul de Externe. Dar se poate întâmpla ca o ţară să aibă două politici. Se poate întâmpla să ştiu şi eu, fiind în fruntea guvernului, că sunt două politici. Dar cum vreţi d-voastră să lucrez cu cine nu reprezintă oficial politica ţării sale? Prin urmare, eu nu aveam să caut care este soliditatea politică a dlui Zaleski într-un anume moment, ci eu ştiam că d. Zaleski este ministru de Externe al Poloniei, bun şi sigur prieten al nostru şi, prin urmare, atâta vreme cât eu mergeam de acord cu d. Zaleski, eu mergeam de acord cu statul polon, precum statul francez la fiecare pas a declarat, prin acei care aveau calitatea de a vorbi, că linia noastră de conduită nu se deosebeşte de linia de conduită a guvernului de atunci, a guvernului Tardieu.

La 18 ianuarie, în aceeaşi zi, d. Filaliti[284], adânc cunoscător al tuturor chestiunilor care privesc politica externă, factor permanent acolo şi de a cărui legătură cu mine nu am decât să mă felicit, mi-a cerut o

---

[282] August Zaleski. Diplomat, om politic şi de stat polonez. În mai multe rânduri ministru de Externe în perioada 1926–1941.

[283] Édouard Herriot. Om politic francez.

[284] Gheorghe Filaliti. Diplomat român. Prin Înalt Decret, la 15 noiembrie 1928, a fost numit membru al Consiliului Superior Diplomatic al României. La 15 noiembrie 1929, prin hotărâre ministerială, a fost numit secretar general al Ministerului Afacerilor Străine.

hotărâre faţă cu anumite insistenţe care veneau din Polonia. Şi eu am răspuns aşa – d. Ghika nu era acolo –: „Iniţiativa viitoarei propuneri nu poate veni decât de la Soviete. Noi am avut o propunere; propunerea nu a fost acceptată, aşteptăm“.

Mai departe: „Noi menţinem punctul nostru de vedere în chestiunea tratărilor, dar dacă nu se poate ajunge la nimic, declarăm că ne ţinem la pactul din 1929“.

Aceasta este politica greşită a guvernului de tehnicieni. Şi am comunicat această părere, pe care o iau din notele mele, Consiliului de Miniştri, care nu a avut nimic de obiectat. Consiliului de Miniştri, căci eu mă opresc la această margine a Consiliului de Miniştri: restul nu am nicio cădere să spun şi nu mi-ar fi îngăduit.

La 19 ianuarie am primit ştiri şi din Franţa. Şeful guvernului francez avea aceeaşi neîncredere faţă de iniţiativa sovietică, ca şi mine, şi de la Varşovia aflam că însuşi permanentul factor hotărâtor în politica Poloniei, d. Piłsudski, cu toate amintirile sale din tinereţe, cu toată fosta sa activitate socialistă, cu toată tovărăşia cu factorii importanţi din viaţa Sovietelor, nu numai că nu ne forţează, dar este indignat de felul cum Sovietele au primit de la început o iniţiativă aşa de naturală, în termeni aşa de ponderaţi, din partea noastră.

Până acum, prin urmare, guvernul tehnicienilor ne-are nicio greşeală.

La 28 ianuarie, reprezentantul Poloniei la Bucureşti[285], care ne-a părăsit deunăzi, un om care ne-a arătat foarte multă vreme o deosebită prietenie, pentru care îi suntem recunoscători, şi dorim ca sub oblăduirea colonelului Beck să continue o carieră aşa de repede cum este aceea pe care a făcut-o până acum d. Szembek – D-Sa ne-a asigurat că Polonia nu va semna pactul, dar în acelaşi timp ne-a observat că acest pact ar fi un pas înainte şi, mai ales, ar fi util pentru opinia publică din Occident, pentru chestiuni politice şi financiare.

Liber oricine să atribuie acelui for european, care a adus foarte mari servicii păcii, să-i atribuie un rol mai mare decât rolul adevărat pe care l-a avut şi-l poate avea. Dar eu nu pot să fac politică pentru a impresiona opinia publică de oriunde. Când apăr interesele ţării mele, doresc să am şi opinia publică de oriunde; dar, când opinia de aiurea este în conflict cu interesele ţării mele, nu-mi pasă de opinia publică de oriunde şi servesc interesele ţării mele, şi nici pentru interesele economice

[285] Jan Włodzimierz Szembek. Deputat, om politic şi de stat polonez. Trimis extrordinar şi ministru plenipotenţiar al Poloniei la Bucureşti (1927–1932).

şi financiare ale altora eu nu înţeleg să scad din drepturile noastre şi din marginile fireşti, depline, ale politicii noastre.

Se cerea un răspuns. Atunci eu mi-am exprimat o părere de caracter cu totul personal, care se zice că se găseşte în arhivele Ministerului de Externe. Însă eu am spus dlui Szembek că orice părere cu privire la ce va fi să fie dacă Sovietele, Franţa, Polonia, ar reveni, nu angajează pe nimeni. Este numai o opiniune pe care am prezentat-o pentru a arăta că noi nu suntem intransigenţi, indiferent de împrejurări.

Era vorba de mai multe formule: dacă s-ar întâmpla aşa, dacă s-ar întâmpla altfel; dar în niciun caz noi nu vom fi aceia care vom face propunerea.

După aceasta s-a întâmplat că Polonia s-a grăbit şi a parafat. Şi am fost întrebat, în Cameră, de dl deputat Leca, ce părere am eu în ceea ce priveşte această grabă a Poloniei. Răspunsul se găseşte în „Monitorul Oficial“; nici în acest răspuns eu nu ieşeam dincolo de linia mea de conduită.

Pentru a vedea cât de puţin mă depărtasem de această linie, să-mi daţi voie – eu nu fac discuţiunea aceasta lungă, o fac împrejurările –, să-mi daţi voie să vă comunic ce s-a transmis opiniei publice cu privire la negocierile noastre. La data de 26 ianuarie, s-a dat Agenţiei „Havas“ din partea Legaţiunii din Riga – eu n-am autorizat pe nimeni să facă declaraţiuni la Riga –, dar să-mi daţi voie să vă spun că declaraţia de la Riga reprezenta politica pe care o reprezentam noi şi pe care nu o ascundem opiniei publice:

„Guvernul român a fost obligat să constate chiar de la primele linii ale proiectului sovietic că guvernul moscovit nu vedea în un pact de neagresiune cu România decât ocaziunea de a micşora valoarea angajamentelor anterioare existente deja între cele două ţări, ca Pactul Kellogg şi Protocolul Litvinov.

Guvernul român a cerut în zadar până în prezent guvernului din Moscova de a acorda proiectul sovietic cu făgăduielile formale asupra cărora România consimţise a începe negocierile şi cu caracteristicile esenţiale ale unui pact de neagresiune.

În aceste împrejurări şi până la o schimbare de atitudine a guvernului sovietic, România preferă să se menţie în situaţiunea de drept creată prin Pactul de la Paris şi Protocolul Litvinov.“

– Fiind ora 18, Senatul, consultat, aprobă prelungirea şedinţei.

Dl profesor N. Iorga: În momentul în care ne-am convins că nu vine nimic din partea Sovietelor, că nu vine nimic din partea Franţei, că nu vine nimic din partea Poloniei, cum Geneva este un loc unde se

întâlneşte multă lume şi cum acolo erau să se găsească reprezentanţii Sovietelor, în februarie, am dat ministrului nostru de Externe, ceea ce era firesc, dlui Ghika, dreptul nu de a negocia, ci de a avea un schimb de vederi cu dl Litvinov. Prin urmare, din acel moment, din februarie, noi neprimind nimic oficial, doream să ştim care este cauza pentru care n-am primit nimic oficial.

Tot în februarie, la 12 februarie, dl Szembek a revenit. De data aceasta primise o telegramă a dlui Beck[286] – adaug că eu foarte multă vreme nu ştiam exact care este rolul dlui Beck: diplomat nu era, ministru al Afacerilor Străine nu era, era director politic în Ministerul de Externe.

Evident, nu era posibil să ne putem îndrepta în aceeaşi direcţie, dl Szembek a intervenit, în urma acelei telegrame pe care o primise, pentru a ne invita să tratăm cu Sovietele, căci astfel Estonia încheie, Letonia grăbită de influenţa rusească rupe frontul şi deci cere răspuns. De ce natură a fost rostul acestui răspuns, prevedeţi şi cât de puţin s-a deosebit de ceea ce spusesem eu până atunci.

În acest moment – va să zică suntem la 12 februarie – actualul ministru de Externe a apărut la Bucureşti. Vom vedea în ce condiţiuni, fără ca eu să fi ştiut nimic. Dl ministru de Externe actual luase chiar bilet pentru Londra, pe urmă însă a schimbat destinaţiunea, a venit la Bucureşti, am avut şi o întrevedere şi tocmai despre această întrevedere voi vorbi acum.

Eu însemnez lucrurile pe care le-am auzit, aşa că în această privinţă nu poate să fie nicio îndoială şi nu se poate ridica nicio contradicţie.

A venit de sine stătător, autonom, fără legături cu Ministerul de Externe, cu Preşedinţia Consiliului şi nu ştiu dacă şi acum autonomia aceasta continuă, chiar dacă nu este mărturisită. Şi s-a dus de-a dreptul la Suveran. S-a vorbit de o demisie. Nu mi s-a dat.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Am dat-o dlui Ghika, înainte de a veni, şi în scris am dat-o Celui Căruia I se dă demisia.

Dl profesor N. Iorga: Vă rog nu strigaţi. Am urechi delicate şi aud. (*Zgomot, întreruperi*).

Nu striga! Strigă şi ţipă la servitorii d-tale, nu la un senator. (*Zgomot, întreruperi*).

Dlor senatori, d-voastră admiteţi ca un ministru să strige la un senator? (*Zgomot*).

---

[286] Józef Beck. Om politic şi de stat polonez. Ministru de Externe (2 noiembrie 1932–17 mai 1939).

Vă felicit dacă admiteţi că un ministru are dreptul să strige unui senator, care îşi exercită dreptul său.

Dl Virgil Potârcă: Cu atât mai puţin aveaţi d-voastră, când eraţi prim-ministru pe acea bancă. (*Zgomot*).

Dl profesor N. Iorga: Sunt aci ca să expun punctul meu de vedere la care am dreptul. (*Zgomot*).

Dl Virgil Potârcă: Va veni vremea…

Dl profesor N. Iorga: Ridicaţi şedinţa şi deschideţi-o când domnii aceştia vor fi liniştiţi. (*Zgomot*).

Nu aud nimic. Nu există nicio întrerupere: Da, da, nicio întrerupere, oricât ar veni din dimensiunile d-voastră.

Dl Virgil Potârcă: Din orice dimensiune ar veni, acesta este adevărul: ne-ai terorizat când ai fost ministru. (*Zgomot*).

Dl profesor N. Iorga: Dle preşedinte, este acesta Senat ori este un club? Este un club? Nu ţipa! Să nu ţipi, aci nu eşti la alegeri, aci eşti în Senat şi nimeni nu te-a făcut tutorul ministrului de Externe…

Dl Virgil Potârcă: Dar şi d-ta erai în Senat când ne terorizai…

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Păstraţi linişte, dlor.

Dl profesor N. Iorga: Continui, dlor. Eu, când eram preşedinte, aveam un obicei la Cameră... (*Zgomot, întreruperi pe băncile majorităţii*) …de câte ori se produceau astfel de scene, cuvintele strigate de acolo, nu treceau la procesul-verbal. Sunteţi liberi să procedaţi astfel.

Continuu.

Dl Titulescu s-a prezentat la mine şi, într-o conversaţiune pe care o dorea amicală – şi mi-a părut foarte rău că a trebuit să-i refuz acest drept – căci, evident, oricare ar fi opinia pe care poate să o aibă dl ministru de Externe faţă de persoana mea şi indiferent de opinia pe care îmi permit a o avea eu faţă de dl ministru de Externe, atunci când cineva este ministru al României undeva, el trebuie să ceară, când vine în România, voia ministrului de Externe şi a preşedintelui de Consiliu şi preşedintele de Consiliu, nu ministrul de Externe, este acela care primeşte o demisie. Ea se adresează către preşedintele de Consiliu: aceasta este practica în orişice ţară. Când, într-un moment, necunoscând această practică, dl Mihalache[287] a demisionat şi demisia aceasta a dlui Mihalache nu a fost îndreptată cum trebuia, eu am fost criticat şi pe bună dreptate am fost criticat. Mă rog, în viaţa politică şi în viaţa administrativă a unei ţări sunt socoteli între valorile umane, dar sunt şi socoteli între situaţiuni şi, prin urmare, atâta vreme cât eu, preşedinte al Consiliului, cu puţinătatea mea,

---

[287] Ion Mihalache.

nu am primit din partea ministrului României la Londra şi reprezentant la Geneva o demisie, atâta vreme, oricine ar fi ministru la Londra, rezident ori ba, şi oricine ar fi reprezentant al României la Geneva, eu am dreptul să spun că această demisiune n-a existat. Fiindcă, vă rog, dacă această demisiune aş fi cunoscut-o, n-aş fi făcut greşeala de mai târziu a dlui Vaida, ci, pentru ordinea în această ţară, aş fi primit-o. Iar dacă Suveranul ar fi fost de părere că demisiunea nu trebuie primită, aş fi părăsit imediat locul pe care îl ocupam. Aceasta este în orice ţară cu rânduială. Acesta este felul în care se prezintă o demisie.

În această conversaţiune cu dl Titulescu, iată ce mi-a spus D-Sa: că politica României de până atunci faţă de Soviete este o politică greşită. D-voastră aţi văzut care era politica greşită a guvernului român faţă de Soviete. N-am ascuns nimic, n-am adaos nimic, n-am prefăcut nimic. Eu am ascultat – îşi aduce aminte încă dl ministru de Externe de îndelungata şi desăvârşita linişte cu care am ascultat expunerile D-Sale, totdeauna elocvente şi totdeauna puţintel cam lungi –, am ascultat până la sfârşit această expunere. Ce mi-a mai spus D-Sa? Mi-a spus că România, din nenorocire, n-a prevăzut – şi aceasta ar fi încă o greşeală a noastră, ca şi cum noi am fi avut cine ştie ce tezaur plin –, n-a prevăzut pentru armament o sumă care să permită discuţia cu Sovietele, cu care, fără Take Ionescu, s-ar fi înţeles încă din 1920 şi cărora la Viena negociaţiunile cu guvernul liberal le-a dat ocazia să strice prescripţia cu privire la Basarabia. Am apucat-o rău punând noi întâi chestiunea Basarabiei. Martori sunteţi dacă am pus noi întâi chestiunea Basarabiei. Putem ajunge, a adaos D-Sa, să fim pierduţi în opinia publică, fiind priviţi ca războinici.

Iar politica de la Geneva şi de opinie publică. Dar eu nu pot să fac nici politică de opinie publică, nici în rândul întâi, politică de Geneva.

Continuând, D-Sa a spus că mergând pe linia pe care am pornit noi, s-ar ajunge până la discuţia rectificărilor de frontieră şi că ar fi vrut să vină şi să explice în iulie şi în octombrie.

Cum ar fi vrut, când mie nu mi-a arătat nici cea mai mică dorinţă de a veni şi de a da guvernului românesc consultaţiuni în iulie şi octombrie? Dumnealui era unde era şi noi nu puteam să ştim totul, iar sfaturile dumnealui puteau să fie foarte preţioase. Nici într-un moment însă n-am cunoscut dorinţa călătoriei acesteia la Bucureşti şi m-am trezit cu această călătorie de caracter personal şi autonom, care, evident, a făcut ca între ministrul nostru, preşedintele de Consiliu şi ministrul de Externe să fie o situaţiune care ne făcea să nu ne mai adresăm cu aceeaşi prietenie,

cu care ne-am fi adresat la un ministru, care ar fi uitat de sine, pentru a se gândi în rândul întâi la ţara sa.

La plecare, petrecând pe dl Titulescu, i-am arătat dorinţa de a da lămuririle sale. Nu ne-a dat niciun fel de lămuriri, iar eu am isprăvit consultaţia, spunând că noi am lucrat aşa cum au fost împrejurările. Dacă este o epocă în istoria contemporană în care oamenii să lucreze după împrejurări, când într-un moment ai de-a face cu un guvern de dreapta în Franţa şi ai a face cu dl Zaleski în Polonia, apoi trece câtăva vreme şi ai a face în Franţa cu un guvern de stânga, iar în Polonia ai a face cu influenţa dlui colonel Beck. Evident, un om precaut nu face decât să observe împrejurările şi să tragă consecinţele.

Tot în februarie ni s-a prezentat şi o notă polonă, lămurită, cerându-ne să semnăm, căci altfel se strică frontul comun, şi din nou se invoca influenţa pe care ar avea-o semnarea asupra stării morale a maselor.

Vedeţi, este cu totul altă politică decât politica noastră: o politică de influenţă morală asupra maselor, o politică de câştigare a opiniei publice dintr-o ţară sau din altă ţară. Ferice de cine o poate face şi de cine se ţine numai de dânsa, dar aceasta nu este o politică. Politica noastră n-a fost şi n-a putut să fie o astfel de politică, rămânând servilă unor interese care se găsesc în afară de interesele esenţiale ale României.

La 24 februarie, stăruinţele revin pentru a iscăli pactul. Ni s-a spus că au iscălit Estonia şi Letonia. Ministrul de Externe al României primea însă în acelaşi timp înştiinţarea că la Varşovia însuşi d. Piłsudski nu ţine neapărat la încheiere, iar din Franţa primeam ştirea că dl Laval ar fi chiar contra pactului şi dl Berthelot[288] ar fi schimbat atitudinea sa faţă de propunerea care ni se făcuse.

La 2 martie, era aşa de adevărat ceea ce spunea ministrul de Externe, încât vă voi aduce un fapt care va reuşi să vă convingă pe toţi. Mareşalul Piłsudski a trecut prin România. Am fost rugat să-l întovărăşesc până la un anumit punct din călătoria sa. Am vorbit de la Bucureşti până la Feteşti – aceasta însemnează câteva ore – despre o mulţime de chestiuni. Mareşalul Piłsudski, acela care dădea direcţiunea politicii polone, nu mi-a spus însă niciun cuvânt despre necesitatea încheierii imediate a acelui pact.

Atunci, aveam sau ba dreptul a spune – când din Paris nu-mi venea nicio presiune, când dl Zaleski se exprima, aşa cum v-am arătat că

---

[288] Philippe Berthelot. Diplomat francez. A purtat negocieri cu Cicerin, comisarul poporului pentru Afaceri Externe al URSS, privind reluarea relaţiilor diplomatice franco-sovietice.

de repetite ori s-a exprimat, când însăşi factorul conducător al politicii polone nu spunea un cuvânt – cărei sugestiuni trebuia să mă supun eu în acel moment, pentru a pripi negociaţiuni din care eu nu vedeam niciun singur folos pentru ţara mea?

Dar să vedeţi că nu este numai atât. La 4 martie, am primit prin Ministerul de Externe un raport al dlui Titulescu cu privire la conversaţiunile pe care le avuse cu dl Zaleski. Şi d-nealui negocia, cum era firesc, cu ministrul de Externe polon şi nu cu Varşovia, iar dl Zaleski spunea neted că într-o conversaţiune cu Litvinov i-a declarat lămurit că vina ruperii negocierilor cu România este a Sovietelor, care ele au trezit chestiunea Basarabiei.

Mă refer acum la afirmaţiunea făcută la Cameră, că a greşit guvernul românesc şi că tehnicienii au încurcat lucrurile. Până acum aţi văzut că tehnicienii au mers foarte bine şi veţi vedea că tot aşa de bine merg tehnicienii până la sfârşit.

Mai departe, mi se spune că ar putea să pară chiar că Rusia ar fi gata să retragă nota ei în această privinţă.

Dl Titulescu însă era foarte supărat pe guvernul românesc, căci guvernul românesc nu-i comunicase anumite lucruri, pe când dl Zaleski avea necontenită legătură cu guvernul polon.

Cum vă închipuiţi d-voastră, după venirea D-Sale inopinată la Bucureşti, după refuzul D-Sale de a se sfătui cu însuşi preşedintele de Consiliu, mai putea, oricine ar fi fost la guvern, să se sprijine înainte de toate pe o colaborare sinceră pe care din nenorocire nu o găsise? Dacă e însă vorba de comunicaţiunile pe care le primea dl Zaleski de la Varşovia, apoi comunicări de acestea aş fi putut să-i trimit şi eu dlui Titulescu, în cazul când între d-nealui şi între Guvernul României ar fi existat nepotrivirile care existau între politica dlui Zaleski şi ceea ce putea să-i vină în acel moment de la Varşovia, unde de fapt nu mai era D-Sa ministru de Externe, ci altul.

De ce să ne ascundem? Acesta este adevărul. Şi nicio legătură cu o ţară nu este în funcţie de cineva care într-un anumit moment ocupă o anumită situaţie. Legătura noastră cu Polonia este determinată de un lung trecut, legătura noastră cu Polonia este legată de frăţia noastră cu poporul polon, în urmărirea aceleiaşi politici creştine în Orient, legătura noastră cu Polonia este sprijinită pe ospitalitatea şi concursul pe care l-am dat poporului polon, în zilele grele, legătura noastră cu Polonia se sprijină pe lupta noastră împreună pentru drepturile noastre şi trezirea din morţi a Republicii Polone, aşa că nu consideraţiuni de persoane, care astăzi sunt

şi mâine se duc, m-ar împiedica pe mine să rostesc ceea ce trebuie să ştie orice conştiinţă românească pentru a preţui ceea ce a fost într-adevăr!

În martie, dl Ghika se întoarce. Situaţia unui ministru de Externe care vede în fiecare moment că vine cineva, care este în definitiv subordonatul său, şi face o politică peste capul său! Situaţia este imposibilă! D. Ghika a demisionat. Demisiunea pe care am primit-o a fost a dlui Ghika şi insistenţele mele – şi poate nu numai ale mele – au împiedecat pe dl Ghika să-şi părăsească locul.

Ne apropiem acum de sfârşitul acestei părţi dintâi, pentru că de la începutul lui martie până la începutul lui mai, mai sunt vreo două luni de zile.

La 14 aprilie am văzut din nou pe mareşalul Piłsudski. Evident că nu voi spune ce mi-a spus mie mareşalul Piłsudski; dar ceea ce i-am răspuns eu mareşalului Piłsudski la ultima, la cea mai stăruitoare şi la cea mai vrednică de consideraţiune dintre stăruinţele venite din partea Poloniei, pot s-o spun. Fiindcă eu consider pe mareşalul Piłsudski ca unul din eroii europeni contemporani, ca pe un om care a pus tot ce poate da viaţa sa în serviciul patriei sale. Un astfel de om se poate înşela în politica sa, dar nu este niciun suflet omenesc simţitor, care să nu se închine înaintea unui om, care a avut de la Dumnezeu darul de a juca un astfel de rol.

Iată ce i-am răspuns. Dl Ghika, întâi, observase că orice admitere a unui litigiu între noi şi Rusia dă putinţă acesteia să uzeze de art. 1 din Pactul Kellogg, cerând arbitragiu sau plebiscit.

Dar de ce a răspuns dl Ghika, refuzând formula de care era vorba?

Iată ce i-am spus eu: Am urmat sugestiunile Franţei şi ale Poloniei. Am prezentat un text în care nu se atingea Basarabia, adoptându-se definiţia luată din „Dicţionarul de conversaţie“, că ruşii au trezit chestiunea, că eu eram în căutarea unei formule noi, dar ni s-a spus, şi de Paris şi de dl Zaleski la Geneva, că nu mai e necesar.

După aceea au intervenit excesele de la Nistru şi răspunsul pe care a trebuit să-l dau în Cameră. Desigur că eram mai puţin decât oricând în situaţiunea de a face amabilităţi pe chestiunea Basarabiei.

Acum, cu toată dorinţa de pace, nu putem relua tratativele. Ruşii nu o vor cere. Franţa, Polonia, nu ne-au dat un nou punct de plecare. Eu nu sunt diplomat. Ştiu ce înseamnă pentru Soviete un tratat; orice tratat. Dar sunt sigur că niciun guvern rus nu va renunţa la Basarabia. Şi chiar de n-am avea nimic scris, nici noi nu vom lăsa să piară Polonia, nici Polonia să pierim noi.

Este unul din d-voastră care să spună că se putea da un alt răspuns, chiar dintre dnii aceia care acum câteva momente, nedeprinşi cu rosturile din Senat, credeau că se poate înăbuşi prin strigăte glasul unui om, care a ajuns la vârsta aceasta muncind pentru această ţară, fără să-i pretindă nimic şi care nu-şi dădeau seama, când au aruncat insulte, cât de puţin pot să ajungă până la mine?

Aceasta a fost politica mea şi eu nu pot îngădui ca în Cameră, sau oriunde aiurea, să se spună că guvernul prezidat de mine a pus rău chestiunea, a condus-o rău şi că a lăsat acelora care au venit după dânsul o moştenire, din care cu greu s-au putut desface.

Ce a făcut dl Vaida, aceasta îl priveşte pe d-lui; ce formulă a întrebuinţat dl Vaida, să-l întrebaţi pe d-lui şi vă va spune în ce împrejurări a putut să fie vorba de această formulă, sub ce rezerve a fost dată şi dacă această formulă, după câteva luni de zile, mai putea să fie propusă. Eu unul, vă asigur încă o dată aci, că orice conversaţii particulare aş fi putut să am eu cu dl Szembek, care era liber să le transmită – nimic nu poate să oprească pe un diplomat să o facă – eu n-am trecut cu nimic dincolo de formula pe care dl Sturdza a comunicat-o ziarelor şi care este însăşi formula care vi se prezintă d-voastră astăzi, pentru a o aplauda, după ce, după cât îmi aduc aminte, cu câtăva vreme înainte se aplaudase formula cealaltă.

Cu aceasta am isprăvit învederarea, pentru orice conştiinţă onestă, a rolului pe care l-a avut guvernul meu şi din care n-am nimic de retras. Evenimentele nu ne-au dovedit întru nimic că am greşit.

Şi acum cred, fără să încerc nicio critică în ceea ce priveşte regimul de dincolo de Nistru, căci fiecare popor poate să se guverneze cum vrea şi poate să rabde cât poate, că, în afară de aceasta, noi nu putem admite să stăm la discuţie pe baza teritoriului acestuia, pe care cea mai mare minune a timpurilor noi şi cele mai grele sacrificii ni l-au dat şi înţelegem să ne fie dat pentru totdeauna.

Şi acum, dlor, trec la partea cealaltă.

Eu m-am întrebat: care este situaţiunea dlui ministru de Externe, în cabinetul în care a intrat, aşa cum a intrat, şi aci eu cred – partea aceasta va fi mai scurtă, mă interesează mai puţin –, eu cred că voi putea aduce unele lămuriri preţioase pentru d-voastră.

D-voastră reprezentaţi un partid de stânga, un partid de libertate, ceea ce presupune şi libertatea de a aprecia politica guvernelor şi, când în guvern sunt mai multe politici, aceasta vă dă dreptul să alegeţi între o politică şi altă politică, între o direcţie şi altă direcţie. Şi cum din nou intervine aceeaşi cârâială de gazetă internă sau externă, noi, „tehnicienii",

avem ocaziunea de a lămuri puţin „tehnicianismul“ acesta, care supără aşa de mult pe oamenii care ar dori să fie necontenit, nu un guvern de partid în sensul politicii occidentale, ci un guvern de partid al unor grupe care se formează uneori în jurul unui interes personal şi din această cauză se fac, se desfac şi se refac sau se prefac, aşa cum putem să o vedem în fiecare moment.

Dlor, nu sunt inventatorul reţetei guvernului de tehnicieni. Vă veţi convinge că împrejurările au ajuns la această formulă şi, pentru a vă convinge, cred că este bine să o luăm mai de sus.

Mulţi dintre d-voastră, văzând atitudinea din când în când zâmbitoare sau necăjită a dlui ministru al Afacerilor Străine, şi-ar închipui că între noi doi este un proces care se pledează de mulţi ani de zile şi în care s-a grămădit mânia, dacă nu din ambele părţi, dar cel puţin dintr-una. Daţi-mi voie să vă spun, împrejurările la care am asistat şi eu la începutul dezvoltării carierei magnifice a dlui ministru de Externe, tehnician în ministerul de partid al naţional-ţărăniştilor.

Naţional-ţărăniştii reprezintă un curent puternic şi am avut ocazia să conduc pe mulţi dintre d-voastră, şi desigur că nu de la mine au învăţat a striga împotriva bătrâneţilor mele, dar sunt deprins a ierta tot ceea ce face omul în viaţă, fără să-şi dea seama cu desăvârşire de ceea ce face. Încât trec peste aceasta.

Dlor, l-am cunoscut ca profesor de universitate pe d. Titulescu. Nenorocirea făcea că d-nealui nu era în măsură de a face aşa de continuu lecţiile, cum le făceam eu. A fost totuşi şi senator al Universităţii. Mi-aduc aminte că mi-am pus şi eu candidatura la Universitate, într-un moment când trecuseră mulţi ani de zile de când împrejurările nu mai permiteau dlui Titulescu să facă cursul său la Universitate şi eu am căzut. Mi se pare chiar că d. Rădulescu-Motru îmi pusese candidatura. Aveam relaţiuni politice foarte bune în acel moment. Şi eu am căzut. Dl Titulescu a reuşit. Să-mi daţi voie să mai relev un singur lucru.

Pentru a se pune o candidatură, se cere o declaraţie că primeşte cineva candidatura. Aceea mi se pare că a lipsit. Când s-a întors, dl Titulescu a spus: nu am ştiut că este dl Iorga candidat, fiindcă dacă aş fi ştiut, nu primeam. Dar, oricum, s-a întâmplat că a primit. Eu am rămas pe dinafară şi dumnealui a fost senator al Universităţii, unde împrejurările îl siliseră de multă vreme să nu poată funcţiona regulat. Eu, când un profesor vine de trei ori într-un an, îl socotesc regulat. Dar se întâmplă că lipseşte şi aceste trei lecţiuni pe an.

Eu am cunoscut apoi pe dl Titulescu la Iaşi şi am să mă felicit de legăturile din Iaşi. Dumnealui era un foarte bun amic al răposatului Take

Ionescu, un om a cărui memorie se ridică din ce în ce mai sus, un om care a fost înconjurat în viaţa lui de foarte multe duşmănii. Mărturisesc, într-un moment a fost şi a mea. Nu l-a cunoscut nimeni până în adâncul, nu al sufletului, ci al inimii sale. Cine i-a cunoscut inima, scrie despre dânsul aşa cum a scris cu pietate, în timpurile din urmă, d. Xeni[289], deputat în acest Parlament.

Între prietenii cei mai de aproape ai lui Take Ionescu era şi dl Titulescu. L-am cunoscut în această calitate la Iaşi. Pe urmă a venit criza cea mare în război. Unii au rămas gata pentru orişice suferinţă, alţii s-au dus ca să pledeze interesele României în străinătate. Din momentul acesta l-am pierdut din vedere pe dl Titulescu. A iscălit Tratatul de la Trianon[290], ceea ce este o onoare foarte mare pentru dânsul. D-nealui are datoria de a apăra acest Tratat de la Trianon prin toate mijloacele, între care nu sunt desigur tumulturile de stradă, fiindcă drepturile noastre sunt atât de tari, încât ajunge un gest al guvernului şi o zăngănire de sabie a armatei, pentru ca nimeni să nu mai aibă dreptul să se amestece într-o astfel de chestiune.

S-a întors. Nu eu voi face aci, la un ceas atât de înaintat şi cu puţinele mele mijloace, aprecierea marilor calităţi ale dlui ministru de Externe, care i-au câştigat atâtea simpatii preţioase în străinătate, şi noi suntem oameni care urmărim foarte de aproape reputaţia compatrioţilor noştri în străinătate şi cum se face acolo, noi o şi primim imediat. Şi, într-un anume moment, dl Titulescu, desigur, fără voia D-Sale, a ajuns să fie un fel de arbitru al situaţiunilor. De câte ori mergea rău unui guvern, de atâtea ori răposatul Rege Ferdinand şi după dânsul, cine i-a succedat, se gândea la dl Titulescu. Erau trei. Unul dintre cei trei este total desfiinţat pentru moment; acela sunt eu. Mai rămân doi: mareşalul Prezan[291], care nu a primit niciodată, şi dl ministru de Externe, care nu a reuşit niciodată. Dar, va să zică, în timpul domniei Regelui Ferdinand, de câte ori era o astfel de criză, D-Sa apărea la suprafaţă. Îmi aduc aminte de un moment în care am fost alături de dumnealui, sau dumnealui alături de mine, ca să vă împiedice pe d-voastră, naţional-ţărăniştii, de a veni la guvern.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Eu? Nu.

Dl profesor N. Iorga: Daţi-mi voie până la sfârşit. Aveţi puţină răbdare. De ce vă grăbiţi?

---

[289] Constantin Xeni (Zender). Om politic şi de stat român. Autor a două monografii despre Take Ionescu (1932) şi Ion G. Duca (1934).

[290] La 4 iunie 1920.

[291] Constantin Prezan.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: L-aţi citat şi pe răposatul Rege Ferdinand.

Dl profesor N. Iorga: D-voastră, care ştiţi că prima calitate a unui diplomat este de a fi calm şi nu vă pierdeţi răbdarea niciodată…

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Vi-l recomand.

Dl profesor N. Iorga: Îmi aduc aminte cum vă plângeaţi la Paris de modul cum v-a trădat prinţul Bibescu[292] de la Washington, şi dl Nanu[293], şi toată lumea, îmi aduc aminte cu ce glas potolit îmi vorbeaţi d-voastră şi, ştiţi, ne învârteam în jurul unei mese: d-voastră veneaţi să mă pupaţi şi eu refuzam. (*Ilaritate*).

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Dle Iorga, ai o memorie excelentă! Adevărat că eu vroiam să te pup în jurul unei mese, la Paris, şi nu te lăsai d-ta să te pup?

Dl profesor N. Iorga: Poate vrei să mă pupi şi acum. Refuz înaintea ochilor acestui Senat şi cu toată solemnitatea; refuz şi acum. Dar trebuie să vă spun argumentul care mi-a fost dat. Mi-aţi spus: trebuie să te pup pentru că a primit şi Vintilă Brătianu, Vintilă Brătianu ştiţi că era socotit ca omul cel mai rebarbativ, şi eu m-am arătat mai rebarbativ şi am refuzat. (*Ilaritate*).

Nu vă impacientaţi. Căzuse guvernul Vintilă Brătianu. Acum d-voastră intraţi într-un moment, împreună cu Take Ionescu, dar nu ca prieten al lui Take Ionescu, stând umăr la umăr cu dânsul, în ministerul generalului Averescu. Îmi aduc aminte că la un moment dat spuneaţi că generalul Averescu ar voi să vă înlocuiască la Finanţe – atunci Finanţele vă interesau mai mult – cu doctorul Angelescu[294]. Am întrebat pe dl general Averescu şi dl general mi-a spus că nu-şi aduce aminte să fi avut un astfel de gând.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Nici eu.

Dl profesor N. Iorga: După aceasta, după ce aţi votat legile financiare, a venit Vintilă Brătianu şi le-a schimbat pe toate, dar d-voastră aţi colaborat cu Vintilă Brătianu, care v-a schimbat toate legile. Ba, încă, îmi aduc aminte că d-voastră v-aţi îngrijit şi i-aţi schimbat şi toaleta la Londra. El venise acolo, puţintel ca la Mihăieşti, ca la Florica, aşa cum suntem noi. D-voastră v-aţi gândit că un om de stat de importanţa sa, care

---

[292] Anton Bibescu. Diplomat român. Trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Washington (1 noiembrie 1920–1 februarie 1926).

[293] Frederic C. Nanu. Diplomat român. Secretar de legaţie cls. I, Legaţia României la Washington.

[294] Constantin Angelescu.

trebuie să se prezinte, trebuie să fie îmbrăcat englezeşte – şi l-aţi îmbrăcat englezeşte.

Prin urmare, d-voastră, după ce aţi participat la guvernarea dlui general Averescu, după ce aţi votat nişte legi şi după ce legile acestea au fost stricate, aţi colaborat cu acela care vă stricase legile d-voastră, acele noi îndreptări în materie de Finanţe, cărora mulţi le atribuie starea rea de astăzi a visteriei noastre.

D-voastră aţi devenit în afară de partide. Aţi început prin a fi în partide şi aţi ajuns în afară de partide – acum sunteţi pe lângă partide: sunt trei atitudini cu totul deosebite.

Şi atunci aţi venit la Bucureşti. Regele Ferdinand voia să vă dea un minister naţional, cum aţi dorit totdeauna.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Nu, dle Iorga.

Dl profesor N. Iorga: Vai de mine, dle Titulescu!

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Aş fi foarte fericit să fiu de aceeaşi părere cu d-voastră, dar nu-mi aduc aminte.

Dl profesor N. Iorga: Vai de mine, dle Titulescu, avem memorii de acelaşi fel! Aţi venit în casa mea şi mi-aţi spus: „Sunt însărcinat să formez un minister naţional. Nu mă adresez la d-ta, fiindcă ştiu că nu am dreptul să mă adresez la persoana d-tale, dar cer concursul d-tale pentru ministerul naţional, care este să se formeze". Şi ministerul acesta nu s-a format.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Dar domnea Regele Ferdinand atunci, dle Iorga?

Dl profesor N. Iorga: Înainte să plecaţi, când aţi trecut pe la mine să mă vedeţi, m-aţi găsit la masă la generalul Averescu, şi acolo v-am amintit de vorbele lui Caesar: *veni, vidi, vici* şi am adaos încă ceva, care nu v-a plăcut d-voastră. Eu nu voiam să ajungă la putere Partidul Naţional Ţărănesc, pentru că mi se părea că aduce o atmosferă revoluţionară, care nu se potrivea cu rosturile ţării.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Era Regenţa atunci, dlor.

Dl profesor N. Iorga: Adevărul este altul: aţi fost chemat să faceţi un minister naţional. Şie eu nu pot să fac altceva decât să aduc înaintea d-voastră amintirile mele de om onest…

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Sunteţi un om foarte onest, dar sunteţi greşit. Era Înalta Regenţă atunci, în 1928. Murise Regele Ferdinand.[295]

---

[295] La 20 iulie 1927.

Dl profesor N. Iorga: Regele Ferdinand v-a chemat pentru a face un minister naţional. Nu aţi izbutit.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Repet: murise Regele Ferdinand.

Dl profesor N. Iorga: Ba da, pardon. Este o singură greşeală aci: era Regenţa în acel moment.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Apoi, aceasta este greşeala.

Dl profesor N. Iorga: Dar, vă rog: ceea ce interesează nu este dacă atunci era Regenţa sau era Regele Ferdinand, interesează altceva: că d-voastră eraţi contra venirii la putere a partidului, cu reprezentanţii căruia şi sub şeful căruia lucraţi astăzi, acesta este lucrul important, iar nu că în momentul acela era Regele Ferdinand sau era Regenţa. Acesta este adevărul curat.

După aceea, de câte ori un guvern a avut greutăţi, de atâtea ori d-voastră aţi fost chemat pentru a face un minister naţional. Nu aţi reuşit până acum niciodată, afară numai dacă nu consideraţi situaţiunea d-voastră de astăzi, cu şeful pe care îl aveţi, cu colegii pe care îi aveţi şi cu majorităţile care sunt, ca un fel de realizare a ministerului naţional, dar desigur nu aşa cum l-aţi visat d-voastră odinioară.

A urmat d-lor, un moment asupra căruia nu mă mai înşel, căci nu mai era nici Regele Ferdinand, nici Regenţa; domnea cine domneşte acum. Şi dorea cine domneşte acum să vă aibă pe d-voastră şef de guvern. Aţi venit în 1930, luna aprilie, la Bucureşti, pentru a face ministerul naţional. Atunci mi-am permis să adresez Regelui Carol un memoriu în care spuneam că dorinţa dlui Titulescu de a face un minister cu şefii de partide este imposibilă. Şi era într-adevăr imposibilă, căci şefii de partide au astfel de relaţiuni, încât nu pot lucra împreună şi cu atât mai puţin sub conducerea cuiva, care nu este şef de partid.

Şi mai este încă ceva, este un lucru care mi se pare că nu se potriveşte cu alesele d-voastră însuşiri şi cu lumea din care nu lipseşte cavalerismul, lume în care vă petreceţi o mare parte din viaţă.

Politica în România este un lucru greu, un lucru care mănâncă sufletul, care mistuie măruntaiele omului. Aci, adversarii nu se respectă. Aţi putut-o vedea chiar acum câteva momente. Sunt sigur însă că nu va trece multă vreme şi d. Potârcă, care a strigat nu ştiu ce, dar desigur că nu lucruri amabile, va veni la mine şi îmi va întinde mâna şi se va putea întâmpla – ştiu eu – să reluăm relaţiunile de odinioară. Dar momente ca acelea prin care am trecut, când am fost nevoit să cer sprijinul preşedintelui, nu sunt prea plăcute. Dumnezeu ştie cât am adunat fiecare

dintre noi şi cât sânge a curs din noi, trecând prin spinii acestei vieţi politice.

Atunci, dlor, daţi voie dlui Vaida, daţi-mi voie mie, daţi voie oricui s-a frământat în aceste teribile lupte, să găsească – d-voastră ştiţi aşa de bine englezeşte, căci aţi stat aşa de mult la Londra – că nu este *fair play* să vii d-ta odihnit, nezgâriat, încurajat de amabilitatea tuturor şi să dai deoparte oameni care şi-au însemnat cariera lor cu sângele viu, curs din vinele lor, cheme-l pe acela Vaida, ori cheme-l cum mă cheamă pe mine, sau cheme-l ca pe oricine s-a chinuit, s-a martirizat în această viaţă politică a noastră şi mai ales când vin guverne ce se lovesc de cele mai teribile greutăţi şi în momentul când ar putea să aibă din partea odihniţilor tot sprijinul, odihniţii pregătesc debarcarea celor care asudă pentru ca în momentul când este de luat personal răspunderea cu muncă şi suferinţă, o nouă întorsătură să aducă din nou toate avantagiile unei situaţii fără nimic din riscurile ei.

Dar în aprilie m-am găsit cu d-voastră din nou aci. Aţi venit la mine acasă, mi-aţi spus de planul d-voastră. V-am zis că nu se poate minister naţional cu şefii; v-am spus că nici cu delegaţii şefilor, căci atunci şefii sunt nemulţumiţi şi răstoarnă delegaţii. Atunci d-voastră aţi întrebat: Ce? Zic: Regelui mi-am permis să-i arăt părerea mea, că un număr de funcţionari ar putea, o bucată de vreme, câteva luni, să conducă lucrurile. Aşa am înţeles rolul meu la început.

Şi, atunci, îmi aduc aminte că d-voastră mi-aţi pus o întrebare de om jignit, de om atins de aceea ce spusesem eu: „Dar atunci eu nu am niciun rost, nici în întâia idee, nici în a doua, nici în a treia?“ Şi atunci v-am spus: Vă rog… şi am adaos un *post-scriptum* la dorinţa mea de a se face guvern de funcţionari tehnicieni, care s-ar simţi foarte onoraţi dacă ar fi sub conducerea d-voastră.

Şi după aceasta au început negocierile, de la care eu m-am abţinut şi m-am dus la ţară. Dar pentru că Regele îmi ceruse, ca dovadă de patriotism, să intru într-un asemenea minister, v-am spus: Nu intru în guvernul d-voastră, dle Titulescu, ci mă supun dorinţei Regelui.

Şi când aţi trimis la Văleni, să fiu întrebat dacă primesc să intru într-un guvern de tehnicieni fără portofoliu, ca şi cum aţi fi avut a face cu un tinerel, eu am spus că intru, dar la Ministerul Instrucţiunii Publice.

Şi am venit de la Văleni. Am însemnat toate, până şi convorbirile de la telefon. Am venit pentru a presta jurământ. Şi am asistat atunci la una din cele mai teribile scene la care am asistat în viaţa mea. Viitorul meu şef de guvern era extrem de necăjit, i se părea că venise cineva – nu eu – peste d-lui, în mijlocul ministerului D-Sale. Şi atunci, într-adevăr, eu

am cerut Suveranului să-mi dea voie să ies din odaie, căci nu pot asista la asemenea scene.

Regele se poate ruga, dar eu nu felicit pe omul care face pe Regele ţării să se roage de dânsul.

Vă văd încă într-un colţ, stăpânit de emoţiunea de care eraţi prins. Uitaseţi până şi anume condiţiuni de îngrijire fizică.

Şi, după ce se negociase două săptămâni fără de niciun rezultat, în ultimul moment am fost silit să primesc; eu, fără cunoştinţe de finanţe şi economie politică, am fost silit să primesc moştenirea unui om care nu era mort, care nu voise însă să trăiască politiceşte. Moştenirea aceasta a unui viu, care nu voise să fie viu, am primit-o eu, împreună cu ministerul lui, cu baza lui şi cu situaţiunea lui.

Şi v-am întrebat, eu, care eram destinat, prin graţia d-voastră, să fiu vicepreşedinte în acel guvern: eu nu vreau să iau locul d-tale. Şi mi-aţi afirmat încă o dată: eu nu primesc cu niciun chip. Totuşi, aţi mai rămas zece zile la Bucureşti. Şi într-un moment am fost întrebat: ce ar fi dacă aţi intra ca ministru de Externe în cabinetul care se forma? Şi a trebuit să dau un răspuns pe care nu l-a dat d. Vaida: Foarte bună idee, însă decretul va fi subscris de succesorul meu, dar nu de mine.

Şi aţi plecat. Şi câteva luni de zile ţara, de la Suveran şi până la cel din urmă ministru, a fost atacată cu astfel de răutate şi cruzime în presa apuseană, cum n-a fost niciodată. Noi eram un minister anticonstituţional şi absolutist, care introduceam dictatura în România şi mergeam pe aceeaşi linie cu Germania: stricam toate vechile tradiţii diplomatice ale ţării noastre. Nimeni n-a apărat acest guvern în străinătate – nimeni.

Când însă, vă rog, la începutul anului 1932, colegul meu Argetoianu[296] făcuse o călătorie în Apus, ne-am trezit cu o declaraţiune „autorizată" şi din „cercuri iniţiate", în care se spunea că între ministrul român la Londra şi d. Argetoianu nu se poate o întâlnire decât la Londra şi nu la Paris, şi dacă ministrul nu va fi la Lausanne pentru o declaraţiune a lui Brüning, şi s-a mai adăogat că ministrul român la Londra nu ar primi un ministeriu naţional în tovărăşie cu d. Argetoianu, decât „în condiţiunile" din aprilie 1931. La aceasta eu am răspuns că nimeni n-a făcut o astfel de ofertă şi că Regelui nu i se prezintă condiţiuni, ci faţă de Rege se înfăţişează principii, opinii şi dorinţe.

Nu a trecut multă vreme şi d-voastră aţi fost în Bucureşti, întovărăşit de acele onoruri pe care aristocraţia d-voastră născută le primeşte de la biata plebe democratică a ţării româneşti şi în momentul

[296] Constantin Argetoianu.

acesta, când aţi venit, fără să cereţi părerea preşedintelui Consiliului şi a ministrului de Externe, cum spuneam şi înainte, eu – nu ştiu dacă o ştiţi – mi-am prezentat demisia Suveranului. Eu am însemnat pentru ce. Iată ce este în notele mele la data de 11 februarie: „Mi se pare că paharul răbdărilor mele s-a umplut“. Am fost rugat să rămân, însă am fost rugat în aşa fel, încât a trebuit să beau din nou din paharul acesta de amărăciuni două luni de zile. Şi în momentul acesta d-voastră aţi venit la mine şi mi-aţi vorbit de reaua politică pe care am făcut-o până atunci. Eu v-am rugat la sfârşit: dacă este aşa de rea politica externă a României, d-voastră dacă o ştiţi, atunci trebuie să o îndreptaţi. Răspunsul d-voastră a fost atât: Cine a stricat, să dreagă!

Şi acum, întreb pe oricine dacă, oricâtă jignire a primit cineva, acesta era răspunsul care trebuia să fie dat omului care avea răspunderea? Eu am răspuns atunci: „vom încerca să facem ceea ce vom putea“.

Aţi stat o bucată de vreme la Bucureşti. Aţi plecat din nou în străinătate şi în momentul când, faţă de greaua situaţiune financiară a ţării, pentru care eu nu eram nici vinovat, nici responsabil, fiindcă situaţia aceasta aţi găsit-o şi d-voastră şi nu veţi putea îndrepta decât tot pe linia de crâncene economii pe care le recomandam eu, eu am prezentat Majestăţii Sale un proiect de economii, care ar fi redus bugetul instrucţiunii publice, fără a distruge instrucţia publică la două miliarde şi jumătate din 6 miliarde. (*Zgomot, întreruperi*).

Voci: Numai instrucţia este?

Dl profesor N. Iorga: Când d-voastră veţi avea răbdare şi veţi cere să vă arăt calculele pe care le-am făcut, vă veţi convinge că aceasta se putea; dar, evident, nu este aici locul să vă arăt din ce reduceri se făcea această economie. Nu ar fi murit nimeni de foame, s-ar fi suprimat sinecurele şi învăţământul ar fi putut să meargă mai departe. (*Ilaritate, întreruperi*). Nu ştiţi măcar când trebuie să întrerupeţi. S-o faceţi mâine, la interpelarea ce o voi adresa dlui ministru al Instrucţiunii Publice.

Am primit asigurări că d-voastră veţi face un minister sau veţi sprijini esenţial un minister naţional-ţărănist şi aţi încercat încă o dată un minister naţional. Ministerul naţional nu v-a reuşit şi aţi plecat din nou în străinătate, unde aţi stat o bucată de vreme şi, spre uimirea oricărui om, aţi căutat să aduceţi înaintea tribunalului opiniei publice al lumii o divergenţă de păreri faţă de şeful guvernului, pe care îl serveaţi, în loc să veniţi aci, la Bucureşti, să arătaţi motivele acestei deosebiri, să vă înţelegeţi cu dânsul şi, dacă ar fi fost ca el să plece, să nu plece scăzut şi înjosit la vârsta sa şi cu ceea ce reprezenta.

D-voastră aţi dat în spectacol politica Ţării Româneşti, autoritatea acestui guvern, pentru ca, pe urmă, îmbrâncind pe acest bătrân, să vă aşezaţi lângă prietenul său de-o viaţă întreagă şi să sfărâmaţi solidaritatea necesară românilor din Ardeal. (*Întreruperi*). Şi atunci, dle ministru al Afacerilor Străine, dacă voiaţi să faceţi politică, trebuia să veniţi aici, să munciţi, să sângeraţi.

Iar atâta vreme cât d-voastră veniţi cu opinia politică a străinătăţii şi cu răgazul d-voastră, după o viaţă mulţumită până acum, în faţa unor oameni care au luptat o viaţă întreagă, înţelegeţi că pe această bancă de partid nu este locul pentru omul care a servit şi părăsit pe rând toate partidele.

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Consult pe dl ministru de Externe dacă îngăduie o suspendare de 10 minute sau doreşte să răspundă imediat.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Cum doriţi!

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Suspendăm şedinţa pentru câteva minute.

– Şedinţa se suspendă.

– La redeschidere.

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Dl ministru de Externe are cuvântul.

„Monitorul Oficial“, nr. 4, joi, 1 decembrie 1932, partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Senatul, Sesiunea ordinară 1932–1933, şedinţa de joi, 24 noiembrie 1932, pp. 40–51.

64.

Bucureşti, 24 noiembrie 1932. *Răspunsul lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, la interpelarea formulată în Senat de Nicolae Iorga în legătură cu politica externă a României.*

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Consult pe dl ministru de Externe dacă îngăduie o suspendare de 10 minute sau doreşte să răspundă imediat.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Cum doriţi!

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Suspendăm şedinţa pentru câteva minute.

– Şedinţa se suspendă.

– La redeschidere.

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Dl ministru de Externe are cuvântul.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Dle preşedinte, dlor senatori, sunt sigur că nu veţi resimţi nicio mirare, dacă nu voi urmări pe dl Iorga în expunerea D-Sale, sinuoasă şi inexactă în atâtea detalii, încât mi-ar trebui zile ca să o rectific şi când vă voi spune că voi reţine singurul punct care interesează Senatul, punctul relativ la politica externă.

Totuşi, îmi veţi permite să fac o constatare, pentru mine măgulitoare: dl Iorga, în scris, afirmă că aş fi un răsturnător al ministerelor[297] şi un om incapabil de a constitui guvernele, care trebuie să le înlocuiască. N-am ştiut până astăzi, că sunt răsturnătorul guvernului dlui N. Iorga.

Ştiam până astăzi că ceea ce a răsturnat pe dl Iorga este propria lui incapacitate de a guverna mărturisită, în scris, de D-Sa. (*Aplauze prelungite pe băncile majorităţii*).

N-am răsturnat, domnii mei, pe d. Alexandru Vaida-Voevod, pentru care am cel mai profund respect. (*Aplauze prelungite pe băncile majorităţii*). Am acceptat să intru ca ministru de Externe în cabinetul D-Sale şi l-am găsit demisionat. Am stăruit să-şi retragă demisiunea, l-am rugat să mă lase pe mine în afară şi să continue. Dl Vaida-Voevod este un om decis şi dl Vaida a stăruit în demisiunea D-Sale.

Vă întreb pe d-voastră dacă, având o convingere puternică într-o chestiune capitală pentru interesele ţării, mi se oferă sub guvernul Vaida-Voevod portofoliul pe care am onoarea să-l deţin astăzi şi, pe urmă, sub guvernul preşedintelui nostru, dl Maniu, acelaşi portofoliu, ce aţi fi spus d-voastră şi ce ar fi spus, în special, dl Iorga, dacă refuzam răspunderea să-mi aplic ideile pentru care am luptat timp de aproape un an de zile? S-ar fi spus că fug de răspundere.

Ei, nu se poate, domnii mei, să-mi găsiţi vină şi când refuz, să-mi găsiţi vină şi când accept. Este o dilemă din care trebuie să ieşiţi. S-a spus că aş fi omul care fuge de răspundere. Nu fug. Am luat-o şi înţeleg să o păstrez. (*Aplauze prelungite pe băncile majorităţii*).

Cât despre incapacitatea mea de a constitui guvernul, pe care am fost însărcinat să-l fac în 1931, domnilor senatori, nu vă puteţi închipui ce adâncă gratitudine am pentru dl Iorga, pentru faptul că a reamintit aici că am fost rugat stăruitor să fac guvernul din aprilie 1931. Şi, totuşi, n-am primit.

---

[297] Guvernelor.

Vorbeaţi de dicţionar. Ei bine, în dicţionar refuzul de a primi nu este sinonim cu incapacitatea.

De ce n-am primit, dle Iorga? Vă reamintiţi mai bine decât mine. Era vorba să facem un guvern naţional cu toate partidele. Obţinusem consimţământul Partidului Naţional Ţărănesc şi cel al Partidului Liberal. Ne-am luptat mult să obţinem şi consimţământul celorlalte partide şi ne-am spus că poate este mai bine să facem un guvern de trecere, până când şi celelalte partide să-şi dea seama că formula ce propunem: „unirea tuturor pentru salvarea ţării“, poate fi acceptată de ele. Or, acest guvern de tehnicieni, în concepţiunea mea, implica menţinerea Parlamentului din 1931. (*Aplauze prelungite pe băncile majorităţii*).

Am refuzat să prezidez guvernul pe care l-aţi dorit – posibil – dar, pe care l-aţi primit cu o grabă uimitoare, cu o plăcere vădită, care vi se citea pe faţă, pentru că d-voastră n-aţi avut aceste impedimente de conştiinţă pe care eu le-am avut.

Când Partidul – Partidul Naţional Ţărănesc, cu care n-am legături de partid, îmi oferă concursul lui pentru realizarea unui guvern potrivit dezideratelor conştiinţei mele, când îmi oferă Parlamentul lui, eu nu îndrăznesc să dizolv acest Parlament. Şi spuneam în convorbirea aceea, la care aţi făcut aluziune: „Nu omul care a luptat atâţia ani pentru apărarea Ardealului în chestiunea optanţilor va admite să intre cu spada într-un Ardeal care este gata să-l primească cu flori. (*Aplauze prelungite şi îndelung repetate*).

Iată ce nu am primit.

Incapacitate sau patriotism!

Am primit să fiu mai puţin astăzi. D-voastră spuneaţi că am ajuns aici prin meşteşuguri. Ei bine, când un om care a refuzat să fie de trei ori preşedinte de Consiliu – căci am refuzat de trei ori – şi se mulţumeşte cu un simplu portofoliu, pentru că vede că numai de pe acest scaun poate să apere interesele ţării sale, pe când de aiurea, cu toate sforţările lui, nu reuşeşte, nu vă este îngăduit, dle Iorga să scoborâţi nivelul moral al aceluia care refuză şi să-l asimilaţi cu unul care solicită.

A doua oară, când am fost însărcinat să fac un guvern naţional, a fost în iulie, după răsturnarea dlui Iorga de către dl Iorga, singur. (*Aplauze pe băncile majorităţii*).

Am făcut apel la toate partidele. Nu am reuşit să conving Partidul Liberal; era dreptul Partidului Liberal să spună că nu primeşte oferta mea. Dar Partidul Naţional Ţărănesc m-a rugat să prezidez o coaliţie, compusă din el şi din partidul dlui Gheorghe Brătianu. În comunicatul dlui Gheorghe Brătianu şi în comunicatul Partidului Naţional Ţărănesc stă

scris limpede şi oferta ce mi s-a făcut şi refuzul pe care l-a dat, spre marele regret, pentru că dacă e vorba să intru în politica internă, eu, care nu am partid, mi-am spus: cel puţin să nu reprezint lupta, ci unirea. Însă, când a doua oară refuz oferta, pentru raţiuni pentru care numai conştiinţa mea stăpână să le dicteze, vă întreb: unde este incapacitatea? Şi vă întreb pe d-voastră, dle Iorga, care sunt şefii de partid care în viaţa d-voastră v-au rugat vreodată să-i prezidaţi? (*Aplauze prelungite pe băncile majorităţii*). Niciunul!

Şi acum, domnii mei, să trec la chestiunea de fond.

Eu mă aşteptam să ascult un discurs în virtutea căruia dl Iorga acuză; spre marea mea surprindere, am ascultat un discurs în care dl Iorga numai se scuză. De ce? Care este problema care a fost ridicată ieri în Cameră şi care este rostul acestui istoric, pe care îl faceţi după notiţele zilnice, dar în contradicţie cu aceste voluminoase dosare? Şi sper, dle Iorga, că atunci când vă scrieţi cărţile de istorie, întrebuinţaţi o altă metodă decât vă scrieţi notiţele politice. (*Aplauze*).

Dl Iorga a făcut o afirmare, asupra căreia sunt de acord. Ministrul nostru la Roma, dl Ghika, este un om de valoare. Da, prietenul meu, dl Ghika, este un diplomat iscusit, un mare patriot şi o inteligenţă fină. Şi mai spunea, de altminteri, că l-a luat de pe lista guvernului meu şi l-a pus în ministerul D-Sale.

Cred că, pentru un om care ştie tot, căci dl Iorga este omniştient, dl Ghika avea titluri să intre în guvernul D-Sale, chiar dacă nu ar fi fost pe lista mea.

Dar dl Iorga face această afirmare extraordinară, care m-ar dispensa de orice răspuns: „Până la data de 5 ianuarie 1932, eu nu am ştiut nimic de negocierile cu privire la Soviete“.

Dle Iorga, vă cred şi nu mă mir! (*Ilaritate*).

Spuneaţi, aveam pe dl Ghika. Da. Dar dacă eu aş fi fost preşedinte al dlui Ghika, vă asigur că aş fi ştiut lucrul imediat, iar nu până la 5 ianuarie, adică aproape un an mai târziu de la obârşia lui. Dovadă că nu aveam nevoie să fiu prim-ministru, ca să ştiu. În adevăr, la 12 decembrie aflu lucrul, ce este drept, din izvor străin şi cred că la 12 decembrie 1931 nu mă înapoiasem la Bucureşti; dl Iorga nu-şi restituise automobilul, nu îşi dăduse demisiunea şi nu avea motiv să nu colaboreze cu mine în toată sinceritatea, iar dacă avea, trebuia să ducă sinceritatea până la capăt şi să-mi spună: pleacă!

La 12 decembrie am aflat deci, din izvor străin, eu, ministru român, chemat să mă ocup de această chestiune în cadrul Conferinţei dezarmării la Geneva, despre negociaţiuni, ce e drept, începute cu mult

înainte şi ţinute în secret, dar de care primul-ministru n-a aflat decât la 5 ianuarie 1932.

Şi atunci, domnii mei, am adresat ministrului de Externe o telegramă, care cuprindea criticile mele.

Eu n-am să fac tot istoricul; un moment îmi ajunge. Când calci cu stângul, şi mai ales în politica externă, degeaba întinzi dreptul: nu mai poţi îndrepta nimic. Şi aţi călcat cu piciorul stâng. Atâta tot!

Telegrafiam ministrului de Afaceri Străine că am avut o convorbire cu un înalt personaj oficial, foarte în curent de cele ce se petreceau în România, şi care mi-a comunicat negocierile pe care le-aţi hotărât şi care n-au început de altfel decât în ianuarie.

După ce arătam ministrului de Externe în ce consistă această comunicare, scriam textual.

La mine nu e notiţă de pe carnet, este act oficial, luat din dosare.

Scriam eu, ministru român, ministrului de Afaceri Străine:

„Cum nu cunosc nimic din negocierile actuale ale României în această chestiune, m-am mărginit să întreb pe interlocutorul meu, cu titlu pur personal şi informativ: «Ce ar adăuga un pact de neagresiune peste obligaţiunile din pactul Kellogg?» Interlocutorul meu a răspuns că pactul de neagresiune va fi însoţit de un tratat de conciliaţiune, ceea ce constituia un pas înainte.

Am întrebat atunci: «Dar dacă, în virtutea acestui tratat de conciliaţiune, Sovietele vor discuta chestiuni care, pentru ele, constituie diferende, dar pentru noi, nu?» Interlocutorul meu a răspuns că nu aveam decât să excludem, cu prilejul redactării tratatelor, chestiunea care, pentru noi, nu constituie diferende.

«Şi dacă Sovietele refuză?» am întrebat eu. Interlocutorul meu a răspuns că are asigurarea că nu o vor face.

«Şi dacă totuşi o vor face?» am adăugat eu. Interlocutorul meu a răspuns: «Atunci nu aveţi decât să nu iscăliţi tratatul».“

Şi terminam telegrama cu aceste cuvinte, adresate guvernului dlui Nicolae Iorga:

„În ce mă priveşte, îmi veţi permite să vă împărtăşesc o îngrijorare. Un tratat fără excluderea formală a chestiunilor, pe care, în concepţia lor, Sovietele le consideră litigioase, este un canal juridic pentru Soviete, de a ridica în viitor, şi cu consimţământul nostru, această chestiune. Pe de altă parte, o cerere de excludere formală a acestei chestiuni, refuzată de Soviete, – şi notaţi, telegrama era de la 12 decembrie 1931 –, mai ales dacă acordul cu Polonia ar fi fost semnat şi

lipseşte numai ratificarea, este un nou prilej de contestare publică, între Soviete şi noi, ceea ce nu poate decât vătăma".

„Poate că îngrijorarea mea să derive din necunoştinţa negocierilor în curs. Eu am considerat numai o datorie să v-o împărtăşesc".

Guvernul dlui Iorga, la o asemenea telegramă, dacă de un om care este ministru în serviciul statului de aproape 16 ani, fără întrerupere, găseşte cu cale să nu dea absolut niciun răspuns.

M-am dus la Geneva în virtutea unei plenipotenţe dată de dl Nicolae Iorga, prim-ministru, prin dl ministru al Afacerilor Străine, dl Ghika, la Conferinţa dezarmării. Se întâmplă, domnule Iorga, că chestiunea rusească face parte din chestiunea securităţii care este un element esenţial în problemele de dezarmare, şi atunci, văzând cum aţi iniţiat aceste negocieri – căci atât am spus – văzând că consecinţele acestei iniţieri se răsfrâng asupra mea ca delegat al ţării la Geneva, văzând ceea ce aţi făcut în alte chestiuni – şi îmi pare bine că notiţele d-voastră vorbesc de ele, dar obiceiul d-voastră e să le încurcaţi, băgând o chestiune în alta – am venit la Bucureşti, în semn de protest, după ce am declarat şefului meu direct, dl Ghika, că demisionez pentru a aduce la cunoştinţa Aceluia şi [al] Cărui trimis extraordinar sunt în străinătate, că am demisionat. Ei, aveţi, dle Iorga, o ciudată concepţie despre puterile unui ministru de Afaceri Străine! Spuneţi: „Cum? Dl Titulescu vine în România şi nu-mi cere mie, preşedintele Consiliului, autorizaţia?" Dar zilnic dau membrilor din Corpul Diplomatic Român autorizarea să vină în România! Chiar astăzi dl Comnen mi-a cerut autorizarea să vină aci într-o chestiune de serviciu! N-am crezut cu cale să cer autorizarea dlui Maniu, pentru că serviciul pe care-l face plenipotenţiarul venit aici este fatal adus la cunoştinţa guvernului. Când, deci, eu vin aici, în ţară, dintr-un loc în care mă aflam cu ministrul Afacerilor Străine, dl Ghika, şi cu autorizarea lui, mă consider în regulă. N-am ştiut, domnii mei, şi nu pot să-mi închipui, după ce protocol ar trebui să mă conduc, că nu pot să vin în ţară fără ca automobila dlui Iorga să nu se întoarcă imediat la Preşedinţie şi fără ca o bucată de hârtie să nu cuprindă una din multiplele sale demisiuni retrase. (*Aplauze*).

Şi atunci în ce consistă critica?

Eu n-am nevoie să iau toate momentele pe care le-aţi analizat aici. Nu este vorba, dle Iorga, de ce s-a întâmplat de la 5 ianuarie 1932 înainte, este vorba de ce s-a întâmplat între 15 mai 1931 până la 5 ianuarie, când eraţi prim-ministru. Iar când afirmaţi că nu ştiaţi nimic de cele petrecute până atunci, vă cred, deşi este de necrezut!

Dlor, este adevărat că iniţierea negocierilor cu Sovietele este datorită unei iniţiative a Aliaţilor noştri. Dar ne-au spus Aliaţii noştri: să faceţi imediat aşa, altfel se desolidarizează de noi? Vai, dle Iorga, în loc să vă scrieţi zilnic memoriile, mai bine citiţi dosarele. (*Ilaritate*).

În ziua de 15 mai 1931, ministrul Poloniei vine la Ministerul de Afaceri Străine. În mai, dl Iorga făcea discursuri pentru alegeri! (*Ilaritate*). Ministrul Poloniei, în numele guvernului său, pune următoarele întrebări guvernului român.

Dacă un aliat vine să vă întrebe ceva, se numeşte aceasta o presiune? D-voastră, care spuneţi că România trebuie să stea dreaptă întotdeauna, urmează să se plece ea, când aveţi ideile ce aţi exprimat, în faţa unei insistenţe?

Dar trebuie să fiu just şi să spun că aceasta nu este insistenţă, ci este pur şi simplu lealitate.

Prima întrebare: Guvernul Poloniei este dispus să încheie cu Sovietele un tratat bilateral de neagresiune, al cărui proiect îl înaintează guvernului român, întrebându-l dacă este dispus a încheia cu Sovietele un tratat bilateral de neagresiune.

N-a întrebat; acesta e începutul.

Dl profesor N. Iorga: Aveţi răbdare, veţi auzi mai târziu.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Ce să mai aud?

Dl profesor N. Iorga: Dacă nu mai aveţi cu ce auzi, nu am cum să vă spun; eu ştiu multe lucruri pe care puteaţi să le auziţi. Nu le ştiţi.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Le ştiu de la d-ta! (*Ilaritate*).

Dl profesor N. Iorga: Sunt gata să vi le spun oricând.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: Continui citirea. A doua întrebare: Guvernul român e dispus a recurge la guvernul polonez, în vederea tratativelor relative la încheierea acestui tratat?

A treia întrebare: Care sunt părerile guvernului român asupra fondului tratatului polono-sovietic, tratatul româno-sovietic urmând a fi analog, dar neputând fi identic cu cel polonez?

Iată dlor, cum au început aceste negocieri.

În pactul propus de însăşi Polonia există o clauză preţioasă, o clauză de interdependenţă a ratificării.

„Tratatul polono-sovietic va intra în vigoare a 30-a zi după notificarea de către una din înaltele părţi contractante, celeilalte, că acorduri analoge prezentului tratat între Soviete, pe de o parte, şi Estonia, Finlanda, Letonia şi România, pe de altă parte, au fost ratificate“. Guvernul român, pe baza acestei clauze de interdependenţă, n-a opus o

fine de neprimire. Dar când am început în noiembrie negociaţiuni între Polonia şi Soviete, Sovietele au spus: Această clauză poloneză noi nu o acceptăm, noi vrem negociaţiuni directe cu fiecare din state.

Atunci, Polonia, care a făcut dovada lealităţii ei, introducând ea singură interdependenţa în tratatul ei, se adresează nouă şi ne spune: Dar ce e de făcut? Nu pot continua negocierea propriului meu tratat. Şi guvernul român, fără altă garanţie, renunţă la clauza de interdependenţă şi se duce la Riga. Şi aici este chestiunea. Este înainte de 5 ianuarie.

Cele ce aţi spus asupra fondului se găseşte, într-o formă mai sobră şi mai strânsă, în telegrama mea din 2 decembrie 1931.

Vă pun întrebarea: pentru ce v-aţi dus la Riga, fără vreo garanţie, că celelalte pacte nu vor fi semnate fără pactul românesc? Acest lucru trebuie făcut la început. Mai târziu nu se putea obţine.

Aceasta este întreaga chestiune; singura chestiune care a fost ridicată la Cameră. Restul nu ne interesează. Căci despre patriotismul oricărui român, în chestiunile neamului, nu ne putem îndoi niciunul. Este vorba de o chestiune naţională; nu este deosebire de partid; suntem toţi unul. Problema este: pentru ce, mai ales, având ideile pe care le-aţi proferat de la această tribună, aţi renunţat la clauza de interdependenţă şi, fără nicio garanţie, v-aţi dus la Riga? Aceasta este chestiunea, alta nu este.

Cu Franţa nici măcar n-am cerut o clauză de interdependenţă. Ne-am mărginit să expunem că ruşii vor să negocieze direct cu noi şi, printr-o telegramă din 25 noiembrie, am întrebat-o dacă n-are obiecţiuni. La 26 noiembrie, guvernul francez răspunde că nu are nicio obiecţie la discuţiunile dintre România şi Soviete. În caz de începerea discuţiunilor şi de neajungerea la rezultate, angajamentele Franţei rămân imuabile". Prin urmare, Parisul – şi dacă era să fiţi puţin la curent la timp, ştiaţi – Parisul prevedea eşecul din noiembrie 1931.

Acesta este actul despre care am vorbit în Parlament. Asupra acestei chestiuni am răspuns.

Restul din cuvântarea dlui Iorga să treacă în istorie! (*Aplauze pe băncile majorităţii*).

Rezumând, voi termina spunând că, ascultând pe dl Iorga, am ajuns la această concluzie: Dle Iorga, este mult mai uşor să scrii istorie, decât să faci istorie. (*Aplauze pe băncile majorităţii*).

„Monitorul Oficial", nr. 4, joi, 1 decembrie 1932, partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Senatul, Sesiunea ordinară 1932–1933, şedinţa de joi, 24 noiembrie 1932, pp. 51–53; *apud* ANIC, Fond Casa Regală, Cab. Interne, dos. 57/19.

65.

Bucureşti, 24 noiembrie 1932. *Replica lui Nicolae Iorga la răspunsul lui Nicolae Titulescu la interpelarea formulată în Senat de Nicolae Iorga în legătură cu politica externă a României.*

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Dl profesor Iorga are cuvântul.

Dl profesor N. Iorga: Dle preşedinte, dlor senatori, eu sunt foarte recunoscător dlui Titulescu pentru două lucruri. Întâi pentru lămuririle pe care le-a dat, pentru criticile pe care le-a încercat şi pentru tonul, într-adevăr genevez, pe care l-a introdus în răspunsul faţă de o persoană cu care a avut legături de acelea care interzic de obicei acest ton. Dar se vede că în această privinţă… (*Întreruperi pe băncile majorităţii*). La ilaritatea d-voastră mă aştept, la mai mult decât atât, nu! V-aţi arătat toată valoarea prin felul cum aţi primit cuvântarea, în care neexactitatea se unea cu insulta. Dar eu trebuie să vorbesc. După ce d-voastră veţi osteni de râs, după ce valoarea d-voastră personală se va distra pe socoteala lipsei mele de valoare, eu tot voi vorbi. Să nu credeţi d-voastră că atâţia ani de viaţă parlamentară, care i-am trăit, mă fac pe mine extrem de sensibil la astfel de manifestări. Daţi-mi voie: eu vă cunosc şi îl cunosc şi mă cunosc şi cum vă cunosc şi cum îl cunosc şi cum mă cunosc, atunci eu ştiu ce am de răspuns. Eu, încă o dată, sunt recunoscător pentru acest ton; m-ar fi dezarmat altul: dacă mi s-ar fi răspuns cu omenie, la o cuvântare în care, până în momentul când am fost silit să trec pe alt plan, am păstrat cea mai perfectă omenie. Desigur, nimeni n-a putut să releveze, în prezentarea de fapte care a alcătuit discursul meu, nimic care să ofenseze personal pe dl ministru de Externe. (*Protestări pe băncile majorităţii*).

Dl N. Cananău: Dle Iorga!...

Dl profesor N. Iorga: Eu vă las să isprăviţi şi pe urmă continuu.

D-voastră nu trebuie să uitaţi că eu, acest fost preşedinte de Consiliu, am putut să vorbesc şi la stenografi, când Camera a refuzat să mă asculte. Liniştea mea nu o veţi zgudui prin niciun fel de manifestare. Dar dacă îşi închipuie cineva că înaintea acestei lumi, care a venit să ne asculte, eu voi pleca, lăsând să apese asupra mea acuzaţiuni aduse într-o formă pe care D-Sa este stăpân – n-are altă formă, o dă pe aceasta –, că eu voi pleca scăzut, nu mă cunoaşte. Noi stăm aci până la miezul nopţii, d-voastră râdeţi, eu aştept şi continuu, continuu, vă rog, să vă dau o lecţie de răbdare, care are să vă folosească. Păcat că nu este doctorul Lupu aci, care cunoaşte un anumit secret faţă de asemenea manifestaţiuni. Eu secretul îl

cunosc, dar nu vreau să-l întrebuinţez, dar aţi vedea cât este de util secretul acesta.

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Nu-l întrebuinţaţi la Senat; lăsaţi-l pentru Cameră.

Dl profesor N. Iorga: Foarte bine, dar şi d-voastră să îngrijiţi ca aci, în Senat, să am o atmosferă care să i se potrivească.

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Senatul vă ascultă, dle Iorga.

Dl profesor N. Iorga: Mă ascultă într-un fel care mă face să vă atrag atenţiunea d-voastră.

Dl Romulus Georoceanu: Dar ne provocaţi d-voastră, dle Iorga.

Dl profesor N. Iorga: D-ta uiţi un lucru: când eşti vicepreşedinte, eşti cel din urmă din oamenii care trebuie să intervină, ca să aţâţe un scandal.

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Dlor senatori, vă rog ca în cea mai desăvârşită linişte să ascultaţi pe dl profesor Iorga.

Dl Romulus Georoceanu: Dar mă atinge şi pe mine provocarea aceasta, dle Iorga. Şi de la d-voastră, care aţi fost preşedinte de Consiliu, eu trebuie să cer să fiţi circumspect cu Parlamentul.

Dl profesor N. Iorga: Eu vorbesc aşa cum am vorbit totdeauna. Am vorbit cu oameni de omenie şi de ceilalţi nu-mi pasă, dar am dreptul meu de a vorbi aci.

Prin urmare, sunt foarte recunoscător dlui ministru de Externe şi pentru tonul pe care l-a întrebuinţat, şi care m-ar dispensa de orice menajamente, dacă o veche cunoştinţă cu dumnealui nu m-ar face să rezerv pentru alte împrejurări anumite discuţiuni care nu îşi au locul lor aci.

În ceea ce priveşte însă faptele acestea, eu am datoria să le răstorn aci, aşa cum au fost înfăţişate cu meşteşug de retorică de dl Titulescu.

Dumnealui a intervertit ordinea cuvântării mele.

A răspuns întâi la partea a doua şi pe urmă la partea întâia, deşi pentru oricine partea întâia este cea mai interesantă, este aceea care priveşte, în rândul întâi, acest Senat. Într-adevăr, partea întâia cuprindea aceste lămuriri netede: guvernul pe care l-am prezidat eu a deservit interesele ţării? M-am prezentat eu şi colegii mei – iau toată răspunderea şi pentru aceştia – în aşa fel, încât cine a venit după mine trebuie să urmeze altă politică şi urmând chiar altă politică să nu poată îndrepta greşelile pe care le-ar fi făcut guvernul din 1931–32?

Aceasta este întrebarea?

Ce a răspuns dl ministru al Afacerilor Străine la prezentarea foarte netedă a răspunsurilor, pe care le-a dat guvernul prezidat de mine, atunci când i s-a cerut să reia negociaţiunile cu Sovietele? Despre aceasta este vorba, nu despre ceea ce a fost înainte de ianuarie, căci înainte de a fi fixat un punct de vedere, de unde ştie dumnealui ce am ştiut şi ce nu am ştiut eu? Eu nu sunt dator să prezint întreaga corespondenţă diplomatică. Eu sunt dator să aleg din ceea ce ştiu, numai ceea ce se referă la chestiunea în discuţie.

Am pus chestiunea rău? Punând chestiunea rău am periclitat interesele României? Aceasta era ceea ce trebuia să demonstreze dl ministru de Externe.

D-voastră aţi văzut, şi din forma aleasă de mine şi din comunicatul dat îndată după răspunsul Sovietelor, aţi văzut şi dovada că am lucrat continuu cu aprobarea Aliaţilor noştri, aţi văzut şi din ultimul răspuns pe care l-am dat mareşalului Piłsudski, care a fost politica mea şi nu văd întrucât această politică se poate deosebi de politica pe care orice om într-o situaţie, atât de grea, orice om întrucâtva preocupat de interesele ţării sale, trebuie s-o ducă.

D-voastră ne-aţi adus un raport al d-voastră în care arătaţi că aţi vorbit cu un personagiu important. Dar d-voastră vorbiţi şi prin somn cu personagii importante, însă nu acestea mă preocupă, nu conversaţiile d-voastră particulare. Pe mine mă interesează acest fapt: orice ar fi cerut Polonia în luna lui mai 1931, ce hotărâre am luat eu în momentul când a trebuit să iau o hotărâre?

Dar d-voastră îmi vorbiţi de „interdependenţă“. Dar cu sistemul „interdependenţei“ d-voastră, lucrurile nu s-ar fi început nici acum şi ne-am fi pus în legături rele cu acei care în mod vădit aveau dorinţa să nu intrăm în „interdependenţă“, ci să luăm franc şi sincer o atitudine.

Şi d-voastră, în felul cum prezentaţi problema, o prezentaţi ca şi cum prin astfel de pacte, prin negocieri, s-ar rezolva chestiuni ca cele de siguranţă, de putere! Cine este în stare să reziste, rezistă. Dacă nu este în stare să reziste, poate să aibă toate asigurările prin hârtii, care, încă o dată vă spun, hârtiile acestea în convingerea mea nu angajează un guvern revoluţionar al cărui scop, înainte de toate, este să răstoarne ordinea politică din Europa.

Eu pot să fiu judecat numai din acest punct de vedere. Eu spun un lucru: nu aveam nevoie de negocieri cu Sovietele, nu aveam credinţă în sinceritatea Sovietelor, nu ne credeam asiguraţi prin ceea ce iscălesc Sovietele.

Dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine: De acord.

Dl profesor N. Iorga: Atitudinea lor şi la Moscova, când s-a iscălit Pactul Kellogg de către dl Davila, a fost plină de învăţăminte. Căci chestiunea Basarabiei a fost ridicată şi va fi ridicată în fiecare moment de guvernul sovietic. Nu este vorba de o acţiune în care atitudinea şi dibăcia, un cuvânt strămutat de ici dincolo, să se facă să ne putem plimba cu mâinile în buzunar, cântând laude unei diplomaţii care este dibace.

Prin urmare, d-voastră vă puneţi pe un teren care nu este al meu. D-voastră ignoraţi lucrurile pe care le-am adus eu. Cu diplomaţia d-voastră, insistaţi asupra unor lucruri care pentru mine nu au nicio importanţă şi lăsaţi la o parte acest lucru care constituie elementul însuşi al chestiunii.

Aceasta pentru partea dintâi.

Eu nu m-am „scuzat". Se scuză cineva care a făcut un păcat şi caută să-l acopere. Nu m-am scuzat. Eu am apărat Ministerul pe care l-am prezidat, am apărat pe omul de ispravă care a stat lângă mine, pe diplomatul de carieră, care de la început a făcut acest meşteşug şi care nu avea să i se facă lecţii de diplomaţie.

Iar în ceea ce priveşte observaţiunile pe care le-aţi făcut ministrului de Externe, ministrul de Externe are totdeauna dreptul să hotărască dacă este a se da un răspuns, dacă este a se începe o acţiune în acel sens sau dacă i se pare că scrisoarea aceasta, oricâte persoane importante ar fi discutat cu d-voastră, are un interes subsidiar sau are un interes literar şi nu interesează fondul însuşi al lucrului.

În partea a doua, d-voastră aţi găsit cu cale să afirmaţi câteva lucruri, care nu ştiu dacă vă ridică, dar pe mine nu mă scad. La vârsta mea eu nu capăt de la nimeni nici certificat de pricepere, nici certificat de nepricepere. Este naiv acela care încearcă a discuta acest lucru. Nu cerşind şi înşelând pe oameni am ajuns unde sunt, ci am ajuns prin luptă şi suferinţe mari. Şi cui ia în batjocură valoarea mea personală îi răspund cu dispreţul meu îndoit, la care îmi dă dreptul o viaţă trăită aşa cum am trăit-o eu.

Sunt de atâţia ani în Cameră şi acum în Senat, dar este întâia oară că mi se vorbeşte aşa. Nu mă mir; aşa sunt vremurile. Va veni un timp când mi se va vorbi în alt fel. Şi, fiindcă veţi trăi, se va găsi un tânăr, care vă va servi lucrurile de zece ori mai insultătoare decât acelea cu care aţi căutat să spurcaţi bătrâneţele mele. (*Protestări*).

Iar în ceea ce priveşte afirmaţiunea pe care o faceţi cu privire la formarea Ministerului meu, daţi-mi voie să vă corectez, dle ministru al Afacerilor Străine.

Nu-mi veţi cere să reproduc în detalii – ar fi prea dureros – scena care s-a petrecut atunci, sâmbătă, în cabinetul Maiestăţii Sale. Oricât aş trăi, nu o pot uita.

Dar nu pot admite – nu pot să întrebuinţez cuvântul „permite“; de la înălţimea d-voastră, vă puteţi permite şi nu-mi rămâne decât să mă înclin înaintea autorităţii d-voastre mondiale –, dar nu pot admite să mi se spună că în seara aceea, cea mai grea seară din viaţa mea, eu am avut satisfacţiunea unui tinerel, căruia i se prezintă o coroniţă de hârtie şi o satisfacţiune pe care nu a meritat-o. Cum adică? Trebuia să mă bucur peste măsură, ca de un lucru neaşteptat, că în ţara în care mulţi oameni au fost preşedinţi de Consiliu, s-a întâmplat odată că a căzut harul şi asupra mea?

Zburdam, săream de bucurie, eram în cer, ştiam că niciodată aşa ceva nu mi-se poate întâmpla?

Ceea ce am spus Maiestăţii Sale, vă spun şi d-voastră: „Maiestatea Voastră îmi cere cel mai greu sacrificiu şi rog ca acest sacrificiu să fie luat de la mine“. Acestea sunt cuvintele pe care le-am rostit înaintea Suveranului; d-voastră aveţi oricând intrarea la Suveran şi puteţi căpăta confirmarea acestor cuvinte.

Şi numai viaţă fericită nu am avut în cele treisprezece luni de zile, (*Ilaritate*), în care duşmanii mei mi-au dat ce era mai rău în sufletul lor şi unde adeseori nu am găsit lângă mine prieteni, la care aveam dreptul.

Prin urmare, rog să nu înfăţişaţi cu un artificiu, care nu trece la mine, trece la oameni mai noi, să nu înfăţişaţi momentul acesta, pe care nu ştiu dacă îl regretaţi d-voastră, dar eu l-am regretat profund. Nu aş fi primit să fiu nici vicepreşedinte, nici a asista la întrevederea aceea între trei care scădeau însemnătatea şi însăşi maiestatea Coroanei şi n-aş fi vrut să ajung acolo, ca eu singur să fiu omul care să pot fi însărcinat cu ceva, care întrece, nu numai dorinţele mele, dar şi puterile pe care, ca om onest, le cântăream, fără partid şi fără prieteni în jurul meu, ştiind foarte bine ce mă aşteaptă a doua zi, când va porni cea mai grozavă campanie în contra mea.

Am primit oare săltând de bucurie această graţie regală, după care aş fi umblat nu ştiu câtă vreme? Vă este uşor să o spuneţi şi credeţi că îmi este uşor ca să o primesc de la acela care, din mijlocul unei vieţi plăcute, insultă astfel tot ceea ce am stors din mine pentru a da acestei ţări. (*Zgomot, întreruperi*). Iar în ceea ce priveşte ameninţarea pe care aş fi aruncat-o Parlamentului Naţional-Ţărănist de atunci, că-l voi dizolva imediat, a fost vorba de aşa ceva în conversaţiunea cu Maiestatea Sa Regele?

Dl N. Cananău: Dar ai dizolvat.

Dl profesor N. Iorga: Dar eu ştiu ce nu pot spune aici, (*Zgomot*), eu ştiu…

Voci de pe băncile majorităţii: Dizolvarea. De ce aţi dizolvat?!

Dl Şt. Percec: Alegerile d-tale…

Dl profesor N. Iorga: Stenografiaţi, vă rog. Aţi terminat? Aţi terminat? Aţi terminat? Nu?

Dl Şt. Percec: Dar aţi ştiut, domnule profesor…(*Zgomot*).

Dl profesor N. Iorga: Continuaţi, dle neprofesor. Aţi terminat? Mai ai? Ar fi păcat să taci? Eşti o podoabă a acestei adunări…

Dl N. Cananău: Aţi primit Ministerul în condiţiuni pe care nu trebuia să le primiţi. Aţi primit să fiţi prim-ministru fără să aveţi putinţa să ştiţi ce se petrece.

Dl profesor N. Iorga: Vă rog să însemnaţi discursul dlui Cananău, un ilustru orator…

Dl N. Cananău: Aţi primit Ministerul…

Dl profesor N. Iorga: Sunt foarte emoţionat, dl Cananău, şi nu pot răspunde.

Acum, după ce îmi daţi un răgaz ca să termin, cu emoţia pe care mi-o produce atacul d-voastră atât de virulent…

Dl Şt. Percec: Nu întrece emoţiunile noastre din alegerile d-voastră de la Brăila. (*Zgomot*).

Dl profesor N. Iorga: Frumoasă şedinţă! Nu s-a terminat? Cu sistemul acesta eu nu mai pot continua, până ce dumnealor nu vor binevoi să-şi rezerve elocinţa pentru altă şedinţă. Uite, mâine de pildă, o luaţi de la capăt. Este interpelarea pentru dl Gusti, aveţi ocaziunea şi de la Brăila şi de unde sunteţi, să veniţi cu sacul d-voastră de acuzaţii.

De ce nu aţi veni? Dar dacă tăceţi, aveţi prilejul să ascultaţi sfârşitul acestei interpelări. Altfel stăm toată seara aci şi nu ştiu dacă vă convine…(*Zgomot, protestări*).

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Rog Senatul să păstreze linişte.

Dl profesor N. Iorga: S-a terminat. Nu? Sper. Întreb pe oamenii liniştiţi dinainte, pentru că pe ceilalţi nu am cum să-i întreb

Dlor, nu a fost vorba în acea zi de dizolvarea Parlamentului. Hotărârea a venit mai târziu, după câteva săptămâni – şi va veni vremea să vă spun de ce a venit dizolvarea Parlamentului –, lucru pe care nu pot să-l spun acum. Dar oricine îşi aduce aminte de cuvintele pe care le-am rostit atunci, cuvinte în care se făcea toată dreptatea intenţiunilor

Parlamentului trecut, ştie foarte bine, înţelege foarte bine, care sunt motivele care au dus la dizolvare.

Dacă eu aş fi găsit de la început, în acest Parlament al unor oameni care fuseseră legaţi de mine, care lucraseră o bucată de vreme împreună cu mine, sub conducerea mea, (*Întreruperi pe băncile majorităţii*), dacă aş fi găsit altceva decât ceea ce am găsit, desigur că nu aş fi admis propunerea de dizolvare, care n-a venit din iniţiativa mea. (*Întreruperi pe băncile majorităţii*).

Pentru a termina, nu pentru d-voastră, fiindcă atunci când o cuvântare este primită în felul acesta, nu se dezonorează oratorul, terminând, dar nu pentru d-voastră, ci pentru opinia publică, aceea care este aici pentru a mă judeca, eu nu pot să consider încercările meşteşugite de a falsifica şi politica internă şi politica externă pentru a satisface o ambiţie, nu le pot considera decât ca mijloace meschine, care se întrebuinţează de oamenii care n-au alte argumente.

Dl profesor N. Costăchescu, preşedinte: Dlor senatori, ridic şedinţa. Şedinţa viitoare pentru mâine, vineri, 25 noiembrie, la ora 16.

Şedinţa se ridică la ora 20.

„Monitorul Oficial“, nr. 4, joi, 1 decembrie 1932, partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Senatul, Sesiunea ordinară 1932–1933, şedinţa de joi, 24 noiembrie 1932, pp. 53–55.

66.

Bucureşti, 27 noiembrie 1932. *Nicolae Iorga deplânge în „Neamul Românesc“ numirea lui Nicolae Titulescu ca ministru de Externe, al cărui discurs este apreciat drept steril şi teatral.*

Un tânăr om de trecut

Cine ascultă pe ministrul de Externe când îşi cearcă tot volumul unei voci de Capela Sixtină rămâne uimit cât de vechi e acest om încă tânăr.

Nimic din ce mişcă societatea românească de vreo douăzeci de ani nu se întâlneşte în oratoria aceluia înaintea căruia îngenunche sfânta prostie naţională. Ne-am deprins în aceşti grei ani de încercări şi de suferinţe cu o cugetare strânsă şi sobră, cu îmbrăţişarea bărbătească a subiectului, cu o sentimentalitate emoţionantă de mult ce e reţinută, cu o

frază plină de poezie, cu un vocabular de cuvinte proaspete, noi, cu interzicerea pozei, a gestului, a gargarisirii şi a soneriei de finale.

Şi „românul genevez“, cum s-a definit singur, vorbind de „la el la Geneva“ nu face decât să reediteze tot jocul de intonaţii, toate marile bătăi de aripi în gol, toţi pumnii în masă şi toate ţâşnirile de plate insulte strigate cu patos ale demodatului **tragediante, comediante,** pe care credem că l-a ucis Caragiale.

Un orator, un *vir bonus dicendique peritus*[298]*,* ăsta? Vai de mine!

N. Iorga

N. Iorga, *Un tânăr om de trecut,* în „Neamul Românesc“, 27 noiembrie 1932.

67.

Bucureşti, 2 decembrie 1932. *Nicolae Iorga atacă în „Neamul Românesc“ pe Nicolae Titulescu, făcându-l responsabil de deteriorarea relaţiilor cu aliaţii României prin atitudinea şi declaraţiile sale în problema încheierii unui pact de neagresiune româno-sovietic.*

În sfârşit singuri…

Ce a dorit „tragediantele“ de la Externe, credinciosul fanatic al singurului cult al persoanei sale eminamente muzicale şi gesticulante, s-a îndeplinit.

Nu că s-ar plânge cineva care judecă drept lucrurile pentru neîncheierea de noi a unui pact într-o formă potrivnică intereselor noastre, deşi abilul scamator se fereşte a prezenta fazele înseşi ale negociaţiei. Dar unde acest popor, întrucât se simte ca atare, are dreptul să acuze pe egocentricul care s-a băgat în guvern e că atitudinea lui zvăpăiată **a stricat cordialitatea legăturilor cu aceia care rămân de formă aliaţii noştri.**

În acţiunea dezordonat de furioasă a stridentului personagiu s-au adus acestor legături care ne sunt atât de preţioase – căci nu e stat care în astfel de conjuncturi să dorească o situaţie de „splendidă izolare“ – astfel de jigniri pe seama acelora care erau aduşi de interese importante şi de concepţii corespunzătoare unei alte mentalităţi, încât în nicio împrejurare nu se va mai întâlni la dânşii căldura prietenească de care avem nevoie.

---

[298] Un om bun, care ştie să vorbească (lat.) – Quintilian, *Institutio Oratoria,* XII, I.

Aici e păcatul.

Iar pentru pierderea unei situaţii sentimentale, dacă voiţi, pe care o învederează destăinuirea dlui Filipescu despre raporturile stabilite de mine cu d. Laval ne rămâne ca o supremă consolare genialitatea de Lido a meşterului avocat.

Oricum, puţin, puţin…

N. Iorga

N. Iorga, *În sfârşit singuri…*, în „Neamul Românesc“, 2 decembrie 1932.

68.

Bucureşti, 3 decembrie 1932. *N. Iorga pune faţă în faţă, în „Neamul Românesc“, personalitatea maestrului şi figura discipolului, pentru a justifica un portret acrimoniu al lui Nicolae Titulescu.*

Take Ionescu şi N. Titulescu

Se ştie ce rol a avut la începuturile conducătorului actual al politicii externe a României Take Ionescu.

Rareori un om în vârstă, un om politic ajuns la culmea carierei sale, în cursul căreia nu şi-a cruţat nicio osteneală, răspândind larg în folosul altora mijloacele sale puţin obişnuite, a făcut mai mult pentru un începător, la care putuse constata o singură însuşire: meşteşugul de a apăra o cauză cu sau fără convingere.

D. Titulescu a crezut nu numai că poate continua pe călăuzul tinereţelor sale, dar că, de la primul pas, l-a şi întrecut. Şi sunt încă şi astăzi oameni care, comparând pe unul cu celalt, nu iartă lui Take Ionescu unele greşeli, dar se prosternează în faţa jucăriei de Geneva.

E o lipsă completă de dreptate.

Take Ionescu a fost, înainte de toate, un om simţitor şi bun, gata să ajute şi ale cărui amabilităţi nu cuprindeau nici linguşirea, nici intenţia de a capta. Intrat în politică alături de Rosetti, s-a desfăcut loial de o direcţie în care nu-şi mai recunoştea ideile în progres. La conservatori a dat boierimii tot ce avea din naştere şi tot ce câştigase prin muncă. Prigonit până la urmă, el n-a păstrat ură nimănui. Nu o dată fapta sa a fost trecută cu voia sa în socoteala altuia.

Pe când nimic decât răsunătoarea sa faimă goală purtată de la intimităţile pariziene la conferinţile berlineze şi hrănită cu tot ce-i putea

da un stat pe care-l consideră ca aservit de drept ambiţiei sale nu e sensul unei vieţi de artificii şi dibăcii care s-a consacrat autolatriei şi care a plătit cu tot ce insulta, intriga are mai dibaciu, mai jignitor orice refuz de a arde tămâie înaintea idolului van.

N. Iorga

N. Iorga, *Take Ionescu şi N. Titulescu,* în „Neamul Românesc“, 3 decembrie 1932.

69.

Bucureşti, 13 decembrie 1932. *Nicolae Iorga continuă în „Neamul Românesc" atacurile la adresa lui Nicolae Titulescu, considerând că ruperea negocierilor cu Sovietele de către acesta a avut repercusiuni negative nu doar asupra relaţiilor României cu Franţa şi Polonia, dar riscă să aibă aceleaşi efecte în raporturile cu Cehoslovacia.*

Ce zice şi Praga…

În relaţiile noastre cu aliaţii noştri nu s-a petrecut nicio schimbare, spune, râzând sinistru, omul galben de la Externe. Le-am dat voie să-şi facă tratatul cu Sovietele, ei s-au supus; acum ce mai are cineva de zis. E adevărat că ei n-au spus niciodată că ne-au rugat să nu iscălim şi mai ales să strigăm câtă-i lumea de mare că nu vrem să iscălim, că am fi bucuroşi să nu iscălim niciodată.

Dar iată, guvernul francez, nu cel sovietic, e acela care a dat publicităţii scrisoarea dlui Dovgalevschi şi cine ne ajută, vădind radiotelegrama de la Moscova, e Berlinul. Aşa o mică deosebire, care nu împiedică pe zisul om de altă culoare să fie amicul Franţei, iar eu, fireşte, vechiul, neîmpăcatul ei duşman.

La rândul ei, Praga vorbeşte prin „L'Europe Centrale“ de la 3 decembrie:

„*On veut croire* că ruperea negociaţiilor româno-sovietice nu va aduce o slăbire a legăturilor de prietenie şi solidaritate care unesc România cu Franţa şi cu Polonia.“

On veut croire, auzi, o mare mandarin al ţării noastre?

N. Iorga

N. Iorga, *Ce zice şi Praga…*, în „Neamul Românesc“, 13 decembrie 1932.

70.

Bucureşti, 18 iulie 1933. *Nicolae Iorga exprimă în „Neamul Românesc" serioase rezerve faţă de evaluarea lui Nicolae Titulescu, care presupunea un spor de securitate pentru România prin semnarea Convenţiilor de la Londra privind definirea agresorului.*

Acuma – suntem siguri

Pus înainte de d. Beneš de la Praga şi de colonelul Beck de la Varşovia, ministrul nostru de Externe a încheiat împreună cu Afganistanul o înţelegere cu Sovietele asupra „definiţiei agresorului" pe care a propus-o d. Politis şi pe care cetăţeanul Litvinov a declarat că o primeşte.

Orice om care judecă puţin împrejurările, înţelege de ce s-a luat la Moscova această hotărâre.

Sovietele au pe braţe foametea şi răscoala satelor în interior, iar în afară problema Manciuriei.

În astfel de împrejurări se face pact „şi cu Dracul până treci puntea".

Dar a crede că de aici decurge necesar recunoaşterea dreptului românesc asupra Basarabiei e o formidabilă greşeală sau o perfectă copilărie.

Două-trei cuvinte ale Muscalului de origine israelită nu au nici măcar valoarea unei indicaţii şi nu cântăresc măcar cât un compliment.

Iar a ne lăsa pe tânjală pentru teoria pecetluită la Londra ar fi o adevărată crimă.

N. Iorga

N. Iorga, *Acuma – suntem siguri,* în „Neamul Românesc", 18 iulie 1933.

71.

Bucureşti, 29 octombrie 1933. *Nicolae Iorga califică în „Neamul Românesc" vizita lui Nicolae Titulescu la Sofia şi negocierile privind atragerea Bulgariei într-o viitoare înţelegere balcanică drept un eşec.*

Acum, drumul dlui N. Titulescu, omul care pentru vanitatea sa are nevoie totdeauna de un cal de paradă sub dânsul, s-a mântuit. Radio a difuzat cuvântările ce i s-au ţinut, acelea cu care a răspuns; prietenii le-au tălmăcit sensul cel mai adânc şi, când nu e, i l-au creat. Fotografiile speciale au apărut în toate foile de tiraj. Socotelile indispensabile s-au plătit. Şi, astfel, a venit vremea să ne întrebăm: ce iese de aici?

Telegramele ne lămuresc complet în această privinţă.

La Sofia, declaraţiile dlui Muşanov[299] că Bulgaria nu se angajează şi că toate „pactele" nu plătesc în fond nimic şi atitudinea întregii opinii publice bulgăreşti faţă de ceea ce ea socoate măcelărirea ordonată şi sistematică a populaţiei de aceeaşi rasă în Dobrogea.

În capitala Bulgariei, dnii Gömbös[300] şi Kanya[301] au intrat triumfal şi la Ankara ei au fost îmbrăţişaţi ca nişte buni fraţi de rasă şi aliaţii cei mai fireşti.

Iar Budapesta s-a grăbit să anunţe că Ungaria se va îndrepta spre Răsărit, unde maghiarii au incontestabile rude şi Germania hitleristă reia vechiul Drang nach Osten.

Iar nouă nu ne rămâne decât, proşti cum suntem, să strigăm: Totuşi, scump, dar face!

N. Iorga

N. Iorga, *Post festum…,* în „Neamul Românesc", 29 octombrie 1933; *apud* Doru Dina, Ion Ivaşcu, Dorin Teodorescu, *Nicolae Titulescu – titanul politicii externe româneşti,* Editura Fundaţiei „Universitatea pentru toţi", Slatina, 2005, p. 82.

---

[299] Nikola Muşanov

[300] Gömbös Gyula (1886–1936). General, om politic şi de stat ungur. Ministru de Război în cabinetul Bethlen István (1921–1931) şi în cabinetul Károlyi Gyula (1931–1932). Prim-ministru (1 octombrie 1932–6 octombrie 1936). În această calitate a condus ţara cu metode autoritare şi a introdus în legislativ legi antisemite. Cu toate că a favorizat un tip naţional de fascism în interior, s-a opus răspândirii influenţei Germaniei naziste şi în acest scop s-a apropiat de Italia şi Austria. După moartea sa subită, Ungaria s-a îndreptat către noua Axă Roma-Berlin.

[301] Kania von Kanya Koloman (1869–1944). Om politic şi de stat ungur. Ministru de Externe (18 ianuarie 1933–6 octombrie 1936; 10 octombrie 1936–9 martie 1938; 9 martie 1938–13 mai 1938; 13 mai–28 noiembrie 1938).

72.

Bucureşti, 12 iunie 1934. *Articol publicat de Nicolae Iorga în „Neamul Românesc" în legătură cu stabilirea relaţiilor diplomatice dintre România şi URSS.*

Pactul cu Rusia

Printr-un schimb de scrisori, dd. Titulescu şi Litvinov recunosc nevoia unor relaţii paşnice şi normale cu fireasca reprezintare diplomatică, şi-şi iau îndatorirea de a nu se face de pe teritoriul unuia din cele două state nicio acţiune care ar putea ameninţa sau păgubi pe celalt.

E fără îndoială un act de o mare importanţă şi, oricâte rezerve s-ar putea face în ce priveşte sinceritatea Sovietelor, el cuprinde o asigurare reală pentru România.

Prin el vom putea lucra în marginile unei realităţi cunoscute, pe când înainte eram cuprinşi în vagul legendelor. Cine va avea ochii deschişi, şi bine deschişi, va folosi desigur din învoiala de astăzi, care poate deschide un capitol mai fericit în viaţa acestor regiuni din Estul şi Sud-Estul Europei, asupra cărora s-au abătut atâtea furtuni fără a-şi fi istovit până astăzi norii.

Ar fi nedrept să nu se recunoască succesul urmărit cu o răbdătoare inteligenţă de ministrul nostru de Externe şi nu-i vom precupeţi felicitările.

D. Titulescu ar înscrie încă mai multe acte pozitive în frumoasa sa carieră dacă el ar urma-o numai pe aceasta şi s-ar ţinea de-o parte de viaţa politică internă în care nu poate aduce nici cunoştinţa împrejurărilor, nici aportul vreunei organizaţii, nici acea măsură, acea omenitate personală, fără artificii uşoare de recunoscut, prin care sunt posibile raporturile cu oamenii, fie ei prieteni sau duşmani.

N. Iorga

N. Iorga, *Pactul cu Rusia,* în „Neamul Românesc", 12 iunie 1934.

73.

Bucureşti, 17 iunie 1934. *Nicolae Iorga relevă în „Neamul Românesc" obligaţia de a aşeza, în prim-planul preocupărilor naţionale, după reluarea relaţiilor diplomatice, prin schimb de scrisori semnate de Titulescu şi Litvinov, redobândirea Tezaurului României trimis la Moscova în timpul Primului Război Mondial.*

A doua zi după pact

Pactul cu Sovietele îl avem: îndatorire reciprocă de a nu intriga şi de a nu recurge la calea armelor. Am arătat reala lui importanţă, oricare ar fi rezervele şi oricât de mult am avea şi mai departe datoria de a ne ţinea gata pentru orice, din orice parte.

Dar, acum, când s-au schimbat scrisorile de o aşa de burgheză amabilitate, anumite puncte de diferenţă vor trebui să fie examinate, şi anume în acelaşi spirit care însufleţeşte această corespondenţă.

Ştim că Sovietele au unele reclamaţii, care privesc însă epoca ţaristă. Ştim iarăşi că aurul tezaurului nostru a fost văzut pe multe pieţe ale Europei. Rămâne ca o cugetare liniştită să examineze puncte aşa de importante.

Dar mai e ceva, şi aici nu poate fi vorba de discuţii, ci de înapoierea cu însuşi trenul care ne va aduce pe noul ocupant al Palatului rusesc din Calea Victoriei.

Anume, depozitul nostru ştiinţific şi artistic, care e la Moscova.

Depozitul care cuprinde atâtea obiecte preţioase datorite vechilor meşteri şi multe, foarte multe documente care cuprind atâtea lămuriri din trecutul nostru. De prea multă vreme le ducem lipsă şi reclamaţiile mele la adunări ştiinţifice au rămas fără de răspuns. Fără a mai pomeni ce am lăsat, de aceeaşi natură, unii dintre noi în acel depozit.

D. Lapedatu, care cunoaşte întreagă această chestiune, ar fi cel mai indicat pentru ca, fără zăbavă, să purceadă la rezolvirea ei.

N. Iorga

N. Iorga, *A doua zi după pact,* în „Neamul Românesc", 17 iunie 1934.

74.

[Bucureşti, ante 20 iunie 1934]. *Invitaţie adresată de Nicolae Titulescu, titularul Ministerului Afacerilor Străine, profesorului Nicolae Iorga la prânzul oferit la Palatul Sturdza în onoarea lui Louis Barthou, ministru de Externe al Franţei.*

[Bucureşti, ante 20 iunie 1934]

Aflu că sunteţi la Vălenii de Munte. Mă adresez dv. deci pe această cale. Ţin să adaug cât de fericit am fi să puteţi accepta, împreună cu dna Iorga, invitaţiunea pentru prânzul oferit în onoarea dlui Barthou, miercuri seara, 20 iunie, la Ministerul de Externe. Omagii dnei Iorga.

Cu cele mai bune sentimente,

Titulescu

N. Iorga, *Corespondenţă, 3,* ediţie, note, indici de Ecaterina Vaum, Editura Minerva, Bucureşti, 1991, p. 300.

75.

[Bucureşti, ante 20 iunie 1934]. *Nicolae Iorga transmite lui Nicolae Titulescu că, din motive de sănătate, nu poate da curs invitaţiei de a participa la prânzul oferit la 20 iunie 1934 în onoarea lui Louis Barthou, ministru de Externe al Franţei.*

[Bucureşti, ante 20 iunie 1934]

Mulţămesc pentru bunele cuvinte şi regret că starea sănătăţii mele nu-mi permite să răspund amabilei Domniei Voastre invitaţii. Trebuie să evit a ieşi seara.

Iorga

N. Iorga, *Corespondenţă, 3,* ediţie, note, indici de Ecaterina Vaum, Editura Minerva, Bucureşti, 1991, p. 300.

76.

1934. *Nicolae Iorga, Memorii (fragment).*

Bucureşti, 5 octombrie 1934. Mă caută Goga. Îi spun franc că a pierdut prietenii serioase şi a căpătat duşmănii periculoase fiindcă, om de talent, nu şi-a putut stăpâni temperamentul. Îi mai spun că dictatura nu se anunţă şi nu se profilează, ci o realizează cine poate. El îmi obiectează ce ar fi o colaborare între noi pentru o „dictatură", pe care o defineşte numai ca act de autoritate. Îi pare bine că m-am „convertit" în ceea ce priveşte valoarea lui Maniu. Totdeauna a aşteptat ca o părere să biruiască pentru a reclama paternitatea ei. Pe Romul Boilă el, Goga, l-ar aresta. Vorbeşte cu pasiune de Titulescu. Se teme că Regele va isprăvi prin a ceda. Îi spun că, deoarece are o audienţă luni, să-i spună Regelui, pe care nu vreau să-l inoportunez, că a se despărţi de Titulescu implică grele riscuri şi-i las să judece dacă le poate înfrunta, dar că, în acest caz, îl vom ajuta cu tot ce putem.

Titulescu a mobilizat toată presa franceză şi chiar pe „Manchester Guardian" ca să-l prezinte ca singurul care poate menţine România pe linia actuală a politicii sale.

Bucureşti, 5 octombrie 1934, Însemnările lui Nicolae Iorga despre discuţiile cu Octavian Goga asupra evoluţiei situaţiei din viaţa politică internă, în N. Iorga, *Memorii, Sinuciderea partidelor (1932–8),* vol. VII, Aşezământul tipografic „Datina Românească" (Vălenii de Munte), Bucureşti, 1939, pp. 189–190; *apud Ideologie şi formaţiuni de dreapta în România, vol. IV (7 iulie 1934–30 martie 1938),* ediţie de Ioan Scurtu (coordonator); Corneliu Beldiman, Natalia Tampa, Tiberiu Tănase, Cristian Troncotă, Puiu Dumitru-Bordeiu, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2003, doc. nr. 9, pp. 64–65.

77.

1935. *Nicolae Iorga, Memorii (fragmente).*

[Bucureşti], 23 ianuarie 1935. Tătărescu cere să vie la mine pentru a-mi face unele comunicaţii. Îi spun că, în ce priveşte armata, cunosc şi eu „secretele" ei, că, în materie de politică externă, Titulescu îi

spune lui ce crede şi mie ce crede, şi se poate ca, acum, el să-mi spuie mai mult mie.

N. Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932–8),* vol. VII, Aşezământul tipografic „Datina Românească“ (Vălenii de Munte), Bucureşti, 1939, p. 218.

[Bucureşti], 16 aprilie 1935. Ieri, Temperley îmi scria că pentru adunarea de la Bucureşti, renunţând la conversaţia cu Titulescu, a înştiinţat biroul.

***Ibidem,* p. 246.**

[Bucureşti], 21 aprilie 1935. Dejun la Externe. Savel Rădulescu-mi spune că sunt oameni care cred că Titulescu şi cu mine mâncăm valuta.

Ibidem.

[Bucureşti], 22 aprilie 1935. Savel Rădulescu îmi spune că Regele e mirat că nu mi s-a dat Cordonul Legiunii, atunci când am cele mai înalte distincţii româneşti şi că s-a scris lui Titulescu.

***Ibidem,* p. 247.**

[Bucureşti], 24 aprilie 1935. Titulescu telegrafiază că a intervenit pe lângă Temperley.

***Ibidem,* p. 248.**

[Bucureşti], 29 aprilie 1935. Soseşte familia Cotnăreanu, cu dra Văcărescu[302] şi Romier, plus Osusky[303] cu soţia. Va urma Boncour[304]. Titulescu-şi pregăteşte un spectacol.

***Ibidem,* p. 251.**

---

[302] Elena Văcărescu. Scriitor şi diplomat român.
[303] Štefan Osusky. Diplomat cehoslovac.
[304] Joseph Paul-Boncour. Om politic şi de stat francez.

[Bucureşti], 8 mai 1935. Ieri a fost ce dorise Titulescu. Toată „spuma“ era la Ateneu şi se prăpădea de entuziasm.

Ibidem.

[Bucureşti], 24 mai 1935. Titulescu a răspuns. Nu primeşte. Mă asigură Savel Rădulescu. Gusti[305] confirmă. Dar, pus la vot, G. Brătianu[306], care-mi ceruse să nu mai pun candidatura lui, are numai patru voturi şi C. Marinescu trei. Titulescu e ales cu o mare majoritate. Partidele şi-au menţinut voturile, cum era de prevăzut. În Titulescu s-ar fi căutat un sprijin contra duşmăniilor ce înconjură Academia.

***Ibidem,* p. 255.**

[Bucureşti], 27 mai 1935. Titulescu a telegrafiat că primeşte.

***Ibidem,* p. 256.**

[Bucureşti], 28 mai 1935. Votarea în plen a lui Titulescu. Numai două voturi contra: al meu şi, cred, al lui Petrovici[307].

Ibidem.

[Bucureşti], 31 mai 1935. Votarea preşedintelui Academiei. Prin surprindere, fără a-mi fi spus un cuvânt, Lapedatu-şi pune candidatura contra lui Goga[308]. Distanţa între ei e de două voturi. Mi se dau mie… trei (unul e al lui Simionescu[309], care la plecare-mi strânge mâna, altul al lui Pompei[310]; nu ştiu care e al treilea). Dr. Marinescu[311], care pleacă furios, are şi el cam atâta. Am votat în râs pe Titulescu (îl votez şi la viceprezidenţie, cu Goga şi Dragomir[312]), dar apoi la două, trei scrutine pe acelaşi Lapedatu. Ieşind (după declaraţia, tremurată, a lui Goga, ai cărui aderenţi nu-l părăsesc însă), declară că întâia oară în viaţa lui e mişcat.

---

[305] Dimitrie Gusti. Sociolog şi om de stat român.
[306] Gheorghe Brătianu. Istoric şi om politic român.
[307] Ion Petrovici. Jurist, filosof, scriitor, om politic şi de stat român.
[308] Octavian Goga. Scriitor, om politic şi de stat român.
[309] Ion Th. Simionescu. Geolog şi paleontolog, academician român.
[310] Dimitrie D. Pompeiu. Matematician, academician român.
[311] Gheorghe Marinescu. Medic, academician român.
[312] Silviu Dragomir. Istoric, academician român.

La viceprezidenţie, după mai multe scrutinuri, [Grigore] Antipa biruie pe [Nicolae Vasilescu-Karpen] Carpen.

***Ibidem,* p. 257.**

[Bucureşti], 15 iunie 1935. Plecare la Bucureşti pentru strămutarea rămăşiţelor lui Dimitrie Cantemir. La Constanţa, masa de seară oferită de Titulescu, foarte amabil şi extraordinar de zgomotos.

***Ibidem,* p. 259.**

[Bucureşti], 16 iunie 1935. Îi fac pronosticul [lui Tătărescu – *n.n. G.G.P.]* că după el vine Titulescu. El afirmă, dar cu o nesiguranţă în glas, că „îi ajunge prezentul".

***Ibidem,* p. 261.**

[Bucureşti], 16 iunie 1935. Aflăm în tren despre adunarea ţărănistă de la Braşov. Maniu a aţâţat la „Sturm" contra guvernului, care se razimă numai pe Franasovici[313], Tabacovici[314], Titulescu şi Wider.

Ibidem.

[Bucureşti], 15 iulie 1935. Titulescu crede că într-un an pot să se întâmple lucruri grozave; opinia publică engleză aşteaptă la acest termen războiul mondial.

***Ibidem,* p. 264.**

[Bucureşti], 22 august 1935. Cădere[315], mutat de Titulescu la Rio de Janeiro, în locul lui Zamfirescu[316], care trece la Lisabona, vine la mine. N-a vizitat pe Rege, care e la Eforie, unde va sta până la 1 septembrie, şi n-a fost chemat de el. Mă asigură de sentimentele bune ale Regelui faţă de mine.

---

[313] Richard Franasovici. Jurist, diplomat, om politic şi de stat român.
[314] George Nicolae Tabacovici. Economist şi expert financiar român.
[315] Victor Cădere. Om politic şi diplomat român.
[316] Alexandru Duiliu Zamfirescu. Scriitor şi diplomat român.

E întristat de felul rechemării sale. Găseşte că greşelile lui Beck[317] nu sunt aşa de mari. După căderea mea, Polonia a dat totuşi o formulă pentru raporturile noastre cu Rusia. Titulescu merge însă până la o convenţie militară. S-ar permite ruşilor să vie în ajutorul Sovietelor pe la noi, dar nu prin Basarabia, ci prin Bucovina, ceea ce-mi pare enorm (dar e drept că o misiune militară rusească a venit cu zgomot la Praga).

***Ibidem*, p. 272–273.**

[Bucureşti], 16 octombrie 1935. Ministerul de Externe dezminte înţelegerea militară cu ruşii.

***Ibidem*, p. 281.**

[Bucureşti], 15 noiembrie 1935. Întâlnesc pe Titulescu. Îmi spune că… a plâns pentru Italia. Îi răspund că aceste lacrimi prefăcute în mărgăritare ar fi bune pentru un ac de cravată ce l-ar trimite lui Mussolini[318]…

Într-un colţ, el e „în tandreţă“ cu Mihalache[319], mai înfipt în guşă decât oricând.

***Ibidem*, p. 291.**

[Bucureşti], 19 noiembrie 1935. „Universul“ strecoară într-un colţ reportajul despre adunarea de ieri. Stelian Popescu[320] neagă că a fost intenţia de a face plăcere lui Titulescu. Se va reveni. Mulţămesc doar… „Dimineţei“ pentru imparţialitate.

***Ibidem*, p. 292.**

[Bucureşti], 24 noiembrie 1935. Deschiderea Bibliotecii I.I.C. Brătianu. Discurs de amintiri duioase al lui C. Dimitriu[321], acum preşedinte al Senatului. Mai mult credincioşi bătrâni ai familiei. Dar, pe lângă Titulescu, şi Lupu şi Argetoianu. Lupu se arată foarte bucuros de glumele mele cu privire la „cei trei M.“, nenorocirea partidului lor, şi de

---

[317] Józef Beck. Ofiţer, om politic şi de stat polonez.
[318] Benito Amilcare Mussolini. Ziarist, om politic şi de stat fascist italian.
[319] Ion Mihalache. Învăţător, om politic şi de stat român.
[320] Stelian Popescu. Jurist, ziarist, om politic şi de stat român.
[321] Constantin D. Dimitriu. Jurist, literat, om politic şi de stat român.

prognosticul că, dând dibaciu pe fereastră asemenea tovarăşi, ar putea să aibă partidul şi guvernul.
***Ibidem*, p. 293.**

[Bucureşti], 27 noiembrie 1935. Vorbesc la Mesagiu. Primire pregătit rezervată. Totuşi se aplaudă de două ori Italia. Tătărescu se scuză. E de faţă Titulescu, care simulează aprobări şi vine la banca mea. Îl sfătuiesc să facă pentru Italia măcar contrabandă.
***Ibidem*, p. 294.**

[Bucureşti], 3 decembrie 1935. În acelaşi timp Titulescu măguleşte pe Cuza[322]…
***Ibidem*, p. 295.**

[Bucureşti], 4 decembrie 1935. Discursul lui Titulescu, la Cameră, contra iredentismului unguresc, ieri, a fost lamentabil. Adausul lui Goga ar fi fost mult mai bine.
***Ibidem*.**

[Bucureşti], 6 decembrie 1935. Titulescu, deşi e „ziua" lui, vine la mine, cu Savel Rădulescu.

Caută să-mi explice că el a fost pentru Italia, încercând o împăcare, că i s-a mulţămit pentru aceasta, că şi acum se fac apeluri desperate la dânsul, că nu putea proceda altfel, că totuşi se va hotărî embargo pentru petrol, că el nu va putea să reziste ca no. 1, dar să i se dea un no. 2. Îi spun că e atras de temperamentul lui, că are resentimente pentru atitudinea italienilor faţă de dânsul. Protestă: a fost prietenul lui Mussolini câţiva ani (îşi atribuie şi rolul principal în catastrofa Pactului celor Patru).

Vorbeşte şi de ruşi şi germani. Când îi spun că aceştia „vor intra în Rusia ca în brânză", el obiectează că vor fi atacaţi de Franţa, duşmăniţi de Anglia şi că Liga le va opune sancţiuni.

Crede, contra mea, că Liga a repurtat o izbândă şi că, sprijinită pe dânsa, oricând va fi în stare să joace acelaşi rol hotărâtor.

…A aflat de audienţa mea şi vrea să pareze cine ştie ce atacuri?
***Ibidem*, p. 296.**

[322] A.C. Cuza. Jurist, om politic şi de stat român.

[Bucureşti], 9 decembrie 1935. Stărui pentru italieni şi arăt ce necesară e acţiunea mea. Regele se declară anglofil şi crede că Anglia, şi acum, va birui, Titulescu vorbea, acum un ceas, de intenţia ei de a ataca şi militar. Şi Regele crede că pentru opoziţie la embargo pe petrol trebuie să se ia iniţiativa de aiurea: Venezuela. Insist pentru ca acţiunea noastră să nu treacă, măcar de punctul atins.
***Ibidem,* p. 297.**

[Bucureşti], 13 decembrie 1935. Titulescu a apărut şi la Senat pentru a răspunde îndoielilor cu privire la Soviete. A declarat că n-are nicio convenţie militară, dar că doreşte cele mai bune relaţii cu un mare popor. Venind la mine, i-am spus că eu nu cred în iscălitura bolşevică, deşi, fireşte, ea nici nu strică, dar că a fost prea cald. În orice caz, e mai bine ca el singur să se fi angajat.
***Ibidem,* p. 299.**

[Bucureşti], 16 decembrie 1935. La Senat, Gafencu[323]-mi vorbeşte de posibilitatea ca la 15 ianuar să avem un ministeriu Titulescu. Ascensiunea lui Beneš[324] ar îndemna pe ambiţiosul nostru cancelariu.
Ibidem.

78.

[1935?]. *Prin intermediul unei cărţi de vizită, Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, transmite omagii lui Nicolae Iorga şi soţiei acestuia şi le adresează bune urări pentru concediu.*

Nicolas Titulesco
Ministre des Affaires Etrangères

A venit să vă vadă înainte de a pleca în străinătate. Vă urează vacanţă bună. Omagii respectuoase dnei Iorga.

Titulescu

Biblioteca Academiei Române, Corespondenţă N. Iorga, vol. 414, f. 212 (document comunicat mie de d. Petre Ţurlea).

---

[323] Grigore Gafencu. Jurist, om politic şi de stat român.
[324] Edvard Beneš. Om politic şi de stat cehoslovac.

79.

Bucureşti, 30 noiembrie 1935. *În calitatea de director al Institutului Român de Bizantinologie, Nicolae Iorga adresează lui Nicolae Titulescu rugămintea ca Ministerul Afacerilor Străine al României, al cărui titular era, să acorde Institutului o subvenţie globală pentru activităţile curente, în schimbul susţinerii unor conferinţe şi a unor lecţii în mai multe limbi străine.*

Institutul Român de Bizantinologie
Bucureşti
Str. Banu Mărăcine 1

Bucureşti, 30 noiembrie 1935

Domnule ministru,

Institutul de Bizantinologie a întemeiat o secţiune de studii islamice în legătură cu istoria Sud-Estului european şi, în special, cu cea românească. Cu ţinerea cursurilor la această secţiune a fost însărcinat dl Babinger, profesor la Universitatea din Berlin, care a început activitatea însă de la 1 noiembrie curent.

Cum Institutul nostru nu dispune de fonduri pentru plata acestor cursuri, vă rugăm să binevoiţi a ne acorda o subvenţie globală de 150.000 lei sau lunar 15.000 lei; în schimbul căreia Institutul oferă gratuit cursuri funcţionarilor Ministerului de Externe, care doresc a se pregăti pentru cariera diplomatică sau consulară. La aceste cursuri de studii islamice şi probleme de istorie turcă se adaugă acelea de limbile greacă nouă, turcă, bulgară, sârbă, maghiară, polonă, cehă şi o serie de conferinţe privitoare la Sud-Estul european.

Director,
N. Iorga

Domniei Sale
Domnului ministru de Externe
Bucureşti

Arhivele Statului, Bucureşti, Fond Savel Rădulescu, dosar 13, f. 4; în „Revista Arhivelor“, an XLVIII, vol. XXXIII, nr. 3, pp. 467–468; *apud* N. Iorga, *Corespondenţă, 3,* ediţie, note, indici de Ecaterina Vaum, Editura Minerva, Bucureşti, 1991, pp. 300–301.

80.

[f.l.], 6 decembrie 1935. *Telegramă de felicitări adresată de Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, lui Nicolae Iorga, cu ocazia zilei onomastice.*

[f.l.], 6 decembrie 1935

Rog a primi cele mai călduroase urări de Sfântul Nicolae.

Titulescu

Biblioteca Academiei Române, Corespondenţă N. Iorga, vol. 413, f. 221 (document comunicat mie de d. Petre Ţurlea).

81.

1936. *Nicolae Iorga, Memorii (fragmente).*

[Paris], 4 februarie 1936. Dejun oferit de Regele preşedintelui Lebrun[325]. Iau parte, cu Titulescu, generalul Angelescu[326], Victor Antonescu şi Lapedatu, împreună cu Ilasievici[327], Sarraut[328], noul ministru-preşedinte, mic Meridional cu capul grecesc, figură din cele mai obişnuite la noi, băţosul ministru, foarte de stânga, al Aerului, acela al Finanţelor, Politis[329], încă tânăr la înfăţişare, miniştrii Poloniei şi Cehoslovaciei, apoi mareşalul Franchet d'Espèrey, foarte bătrân, sprijinit în două beţe, şi încă un bătrân general, secretarul de la Quai d'Orsay, Léger[330].

Titulescu se arată foarte prietenos. Spune că ne vom înţelege şi la sancţiuni… Îmi anunţă că Regele va cere preşedintelui Franţei Cordonul Legiunii pentru mine. Îl felicit pentru primirea pe care a pregătit-o Regelui. Când un lucru corespunde vederilor mele, am o plăcere să-l recunosc public.

N. Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932–8),* vol. VII, Aşezământul tipografic „Datina Românească“ (Vălenii de Munte), Bucureşti, 1939, p. 314.

---

[325] Albert François Lebrun. Inginer, om politic şi de stat francez.
[326] Paul Angelescu. General şi om de stat român.
[327] Constantin Ilasievici. General şi om de stat român.
[328] Albert Pierre Sarraut. Diplomat, om politic şi de stat francez.
[329] Nikolaos Sokrates Politis. Jurist, diplomat şi om de stat grec.
[330] Aléxis Saint-Léger Léger. Diplomat şi poet francez.

[Paris], 6 februarie 1936. În termeni foarte măgulitori, Titulescu-mi anunţă acordarea Cordonului Legiunii de Onoare.

***Ibidem,* p. 315.**

[Paris–Veneţia], 17 februarie 1936. Plecarea spre Veneţia, odată cu Titulescu, foarte înconjurat şi bine păzit.

***Ibidem,* p. 317.**

[Veneţia?], 18 februarie 1936. Titulescu ne găseşte la restaurant. Vorbim de împrejurările în care am ajuns la guvern; el, obosit de discuţii care ţinuseră două săptămâni, m-a recomandat Regelui. Mi se pare că a spus într-un moment că am „girat" un ministeriu al lui Argetoianu. Îi răspund că, la Instrucţie, am făcut ce am crezut de cuviinţă. I se pare lui că Argetoianu a intrigat între noi doi. Şi totuşi el, Titulescu, l-a făcut să aibă succes la Londra.

***Ibidem,* p. 318.**

[Bucureşti], 8 martie 1936. Dejun pentru Bonnet[331] la Externe. El crede că de aici va ieşi o puternică mişcare franceză, şi încă mai largă; Hitler va trebui să-şi recheme trupele. Nici Titulescu nu crede că lucrul va rămânea fără urmări. Vede, la oarecare distanţă, şi un război în perspectivă. Recunoaşte că situaţia militară nu s-a schimbat mult, dar nu se poate accepta sfidarea. Arciszewski[332] contestă că Polonia a ştiut, dar stăruie în ideea că politica polonă n-a dat greş. Ce ar fi câştigat cu o alta? O mai bună reputaţie.

Mussolini, care declară că n-a ştiut, trece pe al doilea plan.

***Ibidem,* p. 321.**

[Bucureşti], 6 iunie 1936. Titulescu a apărut, băţos la glumele mele şi peste măsură de preocupat.

***Ibidem,* p. 344.**

---

[331] Henri Bonnet. Diplomat, om politic şi de stat francez.

[332] Miroslaw Arciszewski. Diplomat polonez.

[Bucureşti], 15 iunie 1936. Un redactor de la „L'Intransigeant", care cunoaşte Balcanii. Şi la Atena i se spune că felul de a fi al lui Titulescu, cu pretenţiile lui, încep a jena.

***Ibidem,* p. 346.**

[Vălenii de Munte], 15 iulie 1936. Foarte multă lume la deschiderea cursurilor. Dr. Angelescu îmi explică aceea ce s-a petrecut cu Titulescu. Acesta arătase lui Tătărescu că Blum[333] şi Litvinov, şefii evrei ai Aliaţilor, sunt indignaţi de progresul hitlerismului la noi. Dacă ne temem de ameninţarea germană, şi Rusia poate ameninţa. I s-a răspuns de primul-ministru că el are de apărat interesele României. Titulescu a demisionat şi s-a făcut recunoscut senator de drept. Regele a intervenit pentru Tătărescu. Se va da un comunicat satisfăcând numai formal pe celalt.

***Ibidem,* p. 347.**

[Vălenii de Munte], 20 iulie 1936. Ciudată telegramă a lui Titulescu.

***Ibidem,* p. 347.**

[Bucureşti], 2 septembrie 1936. La Bucureşti, pentru Radio („Pe ce ne sprijinim"). Inculeţ[334] vine să-mi spuie cum s-a produs schimbarea ministerială cu înlăturarea lui Titulescu. Se căuta demult desfacerea de dânsul. Dar trebuia o situaţie care să nu-i dea o platformă. Îi spun că măcar trebuia să se facă gluma de a-l ruga să intre în partidul care-şi cerea un guvern strict omogen. Regretă că nu s-au gândit… El, Inculeţ, a provocat lămurirea, arătându-se obosit de trei ani de guvernare.

***Ibidem,* p. 353.**

[Veneţia], 15 septembrie 1936. Isopescu-mi spune că Badoglio[335], care se crede strâns legat de România, asigură că niciodată în relaţiile noastre cu Italia nu se va putea trece peste amintirea atitudinii lui Titulescu.

---

[333] Léon Blum. Om politic şi de stat francez.
[334] Ion Inculeţ. Astronom, om politic şi de stat român.
[335] Pietro Badoglio. Mareşal şi om de stat fascist italian.

***Ibidem*, p. 356.**

[Veneţia–Bucureşti], 3 octombrie 1936. Plecare spre ţară. În vagon, Beza[336], care se întoarce de la băi. Vorbim de Titulescu. El îl prezintă nesuferitor de orice valoare şi muncă. De aceea l-a făcut pe dânsul să plece.

***Ibidem*, p. 362.**

[Bucureşti], 26 octombrie 1936. Stelian Popescu la mine.

Dezminte ştirile alarmante despre caracterul bolii lui Titulescu. Acesta ar fi fost înştiinţat de Intelligence Service din Anglia că va fi otrăvit şi, crezând că moare, a cerut să se comunice aceasta prietenilor.

***Ibidem*, p. 364.**

[Bucureşti], 2 decembrie 1936. Victor Antonescu spune că a mers la Varşovia invitat. Polonii, care ar fi în termeni buni cu germanii, ar voi să se asigure contra Sovietelor. Lui Antonescu i se pare că, prin Titulescu, am mers prea departe în prietenia cu ele; întâlnirea de la Varşovia înseamnă un început de degajare. Astfel s-ar exercita o influenţă şi asupra cehoslovacilor, care li s-au robit prea mult.

***Ibidem*, p. 383.**

[Bucureşti], 3 decembrie 1936. Vorbesc îndelung cu Ugo Sola[337]. Îndreptăţeşte cu totul, după datoria lui, pe Mussolini. Ne-am speriat degeaba. Trezim astfel poftele ungureşti. La Budapesta ar trebui să se ridice un monument lui Titulescu şi altul lui Stelian Popescu. Dovedim că ne temem. Citează vechi asigurări ale şefului guvernului italian. Nu poate fi vorba de hotarele României, ci mai curând ale Cehoslovaciei. Mussolini a recunoscut că populaţia României e compactă, că între moştenitorii Austro-Ungariei ne prezentăm cu mai mult drept şi cu mai multă siguranţă. I-a spus-o lui, şi apăsat. Noi suntem singurii care reprezentăm o singură naţiune. De ce am făcut distincţie între regele Italiei şi Mussolini, care el a dictat discursurile? Regele însuşi era pentru adoptarea altei

[336] Marcu Beza. Scriitor şi diplomat, academician român.
[337] Ugo Sola. Diplomat italian.

atitudini faţă de România. Telegrama lui Victor Antonescu părea că inaugurează o altă eră; apoi a venit votul aceluiaşi pentru admiterea abisinienilor. Numai sub Averescu şi sub mine Italia a fost tratată altfel.

***Ibidem*, p. 385.**

82.

Bucureşti, 8 septembrie 1936. *Nicolae Iorga respinge în „Neamul Românesc" o presupusă speculaţie a adversarilor săi din străinătate cum că s-ar afla la originea iniţiativei de a înlocui orientarea politică tradiţională antantistă cu o politică filogermană.*

Politica externă a României

Adică, după unele ziare străine, hrănite de anume persoane româneşti care au nevoie de asemenea falsificări pentru a se pune sau repune în valoare, în România este nu numai un curent germanofil, care îşi închipuie că, la o nevoie, vom bate din nou pe unguri cu concursul armatei germane, ci şi o întreagă pregătire de guvern care va rupe legăturile, aşa de naturale şi necesare, cu Franţa şi cu toţi cei care ţin la păstrarea hotarelor actuale, a tuturor hotarelor de astăzi.

Conducătorul e un profesor, care e gata să facă ascensiunea atât de ispititoarei puteri în România pentru ca a doua zi să-şi coasă pe frac crucea bârligată şi să aclame dictatura de la Berlin cu tot ce asigură şi promite.

Acel profesor tâmpit aş fi eu.

Răspunsul meu la aceste aiureli e simplu.

Am pregătit prin toată acţiunea mea de ani de zile ruperea din legătura cu Tripla Alianţă.

Am făcut tot ce puteam ca să împiedic în zilele grele ale războiului ieşirea noastră din lupta cu care eram datori.

Am renunţat la raporturi care-mi erau plăcute şi folositoare cu însăşi Germania culturală.

Am observat, ca preşedinte de Consiliu şi *ad-interim* la Externe, cu cea mai mare grijă toate îndatoririle faţă de Franţa şi de ceilalţi aliaţi ai noştri, ferindu-mă în acelaşi timp de tot ce ar fi putut jigni cât de puţin Italia.

E adevărat că nu m-am simţit „cetăţean al Micii Înţelegeri“, preferând să fiu românul ce am fost totdeauna şi că am plecat totdeauna de la România ca să ajung la legăturile noastre fireşti şi nu invers.

Aşa încât sarcina onorabilă de a prezida guvernul germanofil o trec oricui o doreşte.

N. Iorga

N. Iorga, *Politica externă a României,* în „Neamul Românesc“, 8 septembrie 1936.

83.

Bucureşti, 27 noiembrie 1936. *Intervenţia lui Nicolae Iorga în şedinţa Senatului (fragmente).*

„Întâi, baza pe care v-aţi pus era, fără îndoială, bună. Dv. nu aţi venit spunând în opoziţie: să avem alţi aliaţi. Ce nenorocire să-şi închipuie cineva că se schimbă aliaţii ca rufele! […] Să ne ferească Dumnezeu să ajungem acolo de să nu mai creadă nimeni în cuvântul României!“

„Ce? Am ajuns acolo încât să avem o politică externă a fiecăruia? Dacă sunt douăzeci şi cinci de partide, fiecare să-şi dozeze un alt fel de politică a României? Dar se poate? Dar politica externă, aceasta presupune şi anumite socoteli militare. Cum poţi să crezi dumneata – nu am văzut noi în timpul Marelui Război ce înseamnă schimbarea de front, în ce priveşte politica externă? Cum poţi să crezi că legăturile făcute într-o anumită direcţie pot fi înlocuite îndată cu legături în direcţia cealaltă? // Ce absurditate! Ce lipsă completă de orişice simţ practic, precum şi ce lipsă de orice sentiment de demnitate şi de oricare sentiment de onoare, iar poporul acesta trăieşte de secole cu sentimentul onoarei şi cu sentimentul cuvântului dat. […]. // Ce însemnează improvizaţiile acestea de fiecare clipă? Deci aţi făcut bine că aţi spus că nu cunoaşteţi altă politică în România decât aceea ce s-a făcut până acum.“

„Însă cred că aţi făcut o greşeală atunci când, sub anumite presiuni, care nu se discută, şi pe care nu eu le voi discuta, aţi admis că un guvern poate face o politică externă şi cu cineva care nu-i aparţine. Aceasta nu se poate în chip normal, oricare ar fi valoarea omului, oricare ar fi legăturile lui, pe care eu le recunosc foarte preţioase, legături

minunate, pe care acest om, chiar când nu este la guvernare, nu va săvârşi niciodată greşeala de a le rupe ţării sale. // În orişice situaţie suntem, noi trebuie să aducem ţării tot ceea ce putem şi tot ceea ce avem şi să nu le drămăluim după faptul că guvernăm sau nu guvernăm, să nu spunem: vă retrag capitalul meu, fiindcă nimeni n-are un capital pe care să-l poată retrage, când este vorba de interesele ţării sale. // Nimeni nu trebuie să considere pe un om sub acest raport şi să vină, aici sau aiurea, să ne spună: Aţi făcut o greşeală şi iată aţi pierdut tot. // Se poate întâmpla să fie o greşeală; nu discut dacă este cazul unei greşeli sau nu este cazul unei greşeli, dar a se pierde ceea ce fiecare dintre noi aducem pentru siguranţa de astăzi şi triumful de mâine al ţării aceasta este o imposibilitate morală ce degradează pe oricine încearcă a prezenta chestiunea aşa."

„Dar eu am o anumită părere în ce priveşte felul de a se face politica externă a ţării şi părerea mea este în legătură cu zilele vechi ale mele, cu ce am văzut aici în ţară şi în străinătate, cu ce am citit pe paginile istoriei. Lucrurile cele mai mari în materie de politică externă se fac fără discursuri răsunătoare, se fac fără angajamente personale, care pot să ajungă periculoase şi fără nicio grijă de exhibiţionism personal. Cu cât o politică este mai tăcută, este mai tare; şi cu cât ea cuprinde mai multe jertfe ale omului, cu atât politica aceea este mai bună."

„…Nu este bine, atunci când se fixează liniile de politică externă, să se vadă omul cu amintirile lui, cu simpatiile şi cu antipatiile lui. Acelea să şi le ţină pentru dânsul, iar fiecare cuvânt rostit în materie de politică externă trebuie, dacă se poate, să aducă un prieten, fără a retrage pe un altul, fără a face din prietenul pe care îl aveai un supărat dacă are măsură sau un duşman, dacă îi lipseşte această măsură."

„Purtat prin toate gazetele, prea s-a strigat în toate întrunirile, prea s-au răspândit toate calificativele asupra acelora care displăceau cui avea în acel moment grija exclusivă, nesupusă guvernului, a politicii României. Prea s-au strâns anume mâini, pe care e bine că le avem în ale noastre, dar nu este nevoie să ne sărutăm de nu ştiu câte ori pe zi în necazul altora. Ştiţi la ce alianţă mă gândesc. Eu nu cuget s-o zguduim; este foarte folositoare, mai ales bine observată, fiindcă în ce priveşte viaţa internă sunt prietenii mai siguri cu un jandarm la dreapta, cu unul la stânga, cu unul în faţă şi cu unul în spate, dar încolo sentimentele să fie fără îndoială cele mai călduroase. // Nu mă gândesc să zguduim anumite alianţe într-o anumită direcţie şi nu voi săvârşi actul de ipocrizie de a striga «Trăiască România sovietică» şi «Jos Kominternul» fiindcă nu sunt capabil să fac

deosebiri prea netede în acest domeniu. Fireşte, sunt mari diplomaţi care le ştiu, dar eu ca istoric nu le găsesc. Dar nu este nevoie, când anumite împrejurări impun o alianţă, nu este nevoie să salţi la hotar, spunând că orice primejdie a dispărut şi că de aici înainte vom fi, în toate împrejurările, alături de cine, poate, în altă formă, n-a fost niciodată alături de noi, ci tocmai contrariul. // Sunt îmbrăţişări care nu sunt necesare, fiindcă iubirea este aşa de veche încât nimeni nu se mai poate gândi la o nouă democraţie. Sunt îmbrăţişări foarte periculoase, fiindcă pot ajunge din cale afară de strânse, deşi formăm în momentul acesta una din ţările cele mai respectabile, cu un admirabil popor…"

„Vă mai pot adăuga că, de când dl Victor Antonescu a venit la Ministerul de Externe, foarte multe din criticile care se puteau face acestui minister au căzut. // Sunt oameni care au noroc în viaţă, pe care îi ocoleşte oricine. Este o forţă misterioasă care îi înconjoară; când se strâmbă, se zice: «ce zâmbet plăcut!», când ameninţă, se zice «ce mână prietenească!», când se face chiar o prostie, se zice: «ce element genial a intervenit în conducerea României!». // Dar sunt oameni care n-au noroc. Eu l-am cunoscut la Paris pe dl Victor Antonescu. Dv., care nu eraţi acolo, nu vă daţi seama de însemnătatea legăturilor pe care acest om modest, acest patriot călduros, le-a avut acolo. Eu mi-am putut da seama de felul cum s-au tratat interesele României în momentul când fără legăturile dlui Victor Antonescu nu ajungeam unde am ajuns şi am spus-o totdeauna, când era o campanie de presă împotriva Domniei Sale, campanie de presă din acelea pe care le vedem venind cu violenţă extraordinară, apoi potolindu-se, aşa încât cutare, care nu putea suferi un nume fără a-l caricatura, ajunge să se ridice la tribună ca să înalţe imnurile cele mai călduroase celuia care îi servea pentru glumele sale proaste. Era o presă care se arunca asupra actualului ministru de Externe, asupra activităţii lui, pe care o socotea că nu este oportună. Însă împrejurările din timpul din urmă ne arată că nu este o prietenie pe care Domnia Sa să nu o fi ajutat şi nu este o duşmănie pe care să nu fi căutat s-o slăbească. // Iar, dacă este vorba să definim, sub acest regim, în care nu mai avem a face cu o personalitate care face ce vrea, ci numai cu un ministru care ia răspunderea întreagă a politicii externe a României, dacă e vorba s-o definim, ea stă aşa: // Avem hotare de apărat cu acei care au de apărat aceleaşi hotare, avem de păstrat datoria de recunoştinţă acelora prin care am ajuns, pe lângă silinţele noastre disperate şi jertfele noastre fără nume (?), la această hotărâre."

„Ne sprijinim pe tot ceea ce Iugoslavia poate să-şi aducă aminte că a suferit în momentul tragic ale istoriei sale, arătându-i că o naţiune, atât cât este ameninţată, nu-şi poate permite luxul măcar al unei aparenţă de politică dublă şi o lovitură către noi înseamnă o lovitură către ea şi atunci când protestăm noi trebuie să auzim, de o parte şi de alta, aceleaşi protestări, iar dacă sunt interese deosebite pe care orice ministru al acestei triple alianţe le poate avea este de rău gust să se vorbească într-un discurs public de ceea ce ne desparte în momentul când se impune mai mult ca oricând ceea ce ne uneşte."

„Legătura cu Franţa nu este un guvern. Legătura este cu propriul frate, ale cărui virtuţi s-au format timp de atâtea secole, încât nu câteva luni de eventuale greşeli în politica internă le pot desfiinţa."

„Orice naţiune care a ştiut să se ridice cum s-a ridicat Germania din nenorocirea pe care şi-a făcut-o singură, la starea în care a ajuns, constituie un factor important în viaţa lumii. Prin urmare, nu este permis să ofensăm un popor mândru de înfăptuirile sale, care nu se pot tăgădui."

„Pe de altă parte, nimic nu ne poate smulge pe noi de la rasa noastră, care este în adâncul instinctului nostru naţional; şi nu pentru o vorbă nesocotită avem de rupt legături care durează de două mii de ani, cu una din cele mai nobile naţiuni ale lumii, naţia care, vă asigur în conştiinţa mea de om onest, poate totuşi să asiste numai la tot felul de defilări militare, în onoarea Regentului Ungariei şi poate să găsească o mare înţelepciune din faptul că s-a împiedicat Ungaria de a merge la Berlin. Eu cred că mai bine este că Ungaria a mers la Roma."

„Aceasta este, cred, politica României, care nu se smulge de la nicio datorie, nu calcă niciun angajament, nu slăbeşte nimic din onoarea ei, nu caută nimănui buclucuri, dar care este în stare să impună, cu vârful baionetei, oricui, respectul ei."

„Monitorul Oficial", partea a III-a, Dezbaterile Parlamentare, Senatul, nr. 6, 12 decembrie 1936, pp. 76–86.

84.

1937. *Nicolae Iorga, Memorii (fragmente).*

14 ianuarie 1937. Generalul Schina îmi spune că în sarcina lui Titulescu ar fi cedarea, după dorinţa lui Blum, către Spania a unui număr de avioane comandate de noi şi că ar fi plecat ministrul Caranfil[338] pentru avioane ce ar fi fost să se vândă Mexicului cu aceeaşi destinaţie.

Dna P. ar fi spus că Titulescu a refuzat propunerea ambasadorului Italiei la Paris de a se declara, după însăşi dorinţa Angliei, contra sancţiunilor la Geneva. S-ar fi ridicat şi ar fi spus că el e pentru sancţiuni.

N. Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932–8),* vol. VII, Aşezământul tipografic „Datina Românească“ (Vălenii de Munte), Bucureşti, 1939, pp. 393–394

[Bucureşti], 24 ianuarie 1937. Vorbesc mai mult cu Vaida şi cu Goga. Ambii constată trădarea iugoslavilor şi izolarea noastră. – D-ta te bucură, dle Goga, căci vrei să mergem cu nemţii… – Vom fi siliţi să mergem, ca slugi. Constatăm căderea castelului de cărţi al lui Titulescu. Se pare că Italia împacă pe unguri cu iugoslavii şi că se pregătesc serbări de înfrăţire la Pesta.

***Ibidem,* p. 396**

[Bucureşti], 8 februarie 1937. Se pare că Victor Antonescu nu mai merge la Ankara. Ce să caute? Toate castelele de cărţi ale lui Titulescu au căzut…

***Ibidem,* p. 398**

[338] Nicolae Gh. Caranfil. Inginer, om politic şi de stat român.

[Bucureşti], 12 decembrie 1937. La Delbos[339]. În Polonia a constatat şi el că Beck, muncitor şi de oarecare dibăcie, face o politică de duplicitate şi nu se lasă câştigat pentru o precizare de raporturi cu Franţa. Lui personal nu i-a cerut coloniile de care vorbea presa polonă. Situaţia moştenită de la Piłsudski[340] e curioasă: puterea e în mâna altor oameni decât aceia care în aparenţă poartă răspunderea. I se pare curios că Titulescu îl pârăşte telegrafic la Chautemps[341] pentru că „şi-a permis să vie în România când el, Titulescu, e în opoziţie". A văzut chiar acum pe Dinu Brătianu, pe care-l recunoaşte îngust în felul lui de a vedea lucrurile. Regele a fost foarte amabil cu dânsul. Nu cunoştea hotărârea Italiei de a ieşi din Societatea Naţiunilor şi refuzul formal din partea Angliei de a recunoaşte pe împăratul Etiopiei. A văzut că Tătărescu şi Victor Antonescu ar voi să acorde această recunoaştere (cum mi-a spus Regele că o voieşte şi el). Ar dori însă o întârziere, nu în momentul unor posibile atacuri italiene şi aşa încât să pară că vizitele lui n-au produs nici un rezultat.

*

Dejun pentru Delbos la Antonescu. Râde când glumesc pe socoteala lui Stojadinović[342]. Refuză să răspundă când îl întreb cu privire la procesul La Rocque.

*

La 5, la Legaţia franceză. Lumea abia se poate mişca. Mi se spune că a fost Maniu la 5 şi că va veni Titulescu. Dna Thierry aduce răspunsul: la 8.

Thierry[343], întrebat asupra atitudinii lui Stojadinović, tocmai în acest moment la Roma, spune că vizita lui Delbos la Belgrad, pentru formă, nu putea lipsi.

Titulescu, spune Thierry, a spus presei că el nu poate avea decât o singură satisfacţie: rechemarea ministrului Franţei.

***Ibidem,* pp. 438–439**

[339] Yvon Delbos. Om politic şi de stat francez.
[340] Józef Piłsudski. Militar, om politic şi de stat polonez.
[341] Camille Chautemps. Om politic şi de stat francez.
[342] Milan Stojadinović. Diplomat şi om de stat sârb (iugoslav).
[343] Adrien Thierry. Diplomat francez.

85.

Bucureşti, 5 iunie 1937. *Articol publicat de Nicolae Iorga în ziarul „Neamul Românesc", cu privire la întâlnirea de la Talloires dintre Nicolae Titulescu şi Maksim Maksimovici Litvinov.*

Vrem să ştim cine conduce

În politica noastră se produc de la o bucată de vreme manifestaţii care uimesc.

Avem un guvern. Regele i-a arătat necontenit încrederea. El a realizat în toate domeniile lucruri pe care numai spiritul cel mai nedrept şi mai pasionat nu le-ar recunoaşte. Câţiva oameni de bine şi de ispravă şi-au făcut datoria. Ministrul de Externe a declarat acum în urmă că situaţia noastră în afară e asigurată şi de ce nu l-am crede?

Iată însă că în ultimul timp asistăm la negociaţii şi hotărâri despre România, care se iau în afară de România şi de alţii decât factorii oficiali.

Trec peste vizita pe care un fost preşedinte de Consiliu[344], în rebeliune faţă de partidul său, a făcut-o, în Franţa, dlui Titulescu, om de stat, oricât de valoros, dar pentru moment în disponibilitate. Oricine e liber să înveţe franţuzeşte unde vrea şi să ia şi lecţii de diplomaţie de la cine vrea să-şi bată capul cu dânsul.

Dar d. Titulescu, înconjurat de o întreagă suită de diplomaţi români, tot în disponibilitate, merge să întâlnească pe d. Litvinov, care, nefiind în disponibilitate, a uitat că România are un guvern. Discuţii cu examinare de acte au loc şi se iau un fel de deciziuni, pe baza – şi oarecum în numele – desigur numai a geamantanelor reciproce.

Care e sensul acestui „secret" proclamat prin trompetele a zeci de gazete?

Că d. Litvinov vrea să ne impuie o politică a sa printr-un om al său?

Cu toată hotărârea o refuzăm!

N. Iorga

N. Iorga, *Vrem să ştim cine conduce,* în „Neamul Românesc", 5 iunie 1937; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 118, pp. 979–980.

---

[344] Iuliu Maniu.

86.

Bucureşti, 7 iulie 1937. *Nicolae Iorga incriminează în ziarul „Neamul Românesc“ publicaţia „Gazette de Roumanie“, nou apărută la Paris, pentru atitudinea pozitivă faţă de întâlnirea de la Talloires dintre Nicolae Titulescu şi Maksim Maksimovici Litvinov.*

Încă un partid românesc

Mai este un partid românesc.

El îşi publică şi o foaie pe care binevoieşte a ne-o trimite şi nouă pentru a ne lumina asupra unor adevăruri politice pe care ori, din prostie, nu le vedem ori, din interes, le ascundem.

Ne-o trimite de departe, fiindcă acest partid se află în Franţa, la Paris.

Acolo se predică, prin grai şi prin această „Gazette de Roumanie“, care ne pârăşte pentru păcatele ce facem pe căile cele vechi – cum se vede, şi acolo tot „noua generaţie!“ –, republica, adică o republică socială, după un program care ar semăna cât mai deplin cu al comunismului, pentru a se ajunge la fericirea pe care o putem vedea acolo unde este.

Muncitorii care s-au dus ca să câştige cu o trudă grea o bucată de pâine, buni muncitori în cea mai mare parte, care, deşi cu totul părăsiţi de statul român, fac pe copiii lor să înveţe româneşte şi merg din când în când la o biserică improvizată, sunt aceia pe care propagandiştii îi au în vedere.

Propagandişti cu numele ascunse, pentru mai multe motive, dar care vădesc pe unul, când prezintă ca mort pentru libertate în Spania pe un tânăr israelit de la Piatra Neamţ, care nu s-a putut răbda acasă.

Iar, ca politică externă...

Amicii sinceri şi credincioşi ai dlui Titulescu din zilele bune n-au decât să mediteze puţin asupra faptului că în foaia de la Paris noi, „patriotarzii“, suntem scuturaţi rău pentru că n-am aplaudat misterioasa conversaţie cu Litvinov în ajunul catastrofei interne de la Moscova.

N. Iorga

N. Iorga, *Încă un partid românesc,* în „Neamul Românesc“, 7 iulie 1937; AMAE, Fond 71, 1920–1944, România, Presă, 1937, vol. 428; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 199, pp. 1 176−1 177.

87.

București, 1 decembrie 1937. *În „Neamul Românesc“, Nicolae Iorga acuză pe Nicolae Titulescu de oportunism politic, de alianță electorală cu Partidul Național Țărănesc și Garda de Fier.*

Un om care se fixează

Primit la gară de cetățeni a căror culoare politică era ușor de recunoscut, d. N. Titulescu a deschis în casa sa, de mult timp părăsită, de la Șosea, acel birou central de care, cu caracterul periferic al dlui Iuliu Maniu, era lipsit Partidul Național Țărănesc.

D-Sa arată intenția de a intra în luptele politice, de a participa la o campanie electorală, de a lucra alături de Garda de Fier, pe care o credea odinioară hotărâtă să-l suprime și-și luase toate măsurile de apărare, și de a reprezenta un curent de politică externă care totuși îl așază la antipodul noțiunilor predicate de această asociație de tineri.

Trebuie să ne bucurăm de această hotărâre.

D. Titulescu abdică astfel de la toate echivocurile și de la toate avantajele unei situații „naționale“, mai presus de toate partidele și de la dreptul de a se servi de ele pe rând.

Național-țărănist în fașă, în care această noțiune cuprinde în același timp credința față de Franța și alianța cu hitlerismul, D-Sa va face dovada și acelor calități de extremă dibăcie, mai presus de orice crez, care i-a făcut faima.

Dar cel puțin ca domiciliu politic vom ști unde să-l găsim.

N. Iorga

N. Iorga, *Un om care se fixează,* în „Neamul Românesc“, 1 decembrie 1937; *apud Pro și contra Titulescu,* selecție, cuvânt înainte, note biografice, adnotări și explicații, indice George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 2002 (în continuare *Pro și contra Titulescu*), p. 301; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 275, pp. 1 287−1 288.

88.

Bucureşti, 2 decembrie 1937. *Nicolae Iorga atacă în „Neamul Românesc" pe Iuliu Maniu şi Nicolae Titulescu.*

Încă o demascare

Şeful dlui Mihalache e în mare fierbere, şi aceasta o arată temperatura discursurilor sale.

„Măria Sa" d. Maniu, tot aşa de viguros în ofensivă ca şi amicul său d. Nicolae Titulescu, e hotărât „să rupă mâţa în două" şi desigur şi D-Sa e pentru revoluţia de la Maidanul Dulapului.

Fără şovăire, în momentul reînfrăţirii cu energicul domn Hăţieganu, domnul şef îşi pune pur şi simplu candidatura la rolul de dictator al României.

Dictator cu un Suveran în subordine sau, ca Führerul, şi fără nicio concurenţă şi împiedicare.

Mă bucur că-şi dezvăluie gândul întreg, gândul pe care l-a avut toată viaţa, acela care l-a chinuit şi agitat ani de zile de la unirea unui Ardeal pe care-l credea al său cu o „veche" Românie, pe care înţelege a o îngenunchea.

Înaintea ţării întregi s-a deschis fără ascunzişuri, la ceasul căderii tuturor măştilor, un proces.

Vrea cineva pe Maiestatea Sa Iuliu I-iu, Domn fără Constituţie al României, care-şi are măcar o sută de mii de oameni mai inteligenţi, mai culţi şi mai capabili decât dânsul?

N-are decât s-o spună prin votul său – şi să tragă consecinţele!

N. Iorga

N. Iorga, *Încă o demascare,* în „Neamul Românesc", 2 decembrie 1937; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 281, pp. 1 296−1 297.

89.

Bucureşti, 14 decembrie 1937. *Nicolae Iorga neagă în „Neamul Românesc" autenticitatea afirmaţiilor lui Nicolae Titulescu privind desfiinţarea Gărzii de Fier, ca şi a celor referitoare la poziţia României în privinţa sancţiunilor economice aplicate Italiei fasciste ca urmare a agresiunii împotriva Etiopiei.*

Un om de curaj: d. N. Titulescu

Cine ar crede-o?, d. N. Titulescu, genialul diplomat, pentru noi şi pentru întreaga Europă, este un om de curaj.

Nu curajul vulgar ce s-ar cere pentru a sta în faţa misticei grupări care i-ar fi hotărât cândva pieirea fizică şi care-l ţine încă sub o înfricoşătoare excomunicaţie. De această parte de altfel D-Sa, după lunga şi lucida declaraţie din „Universul", se crede asigurat prin scuzele ce prezintă, prin rugămintea de a fi cruţat, la Slatina, unde candidează, ca şi oriunde aiurea.

Ci curajul, marele curaj – decât care nu poate fi unul mai mare – e acela *de a spune lucruri neadevărate.*

Prieten al dlui Mussolini? Ajutător al Italiei? Dar eu văd pe ministrul de Externe din momentul cel mai greu al războiului abisinian aşezat de Sf. Nicolae pe canapeaua odăii mele de primire şi refuzând cu îndărătnicie să calce sfântul crez al sancţiunilor pe care le iubea atâta, ca să dea armatei italiene măcar un bidon de benzină. Adversar al trecerii ruşilor pe la noi? Aceasta numai pentru că s-ar fi prevăzut o înştiinţare către guvernul român?

Nu, d. N. Titulescu e cel mai curajos om din România, cum, se ştie, D-Sa este şi cel mai sensibil.

N. Iorga

N. Iorga, *Un om de curaj: d. N. Titulescu,* în „Neamul Românesc", 14 decembrie 1937; *apud Pro şi contra Titulescu,* pp. 301−302; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 311, p. 1 357.

90.

Bucureşti, 16 decembrie 1937. *Articol publicat de istoricul Nicolae Iorga în ziarul „Neamul Românesc" prin care îl acuză pe Nicolae Titulescu de duplicitate politică.*

Destăinuirile dlui Titulescu

Se ştia de mult că pentru fostul ministru de Externe al României, diplomaţia nu era o artă de mare prudenţă şi de mijloace adesea tăinuite,

ci prilejul unei exhibiţii personale permanente, orice prilej fiind bun pentru un discurs difuzat apoi în cele patru colţuri ale lumii.

Procesul putea fi pierdut; esenţialul era să se audă avocatul.

Acela care oferă pactul de neagresiune aprigilor adversari ai săi avea însă – lucru de mirare! – câteva secrete pe care nu le strigase în auzul omului de pe stradă.

Le dă drumul astăzi.

Unul e propunerea repetată către Germania de a încheia cu noi, care, sărmanii, habar n-aveam, nu ştiu ce „pact de asistenţă reciprocă“.

Deci omul care şi azi, prin guri prietene bine nutrite cândva cu banul nostru, face să se spună la Paris că un singur Român iubeşte şi ajută Franţa, ceilalţi fiind hitlerişti făţişi sau mascaţi, omul care dădea ruşilor dreptul de a trece pe la noi, cu condiţia să lase o carte de vizită, acelaşi om era gata să fraternizeze cu aceia care n-au recunoscut hotarele noastre.

Ce inimă largă are d. Titulescu şi de ce iubiri ambigue era plină!

N. Iorga

N. Iorga, *Destăinuirile dlui Titulescu,* în „Neamul Românesc“, 16 decembrie 1937; *apud Pro şi contra Titulescu,* p. 302; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 326, p. 1 375.

91.

Bucureşti, 18 decembrie 1937. *Nicolae Iorga dezaprobă în „Neamul Românesc“ articolul* Eu şi Garda de Fier *al lui Nicolae Titulescu.*

Un proces inutil

D. Nicolae Titulescu, vechi diplomat şi „ministru timp de douăzeci de ani“, ţipă şi „dă cu bastonul“ într-un guvern „ilegal“, care a comis o „minciună colectivă“, şi d. Titulescu, prietenul Italiei, dar partizan al sancţiunilor cu refuz de benzină, are tot dreptul a o înfiera.

Cred că după o lovitură aşa de „dulapică“ nu va mai fi discuţie.

Dar unele observaţii ni le putem îngădui pentru a se învedera că atâtea ţipete stridente şi atâta proză de o calitate neaşteptat de inferioară au fost inutile.

În adevăr, orice guvern are dreptul să ia măsuri contra unor asociaţii secrete, legate cu jurământ şi întrebuinţând violenţa. Guvernul

prezidat de mine a interzis o asociaţie de respectabili ofiţeri în rezervă pentru atitudinea faţă de Coroană.

Al doilea, un Consiliu de Miniştri nu e o adunare legată de principiul majorităţii. Dacă nu-i place unui ministru hotărârea ce se ia, n-are decât să demisioneze. Dar d. Titulescu n-a demisionat.

Atunci, de ce atâta vorbă de clacă, mai ales când alegătorii de la Slatina aşteaptă cu atâta nerăbdare pe candidatul popular?

N. Iorga

N. Iorga, *Un proces inutil,* în „Neamul Românesc“, 18 decembrie 1937; *apud Pro şi contra Titulescu,* p. 303; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 349, p.1 428.

92.

Bucureşti, 20 decembrie 1937. *Nicolae Iorga se dezlănţuie în „Neamul Românesc“ într-un atac nedrept împotriva lui Nicolae Titulescu, acuzat de abandonarea tuturor exigenţelor funcţiei şi muncii diplomatice.*

O lecţie de diplomaţie

Diplomaţia e o grea şi delicată artă care cere uitarea de sine, evitarea luminilor tari şi a sunetelor de gong, a luminilor electrice proiectate violent asupra actorului pentru a-i da o expresie pe care cu mijloacele sale fireşti n-o poate găsi. Ea presupune tăcere şi şoaptă, umbră şi întuneric. Aşa se hotărăşte acţiunea statelor şi se pregăteşte soarta naţiunilor.

Aşa am învăţat, aşa am văzut noi pe vremuri.

Dar cât de repede se schimbă lucrurile. Diplomatul e altceva: e un nerăbdător, un pripit, un agitat. La orice atingere a electricităţii din aerul politic, el are tresăriri galvanice ca ale muşchilor de broască. Secretele care-i sunt încredinţate el le strigă, le strigă în momentul când, orice pagubă ar face ţării lui, ele îi vin de folos pentru o satisfacţie personală.

Această lecţie de diplomaţie mi-a dat-o d. Nicolae Titulescu.

De când e la Bucureşti, unde a venit ca să-l urmeze Maidanul Dulapului, ce foc de artificii al destăinuirilor, ce orbitoare lumină, de zi şi de noapte, la rampă şi mai ales ce zgomot al străchinilor pe care le sfarmă călcând necăjit pasul greoi al diplomatului de eră nouă!

Sau poate lecţia de diplomaţie nu trebuie urmată, ci o altă lecţie: să nu facem dintr-un avocat cu temperament un diplomat în serviciul ţării.

N. Iorga

N. Iorga, *O lecţie de diplomaţie,* în „Neamul Românesc", 20 decembrie 1937; *apud Pro şi contra Titulescu,* pp. 303−304; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 356, pp. 1 435−1 436.

93.

Bucureşti, 23 decembrie 1937. *Nicolae Iorga ironizează în ziarul „Neamul Românesc" calitatea prestaţiei lui Nicolae Titulescu în campania electorală.*

D. Titulescu şi literatura

Am cetit cuvântarea cu care d. Nicolae Titulescu onorează pe ţărani şi ţărăniştii mai mult sau mai puţin naţionali, care erau rugaţi să-l voteze ca deputat, şi o întrebare pentru care, cu toate silinţele mele, nu pot găsi niciun răspuns mă chinuieşte.

Iat-o:

Poate oare un om care a făcut o Universitate, care a ajuns să fie profesor de Universitate, fie şi cu o absenţă de vreo douăzeci de ani, determinată de cerinţele inexorabile ale patriei, poate un cetitor asiduu de gazete, reviste şi cărţi franceze, poate un vorbitor în două limbi, de a cărui elocvenţă au răsunat continentele, poate să fie aşa de inferior ca literatură?

Fiindcă rostirile dlui Titulescu către a sa Slatină sunt de un ridicul desăvârşit sau, ca să vorbim ca D-Sa, perfect „rizibile".

„Mă regăsesc pe pământul strămoşesc din judeţul Olt…

În judeţul vostru m-am căsătorit cu o fiică a Oltului…

Am fost prietenul ţăranului de pretutindeni…

Sub dudul din curtea strămoşească am împărţit dreptatea printre voi…!

Orice vot ce nu l-aţi dat listei noastre este un vot dat contra ţării…

Cine se opune mie?..."

I-am dat în public explicaţii care cred că nu pot decât să dea depline satisfacţii.

S-a gândit oare Caragiale că modestul său Caţavencu va putea ajunge ministru de Externe şi mare European şi va vorbi, de mult curaj ce are, ca d. Titulescu, cu patefonul în căruţă prin sate?

N. Iorga

N. Iorga, *D. Titulescu şi literatura,* în „Neamul Românesc“, 23 decembrie 1937; *apud Pro şi contra Titulescu,* p. 304; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a,* doc. nr. 360, p. 1 441.

INDICE DE PERSOANE

C

D

E

F

G

H

M

N

O

P

Q

R

S

Ş

T

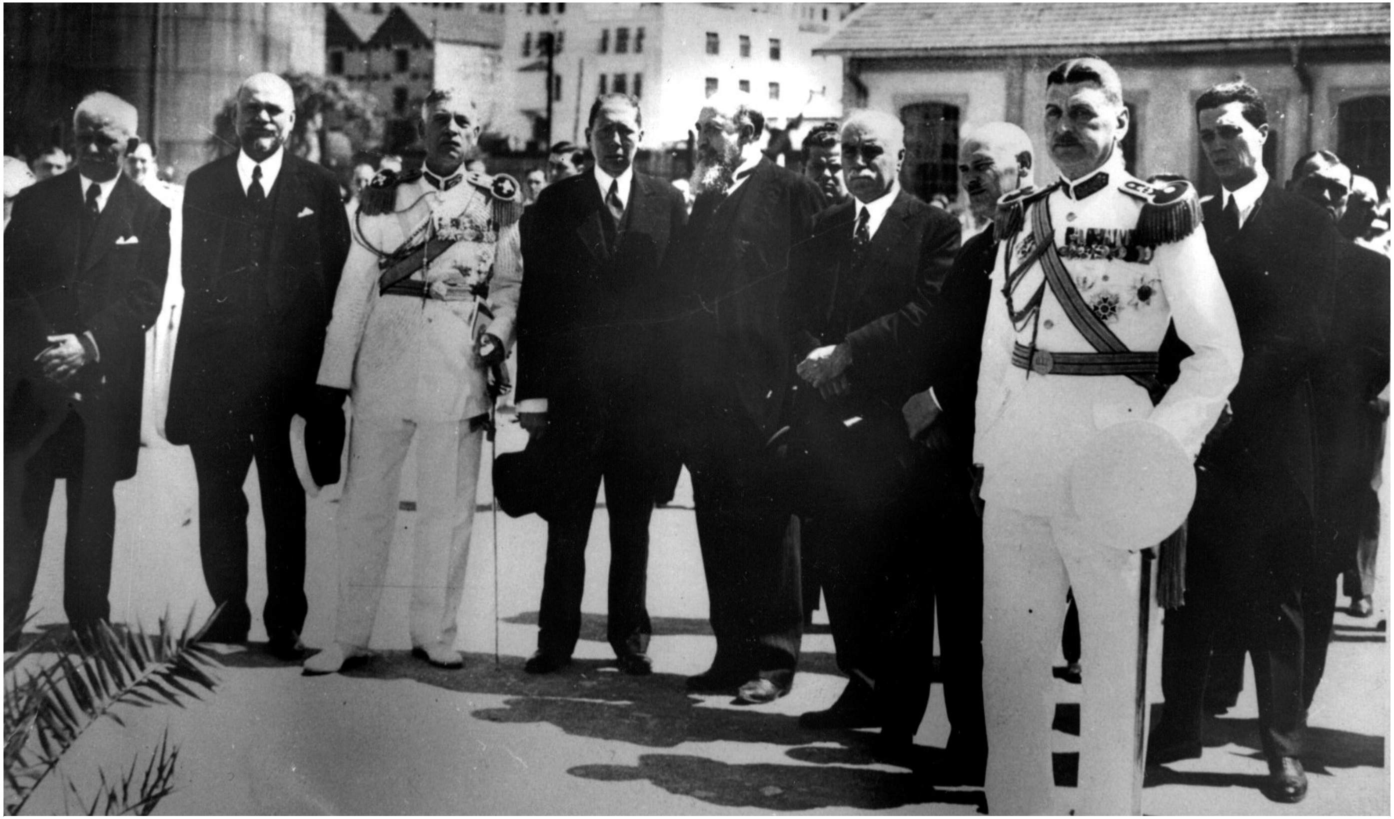
3 mai 1930, Oxford. Nicolae Titulescu, ministrul României la Londra, şi savantul Nicolae Iorga, după primirea de către marele istoric a titlului de doctor *honoris causa* al Universităţii din Oxford.

22 iunie 1934, Bucureşti. Jean Louis Barthou, ministrul francez al Afacerilor Străine al Franţei, pronunţă un discurs în Aula Academiei Române, cu ocazia proclamării sale ca membru de onoare. Printre personalităţile prezente la ceremonie, s-au numărat Nicolae Iorga, Nicolae Titulescu, Dimitrie Gusti.

9 mai 1935, Bucureşti. Nicolae Iorga, Nicolae Titulescu şi Savel Rădulescu la ieşire de la Camera Deputaţilor.

16 iunie 1935, Constanţa. Nicolae Titulescu, ministrul Afacerilor Străine al României, participă la ceremonia aducerii în ţară a osemintelor domnitorului român Dimitrie Cantemir. În imagine, de la stânga la dreapta: Ion Nistor, generalul Nicolae Uică, Nicolae Titulescu, Nicolae Iorga, dr. Constantin Angelescu, Mihail Semionovici Ostrovski, generalul Paul Anghelescu, Savel Rădulescu, Nicolae Raicovicianu.